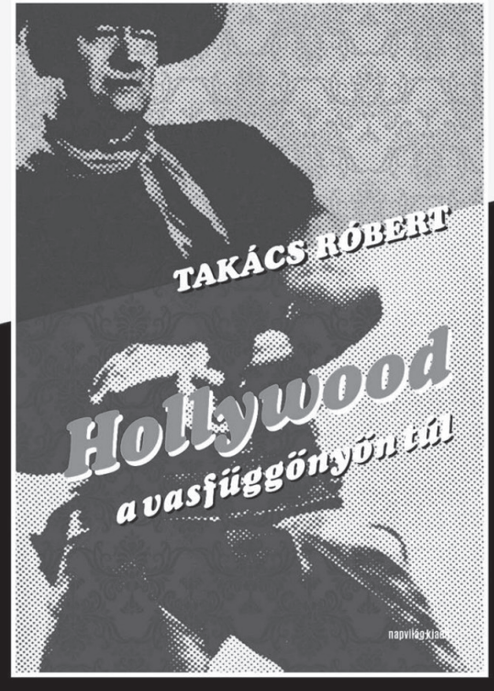
Ára: 1900 Ft

9 770324 460002 22008

Az 1945-ben bemutatott második világháborús film, az *Amerikai sas* és az 1989. december 28-án mozikba kerülő sci-fi-horror, a *Támadók a Marsról* között a magyar közönség közel hétszázötven amerikai filmet láthatott a hazai mozikban. Ezek hozzávetőleg kétharmadát 1948 ősze és 1988 között, olyan évtizedekben, amikor a szocialista kultúrpolitika elvei szerint működő filmimport és -forgalmazás állami monopólium volt, a bejövő filmeket pedig ideológiai és minőségi szempontok alapján cenzúrázták.

Vagyis Hollywood még e szigorú kontroll mellett is jelentős szerephez jutott idehaza.

A kötet a fent említett két végpont között kíséri figyelemmel az amerikai film magyarországi jelenlétét és az azt övező kultúrpolitikai vitákat: a teljes elzárkózás sztálini éveitől kezdve a hruscsovi olvadás óvatos hidegháborús párbeszédén és nyitásán át az enyhe, majd mind határozottabban felszínre jutó kommercializáció évtizedéig.

www.napvilagkiado.eu

A vasfüggöny – vagy „nejlonfüggöny” – ellenére az amerikai film a szovjet blokk Magyarországának egyik legjelentősebb élménygyártójává, és az ott élők mindennapjainak szerves részévé vált, így a gondolkodásra gyakorolt hatása sem volt elhanyagolható.

2022/7-8

MOZGÓ VILÁG

7-8

MOZGÓ VILÁG

2022/7-8

Ligeti Miklóssal a korrupcióról és a hatalmi tébolyról beszélget Kardos Ernő • Békesi László memoárja, Csillag István esszéje • Spiró György komédiája • Gyarmati István tanulmánya az orosz–ukrán háborúról • Putyin fejében: Elena Kostioukovitch esszéje • Karsai László családi dokumentumai Karsai Lucia naplórészletével • Újraközlés: Széchenyi Ágnes beszélget Landler Máriával • Várady Tibor dokumentumnovellája

Acsai Roland • Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Fejes Katalin • Gárdonyi László • Gömöri György • Hargitai Miklós • Heténi Ágnes • Karafiáth Orsolya • Kozma Tamás • Kőrizs Imre • Majtényi László • Markó Béla • Parászka Boróka • Pető Iván • Révész Sándor • Stuber Andrea • Tóth B. Judit • Vadas József • Végel László • Villányi G. András

Mozgó-lexikon
A–Z

ACSAI ROLAND 1975-ben született Cegléden. Író, költő, műfordító. Legutóbbi könyve: *Titusz, a hős* (2022).

BÉKESI LÁSZLÓ 1942-ben született Győrben. Közgazdász, politikus, a Németh- és a Horn-kormány pénzügyminisztere.

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

CSILLAG ISTVÁN 1951-ben született Budapesten. Közgazdász, a Medgyessy-kormány gazdasági és közlekedési minisztere. Legutóbbi könyve: *Tetszettünk volna forradalmat csinálni – Reformok és fordulatok* (2022).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

FEJES KATALIN 1968-ban született Budapesten. Az ELTE Szociológia Doktori Iskola Interdiszciplináris Kutatási Programjának hallgatója. 2016-tól a Forum Hungaricum Kft. kommunikációs és kulturális főtanácsadója.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

GÖMÖRI GYÖRGY 1934-ben született Budapesten. Magyar–angol irodalomtörténész, költő, műfordító, egyetemi tanár. Legutóbbi műve: *Alkonyi séta* (2022).

GYARMATI ISTVÁN 1950-ben született Budapesten. Diplomata, államtitkár, biztonságpolitikai szakértő, egyetemi oktató.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg vétkeinket* (2018).

HETÉNYI ÁGNES 1950-ben Budapesten született. Művészettörténész.

KARAFIÁTH ORSOLYA 1976-ban született Budapesten. Író, költő, énekesnő. Legutóbbi könyve: *Amikor Szécsi Pál a csöveken keresztül üzent, avagy így tanultuk a szerelmet* (2020).

KARDOS ERNŐ 1952-ben született Szolnokon. Rádiós és televíziós újságíró.

KARSAI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora. Legutóbbi könyve: *Szálasi Ferenc naplói* (1942–46) (2016).

ELENA KOSTIUKOVITCH Kijevben született, Moszkvában diplomázott, 1996 óta olasz állampolgár, Milánóban él. Orosz és olasz nyelvű művek írója, műfordító, egy nemzetközi irodalmi ügynökség vezetője.

KOZMA TAMÁS 1951-ben született Tornyospálcán. Költő, műfordító, nyugalmazott bíró. Legutóbbi műve: *Mit kever itt hószámra* (2018).

KŐRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

MAJTÉNYI LÁSZLÓ 1950-ben született Budapesten. Jogtudós, egyetemi tanár, az MTA doktora, az Eötvös Károly Intézet elnöke. Legutóbbi könyve: *Bibó István és a 21. század* (2020).

MARKÓ BÉLA 1951-ben született Kézdivásárhelyen. József Attila-díjas költő, író, politikus. Az RMDSZ volt elnöke. Legutóbbi könyve: *Zsarnokra várva* (2022).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

SPIRÓ GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Író, költő, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve: *Mikor szabad ölni?* (2021).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóíró. A Spirituszonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

SZÉCHENYI ÁGNES 1957-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, az [MTA] BTK Irodalomtudományi Intézete tudományos főmunkatársa. Legutóbbi könyve: Pályaképek (2016).

TÓTH B. JUDIT 1964-ben született Budapesten. Író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Éden* (1999).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

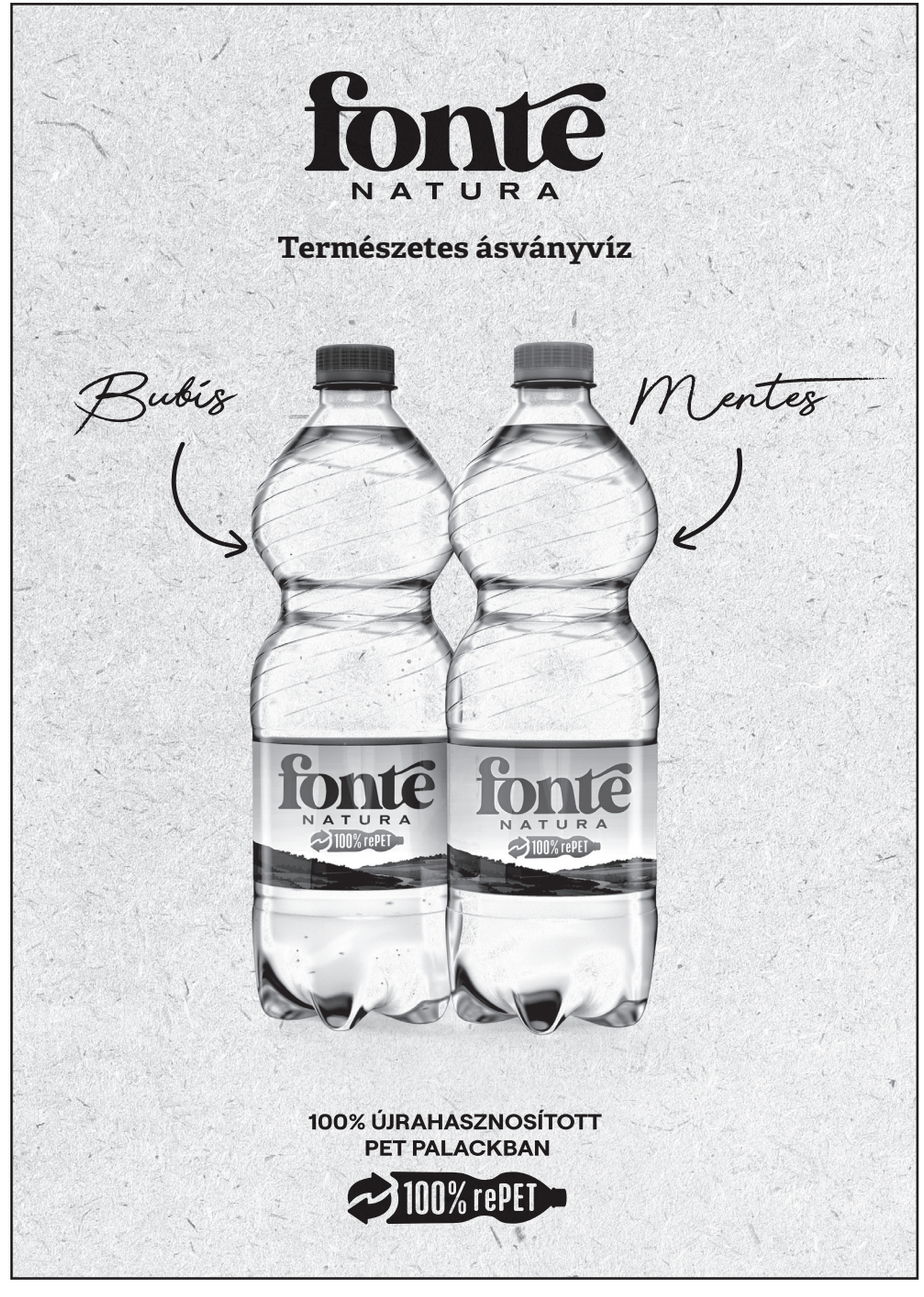
VÁRADY TIBOR 1939-ben született Nagybecskereken. Jogtudós, jogász, író. Legutóbbi könyve: *Mi történt Écskán?* (2019).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kossuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

VILLÁNYI G. ANDRÁS 1958-ban született Budapesten. Költő, író, műfordító. Legutóbbi könyve: *Tükröződések* (2011).

A boítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Hartyándi Flóra O. munkái

2022/7-8

Kardos Ernő **3** Korrupció és hatalmi téboly
Beszélgetés ***Ligeti Miklóssal***
Csillag István **15** A magyar banánköztársaság, avagy a kétfarkú ellenzék esete a drogbárókkal *Esszé*
Spiró György **34** Bábel dombja *Komédia*
Gárdonyi László **55** A tárgyak új élete ***Hartyándi Flóra*** *O. műveiről*

Markó Béla **65** Tömegsír *Vers*
Gömöri György **66** Tengeresdi, Barátaink telefonszáma *Versek*
Kozma Tamás **67** Anyák napja: nemzetközi, részlegesen nacionalista aktuálpoéma, Populista lételmélet *Versek*
Villányi G. András **69** összeha(j)lások *Vers*
Acsai Roland **70** A Csokonai-ciklusból, Buszra kéne *Versek*
Tóth B. Judit **72** Az a másik *Novella*
Gyarmati István **87** Oroszország nagy hontámadó háborúja *Tanulmány*
Elena Kostioukovitch **107** Putyin fejében *Esszé* (Ljudmila Ulickaja ajánlásával)

Dokudosszié
Fejes Katalin **128** A Förstner nővérek divatszalonja *Tanulmány*
Várady Tibor **141** Míg tartott a világháború… *Dokumentumnovella*
Karsai László **148** „Ez nem egy szívbeteg embernek való család” – Nagyapám, Antonio Widmar az ÁVO fogságában az Andrássy út 60.-ban *Dokumentum*
Karsai Lucia **160** Gyermek- és ifjúkori emlékiratok *Naplórészlet*
Hetényi Ágnes **165** Elidegenedés ellen ***Nagy Zoltán*** *fotóiról*
Széchenyi Ágnes **174** A hit logikája – Beszélgetés ***Landler Máriával***
Békesi László **197** Bárkié lehet a dicsőség, a hazáé a haszon *Memoár*

Hónapló
Dalos György **208** Kilenceurós jegy
Hargitai Miklós **211** Rendszám
Parászka Boróka **214** Csendkórus
Végel László **217** A magyar jacht

Reflex
Révész Sándor **220** Kanttól lapos a Föld
Majtényi László **228** Elcsendesült fekete országban fekete ló

-ról, -ről
Pető Iván **232** Lokálisról globálisan
Kőrizs Imre **235** Nagyszabású őszike
Csepeli György **240** Vér és ondó
Csengery Kristóf **243** Újrahallgatva
Stuber Andrea **246** Szeretetmérkőzés
Vadas József **249** Óriásteknő(s)
Karafiáth Orsolya **254** Ami nincs

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1150 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 10 980 forint.
A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.
Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

CONCORDE

MAZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

Új Köztársaságért Alapítvány

SUMMA ARTIVM

LENTUS Kft.
Bojár Gábor
Felcsuti Péter
Janikovszky János
Kende Péter
Kornai András
Nyíri Pál
Szelényi Iván
és más magánszemélyek támogatásával

Mozgó Világ 2022/július–augusztus negyvennyolcadik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna
A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bognár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművészet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Jován-Cserna Krisztina (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag). Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elofizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ugyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H–1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig
Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu
Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Korrupció és hatalmi téboly

Ligeti Miklóssal* beszélget Kardos Ernő

– Megalakult az új kormány, programja testet öltött a költségvetési tervezetben, ismerjük már a minisztereket is. Lát olyan jeleket, hogy a kormányfő, Orbán Viktor gátat kívánna vetni a durva hazai korrupciónak?

– Nem látok ilyen szándékot, de ennek megítélése attól is függ, hogy Orbán Viktor előző három kormányzati ciklusban gyakorolt politikáját ki mennyire tekinti korruptnak. Ugyanis még a téma kutatói is eltérően ítélik meg magát a korrupciót. Megkülönböztetnek a jog által tűrt, bátorított vagy épp tiltott korrupciót, és csak az utóbbi kategórián belül értelmezhetők a már bűncselekménynek minősülő esetek. A laikus választó véleménye is leginkább attól függ, hogy elégedett-e a kormány teljesítményével. Miután Orbán Viktor újra megnyerte a választást, a támogatói a politikáját, benne az általunk rendszerépítőnek tekintett korrupciós ügyeket, tudomásul veszi. Akik viszont kritikusan szemlélik a kormányzás gyakorlatát, köztük a Transparency International Magyarország (TI Magyarország), azok tíz éve rendszerszintű korrupcióról beszélnek, mert ez a kormányzás napi rutinjává vált. A korrupció súlyosságára és megítélésére vonatkozó számos felmérés azt igazolja, hogy a magyar emberek súlyos problémának tekintik a korrupciót. A TI Magyarország kutatásai szerint a magyarok kétharmada ért egyet ezzel az állítással, míg az Eurobarométer felmérésében száz magyar polgárból közel kilencven fogalmazott úgy, hogy a korrupció elterjedt jelenség az országban. A polgárok több mint fele egyszersmind elégedetlen azzal, amit a kormány a korrupció megfékezése érdekében tesz. Csakhogy a pártszimpátia képes felülírni a korrupció első ránézésre erős elutasítottságát. A magukat ellenzékiként vagy a pártpreferencia szempontjából bizonytalannak meghatározó polgárok kétharmada inkább véli úgy, hogy a korrupció ma Magyarországon büntetlenül megúszható, míg a magukat kormánypártiként azonosító válaszadóknak csak alig több mint a negyven százaléka ért egyet ezzel az állítással. Mindebből az is következik, hogy a kormánypárti szavazók között bőven vannak olyanok, akik nemcsak komoly problémának tartják a korrupciót, de arról is meg vannak győződve, hogy az a hatalom számára bocsánatos bűn, és ennek ellenére kitartanak a Fidesz mellett még akkor is, ha látják a korrupció kockázatait és az elkövetők büntetlenségét. Miután a politika elsősorban akkor változtat, ha a szavazók arra rákényszerítik, ezért nehéz azt hinni, hogy a kormány inkább véget vet a rendszerszintű korrupciónak, hisz ezt sokan nem is tartják annak, vagy ha mégis, akkor nem zavarja őket.

* Ligeti Mikós a Transparency International Magyarország jogi igazgatója. – A szerk.

– Viszont több nemzetközi szervezet vizsgálata is az mutatja, hogy az ország az elmúlt tíz év kormányzati gyakorlatával a legkorruptabb európai országok közé került. Emiatt a gazdaság teljesítménye gyenge, a szegénység folyamatosan növekszik. A kormánynak nem érdeke a közjó szolgálata?

– A gyakorlat azt mutatja, hogy a kormány csak szavakban törekszik a közjó szolgálatára, tettekben viszont elsődleges feladatának egyes kiválasztott személyek és rétegek gyarapítását tekinti. Valami miatt – ennek okát sokan találgatják – Orbán Viktor III. Richárd szerepét öltötte magára, és azt mondta: „Úgy döntöttem, hogy gazember leszek!" A kormányfő és társai úgy döntöttek, hogy nem az ország hasznára fognak kormányozni. Viszont az országon belül ma már nincsenek olyan gazdasági vagy politikai kényszerek, amelyek a jelenlegi rezsimet erről az útról le tudnák tessékelni. Pedig nagyon egyszerű és rövid idő alatt komoly hatást kiváltó döntéseket lehetne meghozni a közjó érdekében: a korrupció visszaszorítása, a gazdasági verseny helyreállítása jelentős erőket szabadítana fel. Ráadásul ezt tudják is az államhatalom emberei, amit közülük számosan elismernek, de csak szigorúan négyszemközt. Privát beszélgetések alkalmával a még maradék szakmai önérzettel rendelkező állami tisztviselők igyekeznek magyarázkodni, hogy Magyarország versenyképessége, átláthatósága miért marad el a szovjet blokkból kiszakadó egykori sors- és versenytársaké mögött. A tényeket ugyanis nehéz tagadni, és azok azt mutatják, hogy a versenyképesség intézményi és humán tényezőit tekintve, amilyen például az államhatalom működésének kiszámíthatósága és megbízhatósága vagy éppen az oktatás és az egészségügy minősége, Magyarország sajnos egyre silányabb teljesítményt nyújt. Valamennyien tudjuk, hogy lemaradásunkat a kormányzat és a hatalom birtokosai maguk idézik elő, és ezt sajnos az sem ellensúlyozza, hogy a koronavírus-járványt megelőző években számottevően nőtt a magyar GDP, de fejlettségben a visegrádi országok között már a sereghajtók között vagyunk.

– Részben azért, mert a korrupció a Fidesz legfőbb politikája, ez Lánczi András meghatározása. Lehet, hogy sokan abban reménykednek, hogy most őket akarja a kormány kedvező helyzetbe hozni?

– Szerintem nem a kormány korrupságáról akart beszélni Lánczi, hanem az orbáni rendszerépítésről. A folyamatot, tehát bizonyos rétegek és személyek gazdagodását, a kedvezményezettek köréből kiszorítottak látják korrupciónak. Orbán Viktor közpénzek felhasználásával a saját rendszerét építi fel, amire egyébként a kormányfőnek nincs felhatalmazása. Ez a törekvés szükségképpen a szabályok áthágásához, azok semmibevételéhez vagy az intézményekben megtestesülő akadályok eltakarításához vezet. Történjen ez a gránitszilárdságúra módosított alkotmány folyamatos testre szabásával – amire, mármint a konstans alkotmányozásra szintén nincs felhatalmazása – vagy a feladatra tökéletesen alkalmatlan személyek közjogi pozícióba emelésével. Minderre azért van szükség, hogy a rendszerépítéshez akadálymentes legyen a pálya.

A legnagyobb baj, hogy ma sem az országban, sem a társadalomban, sem a gazdaságban nincs már olyan hatalmi tényező, amely korrekcióra késztetné, kényszeríthetné Orbán Viktort és a Fideszt. Az államhatalmi akadályokat már rég eltakarították, a polgároktól ehhez kért és megkapott felhatalmazás nélkül átalakították az alkotmányos berendezkedést, és az Alaptörvényt azóta is folyamatosan, tetszés szerint módosítják. A választási rendszert például a győzteskompenzáció bevezetésével és a korábban is súlyosan korrupt politikafinanszírozási megoldások megerősítésével szintén a saját képükre formálták. Ellenőrzésük alatt van a bíróságok kivételével jóformán valamennyi államhatalmi szervezet, például az Alkotmánybíróság, az ügyészség, az Állami Számvevőszék, a Közbeszerzési Hatóság és a médiahatóság. A fékek és ellensúlyok rendszere megszűnt, az utolsó védvonal a bírói szervezet, amelynek bekerítése folyamatban van. A Kúria új vezetésének segítségével fokozódó nyomás alatt tartják a szakmailag felkészült, korrekt bírákat.

A társadalom politikai ereje és ellenállása április 3-án mutatkozott meg. Az ellenzék ismétlődő veresége miatt nem lehet számítani arra, hogy ebben a politikai berendezkedésben, és választási szisztémában a közeli jövőben a Fidesz leváltható. És a gazdasági élet szereplői, rendelkezzenek akár hazai, akár külföldi tulajdonosokkal, nem tudják és nem is igazán akarják korlátozni a kormányfőt. Egyelőre az sem vált ki komoly reakciót, hogy az államhatalom egész iparágakat juttatott a haveri kör kezére. A jelek tehát azt mutatják, hogy a mai rendszer sokáig fennmaradhat, s továbbra is szelektív lesz a rezsim megítélése. A hatalommal szemben álló, kritikus polgárok, szervezetek, köztük a Transparency International Magyarország is úgy látja, hogy az Orbán-rendszer rendszerszinten korrupt, s továbbra is ennek alapján ítélik majd meg a kormány teljesítményét. Másrészt a rendszer kedvezményezettjei nemcsak elfogadják, de támogatják is és tudomásul veszik, hogy a rezsim folytatja az „uram-bátyám" hagyományokat. Vagyis a hatalomhoz való viszonyulás lesz a megítélés alapja, mert a társadalomnak nincs egységesen elfogadott korrupciófogalma. Mi például rossznak gondoljuk, hogy a teljes magyar autópálya koncessziót harmincöt évre Mészáros Lőrinc kezébe adják, a kormány hívei viszont kritika nélkül elfogadják. A korrupció megítélésében tehát nincs konszenzus, nincs meg a nemzeti minimum.

– Az bizonyos, hogy a korrupció a rendszerváltás óta létezik, sőt nyilván előtte is ismert volt a kenőpénz és a megvesztegetés fogalma. 2006 táján önök mégis azt írták, hogy a térség legkevésbé korrupt országa Magyarország, s csak a Fidesz hatalomra jutása után fogalmaztak kritikusabban. Mi különbség van a 2010 előtti és utáni korrupcióban?

– Valójában már 2008-ban súlyos állításokat fogalmaztunk meg, a korrupció intézményesülésének a veszélyeire hívtuk fel a figyelmet. Nagyon sok minden változott a Fidesz hatalomra jutása óta, és ma már nagyon sántítana minden olyan hasonlat, ami a több mint tizenkét évvel ezelőtti közállapotokkal akar-

ná összevetni a jelenlegi helyzettel. Az úgynevezett korrupcióérzékelési index – ami a világ minden részén elfogadott komplex mutató – drámai módon jelezi ezt a változást.

– Ez a mutató a Transparency International Magyarország mérőeszköze vagy egy általánosan elfogadott viszonyszám?

– Ez a Transparency International Berlinben működő központja által nemzetközi kutatóintézetek felmérései alapján készített viszonyszám, amely méri a korrupcióellenes politikák hatékonyságát, az állami szektorban tapasztalható korrupciót és általában a kormányok korrupcióval szembeni ellenálló képességét. Tehát ez a világon mindenhol alkalmazott index, amely nulla és száz pont között mutatja, hogy a befektetők és a szakemberek mennyire tekintik megbízhatónak az egyes kormányok, így a magyar kormány korrupció elleni tevékenységét. Alacsony értékeket kapnak az erősen korrupt országok, míg százhoz közelítve szinte már nem is érzékelhető a korrupció. E szerint a nemzetközi mutató szerint 2012 és 2021 között Magyarország 27 helyezést (!) rontott az országok korrupciós megítélés alapján felállított rangsorán. Ilyen mértékű, szinte drámai zuhanásra még nem volt példa, sőt még hasonlóra sem. Tíz éve az ország a lehetséges százból még 55 pontot ért el a skálán, az elmúlt évben viszont már csak 43-at, ami azt jelenti, hogy az uniós országok között az utolsó előtti helyre csúsztunk, csak Bulgáriát előzzük meg. A már csak formálisan létező V4 országai mostanra mind kedvezőbb megítélés alá esnek, ahogy az egy Bulgáriát kivéve az uniós tagállammá lett tíz egykori szovjetblokk állam is. A korrupciós index tehát azt mutatja, hogy a magyar kormány korrupció elleni tevékenységének a megítélése tíz éve zuhanórepülésben van, leszakadó országgá, regionálisan sereghajtókká váltunk.

– A Fidesz-kormányzás előtti korrupcióval, a Tocsik-üggyel vagy a nokiás dobozba rejtett tízezresek ügyével miért nem foglalkoztak?

– Természetesen foglalkoztunk a 2010 előtti ügyekkel is, a bajok ugyanis nem a Fidesz hatalomra jutásával kezdődtek. A Transparency Magyarország kritikus volt az MSZP–SZDSZ-kormánnyal szemben is. Például 2008-ban, a hanyatló baliberális kormány idején konkrét eseteket feldolgozva komoly veszélyként érzékeltettük a korrupciót, ezért figyelmeztettük a kormányt, hogy „intézményesült a korrupció Magyarországon". Akkoriban a politikai vezérszerepre törő Fidesz prominensei: Orbán Viktor vagy Varga Mihály a Transparency International Magyarország kutatási megállapításaiból idézve kritizálták a parlamentben a Gyurcsány-kormányt. Vissza lehet keresni. Továbbá 2007-ben, a friss korrupcióértékelési indexet látva Varga Mihály kiakadva közölte, hogy szörnyű a kormány korrupcióellenes intézkedéseinek a hatástalansága. Rá egy évre Orbán Viktor a közbeszerzési korrupcióra vonatkozó kutatási eredményeinket idézve közölte, hogy csak közbeszerzésen évente 200 milliárd forint tűnik el a korrupció miatt. Tehát ellenzékben jók voltunk a Fidesznek, hatalomra kerülve már ránk sütnék a bélyeget, hogy a korábbi kormányok visszaéléseit tudomásul vettük.

– Apropó, ha közbeszerzésen 2007-ben eltűnt 200 milliárd, az ma menynyi lehet?

– Sokszorosa, de megbecsülni sem merem. Az viszont tudható, hogy az Európai Unió tagállamaihoz képest az úgynevezett egyszereplős közbeszerzési árverseny nálunk az egyik leggyakoribb.

– Gondolom, ezen lehet a legtöbbet kaszálni, hisz nincs versenytárs.

– Arra nincs friss kutatásunk, hogy mennyi a korrupció ára a közbeszerzési piacon. De azt 2016-ban megvizsgáltuk, hogy a közbeszerzések körében mekkora a „beépített" túlárazás mértéke. Egészen pontosan arra voltunk kíváncsiak, hogy rendszerszinten mekkora az összeg, amivel drágul a közbeszerzés annak érdekében, hogy a vállalkozó lefölözhesse a maga hasznát, s meg legyen a sáp is.

– Jutottak valamire?

– Azt állapítottuk meg, hogy egy beruházásban minél nagyobb az uniós támogatási hányad, annál nagyobb az esély a túlárazásra. A kutatás során arra jutottunk, hogy átlagosan 20-25 százalékos túlszámlázás jellemző. Ilyen visszaélésre már sok helyen nincs is szükség, mégis lenyúlják az uniós pénzt. A nagy összegű, tehát az uniós értékhatár feletti összegeket megmozgató közbeszerzések 40 százalékában például csak egyetlen ajánlattevő van. Korábban ez volt a korrupció melegágya, de ma már nem kell szabálytalankodni, sem összejátszani, nincs már szükség kartellezésre, esetleg kiszorítósdira ahhoz, hogy az olyan oligarchák, mint amilyen Mészáros Lőrinc, Szíjj László vagy Garancsi István cégei nyerjék a közbeszerzéseket. Mára már csak ők vannak a páston, nem maradt ugyanis a piacon olyan cég, amely képes lenne megfelelni a kormány által meghirdetett kritériumoknak. A gazdaság egyes szektoraiban, talán mindenekelőtt a leginkább gyarmatosított építőiparban, ma már csak az oligarchák vagy más, a kormányhoz lojális cégek képesek indulni a versenyben, és lassan az állami megrendelésekkel elárasztott hirdetési piac is ilyenné válik. Jellemző módja a gazdagodásnak, hogy az említett urak az államtól függő, közpénzekkel kitömött iparágakban jeleskednek. De az első néhány százmilliárd megszerzése után megnőtt az étvágy a kommunikáció, a bankszektor, az energetika és a divatipar területén is.

– Nem találja furcsának, hogy a 90-es években Horn Gyula belebukott a Tocsik-ügybe, pedig az – ha jól emlékszem, „mindössze" 800 milliós ügylet volt, jogsértést a bíróság sem állapított meg, Tocsik Mártát el sem ítélték. Ezzel szemben az európai uniós pénzek nagyságrendje száz-, illetve ezermilliárdos tétel. Ezek eltűnése miért nem veri ki a biztosítékot a szavazónál? Orbán miért nem bukott bele a Mészáros Lőrincnek juttatott százmilliárdokba?

– Erre mondtam azt, hogy hiányoznak a közös fogalmaink. Van, aki károsnak, bűnösnek tartja a nemzeti uralkodó osztály gazdagodását, van, aki üdvösnek.

– Tehát érvényes maradt az a kutatás, hogy a magyar ember tudomásul veszi a korrupciót?

– A korrupció igenis irritálja a magyarokat, a korábban idézett felmérések is azt mutatják, hogy az em-

berek tisztában vannak a helyzettel. Ha azonban nem látnak alternatívát, akkor jobb híján beletörődnek abba, hogy a haverok helyzetbe hozása, a kiválasztottak gazdagítása a mindennapi élet velejárója. A politikusok gazdagodása ugyancsak. A dologhoz tartozik még, hogy Horn Gyula idején még könnyű volt egy korrupciós ügybe belebukni, hiszen volt szabad sajtó, létezett a médiapluralizmus, s az emberek tájékozódhattak. Ma a hatalom által leuralt, pórázon tartott médiapiacon a legnagyobb botrányok híre sem jut el a nyilvánosság igen jelentős hányadához. A polgárok nagy részének egyszerűen fogalma sincs arról, hogy Völner Pál egykori igazságügyi államtitkár pitiáner csaló lehetett, akit az ügyészség rövidesen korrupciós bűncselekménnyel vádolhat. Arról is csak kevesen tudnak, hogy a Fidesz két korábbi képviselője ellen uniós támogatások lenyúlása miatt vádat emeltek. Továbbá a nép arról sem értesült, hogy Novák Katalin köztársasági elnök az első olyan magyar államfő, akinek a megválasztásához köztörvényes, korrupciós ügyben meggyanúsított, illetve megvádolt képviselők szavazatára is szükség volt. Simonka György, Boldog István és a már említett Völner Pál. Ezeket az urakat valószínűleg csak a fideszes kétharmad biztosítása miatt hagyták szabadlábon védekezni.

– A tíz év korrupciós ügyeiből két fekete könyv is készült. Üzenet az utókornak?

– Valóban, két fekete könyvet jelentettünk meg, az elsővel 2018-ban, a második kötettel pedig 2022-ben jelentkeztünk, a harmadik talán 2026-ban készülhet el. Ezek a dokumentumgyűjtemények jogászi és közgazdasági elemzői alapossággal, tárgyszerű feldolgozásban az elmúlt tíz év legnagyobb korrupciós ügyeit foglalják össze. Egyébként mindkét kötet fenn van a Transparency honlapján, akit érdekel, tudja böngészni. Ezek ismertetése nyilván kimerítené egy ilyen interjú kereteit.

– Az első kötet a 2010–2018 közötti ügyek alapos leírását tartalmazza, köztük a Magyar Nemzeti Bank pénzének alapítványba konvertálása, az offshore cégek által értékesített letelepedési kötvények, a trafikmutyi, Mészáros Lőrinc gazdagodása, összesen százhat eset. A második részben az uniós pénzek lenyúlása, Orbán hatvanpusztai palotája, Rogán-ügyek, összesen ötven eset. Miért pont ezek? Leginkább ezek jellemzik a rendszert?

– Az esetleírásokkal mi azt szerettük volna elérni, hogy legalább a „jegyzőkönyv" megőrizze a korrupciós eseteket. Ha már az igazságszolgáltatást nem érdekelték ezek az ügyek, a tényeket összegyűjtjük az utókornak. Ma a legtöbb eset arról szól, hogy a közpénzek magánzsebekbe juttatása hogyan történik állami segédlettel. A közbeszerzések, állami pályázatok Magyarországon soha nem voltak se átláthatók, se tiszták, az állami pénzekhez való hozzájutást mindig körüllengte a becstelenség és a haszonlesés. Mára megerősödött a járadékvadász magatartás, ami azt jelenti, hogy egyesek teljesítmény nélkül jutnak jövedelmekhez, egyfajta feudum, vagyis járadék, állami kegy gyanánt. Összességében állíthatom, hogy a magyar politikai rendszer a korrupció-

val szemben évtizedek óta gyenge és az utóbbi időben folyamatosan romló teljesítményt nyújt. A korrupcióra hajlamos politika a Fidesz révén párosult a hatalmi tébollyal, és kiiktatta a fékek és ellensúlyok rendszerét a jogállam teljes felszámolása útján. Mindez azt eredményezte – ahogy korábban már utaltam rá –, hogy ma már Magyarországon nem léteznek olyan hatalmi erők, amelyek korrekcióra, konszolidációra kényszerítenék a kormányt.

– A magyar igazságszolgáltatás minden esetben vizsgálta s elutasította a döntést azokban a korrupciós ügyekben, amelyeket a két fekete könyv tartalmaz?

– A korrupciós esetleírásoknál a nyilvánosan, bárki számára elérhető forrásokból indultunk ki. Részben a sajtóban feltárt eseteket foglaltuk össze, részben a saját közérdekű adatigényléseink és pereink útján megállapított tényeket összegeztük. Semmi olyat nem írtunk le, ami a hatóságok számára ne lenne nyilvánvaló, és minden esetben azt is jeleztük, ha a hatóságok nem intézkedtek, vagy az eljárásuk kívánnivalót hagyott maga után. Ilyen volt például az Elios-ügy, Orbán Viktor vejének sokat cincált esete. De azt is jeleztük, ha a hatóságok eljárást kezdeményeztek, mint Simonka György, Boldog István vagy Mengyi Roland fideszes képviselők esetében. Völner Pál ügyének kirobbanása előtt már lezártuk a szerkesztést, tehát az államtitkár kimaradt a fekete könyvből. Ebben az ügyben talán az számunkra a leginkább érthetetlen, hogy egy Völner-ügybe nem bukik bele a főnöke, az igazságügyi miniszter. Továbbá az is nonszensz, hogy ilyen súlyú vesztegetési ügyben miért maradhat szabadlábon az egykori államtitkár és parlamenti képviselő.

– Ezek az ügyek egy következő választás után már bizonyosan elévülnek, tehát a Fidesz-vezérkar felelősségre vonása, esetleg büntetése addigra már reménytelenné válik, ellentétben a román, szlovák vagy bolgár, esetleg szlovén vezető politikusokkal, akik a hatalom csúcsairól is börtönbe kerülhettek?

– Lesznek ügyek, amelyek elévülnek. Az előző kormányzati ciklusokban a legtöbb megvalósított bűncselekmény a hűtlen kezelés és a költségvetési csalás körébe tartozik. Ezeknek a bűncselekményeknek ugyan hosszú az elévülési idejük, mégis könnyen előfordulhat, hogy a ma hatalmon lévő bűnelkövetők megússzák büntetés nélkül az akár öt vagy tíz évvel ezelőtt elkövetett cselekményeiket. Vannak olyan jogászok, akik szerint az elévülés utólagos törvényalkotással „áttörhető", tehát az elévülési idő bizonyos esetekben újra megnyílhat. Azon szerintem is érdemes elgondolkodni, hogy az állam által szándékosan és vétkesen üldözetlenül, vagyis büntetlenül hagyott bűnök miatti felelősségre vonást miként lehetne utólag megoldani. Ennél is fontosabb kérdés, hogy az elsíbolt vagyonokat, az ebül szerzett tíz- és százmilliárdokat hogyan lehet visszaszerezni. Erre lehetne jogilag elfogadható választ keresni, de ez egyelőre elég távol van a közvetlen magyar valóságtól.

– Vagyis azt mondja, hogy ha vannak bűnös kormányzati szereplők, akkor azok megússzák a büntetést?

– Ebben nincs semmi új, volt erre korábban is példa, elég, ha csak az olajszőkítést vagy a Postabank-ügyet említem, ahol elmaradt a büntetés. Azt állítom, hogy a magyar politikai rendszer a korrupcióval szemben évtizedek óta tehetetlen, és az utóbbi időben különösen romló teljesítményt nyújt.

– Viszont van uniós nyomás a kormányon, épp az uniós pénzek hűtlen kezelése, a korrupció elleni intézkedések elégtelensége, valamint az igazságszolgáltatás függetlenségének veszélyeztetése miatt. Korábban megindult a 7-es cikk szerinti eljárás, amelynek révén felfüggeszthetik a szavazati jogot, de visszatartják az európai uniós támogatásokat és a koronavírus-járvány okozta válságra válaszul létrehozott újjáépítési alap pénzeit is. Az uniós pénzcsapok befagyása különösen fájhat a magyar kormánynak. Gondolja, hogy emiatt hajlandó lehet a jogállam helyreállítására?

– Ez attól is függ, hogy mit akar elérni Magyarországon az Európai Unió. A közösség vezetői nyilvánvalóan későn ébredtek, és végignézték, hogy az addigi éltanuló tagállam következmények nélkül leépíti azokat az intézményeket, amelyek azt szolgálnák, hogy Magyarország felelősségteljes tagja lehessen az európai közösségnek. Ne felejtse el, hogy az első messzebbről is hallható európai uniós tiltakozások csak Orbán hatalomra kerülése után tíz évvel fogalmazódtak meg. Kétségtelen, időközben több eljárás is megindult a jogrombolás miatt, de a koronavírus okozta világjárvány lecsengését követően a helyreállítási és ellenálló-képességi alapból lehívható pénzek visszatartása mutatta meg, hogy a bizottság kezében mindvégig ott volt a demokrácia felszámolását akadályozó hatékony eszköz, Európa azonban nem élt vele! Pedig a 7-es cikk szerinti eljárás vagy a jogállami mechanizmus elindítása helyett, lám, egy egyszerű alkuval, egészen pontosan pénzmegvonással meg lehetett volna állítani Orbán ámokfutását. Ha időben felismerik a korrupció rombolását, az egyszemélyes közbeszerzések ártalmait vagy az igazságszolgáltatás megbízhatóságát veszélyeztető akciókat, akkor ma nem itt tartunk; tehát ha sarkára akart volna állni a bizottság, akkor korábban is megtehette volna.

Persze azzal a régóta dédelgetett álommal le kellene már számolni a magyar gondolkodóknak, hogy valamelyik jóságos külföldi nagyhatalom majdcsak megment minket a saját végzetünktől, az általunk megválasztott kormánytól. Ilyen nincs! A külföldi döntéshozók – legyenek azok befektetők, partnerországok kormányai, az Európai Bizottság vagy a NATO-szövetségesek –, ha értékelik a magyarországi hatalmi helyzetet, akkor nem azt fogják nézni, hogy a választások mennyire voltak tisztességesek, a médiaviszonyok mennyire alapoztak meg a kormány újabb győzelmének, vagy szakmailag rendben lévő kérdéseket fogalmaztak-e meg a nemzeti konzultáció során. Sokkal inkább azt nézik meg, hogy stabil-e a kormány, meg lehet-e vele állapodni, és semmi kétség: Orbán Viktor kormánya rendkívüli módon stabil. A Fideszre leadott hárommillió szavazatban megnyilvánuló elsöprő támogatását nem lehet elvitatni, s az áprilisi szavazás újabb kétharmados felhatalmazását sem

lehet megkérdőjelezni. Továbbá senkinek nem lehet érdeke – sem politikai, sem gazdasági szempontból –, hogy külföldről próbálja megdönteni a magyar kormányt, mert az instabilitás előidézése nem jó sem a befektetőknek, sem a politikusoknak, sem pedig a partnerországoknak.

Aki tehát abban reménykedik, hogy jön majd a jogállami mechanizmus, amire az Orbán-kormány berezel, és visszaadja a tizenkét éve alatt ellopott milliárdokat, a trafikosok visszakapják a lenyúlt dohányboltjaikat, az újságírók pedig visszakapják az elveszett állásaikat, újraindul a megszüntetett *Népszabadság*, megint kritikusan fogalmaz az *Origo*, és létrejön a valódi közmédia, annak sürgősen orvoshoz kell fordulnia.

– Akkor ott járunk, ahol korábban: az unió karba tett kézzel figyeli, hogy az egyik tagállam leépíti a korrupcióellenes intézményeket, a jogállamot. Ugyanis hiába indít eljárásokat, tartja vissza a pénzeket, ha végül nem csinál semmit. A közösség tehát eszköztelen?

– Nyilván nem tudok az Európai Bizottság nevében beszélni, de valószínű, arcvesztés nélkül akarnak majd kijönni az ügyből, ha megoldani nem is tudják a magyar demokrácia problémáit. De ha már egyszer elindították a jogállamisági meg a 7-es cikk szerinti eljárást, akkor valamilyen eredményt produkálniuk kell.

– Vagyis?

– Az egyik lehetséges kompromisszum az lehet, ha Magyarország csatlakozik az Európai Ügyészséghez, az EPPO-hoz, ami nagyon fontos előrelépés lenne, persze egyéb intézkedések nélkül ez is csak látszatmegoldást eredményezne. Azt el tudom képzelni, ha ez a forgatókönyv valósul meg, akkor az eredménnyel a bizottság is elégedett lehet, megveregetheti saját vállát, hisz lám, Magyarország végül a legfontosabb korrupcióellenes mechanizmusok egyikébe lép be. Ugyanakkor Orbán Viktor is örülhet, mert megkaphatja az újjáépítési alapból eddig hozzáférhetetlen pénzt. Továbbá elháríthatja a kellemetlenkedő európai kritikákat arról, hogy a magyar ügyészség döntése ellen eddig nem volt apelláta, ugyanis ha Polt Péter nem indított eljárást, akkor bűncselekménygyanús ügyek sem kerültek bíróság elé.

Mi azonban úgy látjuk, hogy az Európai Ügyészséghez való csatlakozás önmagában nem csodaszer. Mondom ezt annak ellenére, hogy a Transparency International Magyarország már az európai vádhatóság ötletének csíráját is támogatta, a működő intézménynek pedig a legnagyobb támogatója. De természetesen egy fecske nem csinál nyarat, egyetlen intézmény nem állítja meg a demokrácia lejtőjén egyre nagyobb sebességgel robogó országot. A tizenkét év alatt lerombolt demokráciát az Európai Ügyészség nyilván nem fogja helyreállítani, hiszen nem is ez a dolga.

– De legalább lenne olyan intézmény, amely a további rombolást akadályozná. Ámbár Polt Péter egy szakmai konferencián azt mondta, hogy a magyar jogrendnek nincs szüksége a csatlakozásra, hisz az európai pénzügyi érdekek sérülése esetén az Európai Ügyészség, az EPPO pótmagánvádlóként léphet fel.

Igaz, korábban ennek az ellenkezőjét mondta a főügyész. Ez valójában a kormány eddig álláspontjának feladása?

– Az bizonyos, hogy az Európai Ügyészség számára nem minden vakfolt, ami Magyarországon történik. Igaz, csak áttételesen, de van hatásköre magyar vonatkozású ügyekben is, elsősorban akkor, ha magyar állampolgárok belekeverednek uniós csalásokba, vesztegetésekbe. Továbbá ha olyan tagország területén járnak el, amely csatlakozott az EPPO-hoz, és ilyen azért van bőven, akkor az adott országban bűnöző magyarokkal szemben is felléphetnek. Akkor is intézkedhet az EPPO, ha az uniós korrupció Magyarországon valósul meg, de a visszaélés résztvevői olyan ország állampolgárai, akik tagjai az Európai Ügyészségnek. Ez azonban a törzsökös magyar korrupciónak aligha lesz ellenszere. Tény az is, hogy a magyar legfőbb ügyész korábban mereven csatlakozásellenes álláspontot foglalt el. Ami, úgy tűnik, változóban van. Mi is csak a sajtóból, illetve a Legfőbb Ügyészség közleményéből értesültünk arról, hogy Polt Péter szerint az Európai Ügyészség felléphet pótmagánvádlóként, tehát ha a hazai ügyészség ejti az ügyet, akkor jöhet az EPPO. Ez az állítás persze terelés annak érdekében, hogy ne kelljen az európai intézményhez csatlakozni, nem beszélve arról, hogy szakmailag mekkora butaság az, hogy az Európai Ügyészség felléphet pótmagánvádlóként. Ugyanis az európai ügyész vádja az mindig közvád, az nem tud pótmagánvád lenni. Ez azonban legfeljebb tíz büntetőjogászt érdekel az országban, a lényeg a sorok közül kandikál ki: már a magyar kormány álláspontja sem mereven elutasító az Európai Ügyészséggel szemben, illetve belátták, hogy muszáj lépni valamit azzal kapcsolatban, hogy a magyar jogrendszer nem kínál megoldást arra, amikor az ügyészség nem emel vádat.

– Attól fél esetleg, hogy az esetleges csatlakozásig a kormány végleg beveszi a magyar bíróságokat, oszt' annyi?

– Ez például egy veszélyforrás.

– A magyarországi korrupció ellen aktívan fellépne az Európai Csalás Elleni Hivatal, az OLAF is, de a magyar hatóságok, úgy tűnik, sikeresen leszerelik az aktivitását. Hisz tizennyolc ügyben kértek a főügyésztől vizsgálatot, de csak négy jutott el a vádemelésig. Polt ennél többre emlékszik, szerinte 67 százalékában ítélet született. Ki mond igazat?

– Köztudott, hogy az OLAF a saját aktáit nem nyitja meg a nyilvánosság számára, ezért pontosan soha nem tudunk majd válaszolni a kérdésre. Ez az egész tehát számunkra csak játék a számokkal. De az ugyancsak jelzésértékű és sajnálatos, ha magyarországi ügyekben az Európai Bizottság erre rendelt hivatala tesz büntető feljelentést csalás vagy korrupció miatt. Hogy a magyar ügyészség nem azt gondolja, amit az OLAF, tehát a feljelentésekből nem lesz vád, annak sok védhető és magyarázható oka is lehet. Az ügyészségnek soha nem kötelessége egyetérteni a feljelentővel. Nyilván az OLAF feljelentései megalapozottabbak, mint egy dühös állampolgár vagy politikus állításai. Hiszen a hivatalnak komoly vizsgálóapparátusa, megfelelő információs hálózata

van. Ezért elgondolkodtató, hogy a magyar hatóságok miért nem jeleskednek az uniós csalásellenes hivatallal való jobb együttműködésben. Mi azonban akkor lennénk az OLAF gyakorlatával is elégedettebbek, ha a feljelentéseik részleteit nyilvánosságra hoznák. A magyar kormány nem csak az Elios-ügyben trollkodja szét a miniszterelnök veje, Tiborcz István viselt dolgai miatti felelősségre vonást, de az Öveges-program vagy a Híd a munka világába program esetében is több évig egy helyben járt a nyomozás, és több mint kérdéses, hogy a valódi bűnösök valaha bíróság elé kerülnek-e. Ilyenkor természetesen a laikusban is felmerül, hogy rövid póráz vagy szájkosár került az ügyészekre, akik egyébként komoly felkészültséggel rendelkeznek, de mintha a politikailag kényes ügyekben mégsem tudnák, hogy mi a teendő.

– Nem csak a brüsszeli apparátus fogalmaz meg súlyos kritikákat a magyar kormány korrupcióellenes intézkedései miatt, de a Korrupció Elleni Államok Csoportja (GRECO) – ami az Európa Tanács szerve – is elégtelen osztályzatot adott. A friss jelentés azt vizsgálja, hogy a parlamenti képviselők, bírák, ügyészek korrupciója milyen intézkedésekkel előzhető meg. Az ennek érdekében megfogalmazott tizennyolc ajánlásból az Orbán-kormány mindössze ötöt hajtott végre. Ennyire nem fontos?

– Valóban, de tegyük hozzá: az ajánlásokat már hét éve megfogalmazták, ennyi idő alatt tizenhárom javaslatot nem sikerült végrehajtani. Itt elsősorban a vagyonnyilatkozatokról, a mentelmi jogról, az ügyészek és a bírák, tehát az igazságszolgáltatás függetlenségéről van szó. Aki kicsit is figyeli a magyar közélet történéseit, az pontosan tudja, hogy a vagyonnyilatkozatok rendszere ügyében semmilyen változás nem történt, a parlamenti képviselők büntetlenül bármit beírhatnak, nincs ellenőrzés vagy felelősségre vonás. De az ügyészek utasíthatóságának a tiltása, egyáltalán a vádhatóság belső működésének rendezése sem került a törvényhozás asztalára. A legfőbb ügyész és az általa kiválasztott vezetők kontroll nélküli hatalmának nincsenek az ügyészség szervezetén belül ellensúlyai. A magyar kormány azonban nem foglalkozik ezekkel a „finomságokkal", mert ezeket a megállapításokat nem követik szankciók. A GRECO nem tud pénzt elvonni a magyar kormánytól, ezért ezekkel a fontos előírásokkal nem is foglalkoznak. Úgyhogy marad a korrupciógyanús helyzetek sora.

– Tehát fegyelmező eszközként marad az újjáépítési alap pénzcsapjainak az elzárása, illetve a 7-es cikk szerinti eljárás. Ezzel késztethető bármire is a magyar kormányt?

– Sokkal inkább, mint a többkörös egyeztetéssel járó jogállamisági mechanizmussal, ami már megindult ugyan Magyarországgal szemben, de egyelőre senki nem látja, milyen mértékű bizonyítottság szükséges ahhoz, hogy meg tudják állapítani: fennáll-e a jogállamiság rendszerszintű, előre tervezett megsértése, amely közvetlenül veszélyezteti az Európai Unió költségvetési érdekeit. Bizonyítani kell tehát, hogy tényleg azért vannak a magyarországi túlárazások, az egyajánlatos közbeszerzések, nagy lenyúlások, hogy az

uniós beruházások tíz- és százmilliárdjai a haveri zsebekbe kössenek ki. Illetve az Orbán-kormány azért alkalmazott rossz szabályozást, hibás kinevezési politikát és intézményrombolást, mellyel egyébként akadályozta a Közbeszerzési Hatóság, az Államkincstár, a Költségvetési Tanács és a számvevőszék ellenőrző tevékenységét, hogy klientúrát építsen. Bízunk abban, hogy az eljárás nem követel olyan fokú bizonyítási eljárást, aminek aztán nem lehet eleget tenni. De ismétlem, a bonyolult és hosszadalmas bizonyítási eljárás helyett sokkal könnyebb dolga van a bizottságnak, ha az újjáépítési és ellenállási alap Magyarországnak járó részét visszatartja, ez alapot teremt a politikai alkura. A milliárdok fejében kérheti a korrupciókontroll megerősítését, az igazságszolgáltatás függetlenségének helyreállítását, a közbeszerzési szabályok betartását és persze az ügyészség működésének a kiegyenlítését.

– Személy szerint nem unja már, hogy a Transparency jogi igazgatójaként lassan egy évtizede hiába ismételgeti, hogy Magyarország az egyik legkorruptabb ország az unióban? A világ visszajelzi ezt, de nem reménytelen ez a küzdelem?

– Semmiképp. Persze aki azt gondolja, hogy a korrupció elleni küzdelemben gyors sikert érhet el, az téved, vagy gyorsan csalódik. Ez a munka a hosszútávfutó magányosságára emlékeztet, aprólékos és sok erőfeszítést igényel, aminek azért résztávokon komoly sikerei vannak. Hosszan sorolhatnám azokat az ügyeket, amelyekben kiderítettük az igazságot, s bizonyítottuk, hogy a kormány elhallgatja a tényeket. A mi munkánk nélkül nem sikerül leleplezni a korrupció addig ismeretlen formáját, ilyen volt a letelepedési államkötvénnyel való visszaélés, amelyet legszívesebben titokban tartott volna a hatalom. A mi munkánk nélkül semmilyen információhoz nem jutottak volna az ország polgárai a letelepedők számáról, származási helyéről és a gyanús módon befolyt százmilliárdokról. A mi munkánk nélkül a látványsportokra fordított százmilliárdok sem minősülnének közpénznek. A közpénz kiáramlását, lenyúlását, ellopását egyik esetben sem tudtuk megakadályozni, de a hatalom számára nagyon kellemetlenné tudjuk tenni a közpénzek elherdálását. Aki ezzel a részsikerrel elégedetlen, az ne álljon közénk, mert mi a rendszert nem tudjuk lebontani. Mi, civilek, nem tudjuk elvégezni azt a munkát, amit a rendőrség, az ügyészség együtt nem képes vagy nem akar elvégezni. A mi dolgunk tehát az, ha a hatalom korrupt, akkor azt nyilvánosságra hozzuk, hogy legalább szégyellje magát. A többi az állampolgárok dolga.

Csillag István

A magyar banánköztársaság, avagy a kétfarkú ellenzék esete a drogbárókkal

Kutya nehéz úgy igazat mondani, hogy mindig csak hazugságot hallunk.
(fordított Esterházy)

Ebben az írásban arról lesz szó, hogy az Orbán-rendszernek az eddigi választásokon való megdönthetetlensége három pilléren nyugszik: (1) a legapróbb részletekig kiépített hatalomgyakorláson, amihez (2) a közönség figyelmének könnyű és nehéz drogokkal való kikapcsolása társul, és (3) az ellenzék rendszerellenességének a hiányán. Az első kettő révén hazánkat, mint egy dél-amerikai banánköztársaságot, egy jól szervezett drogkartell szállta meg, amelynek élén a drogbárók által elfogadott, felettük uralkodó keresztapa áll, akinek hatalmát a folyamatosan elkábított, az ellenállás szinte minden eszközétől megfosztott és a rövid, intézményes pórázon tartott közönség nem tudja veszélyeztetni. A harmadik pillér, hogy az ellenzék legfeljebb technikai, szivárványkoalíció létrehozására képes, de nem tud olyan egyszerű célokat együtt meghatározni, egyértelmű és határozott ajánlatot együtt megfogalmazni, amelyet a közönség többsége képes megérteni, elfogadni, és hinni is benne, hogy az ellenzék egy emberként meg is valósítja azt.

Ujjé, a magyar barakkban nagyszerű…

A közönség elkábítása záporozó ígéretekkel és a hatalomhoz bújás reflexét kiváltó fenyegetésekkel nem Orbánnal és még csak nem is a 2000-es években kezdődött Magyarországon, a rászoktatás a Hazafias Népfront országos tanácsának 1961-ben megtartott ülése óta vert tanyát hazánkban. 1961. december 8-án, a hirtelen fagyossá vált decemberi napok egyikén fogalmazta meg először Kádár János később elhíresült politikai jelszavát: „Aki nincs ellenünk az velünk van!" A farkasordító decemberi hidegben elhangzott, „szívet-lelket melengető" mondattól számítjuk a szocialista diktatúra meglágyulását, annak a kezdetét, hogy cserébe a hatalom megkérdőjelezhetetlenségéért, a Kádár-rendszer elviselhetőbbé téve a proletárdiktatúra mindennapjait, fokozatosan kisebb-nagyobb engedményekre volt hajlandó. A kábítás trükkje bevált, hisz a háború, a nélkülözés, a rettegett fekete autók után mindenki békére vágyott, a fegyveres felkelés, a szabadság néhány napos mámora után alig fél évvel, a levert forradalomtól elfordulva már 1957. május 1-jén tömegek tettek hitet a Kádár és az akkor még nem ismert rendszere mellett. A Kádár-rendszer kicsit több volt, mint a Gothár Péter *Megáll az idő* című zseniális filmjének kezdő képsorából elhíresült beletörődő mondatnak –

„Jó, hát akkor itt fogunk élni!" – a megvalósulása.

Kádár a fokozatos „engedményeket", az elviselhetőséget megalapozó „falatkákat" mint a közönség feltételes reflexét kialakító drogot használta engedelmességük kiváltása érdekében. Ennek eredménye a szinte mindenkinek elérhető „szegényesség" és a szinte mindenki által elfogadott „igénytelenség", ami a majd csak lesz valahogy *felelőtlenségébe* torkollott. A már megszokott igénytelenséghez és felelőtlenséghez a 60-as évek reformjai által megérlelt újabb lazítások és a hiányok megszűnése nyomán a kijózanodás pillanataiban az önirónia („langyos a sör / de nekünk így is jó") társult. A közönségre hamiskásan kacsintó Kádár-rendszer az *önző szocialista kispolgár* archetípusát tenyésztette ki az engedmények és jutalomfalatkák adagolásával a városokba beterelt, munkássá emelt prolikból is. A panellakás + Trabant + víkendház szentháromságával a késői Kádár-korszak a szocialista kispolgár önzését tökélyig fejlesztette. Akinek ennyije sincs, azzal minek is törődni, akinek ennyije van, az minek is törődne bármi mással. Az ekkorra már megengedett „tagságtalansági" igazolványokba (legalábbis Moldova György maróan gúnyos stílusában) a „Világ proletárjai, hagyjatok békén!" jelmondat került. A felelőtlenség, a szegényesség és az igénytelenség szentháromsága örökké is tarthatott volna, búfelejtőként megfejelve némi gúnyolódásba fojtott (a Ceausescu-rendszer Romániáján) „magyarkodással", ha maradtak volna az oroszok a spájzban, és az orosz szuronyok meg az orosz olaj, majd később az utóbbit pótló tőkés hitelezők pénze továbbra is Kádár rendelkezésére állt volna. Kádár egyre inkább túlnyújtózkodott a jutalomfalatkák osztogatása érdekében az ország takaróján, amit a tőkés hitelezők pénze pótolt ki, emiatt nemcsak a saját engedményei, hanem a hozzájuk való alkalmazkodás miatt is az ország gazdaságilag (és kulturálisan is) egyre nyitottabbá vált. A belső reformok, engedmények és a külső alkalmazkodás együtt fokozatosan tették hazánkat a „legvidámabb barakká", azaz a közönség látszólag Kádár „jóindulatának" bódulatában egyre inkább hitte, hogy az orkánkabátokkal együtt lassan a polgári jólét is átjön a határon.

A Kádár-korszak végére a gazdaságpolitika (és vele együtt az általános politika) lüktetése a Stop-Go ciklikusságát tükrözte, mert az egyre erőteljesebb eladósodás vagy a szigorú takarékoskodást, vagy a hatékonyabb (azaz kapitalista módszereket utánzó) termelést követelte meg. A hólabdaszerűen növekvő külföldi adósságok törlesztése, növekedésük fékezése miatt a kényszerű áremelések, az importkorlátozások, a meg-megdöccenő beruházások, a falura hazaküldött segédmunkások jelezték a kádári jóléttől elbódított közönség számára, hogy ezen a művi (plasztik – Kornai János) piacon is az él meg, aki képes a saját életéért felelősséget vállalni. A 80-as évek közepén anélkül, hogy ezt jelszavak, transzparensek hirdették volna, megkezdődött a „saját életéért mindenki maga a felelős" rendszerváltása. Jól jelezte ezt, hogy 1980 és 1987 között megszűnt mintegy félmillió (elsősorban betanított és segédmunkára alapozott) munkahely még az „átkosban". A kis ajándékok oszto-

gatásának, a munkahelyre bejárás díjaként fizetett béreknek véget vetettek az erejét vesztett Szovjetunió támasza nélkül adósságtengerben szalmaszál után kapkodó pártvezetés által sorozatvetőből kilőtt „piaci" reformok. A rendszerváltáskor sokan – köztük én is – elhitték, hogy a Kádár-korszak reformjai nemcsak a gazdaság intézményrendszerét alakították a piaci, a teljesítményelvű irányba, hanem a hétköznapokban is megváltozott az emberek mentalitása, azt hittük, hogy tudomásul vették, a piaci rendszerrel a verseny, így a kiemelkedés és a bukás együtt jár. A reformok élhetőbbé tették a szocializmust, de az igyekezet a nagyobb szelet kenyérért, a „sátortetős" házért nem járt kéz a kézben a félelemmel, hogy az emberek a munkájukat is elveszíthetik (kivéve a cigányokat), sőt tönkremehet még a munkahely is. A kalákában épített házak, a géemkázás új közösséget teremtett, az emelkedő, önző kispolgárok közösségét. Igaz, az élhetőbb szocializmust eredményező gazdasági reformok a Szovjetunió szétesésével gazdasági rendszerváltásba torkolltak, amit gyorsan követett a politikai rendszerváltás is: a jelző nélküli demokrácia.

A rendszerváltás eufóriájának hónapjaiban lett volna arra mód, hogy a közönség közösen belekezdjen az elvonókúrába, leszoktassa vezetőit és önmagát a valósággal való szembenézést csábítóan halogató „falatkákról". A politikai felszabadulás összekapcsolódhatott volna a hazugság, a kábítás, a drogok folyamatos fogyasztásától való megszabadulással. Az „Európába, de mindahányan!" (Csengey Dénes) katarzisa akár alkalmas lehetett volna arra is, hogy a „*a saját sorsáért mindenki maga felelős*" személyes rendszerváltása összekapcsolódjon a kijózanodásra épülő közös jövőnk vállalásával. A rendszerváltáskor felszínre került politikai erők azonban nem arra szövetkeztek, hogy közös erővel (nagykoalícióval?) leszoktassák az elkábított közönség tagjait a Kádár-rendszer drogjairól, mi több, voltak közöttük, akik – megelőlegezve a „nem kell félni, nem fog fájni" jelszavát – a Kádár alatt felhalmozódott adósság eltörlésében, valamiféle új Marshall-segély fizetésében reménykedtek. A rendszerváltás néhány hónapig tartó eufóriája idején, és csak akkor, ha már akkor lett volna magyar Balcerowicz (Békesi László? Bokros Lajos?), ő is összehívathatta volna az Országgyűlést, hogy ott mondja el, hogy vége a tömegek drogra szoktatásának, „hülyítésének". Ugyanúgy, ahogy azt Lengyelországban 1990. december 17-én Balcerowicz, a sokkterápia atyja e szavakkal megtette: „*Véget kell vetnünk annak a színjátéknak, amelyben az emberek úgy tesznek, mintha dolgoznának, az állam pedig úgy tesz, mintha fizetne. Világos célokat megfogalmazó programot kell kidolgozni, amelyet a társadalom most még támogat.*"

A „drog használatáról" leszoktató kúra – úgy a közönség, mint a drogokat forgalmazó politikai vezetők körében – elmaradt, így a „tabula rasa" helyett a politikai pártok közötti választási verseny új életre keltette a kemény és lágy drogok alkalmazását a pártok politikai ígéreteinek formájában. Ennek legelső jele volt a sokkterápia alkalmazásának (a lengyelországi Balcerowicz-terv magyar változatának) az elvetése, az állam-

háztartás, a munkaerőpiac anomáliái rendbetételének az elhalasztása.

A kábításban nincs megállás…

Ha a könyörtelen igazmondáson, a valóságos helyzettel való szembenézésen alapuló és gyakorlatias programmal kezdődött volna a rendszerváltás hazánkban is, akkor ma nem az Orbán keresztapaságával vezetett drogbárók uralkodnának rajtunk. A rendszerváltáskor a drogkereskedők cserélődtek, de nem szűnt meg a drogozás. A rendszerváltás előtti és közvetlenül utáni gazdasági reformok következtében – bármennyit változott is 1968 és 1990 között (persze főként a tábor többi országához képest) a valahai államosított szocialista gazdaság – nem következett be markáns magatartásváltás, fennmaradt az „állam majd megsegít" felelőtlensége, a versenykörülmények közé kerülő vállalkozásoknak nem keményedett meg azonnal a költségvetési korlátjuk, továbbra is lehetett felelőtlenül csak a fizetés későbbi ígéretére gyártani és szállítani, a munkásoknak a kőkemény követelmények megkövetelése nélkül fizetgetni, az árakat csak az elviselhető mértékben emelgetni. Aztán persze jött a taxissztrájk, ami nem a piaci viszonyokkal való szembenézést kényszerítette ki, csak fenntartotta annak az illúzióját, hogy elég, ha „könnyű álmokat ígérő", a korábbinál jobb kormány jön. Tovább folytatódott a közönség kábítása a fizetésképtelen állami vállalatok fokozatos magánkézbe adása ellenére azok további hitelezésével, ami elnyújtotta, de nem szüntette meg a bajt; a termelékeny és fegyelmezett munkához nem szokott munkanélkülivé vált tömegek „táppénzre", majd korai nyugdíjba küldésével, végül tömeges „rokkantosításával" ami nem oldotta meg az átképzés, a munkára való alkalmasság megszerzésének a gondját, csupán az adófizetőkre terítette szét a rendszerváltás terheit, és újra össztársadalmi szintre emelte a csalást.

A rendszerváltáskor a politikai erők összefogásával nem sikerült kizökkenteni a magyar társadalom szekerét abból az egyre mélyülő vályúból, amelyben évtizedek óta (évszázada?) haladt. Ebben a hagyományos, rendies társadalomszerkezetben és viselkedési mintázatban az „urak" a felsőházból mondják meg, hogy mit mikor és hogyan kell tenni, hogy „aki megbecsüli magát", az „megszolgálhassa" a betevőt. Ez a hagyományos „magyarosch" nemzeti mentalitás megveti a magáért helytállni képes, felelős polgárt, irigyli és fél tőle, kiveti magából, „idegenszerűnek" ítéli. A rendies viselkedéssel minden nehézség nélkül ötvöződött a cselédből betanított munkássá, öreg szakiból (munkásarisztokratából) sztahanovistává előlépő, ám a felelősség viselése alól felmentett tömegek gondolkodása, pedig a Horthy-korszak korábbi urainak, gazdatisztjeinek parancsait az „élcsapat" iránymutatása váltotta fel a szocializmusban. Ez az évszázados örökség – a dzsentrik vagy a „parancsnoki magaslatokat" elfoglaló kommunisták eltűnése ellenére – a rendszerváltás után is fennmaradt. Évszázada nem véletlenül hiányzik a városi polgárság és annak öntudatos, felelős gondolkodásmódja, hisz az amúgy sem számottevő polgárságot a két világháború kiseperte Magyarországról. Az első világháború

azzal, hogy a nagyvárosok és velük a polgárság – az egyetlen nagyváros, Budapest kivételével – a határokon túl maradtak, a második azzal, hogy a saját sorsáért felelős polgárság mintáját hordozó zsidó honfitársainkat meggyilkolták, a német származásúakat elüldözték, a magyaroknak meg vagy hasonulniuk kellett az uralkodó csoport (dzsentrik, avagy a kommunisták) magatartásához, vagy Ady Endrét követve nem a Bakonyba, hanem Párizsba távoztak, így a polgárok eltűntek. Azokban a falvakban, ahol voltak „Elnök Jóskák" és a velük szövetségre lépett „Balogh Antik", ott volt a tsz és a háztáji szimbiózisára épített sajátos polgárosodás, de a tsz-ek rendszerváltáskori szétesésével ez perspektíva megszűnt. Az új „szocialista" városokba (Sztálinváros, Miskolc, Győr, Székesfehérvár) és az iparba beáramlott falusi képzetlen tömegek a hatalmas társadalmi lift révén kiemelkedtek ugyan a nincstelen zsellér sorsból, ám a városba kerülés nem tette őket saját sorsukért felelős polgárokká, éppen ellenkezőleg. A kádárizmus hatásos drogjai rájuk hatottak a legnagyobb erővel: az egyre fiatalabb korban „járó" nyugdíj, a tényleges munkától mentesített munkaidő, a nagyüzemi munkások kiemelt béremelése, a szemfényvesztés, aminek révén mindegyikük visszahúzódhatott paneljébe, esetleg víkendkulipintyójába. Az emelkedés látszatát, a kábítás trükkjét jól fejezte ki a „nép választott képviselői útján fogyasztott" bérlakások, a gépkocsihoz jutás, a telefon, amelyekről tömegek gondolták, hogy ezek mind-mind „meg lettek ígérve", és egyszer majd nekik is *jár*.

A tanulás, az ismeretszerzés, a diploma nem a gerinc kiegyenesítésének, az igényesség, a saját sorsért való felelősség, a helytállás, azaz az emberi méltóság, a kiemelkedés útja volt, csak mentesülést jelentett a nehéz fizikai munkától, a parancsolgatáshoz való alkalmazkodástól. Ebben súlyos szerepet játszott persze a szocializmus, a Kádár-rendszer értelmiségellenessége, ami csak sajátosan eltérő mintázata volt a nyilas korszak antiszemitizmussal is átitatott értelmiség- és polgárellenességének. A mérnök, az orvos, a tanár, az óvónő, mint tanult, diplomás emberek, úgy jártak, mint a magyar rendőrtől sokféle nyelven tájékoztatást kérő külföldi: „Oszt mire ment vele!" A rendszerváltás a Kádár-rendszer által zsellérből városlakóvá, háztájizó-géemkázó-kalákázva építő szocialista kispolgárrá felemelt tömegek számára a lesüllyedést és nem a sokak által együtt átélt szabadságot, a saját erőfeszítéssel elért felemelkedés jogos büszkeségét hozta. Ellenkezőleg a szocializmus évtizedeiben kinevelt, jutalomfalatkák reflexéhez szoktatott tömegek elvesztették a tájékozódást, „kiment alóluk" a tsz-ben vagy a gyárban, a vállalatnál építgetett hamis közösség, ezért az elvesztett közös iránytű pótlásaként reflexszerűen váltottak át szüleik hamis, nacionalista ideológiájára, dühödten kezdték – magukon kívül – keresni a bűnbakot, azt támogatták , aki „könnyebb álmot", békés átmenetet vagy radikális tetemrehívást, kárpótlást ígért elvesztegetett éveikért. A politikai pártok ezt az „elgyámoltalanodást" megérezve az adófizetők pénzéből alapítottak drogkartelleket, és az egyetlen évig igazmondást hirdető

és valóságos rendbetételt végrehajtó Bokros-program kivételével elutasították a drogozástól való tartózkodást, az absztinenciát, Bokros lemondását követően azonnal őrült versenyfutásba kezdtek a közönség folyamatos bódulatban tartásáért. Pedig a Bokros-program egyetlen éve is egy egész fél évtizedre aranykorszakot eredményezett, meghozta a régen várt makrogazdasági sikert: gyors növekedést, az egyensúly javulását, az infláció és a munkanélküliség mérséklődését. A *Bokros-csomag* rövid időre, de a rendszerváltás által kínált „lehetőségek ablakához" (window of opportunity) képest *megkésve felvillantotta a leszoktatás lehetőségét* a kemény és a lágy drogokról. A kijózanodás kínjait senki sem szereti, a választók sem. A tömegek érdeklődésétől látszólag fényévnyi távolságra lévő absztrakt kategóriák csak a hitelezőkből váltottak ki elismerést, még a programot felvállaló miniszterelnök, Horn Gyula számára se jelentettek túl sokat, neki azonnal fontosabb volt az idősek ingyenes vonatozása, az ígéreteiből nehezen kifelejtett ingyenrepülés az idősek számára. És még hol volt akkor a 13. havi nyugdíj…

A közönség drogra szoktatásának a fiskális alkoholizmus az ára

A pártok közötti ígéretversenyben élen járó szocialistákat (először Horn Gyula 3,60-as kenyere, 60 éven felüliek ingyenes utazása, majd Medgyessy jóléti rendszerváltása) szinte azonnal követte Orbán Viktor, aki immár öt cikluson át tartó uralkodása alatt a szocialisták könnyű drogjai mellé valódi kemény drogokat adagolt, amelyben nem a fegyveres testületek egyszeri „fegyverpénze" vagy a gyermekesek választási ajándéka: a tavalyi adó visszatérítése a legrosszabb, hanem a leszoktatás a szolidaritásról, a jövő iránti felelősségről, az önzés piedesztálra emelése. Ez nem a szabadon engedett vadkapitalizmus, ez a kényúr ösztönei által diktált rablás, ami a feudális anarchiát ötvözi az államkapitalizmussal. Orbán leszámolt a szolidaritással, és ehhez szétszerelte a társadalombiztosítást, mérsékelte a szegények támogatását, a jövő iránti felelősség teljes megsemmisítése az oktatás szétverésével és az erre fordított források csökkentésével folytatódott, ám a jövő iránti felelőtlenség teljes betetőzése a rezsicsökkentés, ami leszoktat a takarékosságról, a klímakatasztrófa elkerülésére való törekvéstől és a szegények támogatásáról, a piaci viszonyok tudomásulvételéről. A rendszerváltás után a szocialisták – éppen, mert a rendszerváltás számukra a magántulajdon elsőbbségét jelentette – tiszteletben tartották a magántulajdont, és nem nyúltak a kommunizmus idején magától értetődő eszközökhöz, a vállalati jövedelmek radikális átcsoportosításához, a vagyondézsmához, az árak szigorú szabályozásának a fegyveréhez. Emiatt, amikor újra indították a közönség drogra szoktatását, ehhez a szocialisták az adófizetők pénzét: a költségvetés markecolását használták, vagy a köztehervíselés helyett kedvezményes adókat vetettek ki (pl. a minimálbér nem adózik), vagy a költségvetés terhére nagyobb támogatásokat vállaltak (pl. 13. havi nyugdíj). Miután nem volt arra módjuk, hogy az Európai Unió adófizetőitől származó uniós transzferekből finanszírozzák nagylelkűségük árát,

éves költségvetésük súlyos deficitet, államadósságuk gyors felfúvódást mutatott. Ennek a következményeként vált Magyarország Európa visszaeső fiskális alkoholistájává.

Orbán hatalomra jutását a gazdasági összeomlástól való félelem segítette elő, mert az immár fél évszázada a hazugságok kábításával, az egyre zaftosabb jutalomfalatkák adagolásával lavírozó hatalom a 2008-ban bekövetkezett világpénzügyi válság miatt a hirtelen elapadt hitelek nyomán partra vetett halként fuldoklott, kénytelen volt haladéktalanul visszavenni a korábban kiosztott cukorkákat (13. havi köztisztviselői jutalom, 13. havi nyugdíj, bérek befagyasztása). A gazdasági összeomlás eltúlzásával Orbán megszerezte a hatalmat, már országlása első heteiben hirdette, hogy attól, hogy ő és drogbárói kerültek hatalomra, folytatódhat drogozás zavartalanul, a pénzeszsákok az ő szavára kinyílnak újra, ennek szellemében radikális adócsökkentéssel pörgeti fel a gazdaság elakadt motorját. Azonban beleütközött a hitelezők, az Európai Unió szigorú elutasításába, ezért kénytelen volt azt színlelni, hogy ő aztán leszoktatja az államot a „fiskális alkoholizmusról". A nagyotmondásban nem csak jobbkeze, Matolcsy György szállította a 19. század végének, a 20. század elejének államférfiairól elnevezett terveit (ld. Széll Kálmán- vagy Magyary Zoltán-program), hanem a hordóról való szónoklásban az elismert üzletember, a néhai Demján Sándor is segítségére sietett. A fiskális alkoholizmusról való leszoktatást azonban eleinte nem merte a „megszorításokkal", a támogatások, kiadások durva visszanyesésével elérni, helyette a vállalatokra, elsősorban a magyar belső piacon működő, többnyire külföldi kézben lévő vállalatokra terhelt különadók fegyverét alkalmazta. Ez egy büntető adó, mert együttes mértékük több, mint a vállalatok által fizetett összes profit utáni adó. Ezzel két üzenetet is megfogalmazott, az egyik, vagy fizetsz, vagy eladod a tulajdonodat (annak, akinek én szeretném), a másik, hogy mostantól a miniszterelnök a Róbert bácsi, akivel jó lesz jóban lenni. Ennek a folytatása volt a világpiaci energiahordozó-árak jelentős mérséklődése idején a kormánynak, azaz Orbánnak köszönhető árcsökkentés, amit rezsicsökkentés formájában vezettek be, folytatva a Kádár-rendszer jótékonykodását a drogok forgalmazása terén. Persze azért a fiskális alkoholizmus se merült feledésbe, mert a Covid miatt, a kiesett jövedelmek állami pótlása érdekében fellazított európai követelményrendszert kihasználva, az állami költekezés újra azt az időt idézte, amely miatt a Bokros-csomagra hajdan sor került. Az államháztartás 2022-es választási évre időzített rekord pénzforgalmi hiányát (a GDP 8 százaléka) a szavazatvásárlásra felhasznált pénzszórás okozta, ezzel a több mint fél évszázados hagyomány (pénzzel befogott száj) folytatódott. Ennek volt az eszköze a 25 év alattiak adómentessége, a gyermekesek adó-visszatérítése, a családi otthon kedvezmény megemelése, a nyugdíjprémium, a 12. havi nyugdíj gyorsított visszaidézése, a munkáltatói járulékok további mérséklése, a bérminimum- és a minimálbér-emelés. Ezek mind a „cukros tésztákról… könnyű álmot" álmodók megvásárlását szolgálták a fiskális alkoholizmus segítségével,

ám az igazi kemény drogot a *gyűlöletkampányok* szolgáltatták.

Ennek is sokféle módját alkalmazta az Orbán-rezsim, amelyek között a bevándorlókkal szembeni gyanakvás és ellenségesség szítása – mai szemmel visszapillantva – még nem a lealjasulás legalsó fokát jelentette. Az aduász a háborús uszítás volt, amely a rettegést, a félelmet elképesztő erővel, elképesztő összegű pénzköltéssel járó kampánnyal ültette bele a szerencsétlen kiszolgáltatott, tájékozódni nem tudó tömegek fejébe. Közel kétszer annyit költött Orbán a háborús uszításra, mint a Covid elleni védekezésre, az oltás propagálására. Az Orbán által vezetett drogbárók a közönség mentális kezelésére a gyűlölet, a félelem és a rettegés kemény drogjának a befogadása érdekében többszázszorosát költötték el (plakátokra, Facebook-posztokra, honlapreklámra, telefonhívásokra, tévéspotokra, folyamatos hírfolyamra) annak a pénznek, mint amire a választáson induló naiv, felkészületlen ellenzék képes volt. Orbán drogbáróinak fiskális alkoholizmusa immár senkit sem érdekelt.

Eddig Orbánnak – szemben a szocialistákkal – szerencséje volt. Nyugat-Európa adófizetőinek pénzét vidáman markecolhatta, betömhette a költségvetésben ütött lyukakat, amelyeket a saját újraválasztása érdekében eszközölt pénzszórás és drogbárói már „gránitszilárdságúra bebetonozott" ismétlődő jutalmazása okozott. Az Európai Parlamentben ezt azért nézték el, mert szükség volt a szavazataira, illetve számíthatott Európa másik, a jogállamiságot földgyaluval romboló országa, Lengyelország szolidaritására. Az Európa északi „fukar" adófizetőit képviselő kormányoknak azonban elegük lett Orbán évtizede folytatott és mind nyilvánvalóbb rablásából, pechére Európa két legfontosabb országában, Németországban és Franciaországban vele nem rokonszenvező kormányok jutottak hatalomra, végül Putyin Oroszországának agresszivitása egységbe kovácsolta Európát, amely nehezen tűri a háborús bűnös Putyinnal vidáman kollaboráló, pávatáncos Orbánt. Ha idén nem érkezik az uniós gyorssegély időben, még kiderül, hogy Magyarország csak kicsivel került rosszabb pénzügyi helyzetbe, mint Medgyessy és Gyurcsány fiskális alkoholizmusa idején. Ráadásul a világ pénzpiacain is inkább a szigorítás, mint az olcsó pénz korszaka kopogtat, ami részben a kínai gazdasági növekedés mérséklődésével (a Covid miatti kényszerű leállások), részben az USA gazdaságában átforduló pénzpolitikával magyarázható. Nehéz az egyre inkább absztinens környezetben pénzhez jutnia egy drogot forgalmazó fiskális alkoholistának.

A jogállamnak csak a „tűzfalai" állnak…

Ha egy pillanatra nem csupán a közgazdász érzelemmentes mérlegelése alapján ítélkezünk, akkor érdemes figyelembe vennünk a választóközönségben lezajlott érzelmi reakciókat is. A közönség – bár nyilván a hetedik érzéke alapján jól döntött – nem csupán az anyagi haszonnal való kecsegtetés miatt választotta Orbánt és drogbáróit. Ebben a döntésben szerepet játszott az is, hogy *Orbán egy új közösséget kínált* a nacionalizmuson nevelkedett nagyapák-apák érzelmi közösségét, amihez felhasználta a nemzeti érzés

kisajátítását, a potom pénzen megvett határon túli szervezetek ismert arcait és a rendszerváltás után magukat vesztesnek érző megalázottak és megszomorítottak legkedvesebb érzését: a dacból támadt bankár-, vállalkozó- és tőkeellenességet, a „nemzeti" eredetű és a „külföldi" megkülönböztetését. A megkérdőjelezhetetlen hatalmú keresztapa: Orbán által irányított drogbárók fantasztikus érzékkel éreztek rá, hogy a közönség milyen hevesen utasította el az egyetlen kísérletet, Bokros Lajos stabilizációs csomagját az elesettek iránti szolidaritás felkeltésére (ld. csak bizonyos jövedelemhatár alatt JÁR a szociális támogatás) vagy a költségvetési szédelgés megfékezésére, az adófizetők pénzének a kíméletére. Orbán már első hatalomra kerülését is annak köszönhette, hogy fellépett mindenféle állami takarékossággal, megszorítással szemben, a rasszista (cigányellenesség) hangoknak adott tápot a gyermekek utáni adókedvezmény előnyben részesítésével a családi pótlék emelést elfelejtve. 1998 és 2002 között még nem volt világos, hogy a bundás, szűkkeblű indulatokkal szoktatja vissza az állami pénztől, a kegyosztástól való függőségre a választókat.

Elengedték a szocialisták kezét

Az Orbánt váltó szocialista-liberális kormány (2002–2010) nem csak gyáva volt – féltette kicsi többségét is –, hogy leszoktassa a választókat arról, hogy a kormány dolga a tenyérből etetés, hanem meggyőződésévé vált, hogy a „jóléti rendszerváltást" nem a gazdasági felemelkedés makrogazdasági feltételeinek a megteremtésével, a jó gazdaságpolitikával, a technológiába és a fejekbe való beruházások által emelkedő termelékenységgel lehet elérni, hanem a folyamatos „cukorkaosztással". A kormányadományoktól való függőség fenntartásához azonban nem használta fel a jogállami intézményrendszer szétzúzását, mi több, éppen hogy a tenyérből etetés kényszerű szüneteltetése okozta a szocialisták hatalomból való kipenderítését. Amikor az első és a második száznapos programot nem követte a harmadik – az egekbe szökő költségvetési hiány miatt – az akkori pénzügyminiszter feláldozása sem változtatta meg a választók csalódottságát, azonnal megvonták bizalmukat, és az európai parlamenti választáson elengedték a szocialisták kezét. Ezt a kiábrándulást csak fokozta Gyurcsány „igazságbeszéde", a közönség akkor sem kedveli, ha ezzel sokuk végig tisztában volt, hogy az arcába vágják: „Hazudtunk nappal, hazudtunk éjjel!" A 2008-as világpénzügyi válság magyarországi hatásaival tetézve a közönség gyorsan ráeszmélt, hogy nem akar felébredni, és azonnal a legrátermettebb, a legdörzsöltebb – de most már végveszélyt jelentő – drogbáró karjaiba menekült.

Orbán kettős játékot játszott, hogy még a hitet is lerombolja, hogy lehet más választás, mint az Orbán-rendszer örökös fennmaradása. Fél év alatt olyan pénzszórást hajtott végre (a GDP közel 4 százalékát osztotta ki), ami messze túlment a Gyurcsány-féle „jóléti rendszerváltáson", amivel megvásárolta a közönség többségét. De a *pénzszórás lágy drogjához* a mentális és érzelmi függőségnek, a befolyásolásnak, a *„félelemkeltésnek" a kemény drogját*

is hozzácsapta azzal, hogy a beáramló menekültekkel, a homoszexuálisokkal, az „átoperálással", a brüsszeli bürokratákkal, végül a háború rémével fenyegetett. Egyszerre volt Róbert bácsi és békét és biztonságot ígérő, páncélos hadisten. Az örök Orbán-rendszer érdekében átalakította a közélet intézményi berendezkedését, lerombolta a jogállamot. Hosszan sorolhatnám az alkotmányos jogállam megsemmisítésének a lépéseit, az Alaptörvény jogállami normákat sértő egyoldalú elfogadásától a „sarkalatos" törvényekbe betonozott Orbán-rendszer elemeiig, a kormány kénye-kedvét szolgáló rendkívüli felhatalmazásoktól (hatféle sajátos rendszabály a veszélyhelyzetre, rendkívüli helyzetre), amelyek a kormány feletti formális ellenőrzést megszüntetik és a kisebbségvédelmi és az egyéni szabadságjogok védelmét szolgáló normák alkalmazását ellehetetlenítik, az Alkotmánybíróság bedarálásáig, a választási törvény megváltoztatásától a „fékek és ellensúlyok" szerepét játszó ún. független intézmények mindegyike élére ültetett fidesznyikek-mamelukok hosszú periódusra való kinevezéséig, a büntető igazságszolgáltatás megbénításától a közbeszerzések útján megvalósított közpénzlenyúlásig, az oligarchabirtokok terjeszkedésének is gátat vető alapvető környezetvédelmi műemlékvédelmi építési szabályok lerontásáig, a tájékozódás és a tájékoztatás szabadságának a lábbal tiprásától a kormány reklámadományaival a független sajtó és média lábhoz szoktatásáig, azaz az emberi méltóság, az emberi szabadság és az egymás iránti szolidaritás kinyilvánításának az ellehetetlenítéséig. Kétségtelen tény, hogy a második Orbán-kormány megalakulását alapos előkészítés, ügyvédi irodák által előregyártott törvénytervezetek tucatjai előzték meg, mégsem mondhatjuk, hogy egy előre kiagyalt mesterterv lépései szerint halad az elmúlt tíz év során az alkotmányos jogállam szétverése. Ha ellenállásba (nemzetközi vagy hazai) ütközik, akkor kerülő utakon halad tovább az osztag, a Sturmbannführerek a Reichsführer szeme villanását követve találják ki a következő lépést, figyelik, kire kell lecsapniuk, kin akar bosszút állni, kin akar „statuálni" a vezér. Éppen ezért nem könnyű előre a különböző diktatúrák természetéből kikövetkeztetni, hogy Putyint, Hitlert, Salazart, Francót fogja-e utánozni a főnök, melyik intézmény önállósága sértette a teljhatalom gyakorlását, kinek a házára, földjére, kastélyára, gyárára, üzletére, villájára vetett szemet, melyik az a néhány milliárd, amire fáj a drogbárók foga, amelynek a megszerzéséhez meg kell semmisíteniük a magántulajdon és az egyéni szabadságjogok maradékát.

Sokan gondolják úgy, hogy az „alkotmányos jogállam", a „fékek és ellensúlyok" rendszerének a szétzúzása csak lila gőzös, fővárosi kékharisnyák gondja, az közvetlenül egyáltalán nem érinti a közemberek hétköznapjait. Elfeledkeznek arról, hogy a jogállam intézményeinek a pusztító szőnyegbombázása miatt nincs és nem is lehet a polgároknak jogos követelésük, hogy befizetéseikért egészségügyi ellátást vagy öregségi nyugdíjat követeljenek, hiszen az Alaptörvény ma már nem tartalmazza a társadalombiztosítás intézményrendszerét. Elfeledkeznek arról, hogy a Magyar Nemzeti Bank,

amikor nem tesz eleget annak az alkotmányos kötelezettségének, hogy védje a magyar fizetőeszköz vásárlóerejét, és a forint árfolyamának a lerontásához (az alacsonyan tartott kamatok által) járul hozzá, amivel a polgárok vagyonának (euróban kifejezett lakásárak) és fizetésének (euróban kifejezett órabérek) mérséklését, ugyanakkor a MNB „nyereségének" a növelését, majd annak alapítványokba terelését végzi. Elfelejtik, hogy az is a jogállamiság szétverése, amikor a jegybank nyereséges, és nem fizeti be nyereségét a költségvetésbe, hogy nyereségéből létrehozott alapítványokban „a közpénz elveszti közpénz jellegét". Ezzel az MNB egyszerűen ellopja a polgárok pénzét, és ekkor éppúgy az alkotmányos jogállamot zúzza szét, mint a kormány, amely újabb és újabb ürügyön rendkívüli felhatalmazást szerez a rendeleti kormányzáshoz. Elfeledkeznek arról, hogy az Alkotmánybíróság jogkörét alapvetően csorbító szabályozás, miszerint mindaddig nem vizsgálhatja a kormánynak a költségvetést érintő rendelkezéseit, ameddig az államadósság nem csökken a GDP fele alá, éppúgy elveszi az egyéni szabadságjogok védelmének a lehetőségét, mint a hajléktalanok nyilvános helyen való tartózkodását kizáró rendelkezések.

Tehetik, mert lépéseikkel szemben – az egyetlen internetadó miatti tüntetést leszámítva, ahol a kormány a fiatalok kedvenc „játékát" vette volna el – nem ütköznek ellenállásba. A droggal elkábított közönség tágra nyílt pupillái nem érzékelik jogaik elvételét, az ellenzék vezetői legfeljebb egy igazán megrendítő stájra vagy interpellációra, de nem egy tömegtüntetés megszervezésére képesek, hiszen aktivistáik – kivéve a Nolimpia melletti aláírásgyűjtést – is legfeljebb passzivitásukat feladó nyugdíjasok vagy zsoldosok. A drogbárók kigyúrt kopaszai sokkal félelmetesebb erőt képviselnek, amihez nem is kell őrjöngeniük, mint a tévészékházostromnak álcázott puccskísérlet alkalmával, elég, ha útjába állnak a békés petíciót beadni készülőknek, hogy belássák, „széllel szemben nem lehet". A jogállami normák érvényesülését vizsgáló Európai Bizottság vagy annak megbízásából a Velencei Bizottság meg azt nem látja, hogy a kigyúrt kopaszok (azaz a drogbárók magánhadserege) hogyan félemlítik meg a jogvédőket, legfeljebb azt tehetik hónapok után szóvá, hogy a Norvég Alap felhasználásának módja után nyomozva teljesen szükségtelenül vitte be a rendőrség az alap pénzeszközeinek kezelőit, vagy tettek a számítógépek elkobzásával végződött „látogatást" Iványi Gábor alapítványánál.

A mállékony ellenzéki pártok…

A szocialista pártot ide nem számítva, a rendszerváltás óta működő pártoknak nem volt olyan szilárd támogatói bázisuk, szavazóik, önkénteseik által követhető, állandónak mondható jövőképük, amely mint közösségformáló, a megvalósítása során szavazókat és támogatókat összekovácsoló, egyénileg és közösen képviselhető értékközösség megőrizte volna alapvető jellemzőit. A szavazók, a támogatók tömegei vándoroltak a politikai pártok között, mintha a piacon a nekik tetsző portékát kereső vásárlók lennének, azt a pártot választották, amelyik kínálatában a legjobban közelítette kimondott és

titkos vágyaikat. Ez utóbbiak megfogalmazását csak részben vállalták a pártok programjai, az azok alapján kiagyalt kampányszlogenek, sokkal fontosabb volt, hogy a pártok vezetői személyiségükkel, habitusukkal, az általuk használt nyelvezettel képesek voltak-e az általuk valóban képviselni kívánt választói csoport tagjait megszólítani. A közönség hangulatát – ha az adott párt sikeres volt – egyszerre találta el egy jó jelszó („a nyugodt erő", „van más választás", „tudjuk, merjük, tesszük") és a párt hívei számára kínált hangulatot, jövőképet sugárzó személyiség (Antall József, a fiatal Orbán Viktor, Kuncze Gábor). A személyiségek szerepe a modern tömegdemokrácia színterein, főként választások előtt, döntő jelentőségű, amire tökéletes példa a pártállami rendszerrel a legradikálisabb szakítást képviselő SZDSZ tömegsikerét hordozó „radiszadi" szavazók leszakadása a szocialistákkal kötött koalícióra hivatkozva a háttérbe vonuló Tölgyessy Péter lemondása után, vagy a szocialista párt szétesése a saját osztogatásával szakítani kényszerülő Medgyessy Péter „elhalványulása" és Gyurcsány Ferenc valóságos és megkésett reformokra be nem váltott dinamizálódása idején. Megállapodott pártszerkezettel rendelkező országokban csak nagy válságok idején következik be a pártok hasonló szétmállása. Hasonló módon erre sor került a 2008-as válságot követően Nagy-Britanniától Franciaországig, Olaszországtól Németországig. Az alig három évtizede bekövetkezett politikai átalakulás Kelet-Európában mindenütt a valahai pártok szétesésével járt. Ebben szerepet játszott részint a pártok versenyén alapuló liberális demokrácia szilárd intézményeinek a hiánya, részint a globális és ciklikus gazdasági hullámzáshoz való helyi, állami alkalmazkodás nehézsége, végül a belátási képesség hiánya, amivel pedig a megbízhatóan széles középréteg, a polgárság életvezetéséből következően rendelkezik, és ami higgadt mérlegelést jelent a politikai árut kínáló pártok pultjai között ődöngő tömegek számára. A hazai ellenzéki pártok mállékonyságát még négy másik tényező is elősegítette, a koalíciós kényszertől való szabadulás, a kritikus pártüzemméretek parányisága, a kommunista időkből öröklött gyanakvás a pártba beférkőzött diverzánsokkal szemben, végül a személyes példamutatáson alapuló érzelmi közösség építésére való hajlandóság hiánya.

A kerekasztal-tárgyalások nyomán kialakult vegyes listás-arányos választás rendszerben a mandátumhozjutási szabályok a viszonylag magas, 5 százalékos küszöb beépítésével megakadályozták, hogy szétesős hangerdő jellemezze az Országgyűlést, az arányosság védelmét szolgáló vesztes kompenzáció azonban a győztessel szembeni ellensúly létrehozása miatt csak egészen kivételes esetben tette lehetővé szilárd többséggel rendelkező egypárti kormány létrehozását. Schiller *Tell Vilmos* című drámája III. felvonásából ismert „Az erős egyedül a legerősebb!" (Der Starke ist am mächtigsten allein) mondás, amit azután Bismarck is szívesen hangsúlyozott, s a modern tömegdemokráciákban a magukat erősebbnek gondoló pártok törekvéseit alapjaiban határozta meg. Nem kivétel ez alól Magyarország sem. A kormányzás-

hoz szükséges *koalíciókötési kényszertől* a pártok ugyan – Orbán második kormányának megalakításáig – nem tudtak *szabadulni*, ennek ellenére arra törekedtek, hogy kisebb koalíciós partnerüket a ciklus alatt legyalulják. Így tett a kisgazdákkal a kormányzó MDF, a liberálisokkal a kormányzati többséghez jutott Horn Gyula, majd újra a Kisgazdapárttal és még a maradék MDF-fel Orbán Viktor. Annak érdekében, hogy már a koalíciókötés előtt is érvényesüljön az erősebb párt programja, a várhatóan több szavazatot szerezni képes párt jó előre kikezdi potenciális partnereit. Ennek a veszélye a Fidesz megállítására kiagyalt előválasztás során is (egyetlen ellenzéki jelölt versenyezzen a kormányzó Fidesz jelöltjével) fennállt, annak ellenére, hogy az előválasztáson részt vevő ellenzéki pártok igyekeztek egymás lejáratását akadályozni, fékezni.

A pártszerkezet ingatagságához, bizonytalanságához, ezzel az ellenzéki pártok közötti szükségszerű rivalizálás hangsúlyosságához az is hozzájárul, hogy egy párt megbízható működtetésének, üzemeltetésének – mint minden szervezet esetében – *méretgazdaságossági követelményei* vannak. Ahhoz, hogy egy párt megfelelően képes legyen reagálni az eseményekre, üzeneteit megbízhatóan (saját értékeivel összhangban) tudja megfogalmazni és közönségéhez eljuttatni, szakértőkre, elemzőkre, marketingesekre, aktivistákra és az üzenetet hordozó felületekre (honlapkészítés, pártlap, hirdetések), továbbá a választók rétegződéséhez, habitusához igazodó politikusi gárdára van szükség. A pártüzem fenntartásának a költségeit az Országgyűlésbe jutott pártok esetében az éves állami támogatás csak részben fedezi, amihez szükség (lenne) a pártot támogató közönség áldozatvállalására. A pártállam-állampárt szétesése után a fegyelmezett tagdíjfizetés, egyáltalán a széles bázisú tagság gyűjtésének a kényszere is megszűnt, így a közönség számára amúgy is gyanút keltő politikai tevékenység finanszírozása a legenyhébben fogalmazva is a „szürkezónába" került. Ebben a gazdasági-vállalkozó szervezetek megkörnyékezése, a befolyással üzérkedés folyamatosan jelen van, emiatt a pártüzem fenntartásának erkölcsisége kérdéses, a kockázatossága pedig nagy. A választásokon nem jól szereplő (győztes koalícióba belépni nem képes), befolyását vesztett kicsiny ellenzéki párt egyre jobban kiszorul a pályáról, választói nem találkoznak az általa hordozott értékekkel, és uralkodóvá válik a „kényszerhelyettesítés", a legkevésbé taszító, más ellenzéki csoport egyre bizonytalanabb támogatása.

A pártok egymással szembeni gyanakvása szinte minden pártok versenyére alapozott demokratikus országban előfordul, de hazánkban ennek – elsősorban a szovjet mintát követő kommunista párt más pártokba beszivárgott ügynökei óta – nagyon erős a hagyománya. Akár bizonyítható, akár nem, a magyar (főként ellenzékben lévő) pártok – főleg a kisebbek, a gyengébbek – gyakran vádolták egymást, hogy soraikban a kormánypárt ügynökei ülnek, árulók miatt nem tudják saját politikájukat, arculatukat érvényesíteni, ami a kritikus helyzetekben szükséges közös, egyeztetett fellépés esélyét súlyosan rontja. A pártok vezetésébe befurakodott

árulók vádja a rendszerváltás óta szinte minden pártban felmerült a kisgazdáktól a liberális pártig, újabban a szocialistáknál éppúgy, mint az LMP, sőt a Jobbik esetében is. Ez a gyanakvás nagyon nagy mértékben járult hozzá az ellenzéki (még demokratikusnak mondható) pártok „mállékonyságához", ami éppen abban a kritikus helyzetben, amikor a Fidesz egyeduralmával szemben kellett volna egységet mutatni, döntő akadálya lett a közös, egyeztetett, határozott és radikális fellépésnek.

Az ellenzéki pártok vezetői figyelmen kívül hagyták az előválasztás hangulati tapasztalatát. Az előválasztás résztvevőinek aktivitása, a közvélemény kutatásokban is mérhető, az egyesült ellenzék esetleges jó szereplését váró bizakodó hangulat azt a várakozást tükrözte, hogy az ellenzék képes és el is akarja söpörni az Orbán-rendszert. Ez a bizakodó hangulat nem amiatt alakult ki, mert a közönség az ellenzéktől Orbánnál is bőkezűbb, nagyvonalúbb vagy igazságosabb osztogatást várt, hanem azért, mert az ellenzéki pártok vezetőiben talált olyan személyiségvonásokat (Dobrevben a letisztult fogalmazást a hazudozással szemben, Jakab Péterben a számonkérés radikalitását, Karácsonyban a politikustól idegen civil mentalitást, Márky-Zay feltűnésekor a többi párt elfogadását), amelyeket példamutatónak tartott, és amelyeket Orbán személyiségével ellentétesnek ítélt. Az előválasztás végére azonban az Orbán-rendszert megdönteni akaró és képes, erre új érzelmi közösséget és egymás iránti szolidaritást sugárzó személyiség nem „született meg", az érzelmi töltést a technikai összefogás hangsúlyozása nem hordozta.

„Kétfarkú", komolytalan ellenzék

Ez az alcím nemcsak vágyvezérelt várakozásom teljesületlenségéből adódó csalódottságom miatt provokatív. Azt sugallja, hogy az egyesült ellenzék annyira volt komolyan vehető, mint a magát „viccpártnak" nevező kétfarkú kutyapárt.

Kezdjük a szlogenekkel, a programokkal. Látszólag jelentős a különbség a „viccpártnak" mondott kétfarkú kutyák és az ellenzéki összefogás között, de a valóság egészen más. A kutyapárt egyik ígérete, az „örök élet + 1 év" – a maga által kiválasztott fiatal választócsoport megszólítására – tökéletes kiindulópont lehet, ám az egyesült ellenzék alaposnak látszó 72 oldalas programja az ilyen egyszerű és vicces kijelentésekhez képest alig képvisel nagyobb átütő erőt. A 72 oldalas ellenzéki program látszólag nagyon kidolgozott és alapos, de ha jobban beleolvasunk, nincs igazán nagy különbség. Az egyesült ellenzék ugyanis mindenfélét ígért, ám Orbán közben populista ígéreteit teljesítette is, és az általa már fizetettekre (pl. nyugdíjprémium, 13. havi nyugdíj, fiatalok adómentessége) ígért még rá az ellenzék valamit: a +1-et, amitől a program komolysága legalábbis jottányit nem nőtt. Persze, az ellenzék sietett hozzáfűzni, hogy észszerű és hazugságmentes lesz az ellenzéki ígéret szerinti rezsicsökkentés, a kerítés, a családtámogatás, az értékálló nyugdíj. Nem vicces? Nem vicces, hogy a kormánnyal szemben álló ellenzék programja nem arról szól, hogy az életünk mitől lesz más, a mindennapi félelmeink mitől változnak, hanem ígéretek halmozódnak egymásra a megvalósíthatóságuk bemu-

tatása nélkül. Az ígéretek jellege és természete legfeljebb néhány ponton tér el a kormánypárt gyakorlatától. Persze, tudom, hogy az ellenzék – újabb stadionok megépítése helyett – fizetésemelést ígért a tanároknak, a szociális gondozóknak, a nővéreknek, de nem az ígéretekben volt a hiány, hanem abban, hogy hitelessé tegye, hogy VAN MÁS VÁLASZTÁS, az ellenzék valóban alternatívát jelent a populista, szélsőségesen nacionalista kormánypárti vonalvezetéshez képest. Az ellenzék nem tudta megmutatni azt a másik alternatívát, hogy nem attól függ majd, hogyan élünk, ha győz, hogy időben megtaláljuk-e a megfelelő zsebet, a kezet, amelyet megcsókolunk.

Magától értetődő, hogy a kutyapárt nem álmodott arról, hogy leváltja a kormányt, nem mondta, hogy felváltja az Orbán-rendszert, ők csak be akartak jutni a parlamentbe, hogy képviselethez juthassanak… A kik is? Miben különbözött tőlük az egyesült ellenzék? Talán abban, hogy ők nem zárkóztak el a kormányváltástól sem – ha a szerencse melléjük szegődik, és ha ezzel nem „bátorkodnak zavarni" senkit –, de azt végképp nem kötik a választók orrára egyetlen világos, határozott, érthető mondatban, hogy *Orbán* szemfényvesztésre, fajvédelemre, az egyének szabadságának az elnyomására építő, a közpénzt szegényektől a tehetősek felé áramoltató *egész hazug rendszerét el akarják söpörni*. (Alig öt évvel vagyunk attól a „Fizessenek a gazdagok!" demagóg jelszótól, amely mindennek nevezhető, csak nem annak, hogy elsöpörjük az Orbán-rendszert.) A kormányváltás szándékának komolyságát azonnal megkérdőjelezte, hogy féltek bejelenteni, kik lennének a kormányuk tagjai (árnyékkormány), a rendszerváltás szándékának komolyságát pedig az, hogy csak halkan, hogy senki meg ne hallja, csupán a mellékhelyiségben beszéltek arról, hogy fel akarnák váltani az Orbán-rendszert. Lehántva a „bátoros" mázat, ők sem akartak mást, mint benn ülni a parlamentben, hogy képviselethez juthassanak… A kik is? Pártjuk hivatásos forradalmárai.

A kutyapárt nem szorgalmazhatta, hogy legyen önálló, független médiafelülete, mert ezt senki nem is vette volna komolyan, annak ellenére, hogy a 2019-es önkormányzati választás óta vannak képviselői az önkormányzati testületekben, azonban a maroknyi képviselőjük nem tudta volna ezt megkövetelni, elérni. Az egyesült ellenzék pártjai azonban a 2010-es kormányváltás és a totális Orbán-rendszer kiépülése óta – tizenkét éve – érzékelik, hogy lassan már nincs olyan felület, ahová eljuttathatnák üzeneteiket, hogy az el is jusson a választóikhoz, mégsem tettek semmit, hogy ilyet – akár közösen – létrehozzanak. A néhány önkormányzati, kizárólag helyi ügyekre szakosodott, kizárólag elektronikus úton nézhető tévéműsorokat nem egészítette ki a várt új Budapest TV, vagy még az előválasztásra sem alakult meg közös, új hírközlő csatorna vagy a kormánytól független, civilek által támogatott szervezett hírcsatorna. A politikai pártok – a Covid elleni védekezés ürügyén megfelezett – állami támogatásukat bolondok lettek volna közös médiafelületre költeni, csak sápítoztak arról, hogy mekkora Orbán médiafölénye.

Félrevezetett bennünket, választókat, hogy már az előválasztás sikeres megszervezésében is a *civil részvétel volt erőteljes*, ami eltakarta a végiggondolt és kivitelezhető stratégia hiányát, a pártok körül mozgósítható segítők mérsékelt számát. Igaz, a részt vevő politikai pártok aktivistái is kivették a részüket a közös, de még inkább a saját jelöltjeik elfogadtatásának, népszerűsítésének a feladataiból, de mégis a szavazópontok működtetésében, a beérkezett szavazatok összeszámolásában, de még inkább az elektronikus részvétel megteremtésében nem a pártok, hanem a civil szervezetek által mozgósított – többnyire idősebb – dacos önkéntesek vettek részt. Arra számítottunk, hogy az előválasztás során tapasztalt hangulatváltás tartós marad, és az egyes politikai pártok vezetői már továbbgondolták az egyesült ellenzék kormánnyal szembeni közös kampányának legfontosabb tartalmi, szervezési, finanszírozási kérdéseit, és „menetből" támadnak ősztől tavaszig. Nem így történt.

A hiányzó közös cselekvést nem pótolta és a hiányát még csak nem is leplezte el, hogy a rendszerváltás óta először sikerült az ellenzék által delegált megfigyelőket, tagokat küldeni valamennyi szavazókörbe. Ezt a támogató civil szervezetek érték el, és nem az egyesült ellenzék. Az ellenzéki pártok közösen erőtlen kísérleteket tettek, hogy közös aktivistahálózattal juttassák el szórólapjaikat, anyagaikat a közönséghez, valójában az egyes pártok beérték azzal, hogy a soraikból közös ellenzéki jelöltté vált személyek mögé támogatást szervezzenek. Emiatt csak fokozatosan vált szembetűnővé, hogy az egyesült ellenzék mögül hiányzik az a tömegerő, amely meggyőzhette volna a közönséget, hogy érdemes az ellenzékre szavazni.

Az ellenzék közös miniszterelnök-jelöltjét tavaly (2021) október 16-án választották meg, az azt követő 90 nap alatt az ellenzék háza táján a *választók számára is jelentőséggel bíró esemény nem történt*, azt kivéve, hogy a miniszterelnök-jelölt családi programja közben eltörte a karját. Miközben ebben a periódusban Orbán nemzetközileg elszigetelődött, hiszen nem sikerült a populista (félig náci) pártokat egyesítenie, a környező országokban megbuktak a populisták, az unió a „jogállamisági mechanizmus" számonkérése miatt nem fogadta el a kormány terveit és programját, hogy az újjáépítési alapból részesedhessen, az ellenzék nem használta ki ezt az időt. Az első 90 nap tehetetlenségét követte a második 90, ám a – részben – zárt ajtók mögött folytatott lamentálás, lázas semmittevés sem fordult át jól megtervezett, jól szervezett, összehangolt és érzékelhető, határozott cselekvéssé. Vegyük sorra, hogy mi történt és mi nem.

Az ellenzéki pártok ugyan végre – Bokros Lajos (Modern Magyarország) 500 napos programot hirdető kísérlete után öt évvel, amit akkor közösen buktattak el – megértették, hogy Orbán „alkotmányos puccsal" (Vörös Imre) kiépített zsarnokságát csak erőik egyesítésével lesznek képesek megdönteni, amihez „minden szinten szinte minden" szükséges. A technikai minimum, hogy minden választókerületben egyetlen ellenzéki jelölt álljon szemben Orbán zsoldosával (ezt teljesítették). Orbánnal szemben egyetlen miniszterelnök-jelölt mutassa fel a „más-

ként gondolkodók" erényeit (ezt teljesítették). Minden szavazókörben legyen ellenzéki ellenőr/szavazóköri önkéntes, hogy a kirívó és látványos csalásokat, így a láncszavazást visszaszorítsák (ezt nem az ellenzék pártjai, hanem civilek megoldották). Az ellenzéki pártok egymást erősítve, együtt és egyszerre jelenjenek meg a nyilvánosság előtt, a közös programnak az adott szavazó közönség előtt releváns jelszavát – például az oktatást vagy a szegények megsegítését – a miniszterelnök-jelölt és a kérdéshez leginkább értő pártelnök együtt képviseljék (nem teljesült). Az ellenzéknek világos, egyszerűen követhető, egységesen vallott, a „virágozzék ezer virág" szó- és ígérethalmaztól mentesített minimálprogramja legyen (nem volt ilyen). Az ellenzék vezetői legyenek képesek az „Apokalipszis négy lovasának", az infláció megfékezésének, az energiaár-robbanás kezelésének, a járvány miatti pánik csillapításának, az unióval folytatott vita új mederbe terelésének a programjával előállni, ne bújjanak az Orbánnal szemben teljesen verseny- és hitelképtelen ígérgetés spanyolfala mögé (nem sikerült). Az ellenzék leplezze le, hogy a Putyin kisinasává vált Orbán azt teljesíti, amit gazdája parancsol, ezzel lehetett volna elejét venni Orbánék háborús uszításának (nem teljesült). Az ellenzék képes legyen kampányüzemmódra kapcsolni, ami azt jelenti, hogy naponta, hetente, havonta előre megtervezett, egyeztetett üzenetekkel áll elő, működik az orbáni gépezettel szembeszegezhető napi kommunikációt irányító és működtető csapata (teljes kudarc). Az unalomig mantrázott idegen szavak, így a korrupció vagy a transzparencia hiánya helyett nem mentek el a pénzszórás és a lopás legnyilvánvalóbb helyszíneire (pl. felcsúti stadion, Paks II. építkezés helyszíne, déli kerítés), hogy rámutassanak, *itt bizony lopják az adófizetők pénzét*. Néhány erőtlen közös sajtótájékoztató kivételével nem tettek semmit, hogy az ellenzék érzékelhető jelenlétét a modern kommunikációs hálózatot értő, annak minden csatornáját bejátszani képes technikai háttér és szerethető figurákkal benépesített előtér valósítsa meg (nem jött létre).

Az ellenzéki siker feltételei között nyoma sem volt a legfontosabbnak: akarjanak győzni! Fordítva talán még igazabb: *Győzni akarjanak*! Érthetetlen a laikus szavazópolgár számára, hogy mit keres az a pályán, aki nem azért fut ki a nézők vizsla tekintete elé, hogy győztesként hagyja el azt. Pedig nem ennyire triviális a dolog. Nemcsak a szakértők, de még a laikus szavazópolgárok számára is érthetővé vált 2018-ra (önkormányzati választások), hogy az Orbán által keresztülerőltetett választási eljárás szerint csak akkor lehet esélye az ellenzéknek a kormánytöbbséggel szembeszállva, ha egyesíti erejét, és minden egyes választókörzetben az 1:1-es felállást követi, azaz nem osztja meg a választókat a különböző pártok egyszerre induló jelöltjei között. Miután ezt minden gyerek tudta – még a legkisebb is –, így az ellenzék politikai pártjai nem térhettek ki a választói akarat elől, és nyögve-nyelve megegyeztek az előválasztásban, amelynek a legfontosabb célja éppen ez, hogy minden választói körzetben a legesélyesebb jelölt – bármilyen pártállású is – álljon szemben egyetlenként Orbán kijelölt zsoldosával. Igen ám, de ebből

nem következik, hogy *együtt győzni is akarnának*. Lehet, hogy éppen elég az adott pártnak, hogy önálló frakció létrehozására lehet jogosult, ha a saját pártjából az egyesült ellenzék egyedül indított jelöltjei elegendő mandátumot szereznek, és csak másodlagos kérdés számukra az, hogy azokban a körzetekben is az ellenzék közös jelöltje győzzön, ahol nem az adott politikai párt delegáltja indul. Gyanakvó voltam, és már tavaly decemberben kihallottam az egyes megszólalásokból, hogy előre gyűjtögetik és írják a rossz pontokat, hogy a közös győzelem elmulasztásáért melyikük a felelős, ehhez előre keresik a bűnbakot. Igazán kitartóan szinte csak ezzel: a bűnbakkereséssel foglalkoztak, és nem a közös stratégia és taktika fegyelmezett, összehangolt megvalósításával.

Persze felmerül a kérdés: mi lett volna a helyes stratégia? Az a széles körű összefogás, amely a valahai szélsőjobbtól a haragos és a szelíd zöldeken át a régi és az új szocialistákig szinte mindenkit magába zárt, a történelem tanúsága szerint akkor indokolt, amikor szélsőségesen populista, a hatalom kényszereszközeivel és kellékeivel, az ország minden erőforrása feletti rendelkezéssel és az ország polgárai jövőjét saját zsebre vágó zsarnoki politikai erővel, az egész népet, valamennyi párt népfrontját szögezik szembe. A *népfront* nem csupán a választási technika következménye, hanem az állásfoglalásé, hogy a nép nem hagyja magát saját országából kiszorítani, saját közjavait ellopni, saját akaratnyilvánításának csatornáit lezárni, értékeinek képviseletét meggátolni. A népfront a polgárok demokratikus berendezkedését veszélyeztető lázadásnak, *puccsnak a meghiúsítása*. Nem egyszerű kormányváltásra, hanem a már kiépült Orbán-rendszer megdöntésére, a második rendszerváltásra kötnek szövetséget a pártok. Ennek a kinyilvánítása rendre elmaradt, „jámbor patikárius" (ld. Rómeó és Júlia) módjára patikamérlegen óhajtotta józanul méricskélni Orbánt felülírni tudó ígéreteit az ellenzék, ahelyett, hogy számot vetve a helyzettel, harcba hívta volna a népet a zsarnoksággal szemben.

Minthogy az ellenzék saját belső lelkiismeretével volt elfoglalva, szabad-e a szélsőjobbal is szövetségre lépni, így azt sem volt képes *időben felismerni*, hogy Putyin agressziójához Orbán hozzáláncolta magát, nem hívott össze már az orosz támadás napján, február 24-én nagygyűlést. Az ellenzék nem használta ki az alkalmat, hogy leleplezze Orbánt, nem hangzott el naponta több ezerszer, hogy *Putyin háborús bűnös, hogy Orbán Putyin bűnsegédje*, Orbán háborúba sodorja az országot, a gyávasága miatt nem az ellenzék rendezte meg a „békemenetet", átengedte a terepet Orbánnak.

Orbán felismerte a halálos veszélyt, ezért már jó előre osztogatásba fogott, de az igazi „zseniális húzása" az volt, hogy mint népmesei hős átbucskázott saját fején, és mint a béke apostola kezdte az önző magyar kispolgár számára mannaként várt szavakkal hirdetni, hogy „megőrizzük hazánk békéjét és biztonságát". Az ellenzék csak tátogott, nem talált szavakat, mert megint elpancsolta a háború kitörésétől, február 24-től a választásokig, április 3-ig hátralévő másfél hónapot. Orbánnak nem kellett a „nép közé járnia" (szavazatszámlálóként), hogy pontosan tudja,

a tájékozatlan, képzetlen, a kognitív kényelem ösztönét élő, egycsatornás hírforrásra utalt közönség tagjai – városban és falun – nem fogják cáfolni hazugságait, „lábon hajthatja" őket a félelmek felkeltésével és a pénzszórással a vágóhídra.

Van-e még remény?

Ha az olvasó figyelmesen követte írásomat, akkor joggal juthat arra a következtetésre, hogy Orbán mostanra már hézagmentesen záruló rendszerét lehetetlen választások útján megdönteni. Erre a következtetésre sokan eljutottak, talán először Bauer Tamás 2014-ben, majd néhány hete ismét, László Csaba és még sokan mások. A kép árnyaltabb ennél, akkor és csak akkor lehet az Orbán-rendszert elsöpörni, ha nemcsak az országon belül, hanem hazánkon kívül is – ahogy éppen a választások idején 2022-ben – minden abba az irányba mutat, hogy Orbán elszigetelődik, és egyszerre következhet be a pénzügyi, a külpolitikai és a szomszédsági viszonyokban az összeomlás. 2022-ben az a paradox, hogy Orbán mindenütt vereséget szenvedett külföldön, így nem tudta az Európai Unió helyreállítási alapjából származó transzferek lehívásához a magyar kormány stratégiáját elfogadtatni Brüsszellel, elvesztette az Európai Bíróság előtt a jogállamisági mechanizmus alkalmazását meghiúsítani szándékolt fellebbezését, Orbán várhatóan 2022-ben nem kap pénzt az uniótól, a világban az inflációs veszély miatt lényegesen megdrágultak a hitelforrások, Orbán szövetségesei elbuktak a választásokon Csehországtól Szlovéniáig, Párizstól Berlinig, Orbántól a visegrádi négyek is elfordultak, Putyin bajkeverő háborús bűnössé vált, emiatt mint Putyin fenekében ülő utolsó csatlósa Orbán is megbélyegzetté vált. Belföldön létrejöttek a népfrontos fellépés technikai feltételei, hiszen az előválasztásokkal elhárult az akadály, hogy a nép összefogása söpörje el az Orbán-rendszert. Ha még egyszer ilyen feltételek együtt, kívül és belül létrejönnek, akkor van legalább 1 százalék esély legyőzni Orbánt választásokon is. Addig, amíg ezek nem jönnek létre, szakadatlanul dolgozni kell a sajtóban, az utcán, a kávéházakban, a kocsmákban, a kultúrházakban, a klubokban, falun, a városokban, előadásokon és minden helyen, ahol csak lehetséges.

Spiró György

Bábel dombja
(komédia)

(Zsákutca vége, a földút kiszélesedik. Földszintes házak sejlenek a rendezetlen bokrok és fák alkotta dzsumbujon túl, nem látni, pontosan mennyi. Valamikor lehetett a telepnek kerítése.)

Szereplők:
Márta
Cserfike
Tanár
Feleség
Főnök
Srác
Maffi
Karnagy
Vilmos

Egy.

(Balról jön Főnök és Srác.)

FŐNÖK Mi az isten. Csak ez lehet. (a mobilját nézegeti) Mi volt a cédulán, Cserény utca 53.?

SRÁC (egy cédulát nézeget) 54.

FŐNÖK A guglin csak 51 van. Hol az istenbe van ennek az útnak folytatása, te istenverése? Nincs is folytatása! Mi az isten, vannak itt házak? Hahó! Lakik itt egy Gödölye Márta?! Hahó!

SRÁC Hahó!

FŐNÖK Te fogjad be a pofád!

(Kijön egy középkorú nő, Cserfike.)

CSERFIKE Nincs itthon a Márta.

FŐNÖK A Gödölye Márta?

CSERFIKE Reggel elmegy, és este jön vissza.

FŐNÖK Akkor ez itt a Cserény utca 54.?

CSERFIKE Cserény utca 50–55. Ez az.

FŐNÖK Páros szám is, páratlan is egy oldalon?

CSERFIKE Ez itt egy zsákutca, tetszik látni. Korábban Cserény utca 37–41. voltunk, de átszámoztak minket, és Cserény utca 50–55. lettünk. Mehettünk a lakcímkártyát kicserélni, de a földhivatalban azóta sincs átírva, úgyhogy szinte már nem is a miénk. Mondta is a Tanár úr, hogy ebből még baj lehet. Akkor persze mindegy, ha nincs, aki örökölje, mint őnáluk, és nem is intézte el. Más meg nem ért hozzá. Én pláne nem. De megtalálnak, mert nincs is más ház a Cserény utcában, csak ezek a mieink, ez itt egyetlen telep. Se Cserény utca 1., se Cserény utca 56. És a Cserény utca az 50.-től az 56.-ig az nem öt ház, hanem hét, mert elszámolták magukat, illetve el-

számozták magukat, úgyhogy a két szélső ház, ami pont ugyanolyan, mint a többi, az két házszámot kapott végül, az egyik 50/51., a másik 55/56., hogy rend legyen…

FŐNÖK Ide be se lehet hajtani, száz méterre kell leállni! Hogy jön ide fel a taxi?

CSERFIKE Nem járunk taxival. El se megyünk, hát minek jönnénk? Elárulhatom magának, hogy valamit jelent ez a cserény, a mi utcanevünk, a Tanár úr folyton magyarázza, csak folyton elfelejtem…

(Csönd)

FŐNÖK Mutassad már, te istenverése! (Srác eléje tartja a cédulát) Az van ideírva… Nekem lassan szemüveg kéne… Olvassad már!

SRÁC (olvas) „Keresem azt, aki ma reggel 7.10 körül a 2-es metrón kikapta a gyerekem kezéből a telefont. Arra már rájöhettél, hogy sokra nem mész vele, mert a kijelzője be van törve, és az aksija is rossz. Viszont a gyerek csak azzal tud tömegközlekedni, mert autista. Kérlek, jelentkezz, mert hiába is vennék neki másik telefont, ehhez szokott, és ha nem hozod vissza, rémálom lesz minden utazásunk. Gödölye Márta, Cserény utca 54.”

FŐNÖK Mért kellett ezt neked felolvasni? Na mért?

SRÁC Mert visszahoztuk.

FŐNÖK És mért hoztuk vissza?

SRÁC Mert nem működik.

FŐNÖK Ez a hülyegyerek kikapta a kölök kezéből a metrón, és most arra nevelem, hogy ilyet többé ne csináljon. – Nyújtsad már oda, te istenverése!

(Srác nyújtja a mobilt.)

CSERFIKE Nem én vagyok a Mártika.

FŐNÖK De itt lakik.

CSERFIKE Tőlem a második házban. Este jönnek haza.

FŐNÖK Hát akkor tessék nekik odaadni. – Adjad már oda!

(Srác odaadja a mobilt, Cserfike elveszi.)

CSERFIKE Tényleg, ez a gyereké, megismerem! Hosszában van a törés… Ezt bámulja naphosszat. Holott nem is működik. Az egy ilyen gyerek. Beszélek hozzá, köszönök neki, ő semmi. Nem is hallja. Pedig nem süket. A Tanár úr azt mondta, hogy az ilyeneket tették ki régen a Tajgetoszra. Nem tudja, mi az a Tajgetosz, mi? Az egy görög hegy, és oda tették ki a beteg kölköket, vigye őket, aki akarja. De senkinek se kellettek, hát ott pusztultak éhen. Rémes, hogy az a szegény Mártika egyedül kínlódik a gyerekével, még azt is kiharcolta, hogy rendes iskolába járhasson, pedig nem odavaló, nem is bírja az utazást…

FŐNÖK Na és mért kellett visszaadnod azt a mobilt? Mondjad! Miért? Mert szégyelled magad?

SRÁC Mert szégyellem magam.

FŐNÖK Na és miért szégyelled magad?

SRÁC Mert elvettem a mobilt.

FŐNÖK Nem azért szégyelled magad, te hülyegyerek, hogy elvettem, mert te abból élsz, hogy kikapod a kezéből! De milyen mobilt kaptál ki a kezéből, az isten verjen meg!?

SRÁC Hát rosszat.

FŐNÖK Hát ezért szégyelled magad! Mert nem figyeltél! – Hát hogy lehet egy ilyen szart elvenni, tessék már megmondani? Hallatlan! – Megmutattam, hogy milyenek a jó mobilok?

SRÁC Meg.

FŐNÖK Láttad azt a kurva katalógust?

SRÁC Meg tetszett mutatni.

FŐNÖK Megjegyezted a legújabb típusokat? Megjegyezted?

SRÁC Meg.

FŐNÖK Te meg elhozod ezt a szart, és még a képernyője is el van törve! Te istenverése! Hogy nem szégyelled magad?!

SRÁC De rajta volt a keze, és bámulta, és aszittem, hogy játszik! Csak jó mobil, amin játszanak, nem? Honnét tudtam volna, hogy a semmit bámulja, és azzal játszik?!

CSERFIKE Nyomorult egy kölök az. A Márti azt mondogatja, hogy „ép kijelzőre nem üzennek". Mert ezt hajtogatja a gyereke. Hogy ha sokáig nézi, akkor üzennek neki, erre a rossz mobilra, ezt képzeli. Hát nekem aztán üzenhetnének! Az apja otthagyta, mielőtt a kölök született. Annyira nincs neki apja, hogy talán meg se nemzette. És pasija sincs a Mártikának. Láttuk volna, ha lenne! Persze egy ilyen kölökkel? Még egy ép gyerekkel is nehéz, nekem aztán elhiheti! Én megmondtam a Mártikának, hogy adja be állami gondozásba, mindenkinek jobb lenne, nekünk is jobb lenne, nem mintha kiabálna, nem szól az semmit, csak rossz nézni, hogy ki se jön a kertbe… Nézem a házukat, de az a gyerek még az ablakon se néz kifele. Rémes.

Kettő.

(Jön hátulról Tanár.)

CSERFIKE A Tanár úr. – Visszahozták a mobilját, aminek el van törve a képernyője.

TANÁR Jónapot.

FŐNÖK Hmmmm.

SRÁC Hmm.

CSERFIKE Átadja neki a Tanár úr? (kezébe nyomja a mobilt)

TANÁR Kinek?

CSERFIKE A gyereknek. Vagy a Mártikának. Úgyis annyira tetszik szeretni.

TANÁR Mivel szolgálhatok?

FŐNÖK Mondjad el neki is.

SRÁC Már elmondtam egyszer.

FŐNÖK Ne pimaszkodj!

SRÁC Bocsánat.

FŐNÖK Bocsánat, Főnök úr!

SRÁC Bocsánat, Főnök úr!

FŐNÖK Szégyen, elvenni egy ilyen vackot! – Tanítom az életre. – Tanuld meg egy életre! – Hadd halljam!

SRÁC Nem tudtam, hogy törött, Főnök úr… Nem figyeltem eléggé…

TANÁR Miért nem vagy az iskolában? Délelőtt!
SRÁC Én már nem.
TANÁR Nem vagy tanköteles?
SRÁC Nem…
FŐNÖK Sose voltál! (nevet) Én mint a tanára… Hogy tanulja meg egy életre!
TANÁR Maga tanár?
FŐNÖK Ilyen srácokkal foglalkozom, úgyhogy én is pedagógus vagyok… (nevet) Mi már megyünk is, csak elhoztuk azt a vackot…
TANÁR (nézi a kezében lévő mobilt) Mit óhajtanak, mit csináljak ezzel?
FŐNÖK (szimatol) Mi ennyire büdös maguknál?
TANÁR Volt itt egy bánya.
CSERFIKE Úgy volt, hogy itt lesz egy nagy lakótelep, de azt odébb húzták fel… Ez egy olyan kicsi kísérleti… De abbahagyták… Túl kicsi… Ez az öt ház épült csak fel mutatóba… Én a gyerekemet már ide szültem… Kiment… Én is mentem volna, de nekem nincsen olyan szakmám…
FŐNÖK Gyere már, te istencsapása.
SRÁC Csókolom!
(Főnök és Srác balra el.)
TANÁR Mit csináljak ezzel a mobillal?
CSERFIKE Tessék neki odaadni. A Mártikának. A gyereké.
TANÁR Jobban tenné, ha beadná állami gondozásba.
(Feleség kijön hátulról.)
TANÁR Mindjárt bemegyek.
FELESÉG (Cserfikének) Nem látta a Jancsit?
CSERFIKE Kezdi. (bemegy hátulra)

Három.

TANÁR Ne fázzál meg. Hozzak egy takarót?
FELESÉG Elment a Jancsi.
TANÁR Elment.
FELESÉG Haza fog jönni?
TANÁR Hazajön.
FELESÉG Mikor?
TANÁR Hát, ezek elég sokat kóborolnak… Majd megjön.
FELESÉG Szólnak neki, hogy jöjjön?
TANÁR Szólnak.
FELESÉG Maga is szól?
TANÁR Egész életedben tegeztél. Örülnék, ha tegeznél. Fogok szólni.

Négy.

(Jön Főnök.)
FŐNÖK Valamit akarok kérdezni. Maguk mióta laknak itt?
TANÁR Elég régen. Miért?
FŐNÖK Maguk hányan laknak ebben a zsákutcában?
TANÁR Heten vagyunk, illetve az egyik ház majdnem la-

katlan, ritkán jön haza a lakó, és pár nap múlva megint elmegy… Öt ház, hét lakó.

FŐNÖK És ki védi magukat?

TANÁR Minket a jóisten. Már azt, aki hívő. Speciel engem nem véd.

FŐNÖK Nem védi magukat senki?

TANÁR Mit kéne rajtunk védeni?

FŐNÖK Hát ez furcsa. Tudok róla, hogy például a lakótelepet védik.

TANÁR Igen? Kicsoda, mivel?

FŐNÖK Van maguknak közös képviselőjük?

TANÁR Nincsen. Még csak az kéne.

FŐNÖK Hát pedig muszáj lesz. A társasházi törvény miatt. Muszáj választani. Utána meg kell csinálni az SZMSZ-t. A szervezeti és működési szabályzatot. Csak úgy lehet számlát nyitni, biztosítást kötni, hitelt felvenni…

TANÁR Ne mondja!

FŐNÖK Hát pedig így van. Úgyhogy gyorsan válasszanak valakit, aki összeszedi a pénzeket.

TANÁR Felújítási alapunk nincsen, mert mi már nem újítunk fel semmit. Mindenki maga fizeti a számláit. Aki ritkán jár haza, és ki van kapcsolva minden közműből, az nem fizet. De nincs is miért. Én szoktam beszórni hozzá a rovarirtót, mert hozzánk is átjönnek.

FŐNÖK Hát pedig ő is fizetni fog, ha néha hazajár. A védelmi pénzt meg kell fizetni. Hacsak másnak nem fizetik.

(Csönd)

TANÁR Maga tőlünk védelmi pénzt akar szedni?

FŐNÖK Örülök, hogy fel tetszett fogni. Nem is értem, hogy maradhattak ki a szórásból. A környéken szerintem mindenkit védenek. De hát ez annyira kiesik, ez a földút, biztos nem gondolták, hogy itt is laknak. Mit mondott, heten vannak? Maga jó közös képviselő lenne, magával lehet beszélni. Maga fogja összeszedni a pénzt. Mi maga, nyugdíjas? Úgyis ráér. Havonta jövök érte, majd megbeszéljük, hányadikán.

TANÁR Na és mennyire gondolt, fejenként?

FŐNÖK Meg fogunk egyezni. Nem olyan nagy összeg, mint gondolja.

TANÁR Az a hölgy, a Cserfike, akivel maga beszélgetett, le van százalékolva és magányos. Én magam nyugdíjas vagyok. A feleségem szintén. Lakik itt egy karvezető, több helyen is dolgozik, de sok helyen ingyen, nagyon keveset keres. Van a Vilmos, akit már említettem, eléggé csapzott, két-három havonta erre vetődik, elvan egy-két napig, és megint elmegy. És van egy magányos nő a gyerekével. Nem tehetős társaság.

FŐNÖK Velem lehet beszélni. Mi az ajánlata?

TANÁR Hogy nekem mi az ajánlatom?

FŐNÖK Magának.

TANÁR Vicces ember maga.

FŐNÖK Fejenként mondjuk harminc? Az mennyi lesz összesen, várjon…

TANÁR Kétszáztízezer.

FŐNÖK Milyen gyorsan kiszámolta.

TANÁR Matematikát tanítottam.
FŐNÖK (nevet) Hogy be voltam szarva a matektól! Húúú, ajjajaj! Még ma is bírom azt álmodni, hogy feladják a példát, állok a táblánál, és nem tudom megoldani… Rémálom!
TANÁR Nincs az a hülye, akivel meg ne tudnám szerettetni a matematikát.
FŐNÖK Velem nem fogja.
TANÁR Dehogynem. Mi az, hogy szám?
FŐNÖK Mi?
TANÁR Mit jelent az, hogy szám?
FŐNÖK Uhh.
TANÁR Hát ez az! Mit számol maga úgy, hogy egy-kettő-három?
FŐNÖK Mit számolok? A pénzt?
TANÁR Azokat a dolgokat számolja, amelyek maga szerint egyformák. Nem? Egy alma, két alma, mind a kettő alma.
FŐNÖK Igen.
TANÁR Egy alma meg egy körte, az hány alma?
FŐNÖK (nevet) Nem baszik ki velem, egy alma.
TANÁR Úgy van! Van érzéke a matematikához, csak rosszul tanították. Elriasztották, pedig gyönyörű. Na most, egy alma meg egy körte, az két micsoda?
FŐNÖK (gondolkozik) Két… gyümölcs!
TANÁR Zseni! Mondom én! Hallott arról, hogy koordináta-rendszer?
FŐNÖK Nem tudom…
TANÁR Hogyne tudná, egy függőleges vonal, meg egy vízszintes… ahol metszik egymást, az micsoda?
FŐNÖK Az micsoda?
TANÁR Az az origó!
FŐNÖK Ja. Lehet, hogy akkor már megvágtak, azért nem hallottam.
TANÁR Dehogy vágták, hallotta azt maga. Fogja ezt az izét! (odaadja a mobilt Főnöknek, rajzol a levegőben) Egy függőleges, egy vízszintes… Balra a negatív számok, jobbra a pozitívak… Alul az imaginárius számok, a négyzetgyök mínusz egy tartománya… Na most rakjunk bele két pontot, a felső tartományba, mondjuk a pozitívba, így ni, az egyik az alma, a másik a körte, ez két darab gyümölcs… Így van?
FŐNÖK Így van.
TANÁR Ez a két vonal síkot képez, ugye. De hallott róla, hogy van olyan, hogy tér? Hátrafelé is megy egy vonal… (rajzolja) És akkor ez már tér lesz…
FŐNÖK Igen…
TANÁR Remek. Elképzel egy szobát, és máris megvan. Az alapja, meg az oldalai, meg a teteje, és megvan a kocka.
FŐNÖK A kocka!
TANÁR A kocka. Ebben a kockában van két gyümölcs. Mondjuk a padlón. Ott van az alma meg a körte. De telik az idő, és elkezdenek rohadni. Megvan?

FŐNÖK Meg.

TANÁR Hát ez az! Azt mondtuk, hogy kettő, el is helyeztük a térben, de nem számoltunk a negyedik dimenzióval, az idővel! A számok, kérem szépen, nemcsak síkban vagy térben vannak, hanem időben is! Azt a háromdimenziós koordináta-rendszerbe már nem tudjuk felrajzolni, de el tudjuk képzelni. Mármost én azt állítom, hogy ha a számok négydimenziósak, mint minden a világon, akkor időben is megtörténnek!

(Csönd)

FŐNÖK Ezzel mit akar?

TANÁR Ez a meglátás, kérem, Nobel-díjat érne, ha a matematikában lenne Nobel-díj, de nincsen, viszont van más: Fields-érem, Abel-díj… Magyarok is meg szokták kapni… A számoknak nincs kiterjedésük, mert pontszerű elvonatkoztatások, de amit számolunk, annak mégis van tömege… Akkor is, ha nulla… Akkor is, ha mínusz… És ami a lényeg: mind-mind időben létezik!… Mármint a téridőben… Az is kérdés, hogy a számok ott maradnak-e, ahol voltak… És önmaguk maradnak-e… Én mondom, hogy nem maradnak ott, és nem maradnak olyanok, mint voltak, mert van idő! Immanensen! Objektíve! És nem a mi szemléletünktől!

(Csönd)

FŐNÖK Na figyeljen ide a tanár úr. Remélem, felfogja, amit mondok. Én mondjuk jövök minden elsején, és a tanár úr leperkálja nekem a kétszáztízezret. És akkor garantálom, hogy senki nem fogja háborgatni magukat.

TANÁR Eddig se háborgattak.

FŐNÖK Az eddig volt. Ne bízza el magát a tanár úr, mert ezentúl lesz háborgatás, teszem azt, kigyullad ez meg az, na de én előre el tudom oltani.

(Csönd)

TANÁR Maga azt hiszi, hogy ezek az emberek, akik itt élnek, megengedhetik maguknak, hogy védelmi pénzt fizessenek?

FŐNÖK Én még nem láttam olyat, aki ne engedte volna meg magának, ha én mondtam, hogy muszáj lesz neki. Hívjon össze egy lakógyűlést, szavazzák meg demokratikusan. Ma délután háromkor. El fogok jönni. (nyújtja a mobilt) Ezt a szart pedig adja oda annak a hülye gyereknek.

TANÁR (nem veszi el a mobilt) Ma háromkor? A Vilmos szerintem nem lesz itt. A Márti a gyerekkel még nem lesz itt, mert dolgozik, a gyerek az iskolában van hatig. A Karnagy sem lesz itt, egész nap rohangál. A Cserfike van itt meg én a feleségemmel. Hétből három.

FŐNÖK A gyerek nem szavaz. Hétből három, az nekem már ötven százalék. Jó a matekom? De tudja mit, tartsuk meg rögtön. És tizenöt perc múlva, ha nincs meg az ötven százalék, akkor már meg lehet tartani, akármilyen a százalék. Ezt mondja a törvény. Hallott róla?

(Csönd)

TANÁR Egy pillanat. (elővesz egy mobilt, nyomogatja) Ha megengedi, mindjárt bemegyek átöltözni, és szólok a feleségemnek, hogy öltözzön fel ő is. Mégis csak fontos esemény egy lakógyűlés! Maga meg szóljon a Cserfikének, ott balra, hogy jöjjön ki. – Igen! Üdvözlöm, hogy van? Jó lenne, ha át tudna ugrani… Hát úgy körülbelül rögtön… Igen, mondhatni, sürgős… Nagyon

köszönöm! (elnyomja a mobilt) – Szólok a feleségemnek, öt perc az egész… (hátul kimegy)

Öt.

(Főnök előveszi a saját a telefonját is, morog, a fejét csóválja.)
(Előbukkan Cserfike.)

CSERFIKE Mi van, visszajött? És a srác?

FŐNÖK Dolgozik. Maga az a Cserfike?

CSERFIKE Én. Mert állandóan dumálok. Dumcsika is lehetnék. De nem az vagyok, hanem Cserfike. A cserfesből. Tudja, mi az, hogy cserfes? Olyan, mint a pletykás, akinek szófosása van.

FŐNÖK Mit mondott, mi a pontos címük?

CSERFIKE Cserény utca 50–55.

FŐNÖK (bepötyögi a mobiljába) Cserény utca 50–55… Hét fő… Muszáj beírnom, mert még elfelejtem… Magukhoz nem jár senki, ugye? Beszedni ezt-azt…

CSERFIKE Mi járunk a postára.

FŐNÖK Hihetetlen. Kimaradtak a szórásból.

CSERFIKE Mi aztán mindenből. Mi az a szórás?

FŐNÖK Tetszik tudni, hogy most lesz a lakógyűlés?

CSERFIKE Mi nem szoktunk lakógyűlni, mert folyton itt vagyunk.

FŐNÖK De most mégis. Fontos ügyről kell dönteni. (nyújtja a törött mobilt Cserfikének) Ezt a szart pedig tessék már odaadni annak a gyereknek, ha megjön…

CSERFIKE Jó, hát adja ide… (átveszi, helyet keres) Ma se vitték le a kukát! Itt nem lehet megállni, a Mártika meg a Karnagy szokta levinni a parkolóig szerda reggelenként, mert mi a Tanár úrékkal nem bírjuk… De ma elfelejtették… Biztosan nagyon siettek… Folyton késésben vannak… (a mobilt a kuka tetejére teszi) Itt majd a Mártika megtalálja. Szólok neki, amikor megjön. Kell a gyerekének, mert amíg bámulja, addig nem hisztizik. Nem rossz gyerek amúgy, csak nincsen megnevelve, de hát az ilyet nem is lehet.

Hat.

(Hátulról jön Tanár és Feleség.)

CSERFIKE Tessék nézni, Tanár úr, ezt a fiatalembert érdekli a Cserény utca! (Főnökhöz) Én nem hallottam róla, hogy lenne itt eladó lakás, hacsak nem a Vilmosé… (Tanárhoz) A Vilmos árulja a házát? Mondta a Tanár úrnak, hogy eladja? Hogy mennyire kellett volna nekünk, még a fiamnak, amikor végzett! Az lett volna az első önálló lakása, de mindjárt itt mellettünk… De a Vilmos nem adta. Hogy kértük! Akkor se lakott benne! Hát most már nem kell!… A Vilmos mégis eladja?

TANÁR Nem tudok róla. (Főnökhöz) A cserény olyannyira izgalmas szó, hogy Mészöly Gedeon terjedelmes tanulmányt írt róla! A cserény, kérem szépen, összehajtogatott vesszőfonat, a pásztorok használták a pusztán. Könnyű volt, nappal magukkal vitték, este kihajtogatták és négyzete-

sen felállították, és belülre húzódtak a jószággal együtt. A szél átfújt ugyan rajta, és teteje se volt többnyire, de mégis védett… Vörös fűzfavesszőből fonták, még zölden vágták le, a neve malát fűz, latinul *salix viminalis*… A sok egyformára vágott vesszőt kisebb és nagyobb karókra egymás fölé fonták, egy fadarabbal összetömörítették, megint fonták, végül beszegték… Olyan sűrű lett a vesszőfonadék, hogy még a tűz se fogta… Ősi építési mód, akár sarat is tapaszthattak rá… Kosarat is így fontak…

FŐNÖK Kurva izgalmas.

TANÁR Na most tessék jól figyelni: a cserény és a sövény ugyanaz a szó! Sőt a sörény is ebből jön, mármint a haj! És mi az alapige, mit tetszik gondolni? Hát a „sző”! Ugyanis az „s” és az „sz” a finnugor nyelvekben cserélődni szokott!

FŐNÖK Én nem finn vagyok, hanem hun.

TANÁR Maga egész biztosan hun.

FŐNÖK Semmi közünk a halvérű finnekhez, nekünk, magyaroknak!

TANÁR A cserény szó eredetén Kada Elek és Herman Ottó úgy összekapott, hogy soha többé nem álltak szóba egymással! (nevet)

CSERFIKE Mondta a Tanár úr, hogy máshol is van Cserény utca…

TANÁR Bugacon és Kiskunhalason.

CSERFIKE (Főnökhöz) De mi nem ott lakunk, tudja. Hanem itt.

TANÁR A sző és a fon régen valójában egybeesett, mert a mozdulat volt a fontos, a hajlítás, a tekerés, és nem a végeredmény… A cserdítés is ebből van, amikor a karikás ostort megforgatják… A forgó mozgás a lényeg… Valami „ser” alapja lehetett az igének.

FŐNÖK Maga nem matektanár?

TANÁR Dehogynem. De amikor ide költöztünk, utánanéztem, honnét származik az utcánk neve.

CSERFIKE A Tanár úr nagyon jól tud magyarázni, csak én folyton elfelejtem. De így még jobb, mert mindig újra lebilincselő.

TANÁR Az emberiség a fészekrakó madaraktól tanulta meg a vesszőfonást… A tapasztás is a madaraktól való… Zseniális elme lehetett, aki először vette komolyan a madarakat, és utánuk csinálta…

FŐNÖK Tűzrakó madár is volt? Keréken billegő madár is volt? Azokat is megfigyelték? Tanár úr, kérem, már nehogy!…

(Kis csönd)

FELESÉG A Jancsi nem jött még meg?

TANÁR Még nem. De meg fog jönni.

CSERFIKE Megjön az, ne tessék félni! (Főnökhöz) A Jancsit várja. Évek óta. Ilyen ez. (kis csönd) Én, amikor idejöttünk, azt hittem, hogy azért Csé lakás a miénk, mert Csével kezdődik az utcanév. Az üzemben azzal gúnyoltak, hogy a cselédlakás rövidítése. De nem az, hanem a csökkentett értékű lakás jele. Csökkentett, vagyis csé. Csináltak ilyeneket egy időben. Mintalakótelep. A szegényeknek. Se víz, se villany. Később lett mind a kettő, de gáz még most sincs, odalent van a csonk, ahol parkolni lehet, de sokba kerülne idáig felhozni, nekünk kéne megfizetni, á, az megfizethetetlen… De jobb, hogy nincs, mert nem robban fel… Régen olajjal tüzeltünk, a ben-

zinkútról cipeltük a férjemmel, két kilométer, nem volt kellemes, de hát fiatalok voltunk… Ami most van, az olajradiátor, az sokkal jobb, mert nem büdös. Persze büdösnek van más. (nevet) Az olajkályhától is lehetett félni, hogy meggyullad, éjjel a férjem öntött még bele, amikor kifogyott az olaj, féltem, hogy kiloccsantja, de megúsztuk. Azóta már a benzinkút sincs. Egy minipláza van a helyén.

FŐNÖK Na kérem. Azért javasoltam, hogy tartsanak lakógyűlést, mert ki kell jelölni a közös képviselőt, aki majd mindig átadja nekem a pénzt. Maguk itt védtelenek. Annyira eldugott hely, hogy kimaradtak a szórásból. Hát mi majd megvédjük magukat. De az kerül valamennyibe. Hát mit tegyünk, ilyen a világ, minden pénzbe kerül, főleg a biztonság. De aztán megnyugodhatnak, mert senki sem fogja magukat zavarni.

CSERFIKE Eddig se zavart.

FŐNÖK Nagy mázlijuk volt maguknak. De ezentúl másképp lesz. Én idejövök minden elsején, és a Tanár úr, ha őt választják meg, és javaslom is, hogy ő legyen, átadja nekem a pénzt, amiért mi védelmi szolgáltatást nyújtunk. Készpénzben kérem, és nem adok számlát. Világos, ugye? Úgyhogy most válasszák meg a Tanár urat. És akik még itt laknak, azok nem a többség, ahogy hallom, és jóvá fogják hagyni, mert persze a jóváhagyásuk nélkül is érvényes a szavazás.

(Csönd)

Hét.

(Balról jön Maffi, nagydarab ember. Megáll a bal szélen.)

MAFFI Csókolom, Cserfike! Kézcsókom, Tanár néni, csókolom, Tanár úr!

CSERFIKE Maffi, jónapot!

TANÁR Jópot!

FELESÉG Ez nem a Jancsi.

TANÁR A Maffi jött meg. Tudod, a Maffi.

FELESÉG A Maffi! Tudom! A Maffi! De jó!

MAFFI Heló!

FŐNÖK Heló!

(Csönd)

FŐNÖK Te is itt laksz, haver?

MAFFI A közelben, a lakótelepen.

FŐNÖK Ja. Akkor nem itt laksz.

MAFFI Nem.

FŐNÖK Itt most éppen lakógyűlés zajlik.

MAFFI Nem baj. Megvárom.

(Csönd)

CSERFIKE Kérsz kávét vagy valamit, Maffi?

MAFFI Köszönöm. Talán a lakógyűlés után.

FŐNÖK Nem tudom, hogy a lakógyűlésen részt vehet-e olyan, aki nem lakó…

TANÁR Részt vehet, csak nem szavaz. Maga is ilyen: nem itt lakik, mégis itt van.

FŐNÖK Jó, de én nem is szavazok, én csak előterjesztettem…
TANÁR Értettük az ajánlatát. Cserfike, értette?
CSERFIKE Értem, hogy valamit kér, hogy fizessünk neki…
TANÁR Ugye, hogy értjük. Folytassa, fiatalember.
FŐNÖK A közgyűlés akkor érvényes, ha a lakók legalább fele jelen van. Ha nincs, akkor el kell halasztani, de tizenöt perc múlva már meg lehet tartani, és akkor már mindegy, hányan vannak jelen. Ugye ez mindenkinek tiszta?
TANÁR Tiszta.
FŐNÖK Na most ez mostantól már a megismételt közgyűlés, mert a tizenöt perc már eltelt. És mostantól nem számít a létszám. Amit határoznak, az törvényes lesz.
TANÁR Mit tudunk erről, Maffi?
MAFFI A megismételt közgyűlés akkor is törvényes, ha csak ketten vannak jelen a százból, ez így van. (Főnökhöz) A tanár úr hívott az előbb, hogy ugorjak már át, mert sürgős. Te csak folytassad, öreg, én nem zavarok. – Remélem, senkit sem zavarok.
CSERFIKE Nem, nem, dehogy! A Maffi aranyos gyerek, itt lakik a lakótelepen, a kilencediken, innét harmadik blokk második lépcsőház, nem látni a domb miatt, és át szokott jönni, amikor hozza nekünk a pénzt. Nem sok, de hát nekünk jól jön. Én ugye le vagyok százalékolva, a Tanár úrék nyugdíjasok, a Karnagy alig bír megélni, a Mártika egy kicsi fizetésből a gyerekével ketten, és nem kap utána pótlékot, pedig járna, úgyhogy a Maffit úgy szoktuk várni, mint a Mikulást, de ő nem csak egyszer jön évente. Nekünk számít az a pénz. És igazságosan van elosztva, mert házanként ugyananynyi.
FŐNÖK Maffi?
CSERFIKE Abból van, hogy maffiózó. Nem is tudom, ki adta neki ezt a nevet, az egész telep így hívja, néhány tucat híján tízezer ember, jól mondom, Maffi? Szerintem szép név. Mi is volt az igazi neved, Maffi?
MAFFI Arra én már nem is emlékszem, a kölkeim se tudják! (nevet)
TANÁR Maffi neve a maffiából ered. A maffia szót a XIX. században kezdték használni Szicíliában, és azt jelenti, hogy „önkény”. A maffiózó a központi állam ellen szerveződő érdekcsoport katonája. Amerikára is átterjedt a bevándorlással. De nem olasz szó, mert a latinban nem volt meg. Mit gondolnak, honnét jön? Az araboktól! Mahyah, az első „h” zöngés, nagyon mélyen kell képezni, szinte „g”, de réshang; van ilyen hang a szlovákban meg az ukránban, a magyar anyanyelvűek nem bírják kiejteni, csak a zöngétlen „h”-t, innen tudni róluk, hogy magyarok. Az arab szó, a „mahyah” spanyol közvetítéssel került Itáliába, eredetileg azt jelentette, hogy „kérkedés”. Nyilván az erejükkel kérkedtek… Hogy aztán a kérkedésből hogy lett önkény, azt nem tudom…
(Csönd)
FŐNÖK Nyelvtanár is tetszik lenni?
TANÁR Nem, de mindig érdekeltek a szavak.
MAFFI Mondjad tovább, öreg, én elvagyok.

FŐNÖK Talán jobb, ha megvárjuk a többieket. Így is törvényes lenne, de ha mindenki itt van, akkor még inkább. Eljövök valamelyik este. Vagy késő délután.

MAFFI Most mondjad, öreg, ha most is törvényes. Biztos érdekli őket.

TANÁR Érdekel minket.

FŐNÖK Jó, de már elment az idő, majd visszajövök egyik este.

MAFFI Maradjál, öreg. Mondjad csak.

(Csönd. Főnök körbenézeget.)

MAFFI Ez az egyetlen út vezet ide is, oda is. Nincsen másik, hiába tekergeted a nyakincádat. Milyen vékonyka nyakad van neked, öreg. De mondjad már, miről van szó!

FŐNÖK Mi egy csomó lakást biztosítunk. Szolgáltatás. Jó, hát nincsen lepapírozva, de attól még garanciát, azt vállalunk. Soha nem volt ránk panasz. Soha senki se reklamált. Oda nem mernek betörni, ahol tudják, hogy mi vagyunk. És hát ezért valamit fizetnek az ügyfelek. Ez a természetes.

TANÁR Persze. Értjük.

FELESÉG Értjük.

CSERFIKE Én is értem! Csak hát az van, hogy maga vinni akarja a pénzt, a Maffi viszont hozza. Nekünk jobb üzlet, ha pénzt kapunk, mint ha mi fizetnénk.

TANÁR Tudja, fiatalember, volt itt egy bánya. Ez a domb, ami miatt nem látjuk a lakótelepet, és a lakótelepről se látnak minket, ez a meddőhányó. Szépen benőtte a gaz, és még házakat is építettek rá, pedig nem lett volna szabad. Errefelé tufát bányásztak. Könnyen megmunkálható, bár csiszolni nem nagyon érdemes. Olyan, mint a márvány, csak nem olyan sűrű. Vulkanikus hamuból keletkezett, és gyakran duzzadó agyag borítja. Ha esik, akkor vizes lencsék alakulnak ki benne, mert nem ereszti át a vizet, csak tárolja; ha szárazság van, az agyagrétegek összecsuklanak, és ha nincsenek jól, legalább két méter mélyen alapozva a házak, akár össze is dőlhetnek. Ezért nem lett volna szabad ide házakat építeni egyáltalán, lakótelepet húzni pedig kifejezetten tilos. De hát ők mégis, noha még építési engedély se volt rá! Egy lakótelepre! Ilyen talajon szőlőt érdemes termeszteni, Tokajban például. Errefelé is voltak szőlők évszázadokig, de hát hülye fejjel kiirtották. Ideális talaj: tufa aljzat, déli lanka, dagadó agyag, majdnem olyan, mint a híres vertiszol…

CSERFIKE Vertiszol! Vért iszol?! (nevet)

MAFFI Óriási koponya a Tanár úr!

CSERFIKE Ha magyarázatba fog, nekem rögtön bizseregni kezd a lábam! De hát nem nekem szokott magyarázni a Tanár úr, hanem a Mártikának. Pedig a Mártikának aztán hiába.

TANÁR Magyarázhatok én, úgyse jegyzi meg senki.

FELESÉG Ezért szerettem bele. Csak aztán elment. És nem akar visszajönni.

(Csönd)

CSERFIKE Érti már, kedves úr? Nekünk azt az üreget fizetik meg, ami fölött lakunk. Mert itt maradtak a bányából a tárnák, pont alattunk, meg a

lakótelep alatt. Mondta a fiam, amikor még itthon volt, hogy „üreg lyukból ürge szél fúj”… (nevet) Üreg lyukból ürge szél!… (nevet) Volt neki nyelvi érzéke, mégis el fog felejteni magyarul. A Tanár úr azt mondja, előszedték a régi térképeket, észrevették, hogy itt régen bánya volt, és így jött nekik az ötlet, hogy megtömjék szeméttel. Eleinte a gyárból hozták ide a hulladékot, az még nem volt büdös, de most már külföldről hozzák nagy tételben, ide tömik alánk, nekünk pedig fizetnek, hogy befogjuk a szánkat meg az orrunkat.

MAFFI Ez van, öreg.

FŐNÖK Ettől van a bűz?!

CSERFIKE Hozzá lehet szokni. Mire szétrágja a tüdőnket, mi már régen kinyiffantunk. A Tanár úr szokta mondogatni: csak azt lehet eladni, amire van kereslet. Ő például nem tudja eladni a tudását, mert a kutya se kíváncsi rá, ezt mondogatja, amióta nyugdíjba küldték. Hát akkor elad mást. A lábunk alól a földet.

TANÁR Magyarország hagyományosan két dolgot tud eladni: a fekvését meg a nőket. Kereskedelmi utak kereszteződésében fekszünk, innét hajtották a marhát lábon Nyugatra, és innét adták el a nőket Nyugatra és Keletre. Akit Keletre adtak el, azt úgy hívták, hogy vengerka. A reformkorban Pest volt Európa bordélyháza. Állítólag a nagyjaink apácákat bocsátottak áruba, és ebből finanszírozták a forradalmi lapjaikat. Zárolt anyag, nekem is csak úgy mesélték… Újabban van még egy áru, a víz. A mi talajvizünk ezen a telepen persze úgyis meg van mérgezve. Jó, hogy már nem kútból pumpáljuk a vizünket, hanem lett vízvezetékünk, annak majd később megy tönkre a vízgyűjtője, amikor a Duna kiszárad… Szóval mi eladtunk egy mesterséges barlangrendszert, ami nem is a miénk. Nem szép tőlünk, hogy az állami vagyont áruljuk.

CSERFIKE A Tanár úréknak nincsen ivadékuk. Nekem van egy fiam, kiment Németbe, egy ideig járt haza, most már nem. Görlitz. Igazából Zgozselecben lakik, így kell ejteni, ami ugyanaz a város, csak nem endékás, hanem lengyel, a folyó másik partján, és van köztük egy híd. És mivel Lengyelben olcsóbb a lakás, mint az Endékában, hát Lengyelben bérel lakást, és átjár dolgozni Görlitzbe. Átmegy a hídon, és ott van. Gyalog jár, mert kocsival kerülni kéne. De töpreng, hogy mégis az Endékában fog lakni, bár drágább, mert a folyó, az határfolyó, és ki tudja, hogy mikor engedik le a vasfüggönyt újra. Innét vagy onnét.

TANÁR Görlitzben született Jacob Böhme, a misztikus filozófus, Hamvas Béla nagyon szerette. A takácsokról nevezetes, ma is van egy csomó digitalizált finommechanikai gyára. Állatkert, székesegyház, középkori Kövér torony. A Piacteret a Neisse vágja ketté, az egyik fele Németország, a másik fele Lengyelország. A Városházát az 1400-as évektől ötszáz éven át szépítgették, és tudja, hogy miről nevezetes? a mi számunkra? hogy többek közt kinek a címere van az oldalán? Mátyás királyé! Mert cseh királyként Szászországnak ez a fele is a koronája alá tartozott…

MAFFI Nehéz a Tanár úrral versenyezni, öreg.

CSERFIKE Sokáig szó volt róla, hogy kimegyek egyszer, de hát nincs köz-

vetlen járat. El kell vergődni Wrocławba, onnét buszon még három óra. De naponta csak egyszer indul, reggel. Wrocławig át is kellene szállni, mindegy, hogy buszon vagy vonaton, és nem olyan a menetrend, hogy a görlitzi buszhoz igazítanák, ezért Wrocławban kellene éjszakázni. A fiam kocsival jár, illetve amíg hazajárt, szó volt róla, hogy kivisz, és csak hazafelé kell háromszor átszállni, de aztán nem így alakult… Hát most már nem jár haza, elég régen. Még németül is meg akartam tanulni, de a Tanár úr nem akart megtanítani.

TANÁR Mert nem beszélek németül.

CSERFIKE Ugyan, ha a Mártika kéri, akkor mindjárt megtanította volna neki! De nem a Mártika kérte.

TANÁR Cserfike, maga egy csacsi.

CSERFIKE Van énnekem szemem! Látok én mindent! Hallok én mindent!

TANÁR Csacsiszem és csacsifül!

CSERFIKE Én igenis nagyon akartam németül tudni, csak nem engedte a Tanár úr… Mert van a fiamnak két gyereke, két német nőtől, illetve az egyik nő lengyel, de Németben él. Azokat a nőket nem ismertem, de nem is lett volna értelme, mert úgyis elvált mind a kettőtől… Aztán hol az egyik gyerek van nála pár napig, hol a másik, a nők nem akarják, hogy testvérként nőjenek fel…

TANÁR A rómaiak minden északi törzset germánnak véltek, holott már a népnevekből kiderül, hogy legalább az ötven százalékuk szláv volt…

CSERFIKE A gyerekek nem tudnak magyarul, mármint az unokáim, volt, hogy elmentem ismerőshöz, és szkájpoltam, mert nekik volt, de nem lehetett érteni, hogy mit beszélnek az apjukkal, mármint sem az egyiket nem értettem külön, sem a másikat. Még az se biztos, hogy azok a gyerekek értik egymást. Innét nem lehet szkájpolni, mert nem lát minket a műhold, a kábelt meg ide nem hozzák ki… Még jó, hogy van telefon.

(Csönd)

CSERFIKE A gyerek telefonját a kukára tettem, hogy amikor hazajönnek, ne felejtsük el odaadni…

(Csönd)

CSERFIKE Mi feljöttünk faluról, és otthagytuk a szüleinket magukra… Nem törődtünk velük… Ott vénültek meg egyedül… Ők egykor a tanyáról mentek be a faluba, és kint hagyták a szüleiket magukra a tanyán… Minket a gyerekeink itt hagytak Pesten… Pest is olyan, mint egy tanya… Mi még legalább a nyelvet nem felejtettük el, de ők, meg az ő gyerekeik?… Mitől van, hogy folyton ez van? (csönd) Néha arra gondolok, hogy ami a születésünk előtt volt, azt mi ugye nem tudjuk befolyásolni… De ugyanígy azt se, hogy mi lesz miutánunk… Be vagyunk kerítve… (csönd) De nem ez lett volna, ha a Vilmos eladja nekünk a házát, amikor a fiam végzett, mert akkor megvettük volna részletre, hogy külön is legyen, de ötven méterre is legyen, és a Vilmos már akkor se sokat volt itthon, de nem adta, pedig a kisszobában ingyen lakhatott volna arra az évi pár napra, de nem adta! Ha akkor megvehettük volna, a fiam nem megy ki! A Vilmos űzte el!

(Főnök egy ideje mutogat Maffinak, az bámul.)

MAFFI Mi a faszomat hadonászol?

(Főnök nemet int.)

MAFFI Most mi van? Rángatózol itt nekem. Menjek oda? Minek? Mondjad hangosan, ha akarsz valamit!

(Főnök nagyon ingatja a fejét.)

MAFFI Ha nem akarsz semmit, akkor ne mutogassál.

(Főnök hívó mozdulatokat tesz.)

MAFFI Hülye vagy? Ne kínlódjál, mondjad! Énnekem őelőttük nincsen titkom, az én unokaöcsémet a Tanár úr lökte át az érettségin, úgyhogy én nem hagyom, hogy bántsák! Odatelefonált, és azt a hülyegyereket egyetlen szóra átengedték! Ahogy minket a nyújtón lökött át az éltornász, hogy a nagykelepet leosztályozzák! És a tornatanár úgy tett, mintha vak lenne! Így lett meg neki az érettségije, a hülye unokaöcsémnek! Én ezt a Tanár úrnak sose fogom elfelejteni!

FŐNÖK (közelebb megy, halkan) Meg lehetne csinálni okosba.

MAFFI (hangosan) Meg lehetne csinálni okosba? Micsodát?

FŐNÖK Ha jól értettem, te ezeknek pénzt hozol valamiért. Nem? Hát azt add ide nekem, én pedig megvédem őket. Nagyon jól fognak járni. Egy ilyen kieső hely, bárki jöhet bármikor, kigyullad egy-két ház… az összes…

CSERFIKE Á, most már nem! Amíg olajjal fűtöttünk, akkor! Innét cipeltük a benzinkútról, két kilométer, de hát akkor még fiatalok voltunk… De büdös volt! A benzinkút helyén van most a vegyesbolt… Az olajradiátor nem büdös, és nem tud felgyulladni… Igaz, hogy most mindig büdös van, akkor pedig csak amikor fűtöttünk… Hogy fájt a fejünk! Éjjelente a férjem felkelt, hogy megnézze, utána kell-e tölteni… Én meg rettegtem, hogy kiloccsantja… Nem mindig volt magánál, és még a szén-gáz is betett neki…

FŐNÖK Direkt jól járnak velem. – Mennyit kapnak tőled havonta, húszat, harmincat? Elég annyi nekem is, nálam olcsóbb pali nincs a piacon!

MAFFI Van neked állásod? Mi a te szakmád? Mi a te végzettséged? Hol vagy te alkalmazva?

FŐNÖK Természetes intelligenciám, az van nekem. Önfoglalkoztató, az vagyok. De vannak nekem jogász haverjaim, kiokosítottak… Én mindig talpra esek, ne aggódjál. – Dehogy akarok én maguknak rosszat! Ma reggelig nem is hallottam magukról, hát mit bosszulnék meg most? Éppen ellenkezőleg! Ha jól értem, ő azért hoz maguknak pénzt, hogy nyeljék a bűzt, és ne pofázzanak a szemétlerakóról, de én is hozok, biztonságot! Ami maguknak eddig nem volt!

CSERFIKE Mi vizet adunk a melósoknak, ami szolgáltatás, azt fizeti meg a Maffi! Én kávét főzök nekik, meg van, aki teát, és ha hideg van, bejöhetnek melegedni… Olyan mocskosak, mire az összes szemetet begyömöszölték ide alánk, hogy boldogok, hogy mosakodhatnak! Az is boldog, aki nem is beszél magyarul!

MAFFI Nagyon jól tetszenek csinálni, meg vannak a fiúk elégedve… Ellenőrzés pedig, öreg, nem szokott jönni, ezt a drónok se látják, az aknale-

járat fűzfákkal van álcázva, itt a hulladékradar is csődöt mond, mert nem kint rakják le, hanem odabent, úgyhogy nem tér el a környezettől a hőmérséklet… A bűzt pedig a radar nem érzi… Ha mégis jött volna ellenőrzés, én a haverokkal biztosítok… Már volt, hogy följelentettek, de mégse jöttek ki… És hát a följelentőt is följelentik, minálunk. Mi meg akkor kimegyünk, ugye. Ez lett bejáratva. Hát ez van, öreg. Kegyetlen az élet. – Szerintem, Tanár úr, a lakógyűlés befejeződött. Ugye?

TANÁR Szerintem is vége van.

MAFFI Van még valami, öreg? (elővesz egy revolvert, kibiztosítja) Valami probléma?

FŐNÖK Kurvára megijedtem!

(Maffi a földbe lő, Főnök felkapja a lábait, és visítva kifut balra. Maffi nevet, bebiztosítja a revolvert és zsebre teszi.)

FELESÉG Nem lett baja?

MAFFI Nem lett.

CSERFIKE Úgyis csak vaktöltény volt.

MAFFI Hát ez éles, mert vaktöltényből hiány van.

CSERFIKE Jujj!

FELESÉG Elment.

TANÁR Elment.

FELESÉG A Jancsi is elment.

TANÁR A Jancsi is elment. De a Jancsi vissza fog jönni.

FELESÉG Mikor jön vissza?

TANÁR Nemsokára.

MAFFI Hát, csókolom, Tanár úr, csókolom, Tanárné, csókolom, Cserfike. Jöttem volna úgyis pár nap múlva. De hogy hívott a Tanár úr, persze rögtön ugrottam. És legkésőbb pár nap múlva úgyis elmondtam volna, hogy gáz van. Illetve minden megy a régiben, csak a románok helyett ukránok fognak jönni, és nekik nem kell adni se kávét, se teát, és azok mosakodni se fognak. Azoknak nem jár. Biztos lesz közöttük, aki tud magyarul, de hát azok ukránok, és azok lejjebb vannak. Ha tetszik akarni segíteni nekik, én aztán nem leszek az akadálya, de fizetség érte nem jár. Tetszik érteni. – Nem tetszik érteni. Pedig nekem most kurvára dolgom van… Árulom a lakásomat, kurva nagy repedések vannak a mennyezeten a sarkokban, de most még el lehet adni… Épp most várom a vevőket… – Na szóval az van, hogy a havi pluszpénz, amit tetszettek kapni, az meg lett szüntetve. Ha jótékonykodni tetszik akarni, azt lehet. (csönd) Nem mondom, hogy jó hír, de hát így döntöttek odafönt. És valamiért már nem félnek, hogy valaki feldobja őket a hatóságnál. Talán mert a hatóság, én nem tudom, hogy mikor meg hogyan, de mondták, hogy a hatóság meg lett szüntetve. Nincs, akinél fel lehetne őket jelenteni. Hát ez van. Inkább az van, hogy hatóság nincs, és nem a románok nincsenek… (csönd) Én meg, mit is mondjak, köszönöm a bizalmat. És csak meg tudom ismételni, hogy sose fogom elfelejteni a Tanár úrnak, amit tett azért a hülye gyerekért. Úgyhogy csókolom! És bármi van, csak tessék hívni nyugodtan! (kimegy balra)

Nyolc.

FELESÉG Elment.

CSERFIKE Vége a mi jólétünknek.

FELESÉG Visszajön? A Maffi?

TANÁR Nem jön vissza. Nem számít. Nem érdekes. Menjél be, még megfázol itt nekem.

CSERFIKE Ez komoly? De most miért? Nem csináltam meg nekik bármit? Olyan büdösek voltak, mint a kapca! Nem szóltam egy szót sem! Ki voltak szolgálva! Külön mosószappant vettem nekik! Hogy azt használják, ne az enyémet! De hát a mosószappan egészségesebb, mint az illatosak! Nem én áraztam be olcsóbbnak!

TANÁR Mindegy, legföljebb kevesebbet eszünk. Ne búsuljon, Cserfike. Nem érdemel annyit. Kevesebb szénhidrát, kevesebb fehérje, kevesebb kávé, kevesebb pálinka, direkt egészségesebb.

FELESÉG A Maffi nem jön vissza. A Jancsi visszajön?

TANÁR Vissza. Menjél már be!!! – Nem, majd én kihozom a takarót. Valamelyiket. – Látja, Cserfike, luxusban élünk, válogathatunk a takarók között!

Kilenc.

(Balról jön Karnagy. Nő, de a neme meghatározhatatlan. Bő lebernyeg van rajta, magas szárú cipő, a haja félhosszú, kócos. Siet.)

KARNAGY Csókolom! Szervusz, Cserfi!

TANÁR Jónapot! – A Karnagy!

FELESÉG Szervusz, fiam.

CSERFIKE Szia!

KARNAGY Reggel óta nem bírom magamat behozni, állandó késésben vagyok… Ma este ugye lett volna karének?

CSERFIKE Lett volna.

KARNAGY Hát ma mégse fog összejönni… Még van egy utam, magántanuló… Sajnálom! Pedig kitaláltam valamit, valami egészen újat… Kipróbáltam volna veletek…

CSERFIKE Talán nyolc után? Kilenckor? Akkor már a Mártika is itt lesz…

KARNAGY Ma nem fog menni. Pedig amit kitaláltam… Nincs erre most időm… Jó, nem bírom, mégis elmondom. Nem is bonyolult. Megfigyeltem, hogy amikor feljön a hold, főleg amikor elég jól meg van dagadva, akkor baromira vonítanak a kutyák…

CSERFIKE Vonítanak.

KARNAGY Egyszer azt mondta valaki, vagy hallottam, vagy olvastam, hogy „a Holdnak pengő hangja van”. Jó, nem? „A Holdnak pengő hangja van.”

CSERFIKE Hát igen.

KARNAGY És eszembe jutott… (izgatottan) Fel kéne jegyeznem, de most sietek…

CSERFIKE Én majd följegyzem. Mondjad!

KARNAGY Mi lenne, ha én beintenék, és a kórusból mindenki elkezdene

vonítani, mint a kutyák?! És mindenki addig vonít, amíg le nem intem?! Az lenne a hangzás!

(Csönd)

KARNAGY Hát nem szép ötlet?

TANÁR Nagyon szép.

CSERFIKE De mit kéne vonítani?

KARNAGY Semmit. Illetve mindenki a magáét. Ahogy csak képes. Rögtönzés. Mindenki egyedül rögtönöz, de összeáll a hangzás… Hát nem?!

TANÁR Szép ötlet. Tényleg.

CSERFIKE Ja. És feltétlenül a hold kell hozzá?

KARNAGY Nem is olyan biztos. Nekem így jutott az eszembe, de… Talán a hold nem is kell… Ha felhő takarja, akkor is lehetne…

CSERFIKE Ugye!

KARNAGY Ki fogjuk próbálni! Ma már nem, mert el vagyok késve… Muszáj átöltöznöm…

(Karnagy kimegy hátul.)

Tíz.

(Balról besiet Márta.)

CSERFIKE Megjött a Mártika! – Szia, Márti! A Tanár úr már nagyon vár!

FELESÉG Kicsodát?

MÁRTA Sietek, vár a taxi! Csak a legszükségesebbet szedem össze, itt hagyom a kulcsot, majd üzenek, hogy mit küldjetek utánam – hogy mit küldjenek utánam… Vagy majd eljövök és elviszem… Eladom a házat, ezt már nem lehet kibírni…

TANÁR Mártika!

CSERFIKE Én már megyek is be, én nem akarok zavarni!

FELESÉG Ki jött meg?

TANÁR Menjél már be, menjél már be!

(Feleség riadtan bemegy.)

MÁRTA Lent vár a taxi, kivisz a vonathoz… Ki kellett vennem egy nap szabadságot, mert állandóan hívtak az iskolából, hogy üvölt… Kértem, hogy adjanak neki egy mobilt, adtak is, de csak az a régi vacak kellett volna neki… De azt reggel ellopták… Azt reméltem, hogy a tolvaj visszahozza… Jaj, Istenem… Hogy hozták volna vissza, kidobták az első kukába!

CSERFIKE Azért az a vacak kellett neki, mert „ép kijelzőre nem üzennek!”…

MÁRTA Be kellett mennem az iskolába, hogy lecsendesítsem… Rendesek voltak, beugrott a helyembe valaki… És rájöttem, hogy nem bírom…

TANÁR Vissza kell adni állami gondozásba. Már mondtam.

MÁRTA Nem adom vissza! Ha már ennyit kínlódtam vele, nem adom vissza! Elhoztam a bőgő gyereket az iskolából, visszamentem a Call Centerbe, és azonnali hatállyal felmondtam. Hát micsoda szar munka!? Ismételgetni minden hülyének, hogy már dolgoznak a hiba kijavításán, legyenek türelemmel?! Mért nem gép mondja be az ilyet?! Tudjátok, mért?! Mert a gép nem tud olyan kedves lenni, mint az ember! Folyton ellenőrzik, hogy

szólalunk meg, az ellenőrök, felhívnak falból, panaszkodnak a közlekedésre, meg hogy csőtörés van, de nem igaz, csak pontozzák, hogy milyen kedvesen nyugtatom őket… milyen nyugodtan… Hát ezért kellek én, és nem a gép… Ezt szeretik a népek… És még gyónnak nekem… Nincsen nekik se papjuk, se barátjuk… Elég volt… Ennyire szar állásom bárhol lehet! Hát felhívtam a nővéremet, nála leszünk, amíg a gyerek le nem nyugszik… Feljött a sógorom kocsival, az orvos, adott a gyereknek egy nyugtató szurit, és levitte… Van náluk egy takarítónői állás… Még mindig jobb…

TANÁR Mártika, ne csináljon ilyet!

CSERFIKE Jó, én már itt se vagyok.

MÁRTA Hát milyen élet ez?! És a gyereknek se jobb itt! Hát minek harcoltam én, hogy a normálisak között legyen, ha nem normális? Hát akkor ne legyen normális! Ne járjon iskolába! Mit szívózom én?

TANÁR Nem kellett volna örökbe fogadni, tudhatták, hogy csak ilyet kapnak!

MÁRTA Nem adom vissza! Nem az, hogy szeretem, kit szeret az ember, ilyen korban, de akkor se adom vissza! Mért, az államnál jobb lenne neki?

TANÁR Magának lenne jobb, és nekem!

MÁRTA Igen, mert üvölt, de a mobilra csak lenyugodott, nem? És amikor magyarázta neki a Tanár úr, hogy a számok vándorolnak és végtelenül sűrűn vannak a koordináta-rendszerben, akkor figyelt, nem? Üvöltött akkor? Nem üvöltött!

TANÁR Az autisták képszerűen gondolkoznak… De maga tönkremegy bele! Maga fiatal! Feleannyi idős, mint én!

MÁRTA Jaj, de sok az! Nekem jó, hogy van a gyerek! Ha meg is tetszene nekem valaki, amint meglátja a gyereket, elmenekül, és meg van oldva a probléma… Jó nekem az a gyerek…

(Kirohan hátul.)

Tizenegy.

CSERFIKE Hát ez a Mártika, most szóljon hozzá a Tanár úr, hozzábolondult a gyerekéhez, ahelyett, hogy fordítva…

TANÁR Ne beszéljen így róla! Áldozatot hozott érte!

CSERFIKE Á, az a gyerek a Tanár urat is zavarja… Maguk közé áll…

TANÁR Miket beszél?

CSERFIKE Jó, hát a Tanár úr felesége is zavaró tényező, de hát ő már nem sokáig húzza… A gyerek viszont elélhet évekig, akármilyen lökött is a nyomorultja…

TANÁR A geometriához van érzéke… Ő is látja, amit én látok… És azt is felfogta, hogy van egy pillanat, amikor egy szám átmegy az origón, és akkor egyetlenegy pillanatra lehet nullával osztani, és az a Végtelen! Akkor robban be a Világegyetem! Percekig hallgatott, mert látta és érezte!

(Csönd)

TANÁR De hát nem az én gyerekem. Hála istennek. Azért mégis sok lenne.

Tizenkettő.

(Besiet hátulról Márta, egy csomó cuccal a kezében.)

MÁRTA Itt a kulcs, Tanár úr, zárja be, majd küldök valakit a holmikért… A sógorom… Az a jó ott náluk, hogy nemzetiségi falu, és egy szót sem fogok érteni abból, amit karattyolnak… Az jó lesz…

TANÁR Nem menjen el, Márta! Mi lesz velem? Ne hagyjon itt!

MÁRTA Gazdag falu… A határában ássák el azokat a kiégett fűtőelemeket, amik sok ezer évig elketyegnek… Jönnek szkafanderben, hozzák a tégelyeket, elássák, és az önkormányzat baromi sok pénzt kap érte… Ellopják, de még így is jut belőle mindenkinek! Gazdag falu! Sőt havonta meg bírják duplázni, mert az egész környéknek ők adják a hitelt, uzsorakamatra!

TANÁR Ne menjen el! Én nem tudom, de maga a velőmig hatol! Öreg vagyok, tehetetlen, mégis… Lapátfogai vannak, túl erős szálú a haja, csapott a válla, görbe a lába, a hangját elcigarettázta, rossz a tartása, girhes, de mégis velőtrázó… Ne menjen el! Adja vissza a gyereket… Szabaduljon meg tőle… Nem érdekel, ha elrekkenti… Menjünk el akárhová, mi ketten! Van valami megtakarításom… Elmehetnénk!

MÁRTA De hát itt a felesége! Magatehetetlen!

TANÁR Úgyis feldobja a talpát, minek ez az egész vacakolás?

MÁRTA János bácsi, miket beszél? Ivott? Beteg?

CSERFIKE Nem ivott az, csak odavan érted, Mártika! Odavan! A vén fasz! Te kellesz neki, a göthös, hát mit csináljunk? A hülye gyerek zavarja, a szar mobiljával, mert csak veled akar lenni!

(Dudálás)

MÁRTA (a kulcsot Cserfike kezébe nyomja) Zárd be, majd jönnek! (kirohan)

Tizenhárom.

(Hátulról besiet Karnagy, átöltözött egy másik lebernyegbe.)

KARNAGY Jött valaki? Jön föl a hold… Kár, hogy ma nem lehet kipróbálni, mert sietek… De holnap megcsináljuk… Én beintek, és mindenki rákezdi, és úgy üvölt, ahogy a kutyák vonítanak a holdra… És addig, amíg le nem intem… Fantasztikus modulációk lesznek!… (kisiet balra)

Tizennégy.

(Bejön hátulról Feleség.)

FELESÉG Jancsi még nem jött meg?

TANÁR Még nem.

FELESÉG Mikor jön meg?

TANÁR Nemsokára.

(Tanár kimegy hátul, Feleség követi.)

(Cserfike a kukához megy, leveszi a tetejéről a mobilt, kinyitja a kukát, beledobja a mobilt, és kezében a kulccsal kimegy hátul.)

(Holdfény. Vonítanak a kutyák.)

Tizenöt.

(Jön Vilmos bizonytalan léptekkel. Megáll.)

VILMOS Itt lakom ééén… Itt kellett hogy lakjak ééén… Itt lakok én? Hol a fenébe? (imbolyog) Nem értem… Pedig… én laktam itt talán? Én voltam itt? (kiált) Én voltam? (csönd, kiált) Én?! (csönd, szünet) A kurva anyátokat! (kiimbolyog, csönd, sötét)

páratlan oldal

www.es.hu

ÉLET ÉS IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kattintson a www.es.hu-ra! SMS-sel is előfizethet!

PUBLICISZTIKA, FEUILLETON, PRÓZA, INTERJÚ, VERS, VISSZHANG, KÖNYVKRITIKA, MŰBÍRÁLAT, GALÉRIA

A tárgyak új élete

Hartyándi Flóra O. műveiről

hullámpapír, csomagolópapír, béléspapír,
zsák,
dobozhullák.
Petri György: Beckett-szinopszis

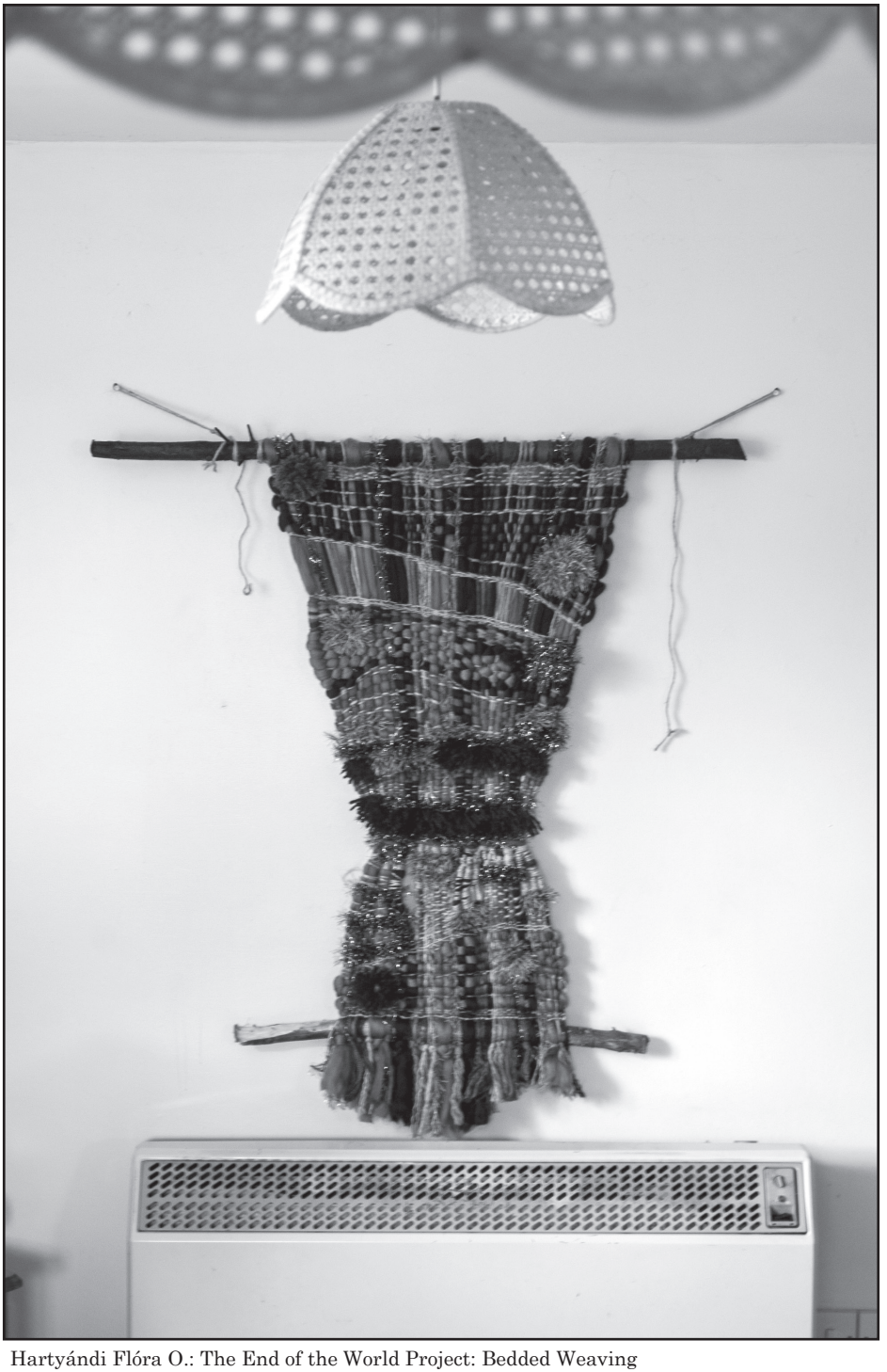
Hartyándi Flóránál nem lehet elválasztani az esztétikumot az ökonómiai gondolkodástól és az etikától, a művészi alkotást a szociális és kulturális munkától. Művei organikusan fejlődnek és kapcsolódnak össze sajátos környezetükkel, a kései kapitalista termelési mód és világrend kritikájaként, így rokoníthatók Elekes Károly *tuning* képeivel (*Mozgó Világ*, 2022/2) vagy Bori Bálint *Kabócái*val (*Mozgó Világ*, 2013/11).

Magjukat mindig egy talált tárgy képezi, de nem az avantgárd *objet trouvé* duchamp-i hagyománya szerint, itt ugyanis a művészi kiemelés nem önmagában való filozófiai aktus, hanem egy alkotási folyamat kezdő lépése. A tárgyat Hartyándi átalakítja, díszíti és továbbfejleszti, szó szerint egy saját világot épít köré és belőle. Ez a világ elveti a mindennapi ipari szépség, a lekerített, befejezett egész fogalmát, és helyette a kézművességre, az esetlegesre, a véletlenre helyezi a hangsúlyt, megidézve a naiv díszítőkedv és a népi/indogén iparosmunka formavilágát, egy olyan képzelt törzsi művészetet alkotva, ami a világunk alatt/után jöhet csak létre. Éppen ezért a tárgyak szorosan összekapcsolódnak egy sajátos művészi kivonulással, lételemük nem a galéria és a városi műterem, hanem a világtól távol lévő mocsár és ingovány. Itt teljesednek ki igazán, mert ezeken a helyeken sajátos létmódjuknak megfelelően egy távoli világ töredékeiből felépített egészet alkothatnak, egységben a környezetükkel.

A *Világ végén* című projekt 2017 és 2019 között, összesen 28 hónapon át tartott, hat világörökségi helyszínen, ritkán lakott területeken, nemzeti parkokban az Egyesült Királyság és Írország területén. Összesen 28 tárgy és tárgyegyüttes készült, köztük szőttesek, szobrok és asszamblázsok. Az élmény teljességéhez hozzájárulnak a hangok is: 8035 óra báránybégetésből készült hanginstalláció, hogy kizökkentse a befogadót a mindennapi környezetéből.

A *Párhuzamos világ* ezt a koncepciót folytatja és építi tovább. A tárgyak egy kicsit megváltoztak, a szőttesek és a rizomatikus szobrok helyét részben átvették a mindennapi élet felismerhető tárgyai, amelyekből az alkotási folyamat során új, meglepő formák, egy másik elképzelt kultúra bontakozik ki. Programadó műként értelmezhető így az agancsból, drótokból és cipősámfából készített *Főnix*, mely a feltámadást, a tárgyak feltámadását és új életét jeleníti meg.

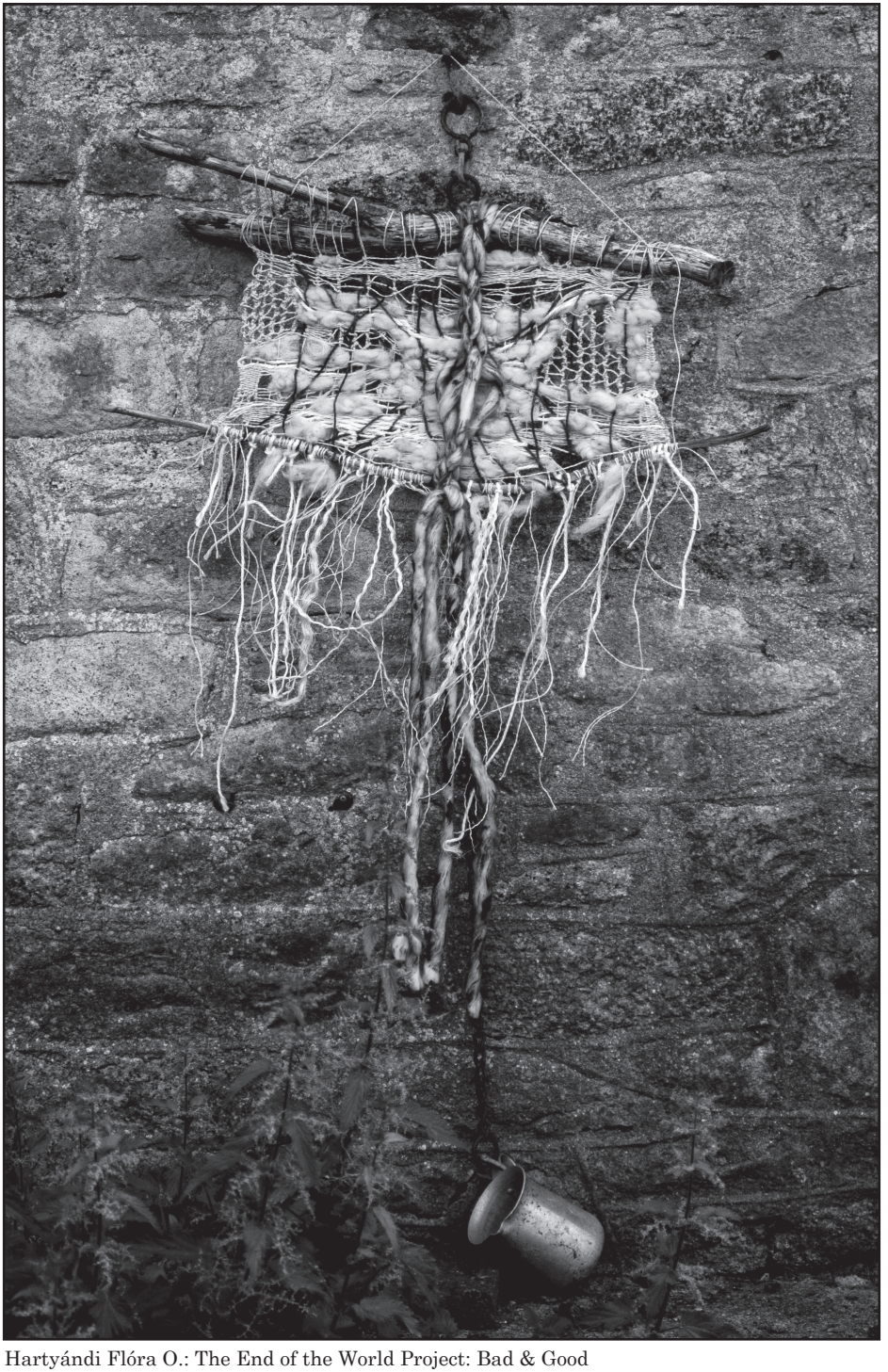
Gárdonyi László

Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Bedded Weaving

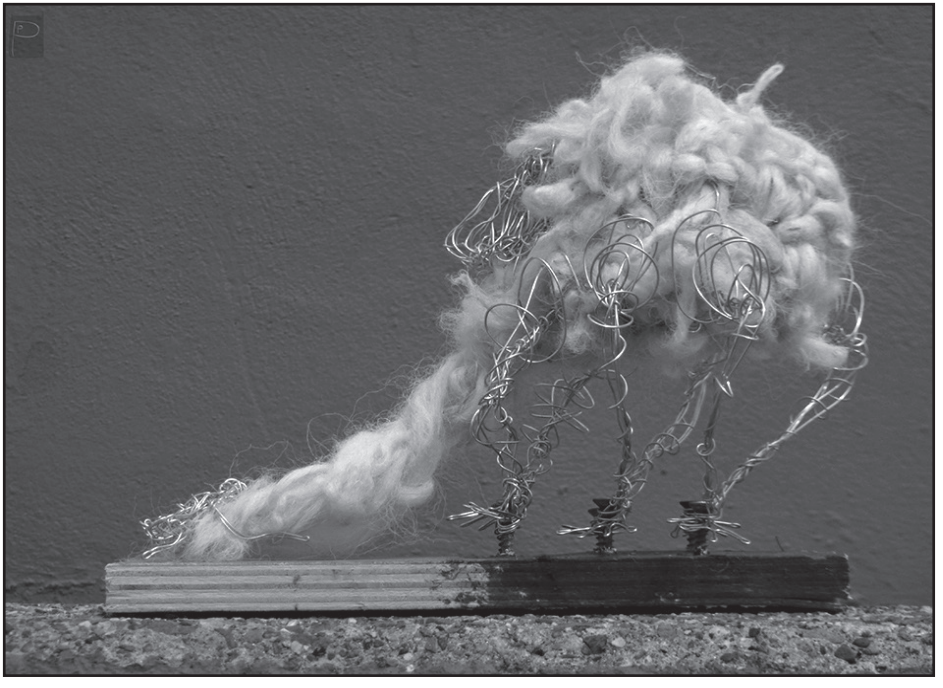
Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Crucified Bird

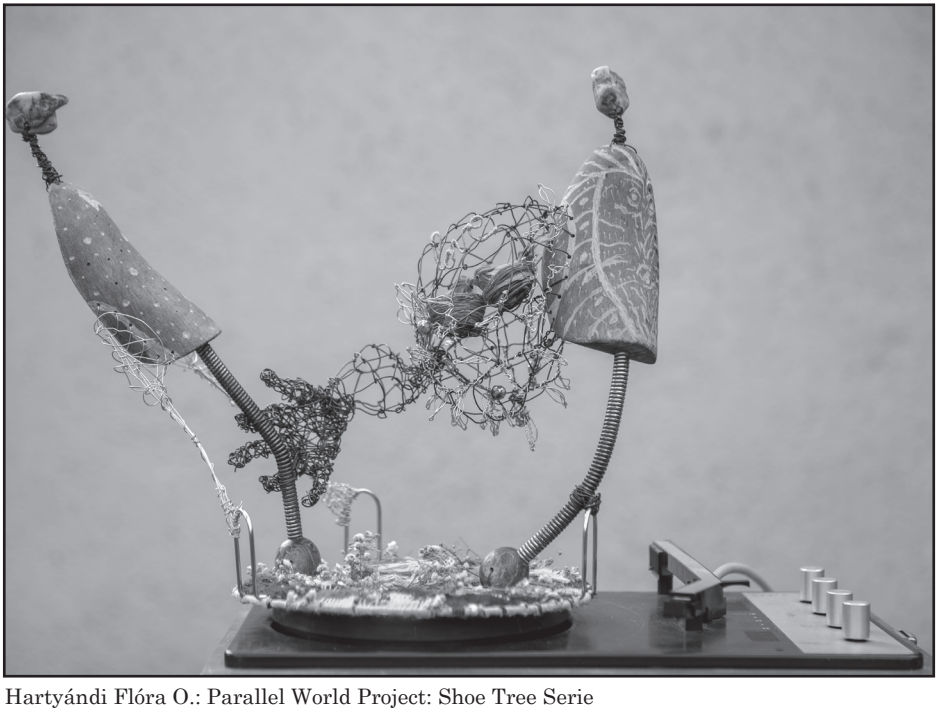
Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Bad & Good

Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Metamorphosis

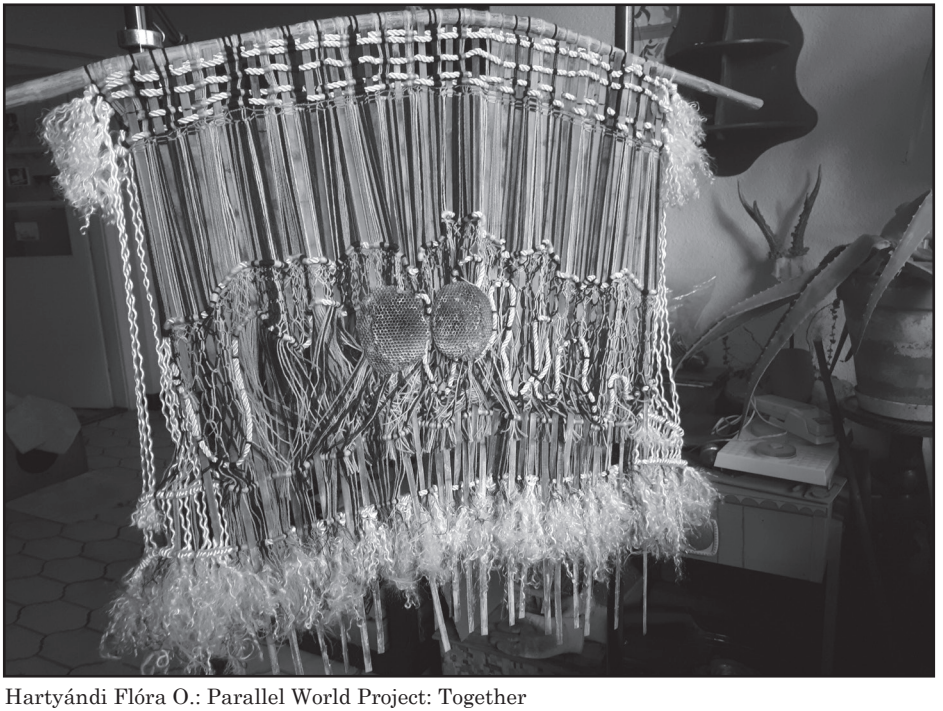
Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Bug Charles

Hartyándi Flóra O.: Parallel World Project: Shoe Tree Serie

Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Bad & Good

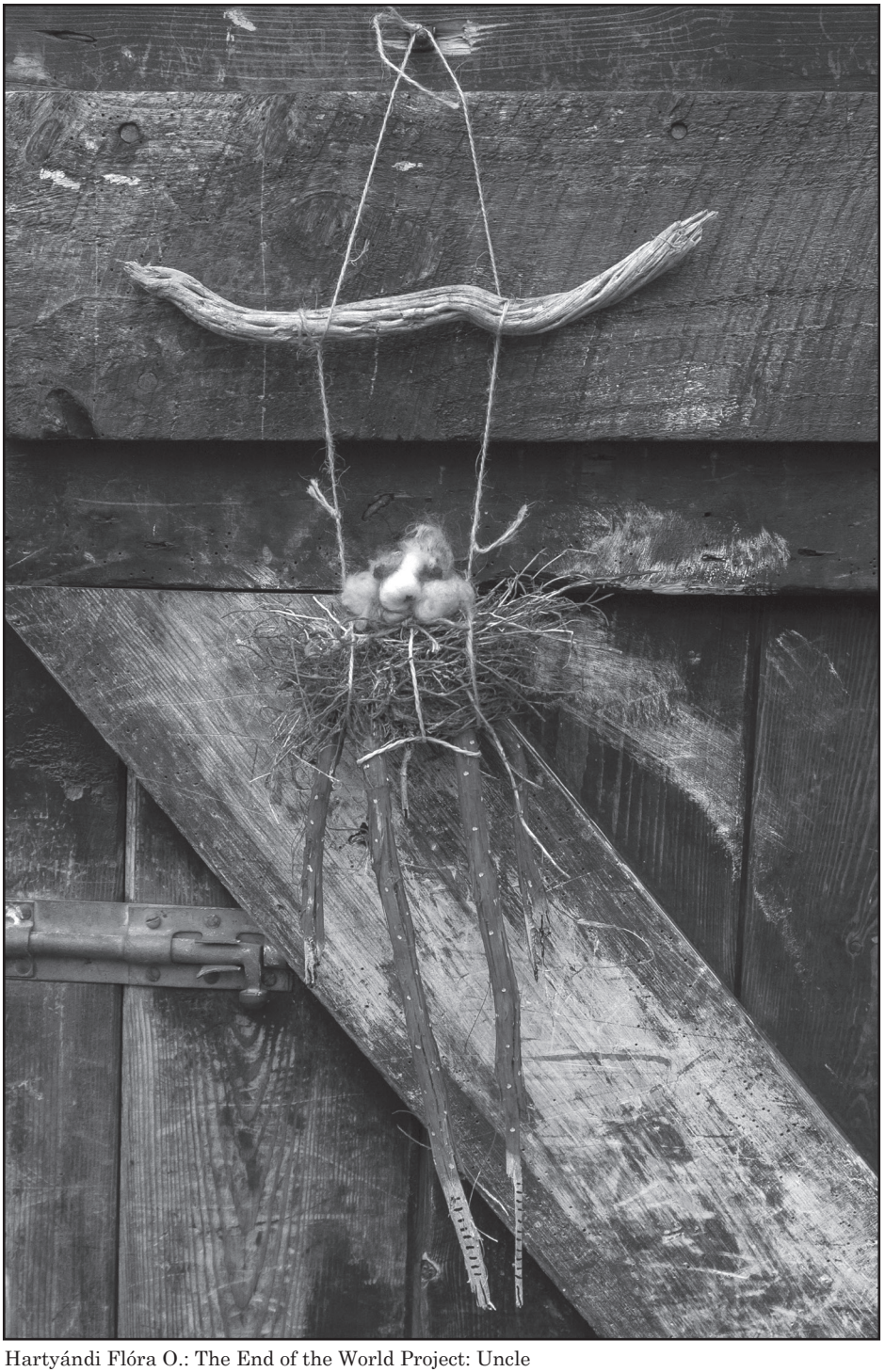
Hartyándi Flóra O.: Parallel World Project: Together

Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Shipwrecked

Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Three Headed Witch

Hartyándi Flóra O.: The End of the World Project: Uncle

Markó Béla

Tömegsír

Legalább magunkra hagynának végre.
Hogy ne kelljen egyszerre fordulni
álmunkban. A tömegsír kényelmetlen.
Ezen még a kínos pontosság sem segít.
Emlékszem, hogy a bécsi Stephanskirche
katakombáiban a pestisjárvány áldozatainak
csontjait utólag egymásra rakták, koponya
koponyán, lábszárcsont pedig lábszárcsont
mellett, úgy fehérlettek, mint a tűzifa.
Talán az is volt. Egy-egy kosárral akár
be is lehetett fűteni lent a pokolban.
Természetesen gyűlölöm a tömegsírokat.
Nem vágyom semmiféle együttlétre.
Mit keresnék a férgek dúsan terített
svédasztalán? Bár egyetlen előnye talán
mégis van a tömegsírnak. A föld. Igen,
a szó szoros értelmében a föld. Amit
a kisgyerek a szájába vesz. A kutyánk is
megeszi, ha rá nem szólunk. Az édes
anyaföld. Nálunk is. A szlovák származású
magyar költő, Petőfi Sándor szájában. Majd
később a zsidó származású magyar költő,
Radnóti Miklós szájában is. Ahogy lassan
szétáramlik a testben. A véget nem érő
találkozás. Ha másért nem is, ezért viszont
érdemes lenne mauzóleumban tartani az idők
végeztéig a gyilkosokat. Ne férjenek hozzá
a földhöz. Éhezzenek örökkön örökké.

Gömöri György

Tengeresdi

Milyen is az élet egy tengeralattjárón?
Mit érezhet a tenger alatt,
aki ott eszik, iszik, alszik, emészt
és időnként maszturbál?
Erre a kérdésre választ magyar nem ad-
hat, legföljebb, ha más állampolgár.
Na és ettől ugrik be Széchenyi István,
ez a végighajózható, (de vad-nyugati) gróf,
ez az önmardosó eszmeidomár,
meg méltó ellenfele, a (mindent) felforgató Kossuth,
ki hajdan egy romantikus jelszót intonált:
„Tengerre, magyar!"
De közbeszólt a holló: „Sohamár!"
A történelem nem *fair* – amink volt, elveszi.
Tenger helyett mi maradt? Nagyon sok tengeri.

1994–2022

Barátaink telefonszáma

„Petite Jeanette, numéro de téléphone inoubliable!"
(József Attila francia verséből)

Fejemben jársz, te hosszú telefonszám,
A legkevésbé felejthető a sok közül!
Be vagy írva mindegyik noteszomba,
Csak azért, hogy ha emlékezetem kihagyna,
Megtaláljalak. Londonból szoktalak
Hívni, kezdem a 361-gyel, vagy csak beütöm
A nevet az okostelefonba. Most nem vagytok
Pesten, hanem önkéntes karanténban ti is,
Egy kicsit távolabb. Ezúttal egy másik, kép-telen-
Szkájptalan módon hívlak, hogy nektek
Szokás szerint szép ünnepeket kívánjak.

2020

Kozma Tamás

Anyák napja: nemzetközi, részlegesen nacionalista aktuálpoéma

(Cirill betűkkel nem bajlódom, ha nem baj…)

Tengermelléki Diána (10 éves) anyja oltalma alatt
szelte át a kies, rakéta-lyuggatta, valahonnét
annyira ismerős sztyeppevidéket.

Rejtélyes okból itt kért menedéket: pár napja
szerény, fagerendás, épphogy biztonságos
padlásszobánkban rója nyugtalan útját trappolva,
suta gida módra. Vékonyka nyakából filigrán
kagylóhéj-füzére fürdésnél is kivehetetlen.

Vágtass csak, kedves, *kak tü zselájes!*
Minket ez – nem ez – zavar.
Kacagj, visongj, akárcsak otthon!
Ha egyszer kimerészkedsz a kertbe,
Jankánk (10 éves) majd mindent
megmutogat, lány létére fára is mászik.

Vadóc jövevényünk magyarul szót sem ért,
metanyelvet (oroszt) nem használ. (Anyja tiltja.)
Az ablakpárkányon lelt dobozban hosszasan
turkál. Két választottjával kék-sárga házat,
köré pedig kék-sárga virágmezőt rajzol a földre.
(Ember az ábrán nem lelhető fel.)

Képaláírás kék-sárga ákombákommal:
Puszty szvigdá búgyet Máma,
Puszty szvigdá búdu já!

2022. május 1.

Populista lételmélet

Tézis: Az emberi élet (és az összes többi) értelmetlen.
Léte vagy nem léte érdektelen.

Antitézis: Az ember értelmes lény, tehát
a Tézisnek semmi értelme.

Szintézis: Az emberi élet ugyan értelmetlen,
ám továbbadása mégis ajánlott.
(Hátha valakinek egyszer összejön.)

Praxis: Érthetetlenül derűlátó, alkalmilag
gyöngédséggel is párosuló párosodás
bármikor, bárhol, bármi áron.

Appendix: A szaporításban profi bölcselők részvétele
szakmailag értelmetlen, fogalmilag kizárt.
Agnosztikusokkal (korlátozott számban)
kivétel tehető.

2022. május 5.

Villányi G. András

összeha(j)lások

álomban mint az élet
összehajlik tér és idő a zaccal
sűrűjével e létnek
ráismerek s elnevezem *én*
pikantériáját e képnek jelzi
ha óceánon a hullám is
önmagának a tarajt véli

só és víz ezernyi fény játéka
széllel hullámzó fenyvesen pára
páfránytól égig minden mit
meglátsz csendül pillanatra
szín-forma-hang-íz eggyé nő
tapintással mintha az egésztől
te külön lennél magadban
gyönyörködsz ha épp nem éget
törékeny de harcos medúza
szemközt a végtelennel
elvesztheted engedd
hamar felbukkansz újra
állhatatlan forma

Acsai Roland

A Csokonai-ciklusból

Színeváltozás

Arca színeváltozása:
hegyre felmenő alak.
Hangja néma, átruházza
mindenét, mi megmaradt.

Trocheusban élni könnyebb,
jambusé az áldozat.
Új parittya régi kőnek,
lőni égi szárnyakat:

kisgyerekként azt se tudtam,
mily halálba hullanak.
Eltűnt már a régi puska,
elszállt már a régi nap.

És ez így a legjobb bőven,
nincs idő, mi fennakad
ágain a múlt időnek –
meg se váltja arcukat.

Buszra kéne

Buszra kéne újra szállni,
nézni árva arcokat.
Füstfelhőből füstfelhőbe
forgalom tovább halad.

Parkolóban új kocsiknak
fénye csillanó csoda.
Áram hajtja néha őket,
erőmű reaktora.

Csendesen suhanni kéne,
mint elektromos kocsik.
Benzingőz se száll utánuk
lebbentvén a szárnyait.

Károgás-viharba szőve
tűnt rigóknak füttye is.
Dallamába hullt koroknak –
induló busz merre visz?

Mindent össze kéne szedni,
mind a jót, a rosszakat.
Akkor is, ha hív a semmi,
mindenünk velünk marad.

Tóth B. Judit

Az a másik

Pesten van tévénk, és az éjszaka se olyan sötét. Este anyu Platónról mesél nekem, mindegy, csak jó sokáig üljön az ágyamon. Az emberek bronzból vagy ezüstből vagy aranyból vannak. A kisdobosokról nem ír Platón. A cigányokról se.

– Cigány vagyok!

– Nem, nem, te zsidó vagy, de nem látszik rajtad – pusztil meg anyu, csak az a rossz, hogy kimegy. Csak akkor maradhatok fenn sokáig, ha veszekszünk.

Egy függöny választ el az anyuéktól, a sötétben fekete a függöny, de én tudom, hogy zöld.

Nézem a fénycsíkokat a plafonon. Ötöt ütök az egyik felé – Óriásbácsi, ne bántsál – suttogom. Ötöt ütök a másik felé – Boszorkány néni, ne bántsál. – Eszembe jutnak a cigányok, rohantak a labdámmal a vasúti töltés mellett. Ilonka foci közben nem törődött velem.

Nem tudtam belerúgni a saját labdámba, ugráltam, telement porral az orrom, prüszköltem, szédültem, koszos kardigánok, színes pulóverek száguldoztak körülöttem. Sose tudtam, kikkel vagyok.

Szóval én zsidó vagyok. Ez nagyon magányos dolognak tűnt. Nem ismertem saját magamon kívül zsidót, nem tudtam, hogy az anyu is az.

Félek a csabai háztól, ha itt hagynak az anyuék.

Mikor sokat üt az óra, azt hiszem, már süt a nap. Kinyitom a szemem, nem látok. Sokkal sötétebb van, mint álmomban. Lehet, a pokolban vagyok, mert nem kereszteltek meg az anyuék.

Reggel a konyhai tükör magába húz. Nagyikám tükreiben kicsit szebb vagyok, mint a pesti tükrökben. Azon gondolkodom, hogy szebb lenne az arcom, ha fiú lennék.

Apu jobban érezte magát a börtönben, mint velem meg az anyuval.

Kenyérből bábukat gyúrtak, és sakkoztak. Cigit csináltak a dohánylevelekből, amit meg lehetett venni. Most csak titokban cigizik az anyu miatt.

Egy író a legsötétebb sarokban hátat fordított az apuéknak, és ég felé meresztett popsival olvasott, de néha megfordult, és mesélt nekik. Végtelen hosszú meséket mondott hercegnőkről és királyokról, amíg csak el nem aludtak a rabok.

Azt ígérte a bajszos, hogy a Margitszigetre megyünk. Bementem a kocsijába. A bajszos a rudas bácsi!

Nem szól egy szót sem. Kapok tőle egy rágót. Azt ígérte, hogy a Margitszigetre megyünk. Hirtelen kiabálni kezdek, az ablakot nem lehet lehúzni, dörömbölök, a mellettünk álló autóban a bácsi mereven nézi a piros lámpát. – Senki nem hallja a hisztid – mondja a bajszos. Elindulunk, egyre gyorsabban haladunk, hadonászok, az emberek csak az utat nézik. – Élve nem kerülsz ki ebből a kocsiból – szól rám a bajszos.

Átrobogunk a városon, a piros lámpáknál a szájamra tapasztja a száját. Végre megállunk. Van egy pillanatom, míg kinézhetek, a határtalan égbolt alatt szürke hulladékkupacok.

Megint csókol, harapdál, tapogat, már halálos csöndben vagyok, mindent hagyok, talpammal egyszer csak kitapintom a kilincset, kivágódik az ajtó, emberek jönnek koszos munkaruhában, és én már lélekszakadva szaladok, rohanok a szétdobált limlomok között.

Mikor nyáron kimentünk a tanyára az apuval, a kisház sötét volt, büdös csibék sipítoztak benne, ahogy a torkukon kifért.

Kérdezek valamit aputól. – Ez bonyolult. – Mindig ezt válaszolja a kérdéseimre. Leveszi a szemüvegét, megszépül a szeme, mélybarna a tekintete, én jobban látom őt. Leszedjük a kevéske szilvát, és visszaindulunk a biciklivel. Szorosan az apu nyomában tekerek, egyszer-kétszer neki is megyek a kerekének.

Apu újságot olvas meg rádiót hallgat. Azt mondja, így is tud figyelni rám. Kérdezek valamit tőle. De nem válaszol. Megint megkérdezem, aztán inkább nem erőltetem tovább, előveszem a számtanleckémet, apu egyszer csak lehalkítja a rádiót, és azt mondja: Gyere csak. Látszik, hogy nagyon drukkol. Lehet, hogy mutatni akar valamit. Talán napfogyatkozás van. De végül csak annyit mond, hogy nem ismerte a papáját, és ez jó volt, mert felettes én nélkül sokkal szabadabb az élet. Aztán visszament az apu a rádiózúgásba az újságja mögé.

Verseket találok ki éjszaka, vicces történetek jutnak eszembe, amiken nagyokat nevetek, ha anyuék nincsenek itthon, nyüszítve, hamiskásan megszólal a Beethoven hegedűversenye, odafönn a hatodik fekvésben, hegedülés közben megkönnyebbül a test.

A Juli még lapos, a föld alatt lakik egy dohos ágyban. Ilonkát sajnos átrakták a gyogyóba. Én is lapos vagyok, szégyellem vézna gyerektestem, a fal felé fordulva bújok ki a trikómból, még a hátammal is érzékelem a kicsi kemény kamasz melleket, ahogy rázkódnak a kacagástól.

Hímringyó – kiabál rám a Telkesi, kacag, és eltakarja magát. – Hímringyó! – visítanak a lányok.

Szelídebb gyerekek közé akartam menni. Senki nem értette, minek nekem koron alul a konzi, mikor szolmizálni se tudok rendesen, meg vibrálni se, meg spiccatózni se, meg végigreszketem a fellépéseket. De mégis felvettek.

A falakon olajfestmények. Az egyik tűzvészt ábrázol, a másik vicsorgó buldogokat , van, amelyiken Jézus mutogatja a szívét. Abban a szobában, ahol lavórban kell mosakodnom, egy falvédőről néz rám Piroska. Most indult el az erdőbe, ki tudja, mi vár rá.

Nyár van megint, anyám itt hagyott nagyinál egy könyvvel.

Sárga borítója van, rajta piros betűk. (A betűk színére nem emlékszem biztosan, lehet, hogy csak bennem váltak pirossá.) Papírkötésű könyv, lehasznált gerinccel. Egész éjjel a könyvvel bajlódom a bordó bársonyhuzatú dupla ágyban.

Az aberrációk rész fejezeteit olvasom újra és újra. Kinyílnak előttem az ajtók, sötét titkok vöröslő fényben.

Rájövök, hogy kiskoromban rajongtam anyámért, hogy undorodom a fiúktól, vonzódom a lányokhoz, mazochista vagyok, és sejteni kezdem, hogy a könyvben található összes aberráció rám illik.

Van egy lány, aki szeret. Persze nem úgy. Szeretné leutánozni, ahogy tekereg a testem hegedülés közben. Grimaszolok hegedülés közben a színpadon. Valamit el akarok mondani a hegedülésemmel, szabálytalanul, bárhogyan.

Krizsi régóta gyűjti az egzotikus embereket. Állítólag van egy néger meg egy kínai barátja. És egy zsidó. Az én vagyok.

Szeretnék kettesben maradni Krizsivel, ráveszem, hogy szökjünk meg az úttörőtáborból.

Ülünk a vonaton, kék, zöld, sárga szántóföldek váltakoznak a piszkos ablak mögött. Az ablakba maszatolva Pista és Zsuzsi neve. A fűtőtest fölött szórakozottan forgatom a hideg-meleg lapocskát, nyár van, nem számít, merre áll. Kicsit unatkozunk. Hozzáragad a combunkhoz a hőségben a műanyag ülés. Még nem tudjuk, hogy a táborban páran azt suttogják rólunk, hogy buzik vagyunk.

Nem merek elaludni, nehogy Krizsivel álmodjak. Ha becsukom a szemem, látom magam előtt, a kamaszlányok bája és harciassága ott izzik mélyen ülő kék szemében.

Fények gyúlnak a plafonon. Csak egy teherautó. Még mindig éjszaka van. Téli éjszaka. Kitakaródzom, nehogy elaludjak. A hideg ébren tart. Jó lenne ezt valakivel megbeszélni. Már annyi mindent megoldottam egyedül. Nekem magamnak kell ezt megoldanom. Soha, de soha nem fogok Krizsiről álmodozni. Fölrémlik felnőttkorom, ki tudja miket művelek majd, ha nagy leszek. Soha, de soha, de soha. Így legyen.

*

(Szétesem, ahogy ezt meg akarom írni. Keresek régebbi írásokat, talán előzmények kellenek még… kezdem átírni, kihúzni, vakarni, kaparni, gyötörni a szöveget…

Leírom, hogy ez meg az hatott rám, ezért félek ettől meg attól, ezért sodródom ide meg oda, de ez nem egészen így van… nem tudom megmutatni senkinek ezt az írást. Ott akadtam el, hogy fogadalmat tettem. Ez atavisztikus. Az hogy egy átvirrasztott éjszakán megfogadtam, hogy soha, de soha nem térek el a normálisnak mondott szextől, akkor se, ha hánynom kell a pasiktól, akkor is kibírom. Nem tudom ezt tovább írni egyelőre, mert fölfénylenek férfiak, akiket messziről mégiscsak szerettem. Meleg van. Egyre forróbb a nyár, idebent alig elviselhető. Elakadtam a fogadalmamnál. Elakadtam. Ennyi.)

Tizenhárom lehettem, mikor anyuék kisminkeltek, hogy beengedjenek a moziba, valami olasz filmre. Volt benne szarás, baszás… láttam két férfit szeretkezni, aztán éles vágás, zúg a bámészkodó tömeg, és máglyára cibálják a két férfit meztelenül, a máglyát csak gondolom, nem látom, nyilván eltakartam a szemem.

A fiúk teszik rám a megjegyzéseket, hogy deszka csaj vagyok. És ők?!! Ők is laposak!

Festek egy képet a Szászról, a konzis tanáromról. Megreccsen a húr, ahogy

belecsap a vonóval, mintha a lovak közé csapna, kinyújtózik depressziójából a d-moll partita. Egy fotelben ül, bordó bársony fotelben a képen, egyre sötétebb a kép, anyunak festem a szülijére. Mindent anyunak írok, festek, rajzolok. Az a pici kis ablak a kép jobb felső sarkában, azt már láttam valahol. A kép elárulhat, mint egy álom. Kenem rá az egyre sötétebb színeket. Sötét tempera, még sötétebb, mélykék, bársonyos barna, fekete, már alig látszik, alig dereng valami abból, amit akartam, de mit is akartam. Kiderülhet, kiderülhet, bárkiről szól is a kép, az én vagyok, anyu nem tudhatja meg, hogy mi vagyok, sötétedjen, sötétedjen, forduljon másba, sötétebbe.

Apám szemében már nyolcéves koromban láttam megcsillanni valami fura, elfojtott vágyat. Így lecsupaszítva, érzelmek nélkül, nyomasztó volt. Később már csak feszülten figyelt.

Azért hívom Nyinek Jóskát, mert amikor először megpillantottam, pont a vécéajtót nyitottam ki az üdülőben, és mondtam a Mamut barátnőmnek, hogy nyi…, és elakadt a szavam, olyan szép volt az a fiú, és utána végig az egész nyaralás alatt, ha azt mondta Mamut vagy én, hogy nyi, már gurultunk is a röhögéstől.

Ronda a fiúk micsodája. Lehet, hogy egyszer fölnyársalnak a micsodájukkal, és meghalok. Tudom, hogy ez hülyeség. Próbálom tanulni a fiúkat. A Nyit a Krizsinek adtam, mert halálfélelmem volt, ha meg akart csókolni. Utánozni akarom a Krizsit. Órákig hallgatom, ahogy a Nyiről beszél, újra meg újra végighallgatom a randijuk részleteit, át akarom élni minden ízében, hogy mit érez a Nyi iránt.

A konziban a kóruspróbán az Ugrin egy lány fejére tette a kezét, és én megkívántam azt a barna hajú, szelíd kiscicát. Mi is a vágy, hogy keresztültör minden akadályon? Lányként jobban érzem magam, de nem hagy békén a fiú énem, ott van ő is, éjjel aludni nem enged, nappal pedig nem tudok figyelni senkire, csak erre a küzdelemre, eltompul bennem minden érzés, nem érzek már együtt senkivel, az nem megy, hogy jó ember legyek.

Dínó magához ölel, kajaszagú a pulóvere. De sosem csókolózunk. Érzi, hogy nem akarom. Azt mondja, nagyon szép vagyok, míg meg nem szólalok. Nehezen beszélek mostanában. Dínó csöves gyerek, intézetis csajokkal alszik egy kupacban, néha belérúgnak, mi van, cselló, minek jöttél ide, ha alszol.

Nem vagyok féltékeny, azt csinál, amit akar. Dínó nyüszítve elbújik az ágy alá, ha megérkezik apám. Anyu anyáskodik vele. Igen, anya kéne neki. Egyik nap halkan kicsúszik a számon, hogy különösebben nem szeretem. Mintha csak az időjárásról beszélnék. Dínó secpec elhagyott a dinnyemellű Mariannért.

A Mariann-nal nálunk randiznak. Nincs hová menniük, úgyhogy nálunk találkoznak. Itt mindenki jól érzi magát, az emberek kapnak zabkását lekvárral, jókat dumálnak, szidják az iskolát, és úgy általában mindent. A szüleim nyitott házasságban élnek. Apu nem tartja egészségesnek a féltékenységet. A barátnői a barátaink. Néha eszembe jut Dínó kajaszagú pulóvere. Egyik délután csöngetnek. Nem engedem be se a Dínót, se a Mariannt. A csöngő, ez a szűnni nem akaró elektromos berregés arra késztet, hogy zsilettet nyomjak a csuklómhoz, kiserked a vér, abbahagyom.

Biztos vannak képek a falakon. Nem látom, csak a telefonzsinórt. Csavargatom a telefonzsinórt. Az orvos figyel, várja a pillanatot, amikor megszólalok, de nem, nincs mondanivalóm, így megy ez hónapok óta. Figyel, nem adja fel. Végül mégis megkérdezi, mit csinálok egész nap, mivel töltöm az időm. Meséljem el egy napomat.

Nem értem. A konziban minden nap más. Nem válaszolok, mert nem értem a kérdést. Csavargatom a telefonzsinórt. Az orvos türelmes, azt hiszem, nagy orra van, uralkodik az arcán. Csak a fekete telefonzsinórt látom, a görbületeit, a fényét. Végül mégiscsak megszólalok: – Attól félek, hogy homoszexuális vagyok.

Nézegetem a telefonzsinórt. Az orvos sokáig csöndben van, aztán csak annyit mond: – Nem, maga biztosan nem az. Jelentőségteljesen mondja. Valamit tud, amit én nem. Ez megnyugtat. De azért jó lett volna beszélgetni egy kicsit.

Ha jó sokat vár az ember, hosszú hónapokig, míg elmúlik a tél és a tavasz, akkor egyszer csak elérkezik az a hajnal. Tejesládák vonszolódnak a közért elé, zsiborogni kezd a vérem. Csavargok ide-oda, leülök egy étteremben a kurvák közé, hátha így vesztem el a szüzességem, kurvaként, egy pincér kidob, Te nem vagy idevaló! megyek tovább, a csövesek közé, de egy pasi onnan is továbbűz, Menj haza anyádhoz! mintha jel volna a homlokomon. Ha megvernek, akkor se nagyon. Megvédenek a cigányoktól a cigányok.

Fölrobbantottak egy zsinagógát Párizsban. Anyu meg van rémülve, engem nem érdekel, de azért írok egy verset, az első versem, ami nem rólam szól. Beviszem az Új Élet szerkesztőségébe, ahol elirányítanak egy lepusztult terembe, odakint, ha jól emlékszem, tábla lóg, belépni életveszélyes, az épület állapota miatt. Ősz hajú Költő tévedt be a terembe, valami író-olvasó találkozóra. Kicsit szórakozott, olyan, mint egy melegszívű idegen. Mesél a háborúról az öregasszonyoknak.

(Anyu is szokott a háborúról, de az ő történetei mindig jóra végződnek, az a lényeg, hogy anyuval nem történt semmi… semmi helyrehozhatatlan.)

– A mai fiatalokat már nem érdekli a zsidóságuk – néz rám a Költő.

A konziban, a vécében összebratyiztam egy másodikos lánnyal. Mély lélegzettel szívtuk a szofit, fölfénylett bennünk a nikotin. Az osztályban mostanában nem szólok senkihez. Mindenkinek van időnként fellépése, csak nekem nincs.

Nézem az arcom a csabai tükörben, átható, zöld a tekintetem.

A dohos vályogházba lopódzó fények mind az arcomra fókuszálnak, erőteljes állcsontomra, széles járomcsontomra és a gyűlölt bütyökre az orrnyergem alatt. Római orr.

Nagyanyám kötelességtudóan neveli a parasztmuskátlikat vasláncon lelógó ládikákban a csabai verandánkon. Irigylem a nagyit, mert öreg.

Egyszer csak megpróbálom. Elmondom apunak, hogy attól félek, homoszexuális vagyok. Apu megnyugtat, hogy nem vagyok az. Szeretne megnyugtatni. Mintha ő jobban ismerne, mint én magamat.

A szüleim szexológushoz akarnak vinni. Az orvosomban már nem bízik anyu. Nem megy a szex. Próbálgatom a fiúkat, egyiket a másik után, a hü-

velyem olyan, mint egy átjáróház, olyan lenne, ha nem szorulna össze görcsösen, de hiába szeretném, akarom, nem enged be senkit se.

Nem bírom elviselni a klasszikus zenét, Beethoven hegedűversenyét, az érzelmeket. Egy ideje így vagyok.

Éjjelente összeszorítom és elernyesztem a combjaim, egyre gyorsabban, jó érzés, képzeletemben kisfiúk szurkálnak injekciós tűvel, kövekkel dobálnak, röhög a bajszos meztelenségemen, összeszorulnak és elernyednek a combjaim, pulzál bennem a szégyen, míg meg nem könnyebbülök.

A szüleim finom iróniával beszélnek a homoszexuálisokról. Apu többször elmeséli a gyerekkori sztorijait, amikből kitűnik, hogy ő tökéletesen heteró. Némiképp büszke erre. Nem akarom többet zavarba hozni azzal, hogy velem mi van.

Ha depis vagyok, akkor jobban vonzanak a lányok, legszívesebben beléjük bújnék, hogy magzat legyek újra. Ha szorongva nézek a Krizsi szemébe, azt mondja, fiú kell nekem, azért nézek így rá… Nem! Ő, a Krizsi kell nekem!

Olyan, mint egy kobold, a fiú, sötéten csillogó szeme, kusza vonásai, hosszú orra, érzékeny szája. Közel kerülök hozzá, nagyon közel. A dzsessz vagy a pálinka teszi, amiből csak ő ivott. Jó érzés a fájdalom, ahogy óvatosan belém hatol, megvárja, míg szóhoz jutok, enged beszélni, a félhomályban kiabálni… Nem, nem, ezt nem akarom! Aztán már bánom, hogy elenged, pirosan dereng a szemhéjamon át a lakás, a könyvek barnán bújnak össze a falon. Asszonypajtásnak nevez a fiú, azt morogja, hogy nem történt velem semmi. A könyvek mindjárt kiszakítják a falakat… mi lesz, ha végképp elenged, taxit hív, odakint a havas tölgyek közt egy ezüstfenyő, rádobva szaloncukrok, karácsonyfadíszek. (Talán a fiú sem tudja, mit is kezdjen a karácsonnyal.) Útközben a taxiban fogja a kezem, átrepülünk a Duna felett a Gresham-palota felé… a kalapos fiúra gondolok és a szoborlányra, egy távoli elhagyatott, romos zsinagógára.

Nélküle szétesem, nélküle nem megy ez az egész. Nélküle megint vonzani kezdenek a lányok.

Elköltöztem otthonról. Rohangálok az autók között az újságokkal, minden ötforintostól, minden tízestől, amit kapok, értékesebbnek érzem magam. Az albérletemben egy ágy vár és egy lavór, a kertben van egy csap, onnan hozom a vizet. Jobb ez így, nem is tudom, mikor aludtam utoljára ilyen mélyen.

Depis vagyok megint. Kitakarítom még egyszer utoljára a faházikóban a szobám, és hazamegyek.

Hat hónap múlva egyszer csak úgy érzem, repülök. Nem vettem be semmit, a szervezetem termeli a narkotikumot. Fekszem az ágyamon, mindjárt föllebbenek, vonzanak a nagy-nagy üres terek, a csillagok… Nem akarom, de vonz a hold… mintha elengedne a Föld… megkérem a Fülit, a jelenlegi barátomat, hogy üljön rám.

Zavar, hogy fiatalabb nálam. De van valami megnyugtató abban, hogy semmit se csinál. Sötét haja, piszkos farmere egybeolvad a homállyal. Káemkás, mindig ráér. Csak túlságosan őszinte.

Abban igaza van, hogy a lányokat általában megerőszakolják, a fiúkat megverik, nem állhat le emiatt az élet.

Anyám mindenkit ismert a klasszikusok közül, és a kortársakat is emésztgette. Ismételten nekifeszült Tandori madaras verseinek. Anyu vonzó volt, így ötvenesen, a gondolatai szenvedélyesen indáztak az én némaságom mellett, ha meg akartam szólalni, észre se vette. A mellei nagyobbak, mint az én ijedt kamasz melleim, a csípője sokkal szélesebb, mint az én fiús csípőm. Anyu lehasznált ruhákat hord, apu havonta befesti anyu haját, aki hisztizik olyankor, hogy vigyázz, leégeted! Anyu meztelenül rohangál, ha veszekszünk, fuldokol a nyitott ablaknál. Még mindig gyönyörű nő. Füli sokat beszélget mostanában az anyuval versekről, sokszor találom őket otthon a nagyszobában a félhomályban, összebújva.

Véletlenül találkoztunk össze az utcán. Emlékezett rám a Költő. Most valahogy fiatalosabb volt, vidámabb, mint az Új Élet író-olvasó találkozóján. Elmagyarázta, hol található a kis lakása.

Kíváncsi voltam, meg ideges. Be akartam hozni sokéves lemaradásom, gyorsan mindent el akartam olvasni, ami a könyvespolcainkon található. Lekaptam Thomas Mannt, Proustot, József Attilát, Radnótit…

Anyu nevetett, hogy hagyjam a könyveket, ha fölmegyek a Költőhöz, őt nem a műveltségem fogja érdekelni.

– Kik a kedvencei? – kérdezte a Költő.

– József Attila, Pap Károly… hebegem, Thomas Mann…

A Költő összerázkódik. – Maga nem sokat olvas. De miből él?

– Takarítok a patyolatban, 1800-ért. A konziból kirúgtak, még régen.

– Maga nem olyan régi – udvarol a Költő. – De hogy tud ekkorka fizetésből megélni?

Nem szólok semmit. Klasszikus bútorok, olajfestmények mindenütt, mint Nagyikám kápolnájában, a nagy zöld bársonyfüggönyök behúzva, egyedül lakik itt a Költő. Pezsgőt hoz, belekóstolok, rám szól, igyad meg! Elvörösödöm, belekóstolok újra, a Költő szigorúan biztat, belereszket a szemüvege, idd ki a poharad! Nem engedelmeskedem, ez egyre kínosabb, egyre inkább összegubóckodom a székemen, a Költő megcélozza a szám, messziről lecsap, csukott szájjal csókol és elenged, megint csókol, csöndben dulakodunk, kirobbanok a folyosóra, az ajtó nem nyílik, pánikba esem, ő kinyitja nekem, nem várom meg a liftet, lerohanok kilenc emeletet, rohanok végig az alagútban, át a hídon.

Néha azon gondolkodom, hogy a hangok véletlen találkozása miért hozza létre azt a dallamot. A sok-sok jellegtelen, felejthető dallam után megszólal a hangoknak az a láncolata. Mért fontos nekem az a dallam, mi hozta létre? Miféle matematika? Kiszámíthatatlan, megfejthetetlen moll dallam.

Nem lehetek objektív. Mesterkélt és hideg. Mutogatja őket anyu. Felolvassa az egyiket, ami nemrég jelent meg. Anyu szerint az derül ki a versből, hogy a Költő el van keseredve miattam. Egy kurváról szól a vers.

Füli egyik éjjel nálunk aludt a szobámban. Zavarban van. Magyarázgatja, hogy sokkal nagyobbra nő a farka, ha egyedül van. Anyu másnap reggel tajtékzott, mert felemás zoknit vettem föl. Hundertwasser is felemás zoknit hord. Füli nem érti, mi a baja anyunak. Én sejtem.

A szüleim a híradót nézik. Egy félig elrágott szendvics van a dohányzóasztalon, ami nálunk az étkezőasztal. Újsághalom a tévé asztala alatt. Inkább

csak apu olvassa az újságokat. A képernyőből áradó kékes fény és egy állólámpa fénye keveredik a szobában. Minden hír érdekli aput. Akárhányszor meghallgatja ugyanazt a hírt, hátha valamit másképp mondanak be. Számítanak a hangsúlyok. A szórend. Kádár János nyíltan, derűsen mosolyog rám a képernyőről.

Az apám mindig feszült egy kicsit, mint aki bujkál. Talán a visszarendeződéstől tart. A dolgok néha szeretnének visszarendeződni. A múltnak vonzása van.

A kád fölött kék és világoskék csempék váltakoznak. Az egyik megrepedt. A másikban finom hajszálrepedések. A harmadik eleve más, mint a többi, minta van rajta, alig észlelhető, mintha csipkét festettek volna rá. A plafonon beázásnyomok. Csöppek gyöngyöznek a plafon meszes felületén. Hatalmas a fürdőszobánk, úri fürdő volt valaha. Amikor annak idején kitelepítették a ház urait, háromfelé osztották a lakásukat. A miénk lett a fürdőszobás rész. Itt-ott lepattogzott a festék a vízvezetékcsövekről, melyek éppen két nő beszélgetését közvetítik. Beszélgetnek valamelyik emeleten. Otthagyták a férjeiket, és most lazítanak. Torzítják a csövek a hangjukat, meleg a hangjuk, néha érdes. Furán eltorzult szavaik a szívembe jutnak. Örülnek egymásnak, csak úgy.

Lipi az anyu legújabb barátnője. Idegesít a sminkje, álarcot hord, harci díszeket. Hol anyu, hol a Lipi próbál rábeszélni a Költőre. A költők értenek a nőkhöz. Ezt anyu mondta. A Költőnek mindenki szélesre tárná az ajtaját. Ezt meg Lipi mondta, azt hiszem.

Egyenesen megyek előre, nem kerülöm ki a pocsolyákat, autók húznak el mellettem, rám fröccsen a sár. A házak szinte összeérnek odafönt, alig látszik az égbolt, vigyázat, omlásveszély! Egy férfi szorosan a falnál áll, összekeveredik a vizelete az esővízzel. Errefelé nincsenek utcai vécék. Az utcánkból itt is, ott is kőlépcsők vezetnek lefelé. Rácsok a mélyben. Az ereszcsatornából ömlik a víz, belelépek, érzem a zubogást. Itt minden lefelé vezeti a tekintetet. Kicsi, színes boltocskák a mélyben, kocsmák, kívülről zűrösnek tűnő műhelyek.

Nagyinak meghalt egy barátnője. Jövünk, megyünk. Írta nekem nagyi egy levelezőlapon gyerekes betűivel Csabáról.

Füli mostanában odafigyel rám, nemrég még színházba is elvitt. Innen is, onnan is ránk mosolyogtak a nézők, azt hiszem, helyesek vagyunk együtt. A darab a tizenkilencedik században játszódott, a feleség öngyilkos lett, a férj tépelődött, a férj szerelme is. Nem lehettek egymáséi, annyira bántotta őket a lelkiismeret.

Füli tiszteletben tart. Ilyen katolikus módra kimondottan tetszik neki, hogy azt nem akarom.

A Költő kisregényében varázslatos dolgok történnek. Valami azt súgja, hogy a Költő varázsló.

Fölkapcsolom a villanyt, vibrálnak a hólyagos falak, éjfél felé járhat. Jelenleg a hall a szobám, tényleg olyan, mintha egy hal gyomrában lennék. Zavar a tükör az ágyam fölött meg vonz is. Tátott szájjal bámulok belé, a torkom fekete űr.

Kiosontam a lakásból, a hangvillám zsebre dugtam, és elbandukoltam a Bem rakpartra.

A második emeleten egy szakállas pali mutogatott valamit a nézőközönségnek. Az az érzésem, mintha egy szülői értekezletre csöppentem volna be. Neonok világítanak. Dugig van a terem, fél fenékkel ülök egy radiátoron az ablak mellett. A szakállas feldúltan magyaráz. Szeme tűzben ég, mint a prófétáké.

Pisszenés se hallatszik, csak én pöcögtetem a hangvillám. Évszámok cikáznak a fejemben, varázslatos összefüggések világosodnak és hunynak ki, vastagodik a jég, nemsokára robban a világ.

Kinek mi köze ahhoz, hogy mi lefeküdtünk egymással? Mondja a Költő. Sokáig nem akarom elhinni, hogy megtörtént. Mintha műtőben lennék. Mintha lidokaininjekciót szúrtak volna belém. Teljesen érzéketlen a testem. Mintha elaludt volna a hóban.

A hálófülke egyetlen bútora a franciaágy, amin fekszünk. Olajfestmény lóg a falon, egy meztelen nőt ábrázol, valószínűtlenül kék mandulavágású a szeme.

Följössz máskor is? kérdezi a Költő.

Hát persze. Felelem udvariasan.

*

Vonzani kezdenek a Költő családtagjai, és ettől vonzóbbnak érzem a Költőt is. A feleségével külön élnek minden szempontból, de valami azért nem stimmel ezzel. Engem úgy mutatott be a feleségének meg a fiának, mint egy kislányt, aki írt egy jó novellát.

A Költő feleségének meglepően mély a hangja, megvastagodtak a cigitől a hangszálai. Őt követem feltűnés nélkül mindenhová a fia házibuliján. Lénye valahogy ott van mindenütt, bódító illatokat árasztanak a vén könyvek, az asszony szinte láthatatlan, vagy igyekszik azzá válni a buli alatt. De ott van az ódon sötétbarna bútorokban, a parketta ragyogásában, a szakadozott gerincű héber könyvekben. Néha meghallom mélységes mély hangját. Beleolvasok a könyvekbe, nyomozok valami után. Nem érdekel itt senki, csak ő. Izgatott vagyok és szabad, egyedül táncolok, indázó mozdulatokkal. A feleség odajön hozzám, mikor hazaindulok. Nem is értem, mit mond, jobban figyelek, egy titkos kertről beszél, hogy létezik valahol…

A Költő szinte könyörög, hogy Singert olvassak. Kiráz a hideg a dibukjaitól, a lilitjeitől, a pogromokról írt véres összefoglalóitól. Egyszer majdnem megvettem anyunak karácsonyra.

Most mégis olvasom a Költőnek Singert, mert rossz a szeme, a hálófülkében olvasok a meztelen, valószínűtlenül kék szemű nő alatt. A gettó lányában, Sosában magamra ismerek, a saját idegbajomra. Ha a Költőnek olvasok, egyszerre érezni kezdem Singert, halványan emlékezni kezdek mindarra, amit valaha olvastam.

Megkérdezem a Költőt, mi lenne, ha nem feküdnénk le, csak olvasnék. Ezt így nem akarja. Másnap hiába hívom a házunk előtti utcai fülkéből, nem veszi fel, vagy foglalt, foglalt, foglalt. Egy hét múlva tudom csak elérni. Fölmegyek hozzá újra. Kezdek belejönni a szexbe, azt mondja a Költő, hogy olyan laza vagyok, mint egy állat.

Mindig a hálófülkében vagyunk. Szinte nem is látom ruhában a Költőt.

Szeretkezünk a valószínűtlenül kék szemű hölgy alatt, a Költő felkiált, a szomszéd átkopog. Én vagyok fölül, nem mozdulok. Nem akarom folytatni. Unom a hálófülkét, elegem van a Költő mesterkélt önmarcangolásából szex után.

Nem mozdulok, a Költő nógat, csináld, szívem, csináld!

Füli nagyon lefogyott. A versei megváltoztak. Azelőtt egyszerű dolgokról írt. Jó érzések voltak a verseiben. Csak úgy odavetette őket a papírra. (Lipi azt mondja, nem szép, de jó pasi volna, ha nem lenne szűziesen lányos.) Szeme két gesztenye, kedves nagy orra van, puha szája… nagy lakli kölyök, de most természetellenesen sovány.

Mintegy mellékesen kiböki, hogy öngyilkos lett.

A spaletták között nézem az utcát, Füli átvág az úttesten, aztán már nincs ott, csak az autók.

Kilesek a spaletták közötti résen. A szemközti ablak redőnye dereng. Csengetnek. Anyu is, én is tudjuk, hogy a Lipi az. A homályban megbújnak a könyvek a falon, zabkása maradványai a dohányzóasztalon, egy tányéron lekvárdarab, dermedt, mint a megalvadt vér. Lipi újra csönget. Összevillan a szemünk anyuval. Összegyűrt papírt feszítek a csöngőbe.

Fél évekre eltűnök a Költő életéből, mert depisen szégyellem magam előtte. Telefonunk nincs, a címemet nem tudja. Az orvosomnak ez nem tetszik. Ezt nem lehet így csinálni, ott fogja hagyni magát!

Végül is valamelyik este telefonálok egy utcai fülkéből, a Költő fölhív magához, gyere, gyere szívem. Fehér kihajtott ingében valahogy fiatalabb, mint én. Megkérdi, sokat szenvedek-e. Birtokba veszi csontsovány testem.

Hajnalban fagyos szorongásra ébredek, kilopódzom a lakásból, gyalogolok az alagútban, az Erzsébet hídon, végig a Rákóczin, nagy ritkán elhúz mellettem egy autó.

Szeretkezés közben eljátszom a gondolattal, hogy én vagyok a megmentője. A Duna felőli kis szobában egy óriási zöldülő bronzmenóra áll, az anyja sírjára készült, de aztán meggondolta magát a Költő. Dokumentumokat olvas a holokausztról, kötelességének érzi, hogy minden dokumentumfilmet megnézzen ezzel kapcsolatban. Kezembe ad egy iratcsomót a nyilasokról, Nidosi büntetőszobáiról, rám szól, hogy olvassam.

A Költő lakása olyan, mint egy síremlék. A szomorúlakás. Itt is, ott is egy öregasszony néz rám az olajképekről. A Költő sokat mesél az anyjáról. Kis mamám, mondja időnként. Kimegyünk a temetőbe, álldogálunk az anyja sírjánál, aztán egy étteremben megebédelünk. Mikor kikönyörgöm, hogy moziba vigyen, a nürnbergi pert adják. Hullák, hullák, hullák, mindenütt. Meg akarom fogni a Költő kezét, de nem hagyja.

Egyszer csak elmondom neki, hogy a nagyapám nyilas volt, és szőke, mint én. Már nem emlékszem, hogy kitől tudom. Vagyis a nagyitól, igen, mikor odaadta a szentantalkás amulettjét, akkor mondta. A Költő bólogat. Ő már semmin nem csodálkozik. De néha azért látom a szemében a gyanakvást. Mintha megloptam volna.

Thomas Mannt is olvasom a hálófülkében, ahogy Jákob gyászolja a fiát. A Költő lehunyja a szemét, lágy, lányos arcvonásai ellazulnak, ráncai kisimulnak, elernyed az egész ember.

Focizik a hegytetőn, én futok körbe-körbe a pálya körüli salakos futópályán, az égen pontnyi repülő húz csíkot, ha egy gyerek kinéz az ablakán, talán látja, hogy keringek a Költő körül. Megállok, őt nézem, nagy pocakjával rohangál, cselez az indulatos férfiak között, vezeti a labdát… Nézni is rossz, jegyzi meg valaki a közelemben.

A labda az orrom elé pattan egy ráccsal körülvett pályáról. Hagyom, hogy pattogjon, aztán célzok és rúgok, a labda átível a rácson.

A Költő és a felesége már régóta külön utakon járnak. A barátaik, a tisztelőik furcsán néznek rám. Egyikük nemrég megjegyezte, ha én zsidó vagyok, akkor ő meg a római pápa.

A nap vörös fénybe vonja a sárga házakat, a Tabánt, a hidakat, a Dunát, a robusztus bronzmenórát, lángol az alkonyatban a műteremlakás, a költő fémállványán, amin a verseit írja, izzik a nap.

A fürdőszobában, a kádban áll, szigorúan, szenvedéllyel néz engem bozontos, hófehér szemöldöke alól. Mezítelen, vén próféta.

Kötelességtudóan megölelem vizes testét, beküld a hálófülkébe. Odaadom magam akkor is, ha taszít, mintha nem volna akaratom. Hideg józan szemmel szemlélem a viharát, báb vagyok, ide-oda rángat az ágyon, kamaszfiúvá válik, aki a kurvákhoz ment, a kurvák nem hagyták magukat megcsókolni, én se. A kurvák nem élveztek, én se. De valahogy mégis laza vagyok, szinte mindent hagyok.

Szeretkezés után iszonyodott a nőktől, legszívesebben lerúgta volna őket az ágyról. A feleségét is. Engem nem. Ezt gyakran elmondja nekem, mint egy verset.

Két könyvespolc között egy festményről egy emberszemű tehén engem néz.

Hányat vettél be? kérdezi magára erőltetett nyugalommal a telefonba a Költő. A készüléket kihangosítja, ki akarok menni, de nem engedi, megszorítja a kezem. Hány eunoktint vettél be? Fiacskám, ne engedd aludni a mamát, míg meg nem mondja. Béci, nyögd már ki, hányat vett be a mama.

– Nem tudom, hagyjál! – betölti a teret a feleség érdes, szürke hangja, fagyos, régi-régi hang. Az íróasztalon halomban állnak a dokumentumok a holokausztról. A bronzmenóra a kisszobában növekedni kezd, áttöri a falat, meggyulladnak benne a gyertyák az alkonyati fénytől, véreznek a falak. Hányat vettél be, visszhangzik mindenfelé: Wie viele?! Wie viele?!

A Költő mindig ideges. Hunyorog, tikkel. Néha üvölt a semmiért. De ha a háborúról mesél, olyankor nyugalom árad belőle.

Ritkán találkozunk, szinte képtelenség elérni, foglalt, foglalt, vagy csak kicsöng a telefonja. Az orvosom azt mondja, inkább találkozzunk ritkábban, de ne hívogassam.

Olvasom a Költőnek Jákob gyászát. A férfi elnyúlik az ágyon, a hálófülkében, derűssé válnak a vonásai, félig alvó arca sugárzik. Jákob, a pásztor, az üzletelő, a furfangos egyszer csak jajveszékelő, önmagából kifordult hisztérikus öregember lesz.

Jákob megszaggatja a ruháját, minden egyes rongyát, és végül ott áll pőrén a máskor szemérmes öregember. Jákob szórja a hajára, szakállára és

vállára a hamut, testét újra és újra bemocskolja a hamuval, mely verejtékkel és könnyel keveredett, a bőrét egy téglával vakarja, mintha kelésekkel volna tele. Olyan ismerős ez.

Karcsú lépcső kereng a magasba. Klimt-képek a falakon, könnyű a székem, lebeg, sárga, zöld fények hullnak ránk, pincér suhan a szőnyegen, a távolban halk zene, a kurva átellenben kanalazza a tejszínhabos sárgadinnyét, közben forgatja a Költő legújabb könyvét, úgy emlékszem, kék a bársonya, a bársonykötése. Húsos karjai és a mellei rengnek, kacskaringózva kacag a nő, én mindent, de mindent elmondok magának magamról. Mindent, de mindent, és a Költőre kacsint. A Költő feszeng, szemüvege elhomályosodik. A nő mellett ülő elegáns strici engem méreget.

Szeretné, hogy szexis harisnyát hordjak, combfixet. Zoknisnak csúfol. Szeretné, hogy leborotváljam a szőröm mindenhol. A francia nők így tesznek, biztatgat. De ezekhez a rafinériákhoz nincs kedvem. A szomszédasszonya miatt újabban nem mehetek fel hozzá. A szomszédja féltékeny rám. Éjjel elvisz a Költő egy ruhaszalonba, fölgyújtja a villanyt, behúz a próbafülkébe, a függöny mögé, tükrök között szeretkezünk.

Anyám, ha elutazik szanatóriumba vagy Csabára vagy nyaralásba, magával viszi a Költő feleségének könyvét. Mindig kedvelte az ellenségeimet. Azt akarom, hogy elvegyen a Költő. Ez most mindennél fontosabb! Most akarom. Nem jövőre, nem akkor, ha terhes leszek.

Néha női bajaim vannak. Gyulladások, fertőzések. A kúrák alatt tilos a szex. A Költő azt mondja, így is szeret.

Hol az orvosok, hol a Költő bajlódik a nemi szervemmel. Irigálás, kúpok, kenőcsök, szex, vizsgálat, irigálás, kúpok, kenőcsök, szex, vizsgálat. Voltaképp folyton a punciddal vagy elfoglalva – poénkodik a Költő.

Az utcán nem foghatom meg a kezét. A járókelőkre tekintettel kell lenni, hogy mit szólnak. A Költő közéleti ember. Egyszer csak egy velem egykorú lány szitkokat szór ránk. Téged se venne el ez a vénember!

Olvasom a feleség verseit, nyomozok valami után. Olyan, mint az anyám. De anyám lelke kevert színekből áll. A feleség színei tiszták. Kék, halványpiros, tűzpiros és fekete, egyre feketébb. Álmomban az ölemben tartom, mint egy kisbabát.

Régről, gyerekkoromból ismerem a feleség verseit, legalábbis úgy tűnik. Jottányit se lehet elvenni belőlük vagy hozzátenni. Anyám a golyóstollával mégis húz belőlük.

Egy kazettát hallgatok otthon, a Költőtől kértem el. Beszélgetnek a feleség gyerekkoráról, a háborúról. A feleség néha megszívja a cigijét, hallom a gyufa sercenését.

A Költő hangja lágy, jóval magasabb fekvésben beszél, mint a felesége, egyenletes, nyugodt, pontosan fogalmazott, tökéletesen fölépített mondatokban kérdez. A felesége hangja néha elcsuklik, máskor átlelkesül, majd elakad, hol nekifut egy mondatnak, hol csak egy szót, egy szótöredéket mond, vagy csak sóhajt. Az egész olyan eleven, a boldogság és a fájdalom csapongásait érzem. Hallgatom, míg ki nem nyúlik a hangszalag.

Depis vagyok megint. Nem kapok antidepresszánst, az orvosom attól fél, hogy fölpörgök. Újabban korrigálok egy elsősorban vidékieknek szóló lapot.

Ez jó munka, csak nagyon lassú vagyok. Tiszteletdíjat kapok minden héten, vagyis nem vagyok bejelentve. A Költővel találkozgatok. Ha belém hatol, egész testem összeszorul a fájdalomtól, a Költő talán azt hiszi, azért jajgatok, mert jó. Nem hagyja abba, míg el nem élvez. Napokig sajog odabent.

Nem tud beszélni. Talán gondolkodni se. A Költő arra gyanakszik, hogy a felesége agyával történt valami. Meghalt valaki, aki fontos volt neki.

Piros könyvek körül nyüzsgünk a Krisztinán a Költő fiával. Néhányan azt hiszik, tesók vagyunk. A Költő a mögöttünk álló bérháznak támaszkodik, a sárga, rücskös falnak. Belülről támadja a rendszert, amiben élünk. Egy feltalálóról szól a könyve. Átforrósodnak a laminált könyvek a napsütésben, egyre sárgábbak a házak.

Egyszer csak megáll előttem a felesége.

Elmondom neki, hogy én minden lehetséges vevőnek a könyvről mesélek, a másod-harmadfokú égési sérülésről, a fájdalomról, és a feltalált szer kedvező hatásáról, a megváltásról, amit ad. Balesetekről beszélek az embereknek, lángokról, sebekről. Figyelmesen meghallgatnak, esetleg beszélnek a saját bajaikról is, aztán vásárlás nélkül továbbmennek. Szóval nem megy az üzlet.

– A fiad csak annyit mond nekik: Ez jó könyv! El kell olvasni! Érdemes megvenni!

És veszik tőle, mint a cukrot.

Amúgy a nyomdában megcserélték a színeket. A címbetűket szedték aranyból, és az egész könyv piros. Bár nekem így jobban tetszik.

– Szinte éget – mondja az asszony.

Apu, anyu és néha én is mostanában zsúfolt lakásokba járunk, olyan ez, mintha buliznánk, csak sokkal izgatottabbak az emberek. Vágni lehet a füstöt a kis rendetlen, könyvekkel megrakott lakásokban, anyu kétszer rosszul is lett a füsttől… Lassan magába roskad a rendszer, melyben felnőttem. Ami ebben az egészben számomra igazán fontos, az az, hogy a húsz éve beadott telefonkérelmünket egyszer csak elfogadták. A változás megtestesítője számomra egy libafos színű műanyag készülék. (Apu szerint lehet, hogy lehallgatják.)

Anyu hosszan beszélget a Költővel a telefonban, nevetgél, elmélyíti a hangját.

Mikor depis vagyok, a telefont lehalkítom, hogy ne csörögjön. Apu ki tudna futni a világból, ha észreveszi. A telefon nélkülözhetetlen részévé vált az életének. Mióta kikiáltották a köztársaságot, rengeteget beszél a telefonba, néha brummogva énekel.

A Költő egyre jobb verseket ír. De szörnyűségekről ír. Izraelben, a Jad Vasemben egyszer csak fölordít: Fölrobbantom Németországot!

Átadja a kagylót nekem anyu. Mesterkélten magas a telefonban a Költő hangja. – A feleségem ragaszkodik ahhoz, hogy elgyere a klubba. Itt áll mellettem.

– Nincs mit fölvennem – dadogom. – A feleségem azt mondja, ő is csak egy farmerruhát kapott föl. Gyere csak, gyere.

A klub tele van művészekkel és pénzeszsákokkal. Nagy a zaj. Eszem néhány kolbászos szendvicset, kólát iszom rá. Csokitorta is van. Már menni

készülök, mikor a feleség keze kinyúl valahonnan, megragadja a kezem, és magához húz. Köddé válik a nyüzsgés, a zaj, mintha burában ülnénk az embertömeg közepén.

– Nekem már csak ez a szeretőm – nyomja el a cigijét a feleség, nézem, ahogy a parázs lassan kihuny. Aztán megint zaj van.

– Szia, te drága! – körülölelt a feleség hangja, mikor fölhívtam. – Te édes! Te kis aranyos! Te drága!

Nagy a hó errefelé, és egyre növekszik. Betakarja a házakat, a kerteket, odabent ropog a kandallóban a tűz, nincs kandalló, mégis látom a lángját, mackóban fogad a feleség, kissé hűvösen. Gyanakodva méregetjük egymást, mint a sivatagi állatok. Vastag, súlyos, ősöreg könyvek a barna polcokon, nem tudom, mit rejtenek, héber szöveg. A pokróccal letakart ágy fölött festmény lóg, egy férfi és egy nő arca összeér, az íróasztal, mint egy csillogó szarvasbogár, emlékeztet valamire… rajta régi típusú írógép.

– Kérsz tejet? – kérdezi somolyogva a feleség. Süti is van, apró minyonok. Ő csak ül az ágyán, nem eszik. Fölparázslik a cigije, megcsap a mogyorószagú füst, egymást szüntelenül követik a vörösen parázsló cigik.

Lassan elernyedek, beszélek, beszélek, hirtelen rendkívül fontossá válik mindaz, ami valaha megtörtént velem.

Az asszony közbeszól: – Jó sok mindenből gyúrtak téged össze. Mikor is születtél?

– Hatvannégyben.

– A fiam is akkor!

Kínál a sütiből, nem kérek. Ráteszi a kezemre a kezét: – Furcsa az élet. – Fölnézek rá, csak nézzük egymást.

Az asszony ledől az ágyra. Csend van, csak a félig szítt cigi serceg a hamutálban.

Beszélni kezdek arról, hogy milyen fontos nekem a női identitásom.

Hirtelen fölül az ágyon. Megigazítja sötét kontyát. – Menned kell! – mondja határozottan. – Késő van.

Megyek a mosdóba, keresem a táskám, közben a fia betoppan.

Elindulunk egymás felé az asszonnyal, összeölelkezünk, elveszek ebben az ölelésben.

Hetek óta nem mentem föl a Költőhöz.

Többször fölsétálok a hegyre, mikor nincs otthon az asszony fia, de nem merek becsöngetni. Egyre nagyobb a hó odafönt, a szürke latyak idelent.

Nappal többnyire félálomban vagyok. A munkahelyemen gyorsan és felületesen dolgozom. Otthon nekidőlök a fürdőszobában a beépített szekrény ajtajának. Simogatom az ajtót.

A Költő valahogy mégiscsak fölcsal magához, a segítségem kéri egy hosszú-hosszú vershez. Dolgozunk a nagyszobában. Csörög a telefon, a feleség az. A Költő kihangosítja. Nevetgélnek kissé cinikusan, pletykálnak irodalmárokról, egy nagy ágyról, már nem tudom, kiről, miről, csak álmosságot érzek, és valami megmagyarázhatatlan csalódást.

Laposakat pislogok, a Költő hív, hogy dőljünk le kicsit aludni. Ledőlök a hálófülkében az esti homályban. Az, hogy ő rám fekszik, nem lényeges. Hir-

telen látni kezdem az asszonyt, olyan élénk a tekintete, mintha ott lenne. Megnyílok, mélyen befogadom a Költőt, még soha nem adtam át magam így, mintha részeg volnék. A feleség ott van a közelünkben némán és láthatatlanul, mozdulataink belévillannak.

Mostanában sokat ücsörgök a hallban. Nem mozdulok ki, csak melóba. Itt a hallban nincs senki, szürkék és hólyagosak a falak, a kamra innen nyílik, minden kacatunkat oda hordjuk, alig tudom kinyitni az ajtaját. Egyik nap fölhív a Költő egy pártkonferenciáról. Megkérdem, mi van a feleségével. Azt válaszolja, hogy jól van, föl van dobva, kicsit pörög, aztán hozzáteszi, hogy a felesége a szerelemről ír. Elakad a lélegzetem, érzem, ahogy ver a szívem. Leteszem a kagylót. Körülnézek, nézem a csupasz falakat, csak egy tükör lóg a heverő fölött. A tükör mélyén kertet látok, olyan fényes, hogy kivehetetlenek a fák a virágok. Eszembe jut, hogy egy ideje nem jött meg a menzeszem. Valaki készülődik odabent. Furcsa fogantatás.

(Néha azon gondolkodom, lehet-e igazságtalan az emlékezet.

Nem tudok gyászolni. Se a feleség nincs már, se a Költő. A feleséggel azért el-elbeszélgetek… tulajdonképpen mindig ott van velem. A könyvei is ott sorakoznak a polcomon. A Költőt nem találom. Nincs nyoma sem. Eltemethetik-e a rossz emlékek a jót? Egyedül vagyok a szöveggel. Megint elakadtam.)

Szerzőink könyvei

Gyarmati István

Oroszország nagy hontámadó háborúja*

Oroszország a Nagy Honvédő Háború óta a legnagyobb háborúját vívja. Már az előzővel is komoly kétségek merültek fel – különösen az előtte és utána történtek fényében –, de alapvetően mindenképpen pozitív volt az, hogy a nácik legyőzéséhez vezetett. A jelenlegi Ukrajna elleni – vagy éppen ez az egyik kérdés: ki is az ellenség? – háborúban nehéz lenne pozitívumokat felfedezni. Ami már önmagában is érdekes kérdést vet fel: hogyan lehetséges, hogy az igazi, virtigli sztálini diktatúra „igazságos" háborút vívott, míg a sztálini diktatúrához képest mégis csak – egyelőre – elmaradó erősségű putyini diktatúra abszolút agressziónak minősülőt.

I. Putyin hatalomra jutása – a „rendcsináló" mítosza

1999-ben a beteg Borisz Jelcin alatt Oroszország súlyos gazdasági és politikai válságba került. Az országban káosz uralkodott, a hatalom csúcsán a jelcini korszak egyes vezetői vetélkedtek – vagy inkább harcoltak – a hatalomért. Ebben a helyzetben Jelcin egy meglepő húzással állt elő: egy ismeretlen, bár már több éve Jelcin és a hatalom közelében működő, alacsony rangú KGB-tisztet, Vlagyimir Vlagyimirovics Putyint jelölte ügyvezető miniszterelnöknek. Putyin életútja azóta részleteiben ismertté vált, de akkor még a vájt fülű kremlinológusok is kétségbeesetten turkáltak az archívumokban, hogy kiderítsék, ki az új jövevény. A legtöbben nem jósoltak nagy jövőt neki, arra számítottak, hogy miniszterelnök elődeihez hasonlóan hamarosan eltűnik a politikai süllyesztőben.

Nem így történt. Putyin miniszterelnökként Jelcin lemondása után ideiglenes köztársasági elnökké avanzsált és elindult a következő elnökválasztáson. Esélyei nem voltak kiemelkedőek: a közvélemény-kutatások szerint a népszerűsége 10 százalék körül járt. De ekkor közbejött valami, amire senki se számított, és megmutatta, hogy Putyin sokkal tehetségesebb hatalomtechnikus, mint gondolták. De azt is, hogy céljai elérése érdekében semmitől nem riad vissza.

Mindez a csecsenekkel kötött törékeny tűzszünet előterében játszódott le. Putyin felismerte, milyen lehetőségeket rejt ez számára. Váratlanul felrobbant egy kilencemeletes lakóház Moszkvában, több mint száz halálos áldozatot követelve, amit gyors egymásutánban több más merénylet követett Oroszországban. Putyin kihasználta a – maga teremtette – lehetőséget, hiszen már akkor világos volt, később minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy a robbantások provokációk voltak: csecsen terroristáknak álcázott orosz KGB-ügynökök követték el. Putyin azonnal propaganda-hadjáratot indított a csecsen terroristák ellen, és a tűszü-

* A kézirat június végén készült – A szerk.

netet figyelmen kívül hagyva megkezdte a csecsen „terroristák" felszámolását célzó hadjáratot. Mindennek megvolt az eredménye: nagyjából tiszta választáson 53 százalékos többséggel elnökké választották.

II. A Nyugat ismét beleszeret az orosz vezetőbe: appeasement újratöltve

Az újonnan megválasztott elnök azonnal nekilátott a rendcsinálásnak. Nemcsak a csecsen önállósági törekvéseket törte le példátlan kegyetlenséggel, de rendbe szedte az orosz politikát és gazdaságot is. A rendcsinálás sajátos putyini módszerekkel zajlott – azaz köze nem volt a demokráciához –, de abban az értelemben valóban eredményesnek bizonyult, hogy az ország és a gazdaság stabilizálódott, fejlődésnek indult.

Ahogy ez lenni szokott, a Nyugat azonnal beleszeretett a rendcsinálóba. Ünnepelte, hogy megszűnt a káosz Oroszországban, hogy az orosz gazdaság elkezdett fejlődni, hogy – igaz, kiválasztott esetekben, szigorú feltételek mellett és szinte kizárólag Oroszországnak hasznos területeken – külföldi működő tőke áramolhatott Oroszországba. A politikai-diplomáciai-katonai területen is történt előrelépés: Oroszország együttműködési szándékot mutatott a terrorizmus elleni harcban, új – bár véleményem szerint katonailag nem túl jelentős – fegyverzetkorlátozási megállapodások születtek. Igaz, ezzel egy időben Oroszország aktívan megsértett több más fegyverzetkorlátozási szerződést, és végzetesen aláásta, majd később fel is mondta az európai biztonság szempontjából talán legjelentősebbet, az Európai Hagyományos Fegyveres Erőkről kötött szerződést (CFE).

A Nyugat jelentős vívmányként és Oroszország együttműködési szándékának jelenként értékelte a NATO–orosz tanács megalakulását 2002-ben. E sorok szerzője szerint ez már akkor is elhibázott lépés volt, mivel azt sugallta, mintha Oroszország egyenlő lenne az egész NATO-val, ami minden kétséget kizáróan alaposan és radikálisan megnövelte Oroszország, illetve Putyin önbizalmát, és olyan lépéseket tett számára lehetővé, amelyekre enélkül valószínűleg nem lett volna hajlandó. Mindamellett ha a tanács működését józanul és objektíven értékeljük, azt kell látnunk, hogy egyetlen kérdésben sem hozott előrelépést, és nem eredményezte a probléma megoldását, csak kisebb jelentőségű, technikai jellegű ügyekben bizonyult eredményesnek.

Mindezt a Nyugat az eufória ködében élve lelkesen tapsolva ünnepelte. Figyelmen kívül hagyva, hogy a „káosz" felszámolása, a „rendcsinálás" a kezdeti jelcini demokrácia lényegi felszámolásával történt, és már ebben az időszakban megtörtént a később kiteljesedő putyini diktatúra alapjainak lerakása.

Érdemes pár szót vesztegetni arra, mi is történt valójában. Az elemzők jó része a jelcini időszakot a káosz idejének nevezi. Valóban: Oroszország káoszba, válságba süllyedt. Fel kell azonban tenni a kérdést: milyen káoszról, milyen válságról beszélünk? Nagyon merész feltételezés volna, hogy ez a káosz, ez a válság – egy más irányú fejlődés esetén – Oroszország demokratizálódásának kiinduló alapja lehetett volna? Ha a „rendcsinálás" nem az Oroszország-

ban szokásos eszközökkel történik, hanem megkísérli a demokratikus rend kialakítását? Ha a gazdaság privatizálása, a külföldi működő tőke bevonása kevésbé kaotikus körülmények között erősödik fel? És ha a fő cél nem Oroszország nagy-/szuperhatalmi státuszának megtartása lett volna, ami persze magában hordozta a további fragmentálódás esélyét, vagy legalább egy valóságos föderalizáció lehetőségét?

Sose kapunk választ erre a kérdésre. Putyin hatalomra jutásának körülményei és a „rendcsinálás" magában hordozta annak veszélyét, hogy Putyin egy idő múlva olyan diktátorrá válik, amit aztán a nyugati „naiv realisták" is – akiket Sztálin „hasznos idiótáknak" nevezett – kénytelenek észrevenni és elismerni? Erre később keressük meg a választ.

III. A figyelmeztetés(ek), amit a Nyugat nem akart észrevenni: Putyin müncheni beszéde és más finomságok

2007-ben Putyin elérkezettnek látta az időt, hogy nyíltan előálljon helyzetértékelésével. A nagy tekintélyű müncheni biztonságpolitikai konferencián elmondott beszédében gyakorlatilag átfogóan megkérdőjelezte az egész nemzetközi biztonsági rendszert, előadta igényét annak gyökeres megváltoztatására, a hallgatók képébe vágta, hogy milyen felháborító módon sérti a szerinte egypólusú világrendszer Oroszország érdekeit, és hogy elengedhetetlen annak radikális megváltoztatása.

A hallgatóság dermedt csendben fogadta a támadást, de gyakorlatilag senki se vette fel a kesztyűt: Putyin vádjai lógva maradtak a levegőben. És már közvetlenül a beszéd elhangzása után a folyosókon elkezdődött a magyarázás, vagy inkább a magyarázkodás: nem is volt annyira agresszív ez a beszéd, Putyinnak bizony sok mindenben igaza van – ahogy ez lenni szokott akkoriban. Utána pedig igyekeztek elfelejteni a beszédet: *business as usual*, mintha semmi sem történt volna.

Putyint természetesen mindez felbátorította. És jött a teszt: Georgia/Grúzia megtámadása. Ez gyakorlatilag ismét komoly válasz nélkül maradt. Néhány nap lázas diplomáciai aktivitással a Nyugat úgy csinált, mintha komolyan venné a dolgot, aztán szép csendesen elhalt minden, és ismét kezdődött a szokásos *business as usual*. A Nyugat nem kis része elkezdte a grúzokat hibáztatni, hogy tulajdonképpen a kiszámíthatatlan és nyughatatlan Szaakasvili a hibás, akifelháborító módon fel akarta szabadítani Georgia szakadár és az oroszok által de facto megszállt dél-oszétiai területeket. Itt és most nem lenne helyénvaló a tényeket felsorolni, ezért csak jelzésszerűen teszem: az orosz csapatok még a grúz támadás megindulása előtt átlépték a határt. Mégis milyen háborús agresszor az, aki úgy indít támadást, hogy a támadás idején a hadsereg főparancsnoka, maga Szaakasvili elnök és a honvédelmi miniszter is szabadságon van több ezer kilométerre az országtól? Ha Dél-Oszétiát akarták az oroszok megvédeni, miért támadták meg egyúttal Abháziában is Georgiát, ahol még az oroszok szerint se történtek grúz hadmozdulatok?

De a leglényegesebb kérdés: ha Oroszország akkor már sok éve de facto megszállva tartotta Georgia területének jó részét, Dél-Oszétiát

és Abháziát, miért elítélendő, ha Georgia megpróbálná azokat felszabadítani, és milyen alapon támogatja a Nyugat az ezzel katonai erővel szembeszálló, Georgia területének mintegy 20 százalékát megszálló Oroszországot?

München és Georgia elmúlt. Eltűnt a nyugati politikából. Ezekből az Amerikai Egyesült Államok azt a következtetést vonta, le, hogy pont most van itt az ideje újabb engedményeket tenni. Így jött el a dicsőséges „reset" kezdeményezése. Mondani sem kell, hogy a resetnek semmi eredménye nem lett, hacsak az nem, hogy ismét átverte Amerikát és tovább bátorította Putyint. Kiderült, hogy Obama is az appeasement politikáját folytatja, megszolgálandó a teljesen indokolatlanul kapott Nobel-békedíjat. Ugyanez történt, amikor Szíria orosz segítséggel és támogatással vegyi fegyvereket vetett be saját népe ellen. Obama ismét választ ígért, de semmit sem tett azzal, hogy kijelölte a vörös vonalakat, s azok átlépése esetén komoly következményeket helyezett kilátásba – a valóságban nem történt semmi. Kivéve, hogy Oroszország már a Közel-Keleten is felbátorítva érezte magát és jelentős pozíciókat szerzett – aminek következményeit a mai nagy konfliktusban is láthatjuk. Obama második elnöksége alatt tett ugyan kísérleteket az elhibázott politika korrigálására, de az eredmény Putyin agresszivitásának további növekedése lett.

Meg kell jegyezni, hogy az amerikai politika Trump elnöksége idején se vált következetesebbé és hatékonyabbá. Bár az adminisztráció jó része – számos Trump által kinevezett vezető is – látta az orosz politika veszélyeit, a narcisztikus elnök elhitette magával, hogy majd személyes varázsával meggyőzi az orosz diktátort. Természetesen nem sikerült. Az eredmény ismét csak Putyin agresszivitásának növekedése lett.

Végezetül legyen szabad felidézni egy Putyin-interjút 2018-ból, amelyben kifejtette nézeteit arról, hogyan kellene átalakítani a világot, hogy megfeleljen Oroszország – általa vélt – érdekeinek, és – talán még érdekesebb – arról, hogy ennek érdekében milyen eszközöket hajlandó igénybe venni. Ebben az interjúban leplezetlenül elmondja, hogy bármilyet hajlandó igénybe venni, beleértve a nukleáris fegyvereket is, akkor is, ha ez a világ elpusztítását eredményezné. „Igen, a világ számára ez egy globális katasztrófa lesz, de mi szükség lenne egy világra Oroszország nélkül"[1] – olvasható a négy évvel ezelőtti interjú egyik súlyos bekezdésében. Ennél világosabban még senki nem fejtette ki, hogy mindenre hajlandó – mindenre képes – saját érdekeinek védelmében. A világ pedig ezután is hallgatott.

Persze nem mindenki dőlt be Putyinnak. Főleg Közép-Európában, ahol még emlékeztünk a Szovjetunióval/Oroszországgal szerzett tapasztalatokra. Sokan felhördültek, és próbálták amerikai barátaikat is jobb belátásra bírni. Húsz középeurópai volt politikus és szakértő – köztük Václav Havel, Martonyi János, Eörsi Mátyás, Aleksander Kwaśniewski, Lech Wałęsa és mások mellett e sorok írója – 2009-ben (sic!) nyílt levélben figyelmeztette Obama elnököt ezekre a veszélyekre:

„[…] Hogyan alakuljon politikánk

[1] The World Order – 2018. Interjú Putyinnal.

Oroszországgal? Reményeink, hogy Oroszország… elismeri teljes szuverenitásunkat és függetlenségünket, nem váltak be. Oroszország ismét egy revizionista hatalom, egy 19. századi agendát követve és 19. századi eszközöket használva… Azt szeretnénk, ha a túlságosan leszűkített nyugati érdekek nem vezetnének Oroszországnak tett rossz engedményekhez… Fennáll a veszély, hogy Oroszország lopakodó erőszakossága és befolyásának növelése idővel a régió, *de facto* semlegesítéséhez vezet."[2]

Az amerikai válasz negatív volt. Szokatlan módon a Fehér Ház orosz ügyekben illetékes igazgatója emelt hangon utasította helyre e sorok íróját, mondván, hogy az ilyen hidegháborús uszítók felett eljárt az idő. Becsületére legyen mondva, 2015-ben bocsánatot kért.

IV. A fenyegetés nyílttá válik: a Nyugat hinni akar a hazugságoknak

2014-ben azután Putyin elérkezettnek látta az időt, hogy kezébe vegye a kezdeményezést, és cselekedjen, és megvalósítsa azokat a kilátásba helyezett változásokat, amelyeket Münchenben és utána is többször bejelentett. És amelyeket a Nyugat nem vett vagy nem akart komolyan venni.

A georgiai sikeres főpróba után egy komolyabb falat következett: a Krím. A Krím félsziget jelentőségét nehéz lenne túlbecsülni mind politikailag, mind katonailag, de főként pszichológiai vonatkozásai miatt. E harmadikról szólnék részletesebben. A Krím félsziget sok szempontból megfelelt Putyin propagandacéljainak – amelyek közül többet ő maga egyre őszintébben el is hitt. A Krím megtámadása idején kezdődött az a mára kőkemény propagandává erősödött narratíva, hogy Ukrajna kreálmány, sose létezett mint önálló állam, és csak Sztálin, Hitler, Hruscsov stb. kénye-kedve szerinti földrajzi változtatgatások eredményeként jött létre. A Krím kiváló mintája lehetett ennek, hiszen lakossága jórészt orosz – az azóta gyakorlatilag elüldözött krími tatárokat ne is említsük, őket már Sztálin is kitisztította a félszigetről, csakis Hruscsov „szeszélyéből" térhettek vissza. Valóban: a Krím egy motivációiban mindmáig ismeretlen hruscsovi döntés eredményeként került (vissza) a 20. század közepén Ukrajnához. A történelemről lehet vitatkozni – bár elég egyértelmű, hogy a Krím nem volt mindig Oroszország része, miként Putyin állítja, Hruscsov motívumairól is lehet azt mondani – és még igaz is –, hogy a Szovjetunión belül nem sok jelentősége volt, hogy a Krím az orosz vagy az ukrán tagköztársasághoz tartozik, de az tény, hogy a Szovjetunió felbomlásakor Ukrajna részévé vált, és ezt Ukrajna valamennyi határával együtt minden illetékes szereplő, Oroszország is, több nemzetközi szerződésben elismerte, sőt: garantálta.

Russzkij mir

A krími háború volt az első olyan eset, amikor a második világháború óta egy európai ország kiharapott magának egy területet egy másik európai országból. Ezzel az európai rend több alapelve is megkérdőjeleződött. És ez volt az első eset, amikor egy európai (?) ország saját maga

[2] A teljes szöveget lásd: *Gazeta Wyborcza*, 2016. július 16.

által vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeit lazán félresöpörte.

Miért gondolta azt a demokratikus Európa, hogy Oroszország itt megáll? Hogy nem fogja a későbbiekben ugyanígy megsérteni az európai rend alapjait és a nemzetközi jogot? Miért gondolták azt, hogy a Krím bekebelezése mellett szó nélkül el lehet menni, és az a lényeg, hogy ne provokálják Oroszországot? Miért hitte el gyakorlatilag egész Európa, amikor Putyin letette a nagyesküt 2019-ben és 2020-ban is, hogy esze ágában sincs megtámadni Ukrajnát (amikor már nemcsak a krími példa, hanem a Kelet-Ukrajna elleni orosz agresszió is ténnyé vált)? És mindezek fényében miért elégedett meg a Nyugat azzal, hogy tessék-lássék szankciócskákat vezetett be, sőt: a későbbi „béketárgyalásokból" – minszki folyamat – tudatosan ki is hagyta a Krím problematikáját.

A Krím után a sikeren felbuzdulva jött Kelet-Ukrajna megtámadása. A „zöld emberkékhez" a „hibrid hadviselés". A reakció itt is meglehetősen langyosnak bizonyult. Ukrajnát továbbra sem segítette komolyan a Nyugat – és még kvázi dicsekedett is vele, hogy milyen mérsékelten reagál, amikor nem ad Ukrajnának fegyvereket, de halálos (lethal) fegyvereket aztán végképp nem, nem, soha. Ehelyett elindult a minszki folyamat, amelyből – Oroszország őszinte örömére – kimaradt az Egyesült Államok, ami eleve komolytalanná tette az egészet. Az Egyesült Államok szinte érthetetlen módon tűrte, hogy kihagyják a „békefolyamatból". Persze, ha jól megvizsgáljuk, érthetővé válik a dolog. Az amerikaiaknak inkább egy púp kellett volna a hátukra, mint a kellemetlen ukrajnai konfliktus Oroszországgal. Trumpnak eszébe se jutott, hogy szembeszálljon Putyinnal, a „barátjával", és azt is nagy (kár)örömmel szemlélte, hogy az európai hegyek (?) vergődnek, és végül is egeret – vagy inkább patkányt – szülnek.

A koronát erre a Minszk 2.-nek titulált szégyenteljes, csak a chamberlaini müncheni paktumhoz hasonlítható megállapodás tette fel. Minszk 2. tulajdonképpen meg kívánta jutalmazni Oroszországot, amikor csak arra kötelezte, hogy szüntesse be a szakadár területek katonai támogatását, amit Oroszországnak nem volt nehéz elfogadni, hiszen mindvégig tagadta, hogy ilyen egyáltalán létezik. Más kérdés, hogy persze ezt se tartotta be. Ukrajnát ezzel szemben ugyanerre kötelezte – azaz míg Oroszországnak egy másik szuverén állam elleni (katonai) tevékenységét kellett volna abbahagynia, addig Ukrajnának saját területéről kellett volna kivonnia saját erőit. Mi több: Ukrajnának egy átfogó alkotmányos reformot kellett volna végrehajtania. Tessék belegondolni: milyen megállapodás az, amely az agresszortól csak azt követeli, hogy szüntesse be az agressziót, az áldozattól viszont átfogó alkotmányreformot vár? Milyen megállapodás az, amely azt követeli, hogy az alkotmányreformot egy háború kellős közepén hajtsák végre?

V. Az igazság pillanata, február 24.: Putyin nagy „hontámadó" háborúja

Az orosz politika és haderő megszégyenülése, a Nyugat feltámad hamvaiból 2021-ben Putyin elérkezettnek látta az időt, hogy megvalósítsa régi álmát, és ellenőrzése alá vonja

Ukrajnát – és utána szinte biztosan Moldovát és Georgiát –, ezen túlmenően át-/visszaalakítsa Európát, de facto felszámolva a NATO-jelenlétet a volt szocialista országokban, ami egyet jelent elképzelése szerint az orosz befolyás döntővé válásával ezekben az országokban. Azt is elhatározta, hogy ezeknek a céloknak az elérése érdekében felrúgja a helsinki elvek elfogadása (1975) után kialakult európai rend alapjait (a határok sérthetetlensége, államok területi integritásának tiszteletben tartása, tartózkodás erőszak alkalmazásától, stb.). Ezen persze nem kell csodálkoznunk, hiszen ha alapjaiban meg akarja változtatni az európai biztonsági rendet, miért ne sérthetné meg annak alapjait és céljait? Alapvetően katonai erővel akarja elérni.

Maszkirovka

A mesterterv megvalósításának első lépéseként 2021 elején hatalmas orosz csapatösszevonásokra került sor Ukrajna határai mentén. Ezt Oroszország hadgyakorlatokkal indokolta. Az európai országok és az USA ekkor már észlelték a fenyegetést, de nem akarták elhinni, hogy Putyin valóban alkalmazza is a haderejét. A félrevezetés (deceivement) mesterhúzása volt, hogy ekkor Oroszország még visszavonta erőit, mintegy bebizonyítva, hogy valóban hadgyakorlatokról volt szó. Ez a lépés tökéletesnek bizonyult. Amikor nagyjából ugyanilyen erőkoncentrációt valósított meg 2021 őszén, a tapasztalatok alapján sokak számára hihető volt, hogy valóban ismét gyakorlatokról van szó, hiszen tavasszal is ez történt. Ezzel Putyin elérte, hogy a Nyugat nem reagált időben a fenyegetésre, mert nem hitte el, hogy az valós. Putyin maga is mindent megtett ennek érdekében. Még a megszokottnál is pofátlanabb módon tagadta szándékait, szemérmetlenül hazudott minden nyugati vezetőnek, akivel találkozott. Ezzel egy időben beindult az orosz propagandagépezet is, amely Oroszország békés szándékainak hangoztatása mellett megkezdte az ellenség lejáratását a *Mein Kampf*ból jól ismert goebbelsi módszerekkel.

Egyedül az amerikai titkosszolgálatok nem hittek a putyini taktikának, de nekik még saját vezetőik se hittek teljes mértékben, az európaiak többsége viszont kéjesen szidalmazta és inkompetensnek minősítette az amerikai titkosszolgálatokat.

Decemberben aztán Oroszország kiterítette kártyái egy részét. Két „szerződéstervezetet" hozott nyilvánosságra, amelyben kifejtette valós céljait. Ezek egyrészt Ukrajna leigázását, másrészt az európai biztonsági rend fent vázolt átalakítását irányozták elő szerződés formájában. Ebben az összefüggésben csak azt tartom szükségesnek megemlíteni, hogy ez a tárgyalási „taktika", azaz hogy kész szerződést teszek az asztalra, és annak minden változtatás nélküli aláírását követelem, egyetlen esetben fordult elő, egy nyertes háború után. Ezt nem túlzás úgy értelmezni, hogy Oroszország azt gondolta, előterjeszti a tervezeteket, megnyeri a háborút, és utána visszatér ezekre a követeléseire. Nem kívánom az ez után sorra került „tárgyalásokat" taglalni, csak felhívom a figyelmet: ne felejtsük el Putyinnak ezt a célját, amikor a jövőről beszélünk.

Az év kezdete után megszaporodtak a jelek, hogy ezúttal mégsem a tavaszi szcenário megismétlődése

van napirenden, s ezzel párhuzamosan növekedett a Nyugat aggodalma is. De még mindig nem érte el azt a szintet, ami komolyan hathatott volna Putyin szándékaira. Így hát semmi se állt útjában az áhított cél megvalósítására irányuló fő tevékenységnek: február 24-én megindultak az orosz erők Ukrajna elfoglalására.

A művelet megindításakor Putyin két célt jelölt meg: Ukrajna demilitarizálását és nácitlanítását. Ez a két, valljuk be, saját szempontjából ügyesen megválasztott kifejezés jól leírja és egyben a nem eléggé tájékozott olvasó számára leplezi, sőt vonzóvá teszi a „speciális műveletek" céljait. Hiszen ki ne értene egyet a nácitlanítással? Ki ne támogatná a demilitarizálást? Ha azonban megfejtjük, mit takarnak ezek a kifejezések, egészen más kép tárul elénk.

A „demilitarizálás" nem kevesebbet jelent, mint egy védtelen Ukrajna létrehozását. A NATO-tagságról való lemondás, Ukrajna semlegessége, kezdettől fogva szerepel az orosz követelések, célok között. A demilitarizálás azonban azt is elárulja, hogy ebben az esetben nem az ismert semlegességről van szó, ahogy ezt Ausztria, Finnország, Svájc vagy Svédország esetében láthatjuk, amelyek a semlegességük garantálására igencsak hatékony fegyveres erőket tartanak fenn, hanem egy olyan semlegességről, amelyet nem a saját védelmi képességek garantálnak, hanem Oroszország jóindulata. Azaz Ukrajna legyen védtelen, kiszolgáltatva Oroszország kénye-kedvének.

A „nácitlanítás" pedig nyilvánvalóan, eleinte nem is tagadott módon, a regnáló – emlékezzünk rá: szabad választásokon nagy többséggel megválasztott – ukrán elnök, kormány és parlament eltávolítását jelenti, akikről és amelyekről az orosz vezetés csípőből kijelentette, hogy nácik. A nácitlanítás belső használatra készült, hiszen a nácik, a második világháború emlékeit nagyon is életben tartó – és sok tekintetben meghamisító – orosz vezetés által uralt közvélemény számára egyszerű, jól érthető üzenetet hordozó ellenségek, az orosz nép örök ellensége. Kifelé is – azt gondolták – hatékony lesz a jelszó, hiszen a nácik ellen a világ demokratikus országai nyilvánvalóan hadrendbe állíthatók. Ami igaz, csak az a bökkenő, hogy Ukrajna nem náci, és ezt a Nyugat – minden hezitálása ellenére – kezdettől fogva világosan felismerte.

Az ukrán „náci" uralom bizonyítására számos „bizonyítékot" hoztak fel – többnyire kreáltak, de ügyesen vegyítették a kitalált rágalmakat a valós tényekkel: a második világháborúban bizony Hitler oldalán harcoló ukrán alakulatoktól kezdve a valóban antidemokratikus nyelvtörvényig és a híres/hírhedt Azov csoport valóban megtörtént bűntetteinek mérhetetlen felnagyításáig és általános érvényre emeléséig.[3]

[3] Az orosz vádakkal szemben a valós helyzet szemléltetésére hadd idézzem Ungváry Krisztián kitűnő összefoglalását Ukrajna és Oroszország vonatkozásában:
„– Totális és a teljes lakosságot ellenőrző titkosszolgálat: Ukrajna nem, Oroszország igen
– Karizmatikus leválthatatlan vezető államilag finanszírozott kultusza: Ukrajna nem, Oroszország igen (utóbbi helyen ráadásul kombinálva a cezaropapizmussal, Putyin egyházi főméltóságként is reprezentál)
– Saját felsőbbrendűséget hirdető politikai ideológia: Ukrajna nem, Oroszország igen (harmadik Róma és az orosz messianizmus)
– Élettérelmélet mint a politikai cselekvés indoka: Ukrajna nem, Oroszország igen (Russzkij Mir és a »közel külföld« elmélet)".

Ukrajna démonizálása emellett jól szolgálta az európai biztonsági rend megváltoztatását célzó – fent említett – javaslatok igazolását is, hiszen milyen rend az, amely a náci és Oroszországot veszélyeztető Ukrajnát támogatja, amelynek ez az Ukrajna valójában produktuma is.

Az Ukrajnától és tágabb értelemben a NATO-tól és az Európai Uniótól elvárt engedményekkel és kötelezettségekkel szemben az orosz elképzelések szerint Oroszország semmilyen kötelezettséget nem vállalna, hiszen mindezek az általa követelt változások önmagukban is elegendők az európai biztonság garantálására.

A nagy célokat természetesen lebontották kisebb részcélokra. Mint látni fogjuk, ezek közül az orosz agresszió gyakorlatilag egyetlenegyet sem ért el, a hatás pont az ellenkező volt. Valamennyi cél tekintetében az orosz aggodalmakat kiváltó helyzet erősödött meg. Tekintsük át részleteiben is.

(1) Az ukrán nép egyes csoportjainak szembefordítása egymással, az orosz ajkú népesség megnyerése az orosz céloknak. Amikor Ukrajna 1991-ben függetlenné vált, elterjedt vitatéma volt a szakértők körében annak taglalása, hogy Ukrajna két vagy három részre fog szakadni a viszonylag közeli jövőben. 2010-ig ez ugyan nem következett be, de az ukrán nemzet kialakulása nem sokat haladt előre. Ez a helyzet a majdani forradalom után és főként az orosz agressziók következtében alapvetően megváltozott. Mára kijelenthetjük, hogy az orosz fenyegetés, majd agresszió hatására az ukrán nemzetté válás rendkívüli módon felgyorsult, és ma már nyugodtan beszélhetünk ennek befejeztéről, az ukrán nemzet kialakulásáról. A nemzetállamiság folyamata a háború miatt még nem fejeződött be. Nem lehetnek kétségeink afelől, hogy az ukrán nemzetállam kialakulása a végéhez közeledik, „csak" az a kérdés, hol lesznek a határai. A nemzetállam kialakulása bonyolult folyamat, amelyet rendszerint kisebb-nagyobb belső konfliktusok is kísérnek. Ezek közül igen lényeges az, hogyan alakul a nemzeti kisebbségek sorsa. Ukrajna esetében ez azért is fontos, mert a külső háború nagymértékben összefügg a legnagyobb belső kisebbséggel, hiszen az orosz kisebbség védelme legalábbis ürügye az orosz agressziónak.

(2) Ebben a helyzetben nem csoda, hogy az ukrán állam védekezik. Azt azonban látnunk kell – és fel kell hívni rá az ukrán vezetés figyelmét –, hogy bár az orosz kisebbség, illetve az orosz kisebbség védelmének ürügyén Oroszország mint „anyaország" valóságos problémát jelent a nemzetállam kialakulásának folyamatában, de nagy hiba emiatt a kisebbségekkel kapcsolatos politikát általában a diszkriminációra, a kisebbségek kiszorítására alapozni. Különösen elfogadhatatlan ez egy olyan ország esetében, amelyik az Európai Unióba igyekszik, amelyben nemzeti kisebbségeinek – természetesen az orosz kisebbség kivételével – „anyaországai" tagok, nem beszélve arról, hogy a kisebbségekkel való európai normáknak megfelelő bánásmód az uniós tagság egyik kritériuma.

Hogy ezt a helyzetet az ukrán vezetés most nem tudja megfelelően kezelni, arra még lehet is magyarázat – nem mentség –, hogy háborús körülmények között az ilyen dönté-

sek gyakran az önvédelmet szolgálják. A vonatkozó diszkriminatív törvényeket azonban az ukrán vezetés még a nagy háború előtt hozta, ami önmagában is komoly hiba volt, és nem használta ki az akkori, viszonylagosan konszolidált helyzetet ennek korrigálására. Ha meg is értjük, hogy a jelenlegi helyzetben nehéz volna – bár talán nem lehetetlen – a szükséges korrekció végrehajtása, azt nem tudjuk elfogadni, hogy még ígéret sem született, hogy arra a háború befejeztével sort kerítenek. Ez olyan minimumelvárás, aminek teljesítését joggal várja el minden érintett – és közvetlenül nem érintett fél is –, de leginkább magának Ukrajnának állna érdekében.

Összegezve: az orosz agresszió pont az ellenkezőjét érte el, mint ami Putyin szándéka volt: az ukrán nemzet meggyengítése és megosztása helyett elérte azt, amit korábban évtizedekig senkinek nem sikerült megvalósítania, az ukrán nemzetté válás befejeződését és az ukrán nemzetállam kialakulását.

(3) Az ukrán hadsereg megsemmisítése, az orosz haderő és technika képességeinek demonstrálása.

Tekintsük át vázlatosan, milyen indokokat hoztak fel az agresszió igazolására. A teljesség igénye nélkül – hiszen az orosz vezetés újabb és újabb „indokokat" talál ki – néhány ilyen „indok" felsorolása is megmutatja, hogy azok egyike sem igaz. Több érvet is hallhattunk az orosz vezetőktől: népirtás az orosz lakosság ellen; a NATO bekeríti Oroszországot,[4] ezért meg kell akadályozni Ukrajna NATO-tagságát; a helyzet Oroszország létét fenyegeti (ez a nukleáris fenyegetés alapja), stb.

A hadjárat megindulásakor Putyin a katonai vezetés és a hírszerzés által adott információk alapján meg lehetett győződve, hogy az ukrán hadsereg napok alatt összeomlik, miközben az orosz ajkú lakosság majd felszabadítóként üdvözli a bevonuló orosz csapatokat. Egyik várakozás sem vált valóra. Érdekes, bár nem teljesen váratlan fejlemény az orosz lakosság legjobb esetben is tartózkodó reagálása az orosz invázióra, ami azt mutatja – retrospektíve is –, hogy az oroszok által hangoztatott „népirtás" vádja egyáltalán nem állja meg a helyét. Inkább a kiábrándulást tükrözi, és azt, hogy az ukrán hatóságok viszonylag elfogadhatóan bántak az orosz lakossággal, míg az orosz megszállók és a luhánszki és donyecki helytartóik nem.

A katonai műveletek sem az elképzelések – vágyak – szerint alakultak. Ennek megfelelően folyamatosan módosulnak az orosz vezetés által kitűzött célok is. Ma már tagadják – bár véleményem szerint nem adták fel –, hogy a cél Ukrajna megszállása és a kijevi rezsim megdöntése lett volna, inkább arra szorítkoznak, hogy a két szakadár terület feletti teljes ellenőrzés megszerzését hangoztatják. Kijev és más nagyvárosok elfoglalása látványos kudarcot vallott, Mariupolt hetek alatt sem sikerült teljesen ellenőrzésük alá vonni, óriási veszteségeket szenvedtek az orosz csapatok.

A kudarcnak számos oka van. Egyrészt az orosz hadvezetés való-

[4] Ismét csak illusztráció: Oroszország határainak hossza több mint 20 ezer kilométer, ebből 1215 kilométeren NATO-tagországgal határos, beleértve a fekete-tengeri és a Beringszorosban levő tengeri határokat is.

színűleg arra készült, hogy az ukrán erők a 2014–15-ben a Krímben és Kelet-Ukrajnában tapasztaltakhoz hasonló állapotban vannak, és ennek megfelelően hasonlóképpen fognak reagálni és harcolni. Ez fatális tévedésnek bizonyult. Az ukrán erők komoly modernizáláson mentek keresztül 2015 óta mind felszerelésüket, mind pedig kiképzésüket tekintve (hála mindenekelőtt a brit kiképzőknek), aminek eredményeképpen méretét tekintve az orosznál lényegesen kisebb, de sokkal modernebb elvek szerint felkészített és harcoló haderővé váltak.

Meglepetésként érte az orosz vezetést az is, milyen gyorsan és eredményesen indult meg az ukrán haderő felfegyverzése modern, mindenekelőtt páncélelhárító és légvédelmi eszközökkel, és hogy az ukrán katonák milyen gyorsan elsajátították ezek kezelését, amihez hozzájárult természetesen, hogy a modern nyugati eszközök kezelése – szándékosan – nem igényel különösebb kiképzést: van olyan hatékony eszköz, amelynek a használatát órák alatt el lehet sajátítani.

Kiütköztek az orosz haderő mármár hagyományos gyengeségei: a szervezetlen logisztika, a viszonylag elavult – többségében nem 21. századi technika, a motiválatlanság és néhány meglepő hiba is, amelyet az orosz katonai vezetés annak ellenére elkövetett, hogy tulajdonképpen csak alapvető ismereteket igényelt volna ezeknek a hibáknak az elkerülése.

Az ukránok nagyon eredményesen használták ki ezeket a hiányosságokat. Elkerülték a frontális összecsapásokat, és a hagyományos hadviselés és a gerilla hadviselés egy sajátos ötvözetét alkalmazva eredményesen szálltak szembe a túlerőben lévő orosz haderővel.

Kiderült az is, hogy az orosz „csodafegyverek", amelyek valóban a 21. század technikáját tükrözik, vagy nem is annyira csodásak, vagy olyan kis mennyiségben állnak rendelkezésre, hogy csak nagyon korlátozottan alkalmazhatták őket. Ez vonatkozik a légierőre (illusztrációként mondjuk el, hogy a valóban ötödik generációs harci repülőgépekből az oroszoknak 6, azaz hat darab hadra fogható repülő áll rendelkezésre, hogy a hiperszonikus cirkálórakéta, amit láttunk, az lényegében egy sufnituningolt öreg Iszkander rakéta volt, hogy a félelmetes Armata T–12 harckocsi meg sem jelent a hadszíntéren, és még folytathatnánk a sort.

Az orosz hadvezetés ezért stratégiai módosításokra kényszerült. Meghirdette, hogy tulajdonképpen sosem volt célja Ukrajna teljes területének elfoglalása, hanem igazából a kelet-ukrajnai területek teljes ellenőrzésére törekszik. Ez persze számos kérdést vet fel: hol vannak ennek határai? Beleértik-e Mariupol és az azovi-tengeri sáv elfoglalását, hogy szárazföldi korridort teremtsenek Oroszország/a szakadár területek és a Krím félsziget között? S távlatokban megáll-e ezen célok elérése után az orosz haderő, vagy előrenyomul a fekete-tengeri partvidéken Odesszáig – s onnan már csak egy ugrás Moldova –, illetve mi lesz a cél ez után a kijevi kormányzat megdöntését illetően.

E sorok írásakor még javában zajlik a kelet-ukrajnai csata, amelynek kimenetelétől sok minden függ, beleértve a további hadműveleteket és a politikai célok módosulását is. Az orosz hadvezetés kezd tanulni

a korábban elkövetett hibákból, és ezért – valamint a rohamosan fogyó modernebb technika kényszeréből adódóan – módosítja stratégiáját és taktikáját is, és egy korszerűbb, adekvátabb eljárást kísérel meg alkalmazni – el kell ismernünk, növekvő sikerrel.

El kell azt is mondanunk, hogy bár az orosz haderő a rendelkezésére álló képességek nagy részét már bevetette, és jelentős veszteségeket is szenvedett, még komoly tartalékai vannak, amelyek hosszabb távú, az eddigieknél hatékonyabb alkalmazása felmorzsolhatja az ukrán ellenállás nagy részét. De az sem zárható ki, hogy az oroszoknak elfogynak tartalékai, és nagy kérdés, hogyan reagálnak erre Moszkvában: erősödik-e a kompromisszumkészség (és vannak arra utaló jelek, hogy egy kis, de befolyásos és lassan növekvő csoport a Kremlben a kompromisszum felé hajlik), vagy épp ellenkezőleg, a kétségbeesés irracionális lépésekre sarkallja az orosz vezetést, például taktikai nukleáris fegyverek bevetésére.

Ezekre a kérdésekre e sorok írásakor még nem tudunk megbízható választ adni.

(4) Putyin politikai céljai

A háború megindításakor Putyinnak jól érzékelhető politikai céljai voltak, de már itt el kell mondanunk, hogy az eredmény pont ezeknek az ellenkezője lett. Mint említettük, elsődleges célja volt az ukrán nép megosztása és megtörése. Az eredmény az ukrán nemzetté válás felgyorsulása és befejeződése, az ukrán nemzetállam kialakulása.

Fontos cél volt a Nyugat tesztelése, azaz annak a meggyőződésének a kipróbálása és az általa nyújtott lehetőség kihasználása, hogy a dekadens Nyugat nem képes komoly ellenállás kifejtésére, megosztott, egyrészt az Egyesült Államok és Európa között, másrészt Európán belül. Kiderült, hogy ez nagy tévedés volt. Sokak számára meglepő módon a Nyugat gyorsan és eredményesen összezárt. A transzatlanti kapcsolatok a hidegháború óta nem látott módon és mértékben megerősödtek, kialakult egy munkamegosztás és együttműködés az USA és Európa között. A NATO feltámadt hamvaiból, és ismét alkalmasnak bizonyult alapfunkcióinak gyakorlására, bár szerencsére a kollektív védelemre – egyelőre – nem volt szükség. Az Európai Unió is felnőtt feladatához, és olyan egységben, olyan erős szankciókkal sújtotta Oroszországot, amire nagyon kevesen számítottak.

Igen lényeges változás következett be Németország pozíciójában is. Az új, paradox módon éppen szociáldemokrata–zöld kormány elődjénél sokkal határozottabbnak bizonyult mind a szankciók, mind pedig a katonai segítségnyújtás területén. Németország a második világháború óta először nyújtott katonai segítséget egy konfliktusban álló országnak, és nagyon jelentősen növelte katonai kiadásait is, aminek persze a fő értelme, hogy ennek eredményeként hadereje is lényeges fejlődés alatt áll.

A semlegességéhez kínosan ragaszkodó Finnország és Svédország is átgondolta helyzetét és reakcióit. Finnország viharos gyorsasággal a NATO-tagságra készül, és Svédország is erre az útra lépett.

A nyugati reakció nem stratégiai jelentőségű, de jellemző példaként

álljon itt Svájc esete, amely ország történelme folyamán először olyat megoldást választott, amelyet még Hitlerrel szemben sem alkalmazott: zárolta az orosz számlákat.

Az Európai Unió meglepő gyorsasággal és hatékonysággal reagált. Belső viták ugyan voltak és lesznek is, de alapvetően sikerült egy hatékony szankciós politika kialakítása és bevezetése – annak ellenére, hogy ez súlyos áldozatokat követel a szankciókat alkalmazóktól is. Az eredmények már látszanak, de a hatás teljes mértékben csak hosszabb távon fog kibontakozni.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a Nyugat megosztása, gyengeségének kihasználása helyett Putyinnak sikerült a hidegháború óta nem látott egységbe kovácsolnia a Nyugatot. Ezzel nemcsak az európai biztonsági helyzet neki tetsző átalakulásának terve esett kútba, de a szankciók nyomán Oroszország gazdasági pozíciója is érzékeny veszteséget szenved, tovább gyengítve szuperhatalmi ambíciói megvalósításának realitását.

Érdekes megemlíteni Kína reakcióit is. Kína persze Oroszország pártján áll a konfliktusban – legalábbis szavakban. Amikor a helyzet komolyra fordul, a helyzet sokkal árnyaltabbá válik: Kína ugyan nem csatlakozott az Oroszország elleni szankciókhoz, de nem mutat nagy aktivitást azok megsértésében sem. Nem tudunk arról, hogy katonai vagy pénzügyi segítséget nyújtana Oroszországnak. Politikája leginkább úgy jellemezhető, hogy ezúttal is kizárólag szorosan vett nemzeti érdekeinek kielégítését szolgálja: szembeszáll az amerikai befolyásolási törekvésekkel, de nem vállalja a nyílt konfrontációt azzal, hogy nyíltan segítené Oroszországot. Egyet biztosan mondhatunk: ha eddig az oroszok azt gondolták, hogy a kínai–orosz kapcsolatokban Oroszország a kutya, és Kína a kutya farka, akkor ezután menthetetlenül fel kell ismerniük, hogy ez nem így van.

Putyin céljainak elemzésekor elkerülhetetlenül felmerül az a kérdés – számos szakértő és titkosszolgálat lázasan keresi a választ –, mennyire tekinthető racionálisnak az orosz diktátor politikája. Durván fogalmazva, normális-e Putyin.

Az első kérdés, amire válaszolnunk kell, hogy mit tartunk racionálisnak: általában a saját gondolkodásunkat. Látnunk kell azonban, hogy a sokszereplős nemzetközi politikában más logika is létezik, amelyet akkor is figyelembe kell vennünk, ha nem egyezik a miénkkel. És bizony az is lehetséges, különösen diktatúrák esetében, hogy az adott ország vezetőjének gondolkodása nem racionális. Ennek oka, hogy a diktátor abból indul ki, hogy mivel saját birodalmában neki mindent szabad, ez így van – így kell hogy legyen – a nemzetközi kapcsolatokban is. A diktátor idővel elkerülhetetlenül elszigetelődik a valóságtól, hiszen csak azok a tanácsadói kommunikálhatnak vele, akik nem feltétlenül a valóságot mondják neki, hanem azt, amit a vezér hallani akar. Ebből logikusan következik, hogy a vezér előbb-utóbb túlbecsüli saját (országa) lehetőségeit, és alábecsüli – le is nézi – a (potenciális) ellenfél/ellenség képességeit.

Ezt erősítheti, ha a vezér saját elhivatottságának bizonyítására irracionális megfontolásokat is figyelembe vesz, legyenek azok túlzott és átpolitizált vallási dogmák vagy félreértelmezett, eltorzított és mitizált történelmi „tanulságok”.

Kérdés, Putyin esetében miről van szó.

Azt nagy biztonsággal megállapíthatjuk, hogy Putyin gondolkodása nem a mi gondolkodásunk racionalitását követi, és – mint fentiekben ki is fejtettük – minden szükséges ismeretünk megvan ahhoz, hogy megértsük ezt a logikát. Hogy ez a Nyugat vezetőinek nem sikerült, az nem ismerethiányból adódott, hanem abból, hogy nem akarták megérteni, mivel valahol tudták, hogy annak olyan következményei lennének, amelyeket nem akartak vállalni. A sajátos logika mellett nagy biztonsággal állíthatjuk, hogy Putyin esetében a vallási-történelmi befolyás is igen erősen alakítja gondolkodását és cselekedeteit.

Következtetés: Putyin politikáját csak akkor tudjuk megérteni, ha elfogadjuk, hogy az ő logikája és ebből következtében cselekedetei is mások, mint amit a saját gondolkodásunk alapján elvárnánk, és ezt tovább bonyolítja, hogy az irracionális elemek nagymértékű kiszámíthatatlanságot is eredményezhetnek.

VI. Variációk egy témára: a béke, amikor eljön

A béke kilátásai e sorok írásakor nem éppen biztatók. Folyik a nagy kelet-ukrajnai orosz offenzíva, és annak ellenére, hogy ez nem pontosan az orosz terveknek megfelelően alakul, kimenetele bizonytalan, de inkább valószínűsíthető egy legalább részleges orosz siker.

Akárhogy is lesz, vizsgáljuk meg, milyen szcenáriók várhatók a háborúban.

Mint minden rendes bolseviknak, Putyinnak is van minimális és maximális programja. A maximális programot a decemberi – az előzőekben bemutatott – követelésekben fejtette ki, és nagy biztonsággal állíthatjuk, ezekből sok nem fog megvalósulni. Ezért fordítsuk figyelmünket a minimális programra, amelyből sok van: nagyobb és kisebb programok, sőt: programocskák kerülnek elő az orosz politikai és katonai vezetésből, nem kis konfúziót okozva ezzel. De hát ez van. Azzal kell dolgozni, ami rendelkezésre áll. Tekintsük át tehát a minimális programokat.

Minimális program No1: Luhánszk, Donyeck, azovi-tengeri partvidék, Mariupol és szárazföldi összeköttetés a Krímmel

A jelenlegi offenzíva közvetlen célja a luhánszki és a donyecki területek teljes ellenőrzés alá vonása, megtoldva Ukrajna azovi-tengeri partvidékével, beleértve természetesen Mariupolt, azzal a céllal, hogy szárazföldi összeköttetést teremtsenek Oroszország, illetve a donyecki szakadár területek és a Krím félsziget között. Ennek elérése nem tűnik lehetetlennek, bár nagyon nehéz harcokra, kemény és kitartó ukrán ellenállásra kell számítani.

Egy ilyen siker esetén Oroszország már akár teljes és végső győzelmet is hirdethetne, és elkezdődhetnének a tárgyalások a békéről, amelynek a területi kérdések mellett nyilvánvalóan tárgya lenné Ukrajna jövőbeni státusza (erre a későbbiekben még részletesebben is kitérünk). Ezt a megoldást bizonyos feltételekkel Ukrajna akár el is fogadhatná – bár az elfoglalt területek státuszát és jövőjét illetően valószínűleg nem menne bele egy végleges megoldásba, azaz nem ismerné el ezeknek a

területeknek a *de jure* elszakadását, de elfogadhatna egy átmeneti megoldást, azaz a *de facto* elszakadást a végleges jogi státusz nyitva hagyásával későbbi tárgyalásokra.

Ha komolyan vehető orosz ajánlat érkezne egy ilyen „békére", még nyugati szövetségesei is bizonyosan nyomást gyakorolnának Ukrajnára ennek elfogadására – természetesen a részletek tisztázása után, különösen a semleges státusz részleteinek és a területek végleges státusza nyitva hagyásának tekintetében.

A szcenárió értékelése[5]: 8

Valószínűsége: 7

Minimális program No2: Minimális program No1+: Ukrajna feketetengeri partja, beleértve Odesszát

A sikeren felbuzdulva logikusnak tűnik, hogy Oroszország megpróbálja majd folytatni előrenyomulását és elfoglalni Ukrajna fekete-tengeri partvidékét, beleértve Odesszát is. Ez már olyan mértékben érintené negatívan Ukrajna stratégiai érdekeit – hiszen azt jelentené, hogy elveszti minden kijáratát a tengerre –, hogy sem stratégiailag, sem politikailag, de nagyon fontos, hogy gazdaságilag sem lenne elfogadható számára. Ezzel kapcsolatban biztosan felmerülne az is, hogy ha már Odesszában vannak az orosz csapatok, miért ne foglalnák el Moldova transznisztriai területeit, akár egész Moldovát is, ami nyilvánvalóan új fejezetet nyitna az agresszió eszkalálásában.

A szcenárió értékelése[6]: 5

Valószínűsége: 4

[5] 1-től 10-ig terjedő skálán.

[6] 1-től 10-ig terjedő skálán.

Minimális program No3+: Ukrajna egészének ellenőrzés alá vonása

Ez, bár Putyin számára a háború egyik igen kívánatos kimenetele lenne, komoly problémákat vetne fel, nemcsak az ukránok és támogatóik, de Oroszország számára is. Az ukránok számára nyilvánvalóan elfogadhatatlan. Ez azt is jelenti, hogy a hadműveletek időtlen időkig elhúzódhatnak, legalábbis gerillaháború formájában. Ez már a maximális program előszobája.

A szcenárió értékelése[7]: 2

Valószínűsége: 4

Ezen szcenáriók s a fentebb említett maximális program mellett nem hagyhatjuk említés nélkül az egyik legnagyobb veszélyt, a tömegpusztító fegyverek alkalmazását. Ebben az összefüggésben sok szó esik a (taktikai) nukleáris fegyverekről, de említést kell tenni a tömegpusztító fegyverek másik két fajtájáról, a vegyi és a biológiai fegyverekről is.

A biológiai fegyverek alkalmazását nagy biztonsággal kizárhatjuk, mivel ezek nagyon nehezen tarthatók ellenőrzés alatt, és igen kicsi a valószínűsége, hogy jól szolgálnák az orosz hadviselő fél érdekeit.[8]

Vegyi fegyverek alkalmazásának, tisztán katonai szempontból, lehetne értelme az orosz fél részéről olyan esetekben, mint volt a mariupoli acélmű pincerendszerének megtisztítása. Ettől – egyelőre – visszari-

[7] 1-től 10-ig terjedő skálán.

[8] Nem elfogultságból szorítkozunk az orosz fél szándékainak értékelésére, hanem azért, mert Ukrajnának nincsenek ilyen fegyverei, és nagyon valószínűtlen, hogy megkockáztatná szövetségesei támogatásának elvesztését, márpedig ez nagy valószínűséggel ezt eredményezné.

adtak, és azt gondoljuk, hogy amíg bármilyen más eszközzel elérhetik céljaikat, nem fognak vegyi fegyverekhez nyúlni.

Kicsit más a helyzet a nukleáris fegyverek tekintetében. Mindenekelőtt tisztázni kell, hogy itt és most taktikai nukleáris fegyverekről beszélünk, azaz olyan atomfegyverekről, amelyeket a hadszíntéren alkalmazhatnak, ellentétben a stratégiai fegyverekkel, amelyekkel az ellenség távol lévő, hazai célpontjait is támadhatják. Ezek a fegyverek viszonylag kis robbanóerejűek – hangsúlyozom: viszonylag –, de a tényleges robbanóerőn kívül ezek is okoznak több-kevesebb ideig tartó radioaktív sugárzást. Alkalmazásuk egy olyan lélektani határ átlépését jelentené, amelyre eddig nem került sor (a Japán ellen bevetett két amerikai atombomba itt ki nem fejthető okokból egészen más kategória).

Nukleáris (vagy vegyi) fegyver alkalmazása alapvetően megváltoztatná a háború jellegét. A nagy veszély az, hogy a szovjet/orosz alkalmazási elvek – katonai doktrína – a taktikai nukleáris fegyvereket nagyjából úgy kezeli, mint nagyon nagy hatóerőjű – és ezért nagyon hatékony – hagyományos fegyvereket, amelyek lényegében nem jelentenek minőségi változást a hadviselésben. Ennek következtében – legalábbis elméletben – az orosz hadsereg sokkal könnyebben alkalmazhat nukleáris fegyvert, mint a Nyugat erői.

Mindezekkel együtt a jelenlegi helyzetben a nukleáris fegyverekkel való fenyegetőzés sokkal inkább zsarolásnak, elrettentésnek tekinthető, mint tényleges fenyegetésnek – bár ez a kijelentés sokkal kevésbé szilárd, mint a nyugati erők tekintetében lehetne.

Röviden kitérnék még két kapcsolódó kérdésre: a háborús bűnök és a népirtás kérdésére. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a két kategória nem ugyanaz, bár van némi átfedés: a háborús bűnök elkövetése nem jelent automatikusan népirtást. Jogi okfejtések nélkül itt és most azonban szükségesnek tartjuk megállapítani:

■ Mindkét oldalon tapasztalható háborús bűnök elkövetése. A különbség azonban nemcsak mennyiségi: az ukrán fél esetében ezek kivételes jellegűek, az orosz fél esetében tömegesek és rendszerszerűek. Következésképpen az elkövetők felelőssége az ukrán fél esetében egyéni, az orosz fél esetében szervezeti, azaz magában foglalja az elkövetők, a parancsnokok, a szervezetek és a politikai vezetők felelősségét is (ahogy ezt Nürnbergben is láthattuk), de semmi esetre sem az orosz nép felelősségét.

■ A népirtás fontos eleme, hogy jól körülhatárolható csoport ellen irányul. Ez azonban kizárólag az orosz oldalon merülhet fel, hiszen számos esetben hangzottak el olyan kijelentések, amelyek értelmében a háború az „ukránok” mint csoport ellen folyik, a cél az ő – nem feltétlenül csak fizikai – megsemmisítésük, míg az ukrán fél ilyen célt sosem tűzött ki maga elé.

A háború elhúzódása nyilvánvalóan nem érdeke az ukránoknak. De nem igazán érdeke Oroszországnak sem, kivéve, ha minden már lehetséges kimenetel a vereséggel lenne egyenértékű. De érdemes megvizsgálni, miért nem – nagyon nem – érdeke a Nyugatnak sem.

A nyilvánvaló okok mellett, hogy ugyanis a háború folytatása *per definitionem* soha nem érdeke a Nyu-

gatnak, felmerül néhány konkrét probléma is:

■ Minél jobban elhúzódik a háború, egy idő után – és ez az idő nincs messze, különösen, ha komoly vagy komolynak látszó orosz békeajánlat érkezik – annál nehezebb lesz a Nyugat egységének fenntartása, különösen több ország közvéleményének tekintetében.

■ Súlyos problémákra kell számítani a szankciók miatt több fontos nyersanyag és késztermék tekintetében, valamint a már amúgy is magas infláció hihetetlen mértékben felgyorsulhat. Ezek a problémák hatványozottan jelentkezhetnek számos más, nem uniós államban is, főként azokban, amelyeket a problémák különösen súlyosan érintenek.

■ Kezdenek kifogyni a további szankciók. A már bevezetett szankciók negatív hatása egyre súlyosabban érinti a szankciókat fenntartókat is. Ez a probléma már ma is látható: nincs egyetértés az energiahordozókkal kapcsolatos további szankciók tekintetében.[9] Ha kierőszakolják azok bevezetését, óriási nehézségekkel kell szembenézni az Európai Unió államainak. Ha nem vezeti be ezeket, akkor a szankciós rezsim hatékonyságával kapcsolatban komoly kérdések merülnek fel.

■ Egyre problémásabbak az Ukrajnának címzett fegyverszállítások, mert bizonyos létfontosságú fegyverfajtákból olyan mennyiségben kellett Ukrajnának juttatni, hogy ha nem fogynak is el a készletek, de a további szállítások már a szállító államok védelmi kapacitásait veszélyeztetik (ez mindenekelőtt a legfontosabb fajtákra igaz, a páncélelhárító és a légvédelmi fegyverekre, de egyre inkább előfordulhat más fegyverek esetében is).

■ És végül, de nem utolsósorban a háborúval kapcsolatos kiadások nagymértékben megterhelik a segítséget nyújtó államokat.

Oroszország szándékait, de sajnos lehetőségeit is, jól tükrözi Gromiko hajdani szovjet külügyminiszter – Mr. Njet – egy kijelentése arról, hogyan kell politizálnia a Szovjetuniónak a nyugatiakkal folytatott tárgyalásokon:[10]

„Eszerint a Szovjetunió helyes tárgyalási taktikája a következő: mindenekelőtt a maximumot kell követelni – nem kérni, hanem követelni valamit, ami sohasem volt a miénk. Másodszor, ultimátumot adni, fenyegetőzni. Harmadszor, a tárgyalásokon jottányit sem engedni, mert Nyugaton mindig lesz valaki, aki felajánl valamit a megbékítésünkre, és a végén lehet, hogy a harmadát vagy akár a felét is megkapjuk annak, ami addig soha nem volt a miénk."

Úgy tűnik, Putyin Gromiko legjobb tanítványának bizonyul, legalábbis ebben az összefüggésben, de reális veszély, hogy a Nyugat viszont a Bourbonok által meg (nem) tanult leckét követheti.

Végül kíséreljük meg összefoglalni, minek kell történnie a békekötés után annak érdekében, hogy ne

[9] Ez talán az összes szóba került szankció közül a leginkább kétélű fegyver. Bár szinte minden szankció negatívan érinti a szankciót kivetőket is, ebben az esetben egyáltalán nem biztos, hogy nem a szankciót bevezető államoknak vagy azok egy részének fáj jobban, mint Oroszországnak. Ráadásul nagyon eltérő mértékben érinti az unió különböző tagállamait, és ezért rendkívül megosztó.

[10] Idézi Széky János A Gromiko-elv c. írásában (*Élet és Irodalom*, LXVI. évfolyam, 20. szám, 2022. május 20.).

alakulhasson ki többé ilyen helyzet. Hangsúlyozni szeretném, hogy a cél nem lehet Oroszország, az orosz nép megalázása, sokkal inkább arról legyen szó, hogy Oroszország a „helyére kerüljön", azaz lehetőség szerint ne legyen többé reálisan fő célja imperialista, terjeszkedő politika folytatása – és ehhez szükséges képességei is minimálisra csökkenjenek.

Ez nem lesz egyszerű feladat, hiszen több évszázados politikáról van szó. Mindezzel együtt el kell kerülnünk bizonyos végleteket. Nyilvánvalóan nem lenne helyes, talán lehetséges sem, arra törekedni, hogy Oroszország demokratikus állam legyen – bár ez igen kívánatos volna, főképpen az orosz nép számára –, de ezt kívülről ráerőltetni kilátástalan és kontraproduktív vállalkozás. Ennek hiányában a fent vázolt cél csak speciális intézkedések révén érhető el, amelyek nem a szándékot, hanem a képességet célozzák meg és korlátozzák megfelelő mértékben.

A háború végét még nem látjuk. Sem azt, hogy arra mikor kerül sor, sem azt, hogy mik lesznek a kialakuló béke feltételei. De szinte ezektől függetlenül, nem ok- hanem célvezérelt módon, már ma el kell gondolkozni és megfelelő konkrét intézkedési terveket készíteni erre az esetre. Ha nem tesszük, a béke kialakulása után percek alatt fel fog bomlani a Nyugat egysége, lehetetlen lesz egyeztetett közös politikát kialakítani, és végeredményben valószínű, hogy a fent említett célt nem tudjuk elérni.

Fel kell készülni arra, hogy a kialakuló megállapodás nem lesz ideális. Morális szempontból sok tekintetben támadható lesz, hiszen elkerülhetetlenül „jutalmazni" fogja az agresszort – és biztosan sok jóindulatú, de naiv ember fogja ezt számonkérni.

Mik lehetnek a megállapodás részletei?

■ Minden bizonnyal része lesz a megállapodásnak Ukrajna valamilyen formájú semlegessége. Arra kell törekedni, hogy mintegy a NATO-tagság feladásáért cserébe Ukrajna szabadon tagja legyen – amikor a feltételeknek megfelel – az Európai Uniónak. Ez a megoldás e sorok írásakor realizálódni látszik. A tagjelölti státusznak azonban különböznie kell a „szokásostól", tartalmaznia kell az újjáépítés támogatását, de a korábbiaknál hatékonyabban a szükséges reformok végrehajtásának menetrendjét is és – nagyon fontos újdonság – a szolidaritási klauzula részletesebb kifejtését és továbbfejlesztését is.

■ Biztosan szükség lesz, a budapesti memorandumnál konkrétabb és erősebb garanciákra is, amelyeket konkretizálni most nem lehetséges. És valószínűleg része lesz Ukrajna fegyveres védelmi képességeinek kifejtése is, remélhetőleg megfelelő orosz válaszlépésekkel együtt és egy átfogó – európai vagy inkább regionális – biztonsági rendszerbe illesztve.

■ Ukrajna mai területének egy része, legalábbis *de facto*, várhatóan valamilyen módon, mértékben és ideig orosz ellenőrzés alá kerül. Ez nem jelentheti, hogy ezt elismerjük végleges megoldásnak. Egy *de facto* helyzet kialakításáról lehet szó, amelynek végleges státusza függőben marad: Ukrajna úgy értelmezheti, hogy csak átmeneti, aminek a végén ezek a területek visszakerülhetnek ukrán ellenőrzés alá, Oroszország pedig véglegesnek tekintheti

a maga szempontjából. Fontos, hogy a megállapodás tartalmazza, hogy a felek egyike sem folyamodik katonai erőhöz a kialakuló *de facto* státusz megváltoztatása érdekében, ami ezeknek a területeknek – és a csatlakozó orosz és ukrán területeknek – valamilyen mértékű demilitarizálását is jelentheti, megfelelő nemzetközi ellenőrzéssel.[11] Ennek részleteit – területi kiterjedését, státuszát és jövőjét – a megállapodásban kell kidolgozni.

■ A megoldásnak része kell hogy legyen számos fontos reform végrehajtása is – inkább az ukrán–orosz megállapodáson kívül, mint annak részeként –, beleértve az alkotmányos berendezkedés reformját is: itt kell megoldást találni az ukrajnai kisebbségek helyzetére is.

■ (1) Komoly kihívás lesz a megfelelő ellenőrzési mechanizmus kidolgozása és működtetése. Erre leginkább az ENSZ és/vagy az EBESZ tűnik alkalmasnak.

(2) Kiemelkedően fontos kérdés lesz a szankciók sorsa. Az nyilvánvalónak tűnik, hogy a szankciók egy jó részét fokozatosan fel kell oldani. Ez nekünk is érdekünk, hiszen jó lenne minél gyorsabban megszabadulni a szankciók ránk és a világ többi részére gyakorolt negatív hatásaitól. Óriási hiba lenne azonban visszatérni a *business as usual* helyzethez, hiszen azzal a mostani helyzet megismétlődésének veszélyét, de legalábbis lehetőségét erősítenénk. Ennek érdekében a szankciók feloldásával egy időben olyan intézkedéseket kell bevezetni, amelyek a fenti célok elérését szolgálják. Fontos példaként álljon itt a magasan fejlett technológia áramlásának ellenőrzése. Elengedhetetlen, hogy megfelelő intézkedésekkel ellenőrizzük és bizony szigorúan korlátozzuk annak áramlását Oroszországba. Itt a szankciós tiltások helyett olyan rendszerre van szükség, amely nem gátolja Oroszország békés gazdasági fejlődését, de nem teszi lehetővé a fenyegető katonai fejlesztéseket. Emlékeztetőül álljon itt egy korábbi, a hidegháború éveiben jól működő rendszer neve, amelyhez nagyon hasonló létrehozását látnánk célszerűnek, a COCOM.

(3) Ugyanilyen fontos, hogy a háború után ne történjen meg, hogy az európai országok egyszerűen fellélegeznek, és nem változtatják meg radikálisan az orosz fosszilis energiahordozóktól való függésüket. Nem gondoljuk, hogy célszerű lenne a teljes elszakadás, de elengedhetetlen, hogy az orosz energia részesedése olyan mértékűvé alakuljon – csökkenjen –, amely kizárja, hogy egy jövőbeni orosz kormányzat zsarolásra használja fel.

(4) Alaposan át kell tekinteni és felül kell vizsgálni az Oroszországgal való együttműködés számos területét, például a katonai együttműködésnek és információátadásnak, az orosz állampolgárok mozgásának, nyugati intézményekben való tanulásának, a tudományos együttműködésnek a kérdéseit is.

Mindebből következően nem szabad halogatni a békekötés utáni helyzet számos fontos részletének kidolgozását, hogy abban a nagyon kívánatos helyzetben, amikor lehetővé válik a változtatás, ezek nagyrészt bevezetésre készen álljanak. Ha ezt elmulasztjuk, semmi garan-

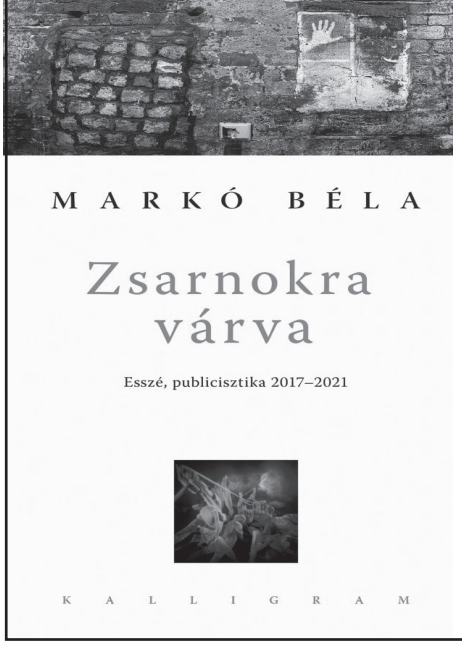
[11] Egy ilyen lehetőségre Zelenszkij elnök is utalt egy korábbi nyilatkozatában.

cia nem lesz arra, hogy akár egy Putyin utáni orosz rendszer nem lép ugyanarra az útra, amely a jelenlegi helyzet kialakulásához vezetett. Ez pedig nem érdeke a Nyugatnak, de igazából Oroszországnak sem.

A realitások azt sugallják, hogy még sok idő eltelhet bármilyen megoldás vagy akár *modus vivendi* kialakulásáig. Döntő lesz az ukrán nép és haderő kitartása, de ennek fenntartása érdekében is elengedhetetlen a nyugati támogatás folytatása, növelése. Ma még nem lehet „megjósolni" a konfliktus kimenetelét, és még kevésbé, hogy ez milyen hatással lesz Oroszország jövőjére és Európa biztonságára.

Veszélyes időszaknak nézünk elébe.

Szerzőink könyvei

Elena Kostioukovitch

Putyin fejében*

„Mi lehet Putyin fejében?" – tanakodik a világ. Mit jelentenek valójában azok az ellentmondásokkal teli, fenyegető magyarázatok, amelyekkel Putyin a televízióban Ukrajna lerohanását szokta indokolni?

A megfejtést segíthetik a tiszta forrásból merítő, hatékony módszerekkel dolgozó politológusi elemzések. És nagyon hasznos lehet a történelmi-életrajzi, a pszichoanalítikus indíttatású, a beszédmódját elemző spekulatív megközelítés is. Ez utóbbi révén még a putyini nyelvezet és a Harmadik Birodalom szókincse közti rokon vonásokra is rá lehet mutatni. Arra például, hogy az ukrán kérdés „végső megoldásáról" beszélve az orosz vezető az „окончательное решение" (okoncsatyelnoje resenye) kifejezést használta, ami az 1942-es wannsee-i konferencián eltervezett zsidóellenes náci *Endlösung* pontos megfelelője.

Van azonban egy másik, járatlanabb útja is a közelmúlt eseményeit értelmezni kívánó próbálkozásoknak. A posztszovjet gondolkodás néhány olyan fogalmának kiemeléséről és történelmi-antropológiai alapú, a kulturális szempontokat új elemmel gazdagító vizsgálatáról van szó, mint amilyen az „Orosz Világ" (*Russzkij Mir*).

A putyini politika sajátos történelmi – vagy inkább áltörténelmi – elképzelésekből indul ki. Ilyen például az „új kronológia", ez az európaiak számára ismeretlen, de Oroszországban – a nyilvánvaló furcsaságai ellenére (vagy talán épp azok miatt) – rendkívül népszerű eszme. Ha ezeket közelebbről megnézzük, láthatóvá válnak a putyini gondolkodás irracionális elemei, és hajlamosak leszünk rá, hogy ezzel kapcsolatban egyfajta „mágikus abszolutizmust" emlegessünk. Történelmi spekulációk, hamisítványok, összeesküvők ponyvaregény-világába csöppenünk. Egy olyanba, amely nekem Umberto Ecót juttatja eszembe, mivel sok könyvét én fordítottam oroszra, és két regénye is – *A Foucault-inga* és *A prágai temető* – éppen a történelemhamisításról szól.

Az elemzők évek óta rámutatnak, mennyire közel áll Putyinhoz egy Oroszországban ma nagyon elterjedt ideológia, mely a *Noomakhia* („civilizációk harca") nevű filozófiai irányzaton és a már említett, Orosz Világ nevű politikai doktrinán alapul. Ez utóbbin egy olyan eszményi állam utópiája értendő, amely minden területet magába foglal, ahol orosz etnikum él vagy élt valaha, még ha csak a régmúltban, a mitikus „szláv őscivilizáció" korában is. Innen ered az oroszok rögeszmés ragaszkodása a Krím-félszigethez. A Russzkij Mir eszméje szerint – a legendás Filofej szerzetes próféciájának (kb. 1523) megfelelően – előbb vagy utóbb minden „ősi szláv" föld a hatalmas Harmadik Róma, azaz Moszkva fennhatósága alá fog kerülni.

* Elena Kostioukovitch: *Nella mente di Vladimir Putin*. Prefazione di Ludmila Ulitskaya. (La Nave di Teseo, Milano, 2022.)

Ljudmila Ulickaja

Ajánlás

A háború, amelyet az Orosz Föderáció vezetői Ukrajnában kirobbantottak, súlyos csapásként ért engem és sok-sok honfitársamat. A reményünket rendítette meg, azt a hitünket, hogy Oroszország is tiszteletre méltó tagja lehet egyszer még a világszerte megbecsült államok közösségének.

Rengeteg politológus, szociológus, az orosz történelem számos kutatója teszi fel ma a súlyos kérdést: hogyan válhatott Oroszország, az az állam, amely a második világháború után a világbéke élharcosának, humanitárius üzenetek hírhozójának és a társadalmi igazságosság bajnokának mutatta magát, egyszer csak az agresszió jelképévé azzal, hogy háborút indított egy korábban mindig „barátinak" és „testvérnép" lakta helynek nevezett szomszéd ország ellen? Hogy tehetett Oroszország ilyet? Hogyan boríthatta így fel egy csapásra a második világháború utáni európai békerendet?

Mennyi méregnek kellett ehhez felgyülemlenie az orosz uralkodó osztály képviselőinek fejében, a Nagyfőnök és a saját véleményt nélkülöző (vagy legalábbis ilyet hangoztatni nem merészelő) alárendelteknek a gondolataiban? Meddig betegítheti méreg valakinek a lelkét, hogy végül elindítsa a tankokat az ukrán határ felé? Hogy gyilkos rakétákkal lődözze teli az ukrán eget?

A szovjet egyetemeken – emlékszem rá – a párttörténettanárok gyakran írattak dolgozatot ezzel a címmel: A személyiség szerepe a történelemben. Igazán nagy szerepet persze a leggyakrabban Leninnek és Sztálinnak volt szokás tulajdonítani.

Oroszországban, mint mindenütt, ahol nem túl erősek a demokratikus folyamatok, a személyiség mindig is túlságosan nagy történelmi szerephez jutott. Ez pedig sok szempontból mind az orosz államnak, mind a lakóinak hatalmas károkat okozott.

Elena Kostioukovitch – aki műfordító, író, az Oroszország és a nyugati országok (elsősorban Itália) közötti kulturális kapcsolatok szakértője – alapos elemzését adja itt annak a katasztrofális helyzetnek, amelybe Oroszország belehajszolta magát, és amely az Ukrajna elleni háborút végül is kirobbantotta.

Fontos megértenünk, mi késztethette rá Oroszországot, hogy a közeli rokonság ellenére (hiszen mindkét állam az egykori Kijevi Rusz utódja) megtámadja Ukrajnát, és vállalja a felelősséget a háborúért, a megszállásért, egy ország lerombolásáért, civilek haláláért.

Ezt a háborút az orosz elnök, a miniszterei és a propaganda által

hivatalosan hangoztatott magyarázatok komolyan nem vehető, abszurd képtelenségekkel igyekszenek igazolni.

Ami az orosz polgárokat illeti, ők a hivatalos források szerint támogatják az elnöküket és a háborút is. Én mégis – és ezt sok más, különféleképpen gondolkodó honfitársam nevében is mondom – szégyellem magam a hazám politikai tettei miatt, együttérzéssel osztozom az ukrán nép fájdalmában és szenvedéseiben, és nagyon remélem, hogy megannyi ország civil társadalmának erőfeszítései végül is sikerrel állják majd útját az illető egyén fejében tomboló őrületnek.

Ragályosabb a Covidnál, halálosabb ez az őrület a legpusztítóbb pandémiánál is.

Ahhoz, hogy valaki a részekből összerakja ezt az eszményi Oroszországot, egy emberfeletti embernek, egy modern Messiásnak kell megszületnie. Neki pedig ahhoz, hogy cselekedhessék, egy titkos szabály értelmében meg kell várnia azt a sorsdöntő pillanatot, amikor véget ér az Apokalipszis jövendölése szerint népeket lekaszáló dögvész, a fekete halál.

Megérett a vetés.

„Az orosz földek egybegyűjtője": ez a név dukál a mitikus vezérnek, akire a környezetében „a Terv"-nek mondott feladat végrehajtása vár. „Minden a Tervnek megfelelően fog történni" – hangzott Putyin sötéten talányos jóslata 2022. február 15-én, egy Olaf Scholz-cal közösen tartott sajtóértekezleten. A Terv mibenlétét firtató újságírói kérdésre Putyin nem volt hajlandó válaszolni, de határozottan hangsúlyozta: „Mi tudjuk, hogy mi a Terv." Egy későbbi beszédében, melyet az orosz nemzethez intézett, ismét csak így fogalmazott: „A Tervnek megfelelően járunk el."

Mára kiderült, hogy a Terv civilek bombázásáról, árvákról, özvegyekről, égő városokról, gyerekek legyilkolásáról, karjukat-lábukat vesztő fiatal orosz újonc katonákról szólt. Arról, hogy a zaporizzsjai atomerőműből időzített bomba legyen, hogy a csernobili atomtemetőt rakétatámadások fenyegessék, hogy Európa lakosai orosz zsarolás túszaivá váljanak.

A legnagyobb baj pedig éppen az, hogy *tervvel*, vagyis egy előre kidolgozott *elgondolással* van dolgunk, ami esetleges tárgyalások, engedmények vagy ígéretek lehetőségével egyáltalán nem számol. A tárgyalások sikerében reménykedni tehát – adódik a keserű következtetés – semmi értelme sincs.

Annál is kevésbé, mert az orosz delegációt egy szerény hivatalnok, a nómenklatúrában elfoglalt helye szerint nagyon is alacsony rangú Vlagyimir Megyinszkij vezeti. Megyinszkij nem katona és nem is diplomata, történészi végzettsége van, de szakmailag többször is emlékezetesen lejáratta már magát. Sztálinista. Ráadásul pedig – ami a legrosszabb – lelkes híve a Fomenko-féle „új kronológiá"-hoz köthető Russzkij Mir-eszmének.

Anatolij Fomenko professzor abból a tökéletesen légből kapott feltételezésből indul ki, amely szerint az európai történetírók a tizenhatodik században, Joseph Justus Scaligerrel az élen az egész emberiség történel-

mét, úgy, ahogy van, szántszándékkal meghamisították. Éspedig szó szerint, materiális értelemben is: a világ minden könyvtárának minden könyvét „antik kalligráfiához értő hamisítók által elhalványult hatást keltően hígított tintával, régies pergamenekre írt és pecsétutánzatokkal ellátott hamis könyvekre" cserélték. A lármás és szétforgácsolt Nyugat vezetői ravaszul összeszűrték a levet a Romanovok „igazi szélhámosokból és csalókból álló, német eredetű dinasztiájával", és az ő cinkosságuk mellett sikerült is eltüntetniük a meghamisított történelemkönyvekből a dicső orosz múltat. Így sulykolódott az oroszokba az a kisebbségi érzés, amely a modern és legújabb kori történelem minden fejleményét azóta is meghatározza. Most azonban ütött az óra, itt az ideje helyreállítani az igazságot és véget vetni a „nagy orosz nép" történelmi megaláztatásának.

Félő, hogy ez a hajmeresztő „kronológia" előbb-utóbb az Orosz Föderáció kötelező iskolai tanterveibe is be fog épülni.

Anatolij Fomenko új kronológiája

Az emberiség történelme – állítja az Új kronológia – „eltorzult", és erről olyanok tehetnek, akik „szándékosan okozták a kárt". Ez megintcsak Umberto Ecót juttatja eszünkbe; ő beszél *A Foucault-ingá*-ban azokról az „ördöngösökről", akik „ügyetlen demiurgoszról" és „nagy Terv"-ről képzelegnek, ő mondja el *A prágai temető*-ben, hogyan is keletkezett a *Cion* bölcseinek jegyzőkönyvei című hamisítvány.

Fomenko szerint a kormeghatározás modern tudományos módszerei – így például a radiokarbonos datálás – egytől-egyig „hazugságon alapulnak". Azaz olyan technikákon, amelyek az időszámítás „átrendezését" célozzák. Az 1000. év előtti történelmi korszakok nem léteztek. „A csillagok és égitestek koordinátáinak felülvizsgálata alapján" Fomenko kijelenti, hogy a ptolemaioszi katalógust a középkorban állították össze, és hogy a karácsonyi üstökös valójában 1054-ben vonult át az égen, vagyis igazából ekkor(!) született Jézus, ez pedig igazolja azt a számos jel alapján kikövetkeztethető tényt, hogy „maga Jézus személy szerint nem más, mint VII. Gergely pápa (Hildebrand)".

Abban az elképesztő panorámában, amelyet Fomenko akadémikus cikkei és könyvei elénk tárnak, Rettegett Ivánból nem csupán egy van, hanem három. Egy közülük fiatalon meghalt, egy másik a szibériai erdőkbe bujdosott, és Boldog Vazul néven vált híressé, őutána kapta nevét Vörös téri Boldog Vazul székesegyház. A harmadik VI. Eduárd angol királyként vonult be a történelembe, és ő is meghalt fiatalon. A negyedik Oroszországban lett uralkodó, de titkon – azazhogy a Tridenti Zsinat határozatai szerint a katolikus bíborosok utasítására – Európából érkezett ide.

Ez a betolakodó (Rettegett Iván negyedik hasonmása) önkényesen kiszorította helyéről a törvényes Rettegett Ivánt, és alighogy trónra lépett, mindjárt kimutatta a foga fehérjét. Megszállott tekintet, sötét bőr, tar koponya… Kell-e több, hogy felismerjük, ki ez? Világos! Hát persze! II. Fülöp spanyol király, Tudor Mária férje! Ő az a gonosz uralkodó, aki megölte a tulajdon fiát. Ez a megölt fiú a spanyol történetírásban mind a mai napig Don Carlosként szerepel,

és ezen a néven lett különféle európai műalkotások és irodalmi művek ismert hőse.

Oroszországban ugyanakkor persze mindenki tudja, hogy a saját fiát igenis az ördögi Rettegett Iván ölte meg; ezt a jelenetet örökítette meg a Tretyjakov Képtárban látható híres festményén Ilja Repin is.

Tanítványaival (vagy harminc követőjével, különféle cikkek és könyvek szerzőivel) Fomenko professzor nyelvészeti elemzéseket is végez. Fomenko szerint a frankok „Frakiából", azaz Trákiából származnak, az Akhilleusz név pedig azt jelenti, hogy „gallok ellen (A-Gallo) harcoló". Trójai háború természetesen sohasem volt, az időszámításunk utáni 14-15. században írt homéroszi eposzok a franciák, vagyis a gallok vezette keresztes háborúkról szólnak. Hiszen nem a trójaiak, hanem ők A-Gallo ellenségei. És így tovább. A régi görög kultúra nem létezett, a humanisták kitalációja. Az Ószövetséget a késő reneszánsz idején, két évszázaddal az Újszövetség után írták.

Nem vitás, hogy az itt csupán néhány példával szemléltetett elmélet merő téboly és veszedelmes paranoia. Az Új kronológia szövegei teli vannak bonyolult csillagászati hivatkozásokkal, melyek a megszámlálhatatlan sokaságú „történelmi psárhuzamot" hivatottak igazolni. Két tény, két személyiség leírásában már a legcsekélyebb hasonlóság is elegendő ok annak megállapítására, hogy valójában egy és ugyanazon valóságról van szó. Fomenko képes kijelenteni, hogy Konstantinápoly azonos Szamarkanddal, Volga-parti város, és ma Szamarának hívják; hogy a bibliai Palesztina Itáliában keresendő; hogy Szodoma és Gomorra nem más, mint Herculaneum és Pompei… Nagy Sándor Fomenko szerint valójában Mohamed, ráadásul a 15. században élt. A Julius Caesar által meghódított északi ország nem Britannia volt, hanem Ó-Oroszország…

Nevessünk? Vagy inkább aggódjunk? Az mindennél tragikusabb, hogy oroszok milliói hisznek ezekben a kitalációkban. Az Új kronológia többek között olaszul is hozzáférhető weboldala a követők sokaságával, az előadott elméletek elképesztő tartalmával és az eladási számokkal is mellbe vágja az olvasót. A kiadványokat a Fomenko-követők ráadásul illegálisan be is szkennelik, és ingyenesen letölthetővé teszik.

Alekszandr Dugin: harc a russzofóbia ellen

Van aztán még egy szövegegyüttes, amely alkalmasint kötelező olvasmánynak számít a kormánytagok és a Putyin-munkatársak körében: Alekszandr Dugin filozófus, ezoterista és nemzeti-bolsevista pártalapító összes műveiről van szó. Dugin pártja 1993 óta létezik, híveinek és szimpatizánsainak száma csaknem harminc éve gyarapszik, mára pedig tudható, hogy aki Oroszország ideológiai establishmentjében szeretne karriert csinálni, az semmiképpen sem úszhatja meg ezt a mélyreható agymosást. Dugin közismert módon jó kapcsolatokat ápol a Putyin-féle Egységes Oroszország Párttal éppúgy, mint a főbb európai szuverenista mozgalmakkal, Marine Le Pen Nemzeti Tömörülésétől el egészen Matteo Salvini Ligájáig. Dugin Образы русской мысли. Солнечный царь, блик Софии *и* Русь Подземная (Az orosz gondolkodás képei. A Napcár, Szophia tün-

döklése és a Földalatti Rusz) című, 2021-es műve sok egyetem tantervében szerepel, és rákerült az állami iskolai tanárok számára ajánlott olvasmányok listájára is. Az ismertetőjében ez olvasható: „az orosz Logosz-trilógia befejező, 900 oldalas kötete. A *Noomakhia*-ciklus kulcsdarabja, melyben a szerző bemutatja, hogyan formálódik a Nagy Oroszország nemesi identitásához, illetve az orosz elitek politikájához és ideológiájához kötődő, verhetetlen orosz Logosz. Ezek a filozófiai művek alapvetésül szolgálnak a nyugatosítással és az orosz nemzeti hitelességet aláásó modernizálással szembeni eltökéltségünk megerősítéséhez." A könyv a történettudomány művelőinek éppúgy szól, mint filozófusoknak, vallástudósoknak, kultúrtörténészeknek, politológusoknak, a nemzetközi kapcsolatok, a szociológia és az antropológia kutatóinak.

Dugin két leghíresebb könyvét, az *Ukrajna. Az én háborúm*, illetve az *Oroszország euroázsiai bosszúja* című műveket ugyanakkor Putyin tarthatja nagy becsben. A szlogenszerűen rövid mondatok meghökkentő módon mintha az elmúlt időszak Putyin-beszédeinek beszédvázlatai volnának. Az egybeesések feltűnőek: a stratégiai feladat Dugin szerint az Egyesült Államok elleni harc, el egészen a végső győzelemig, a taktikai terv pedig úgy szól, hogy az első ütközetekre ukrán területen kerül sor. Mindkét forgatókönyv nyomasztóan emlékeztet a mostani hadi fejleményekre.

Értelmezhető-e az orosz-ukrán háború szóhasználata ebben a kontextusban?

Azt jól tudjuk, hogy az orosz diplomaták és politikusok visszatérő panasza szerint a Nyugat állítólagos „russzofóbiában" szenved. És mintha éppen ez, a miniszterek, tévépropagandisták és katonai parancsnokok, Lavrov külügyminiszter és maga Putyin által folyton-folyvást emlegetett „russzofóbia" elleni fellépés volna a tulajdonképpeni *casus belli*. Erről beszélt, erre hivatkozott, ezt nevezte meg a háború okaként Putyin abban a rémisztő beszédben, melyet 2022. február 21-én, a támadás előestéjén tartott, hogy azután egész világunkat a pusztulás szélére lökje. Az orosz-ukrán háború a „russzofóbia" elleni küzdelem háborúja. A *Noomakhia* (görög *núsz, „*ész, értelem, gondolat, öntudat, emberi lényeg" + *makhia*, „harc") szókincséből ismerős, a Russzkij Mir, az Új Kronológia és Alekszandr Dugin-féle nemzeti-bolsevizmus követőitől sűrűn hallott „nyugatosítás" elleni harcé.

A hadüzenet mindannak szól, amit Európa, amit a Nyugat jelent.

Aki eddig hiába kereste azt az ideológiát, amellyel egy diktatúrának nyilvánvalóan rendelkeznie kell, amely nélkül ekkora fenyegető agresszivitás nagyon furcsa és érthetetlen volna, az ezek után könnyen ráismerhet, mi is az, ami ideológiailag nyilvánvalóan meghatározza a mai orosz kormány harci cselekményeit. Egy hamis történelemértelmezésen, paranoián és nemzeti öndicsőítésen alapuló ideológia, amelyet (mint annak idején a nemzetiszocializmust) opportunizmus és identitáskeresés hat át. Ebből a beszédek, találkozók, konferenciák és találkozók útján terjesztett ideológiából aztán konferenciák lettek és nagygyűlések, kiadványok és *Russzkij Mir*-kezdőbetűs kitűzők, melyekhez hol rúnaszerű, hol meg gót betűre emlékeztető, furcsa szimbólumok társulnak.

Egy genetikailag rendkívüli nép története

Látva, milyen kedves Putyin szívének ez a „doktrina", óhatatlanul ránk tör egy aggasztó gondolat: ha Putyin csak részben, ha csak egy egészen csekély százaléknyi részben hitelt ad ezeknek a szövegeknek, hogyan irányíthat tovább rendületlenül egy ekkora országot? Az Új kronológia bölcsességeit közzétevő mintegy nyolcvan kötetnek elég csak a címeit és a tartalomjegyzékeit végigfutni, hogy észrevegyük: a könyvek több, mint fele, negyvenhat kötet Nagy-Oroszország történelmével foglalkozik.

Nyissuk ki véletlenszerűen: amikor III. Iván moszkvai nagyfejedelem (15. század) a trónra lépett, az „Isten kegyelméből minden oroszok nagyfejedelme" titulust kapta. Fomenko az „Isten kegyelméből"-t lazán görögre fordítja: az eredmény nagyjából úgy szól, hogy „Theodoro". III. Iván fia, az Ifjabb Iván ugyanakkor Angliába megy uralkodni. Az angoloknak ő Ivan Rex, amiből brit kiejtés szerint Henry lesz, és közli, hogy ő is „Isten kegyelméből" szállt a trónra, az angolok tehát úgy döntenek, hogy Henry Theodore-nak fogják hívni őt. És íme, mondja Fomenko, valójában innen ered Henry Tudor (azaz VIII. Henrik) neve. Vagyis – vonhatjuk le a következtetést – igazság szerint a Csatornán túli messzi szigetország is a hatalmas „orosz világ" része kellene hogy legyen…

Jól szemlélteti ez a szómagyarázós áltörténelmi humbug, milyen politikai nézetek mozgatják a mostani elnök „trónközeli" köreit.

Az efféle, ijesztő tudatlansággal határos nézetek persze eléggé elterjedtek. Amióta világ a világ, a titokzatos, rejtélyes és okkult értesülések mindig, különösen pedig sötét időkben, nagyon is népszerűek voltak. A kitalációknak se szeri, se száma: az Ikertornyokban nem haltak meg zsidók, az AIDS-et a CIA terjeszti, Lady Dianának azért kellett meghalnia, hogy ne fedhesse fel a földönkívüliek inváziós terveit, az afganisztáni háború egy olajvezeték építése miatt robbant ki, a Covid nem létezik, és így tovább. Az Új kronológia esetében az az igazán nyugtalanító, hogy az „orosz világ" híveinek ez az egyik legtöbbször emlegetett „igazsága". Az pedig még aggasztóbb, hogy az „Orosz Világ"-ra és a Fomenko-féle eszmékre nem egyszer hivatkozott már Vlagyimir Putyin is.

A *Russzkij Mir*-ről Putyin már 2014-ben, közvetlenül a Krím-félsziget elfoglalása után, azon a sajtótájékoztatón említést tett, amelyet minden év decemberében egyenesben szokott közvetíteni valamennyi tévéállomás. Beszédében ekkor azt a kijelentést tette, hogy az orosz „genetikailag rendkívüli" nép.

Talán csak annyit szeretett volna mondani, hogy az orosz a költők és tengerészek népe, de mivel túl sok olyan szöveget olvasott már, ami a fekete szélsőjobb alvilágában terjed, végül is a genetikai felsőbbrendűségnél lyukadt ki. Hű munkatásai aztán még egy lapáttal rátéve erre, már az árja fajra is utalást tettek.

„Az orosz világot különleges genetikai kóddal megáldott emberek lakják! Olyan nép ez, amely nem fél a haláltól, amely megveti a fölösleges kényelmet és a luxust. Az orosz világ olyasmit hoz magával és kínál fel, amit más nem tud nyújtani Európának. Olyasvalamit, amivel Európa

nem rendelkezik: az idegen kultúra és mentalitás diktátuma elleni lázadás bátorságát." Ezt mondta Putyin. Az Orosz Föderáció közoktatásért felelős parlamenti bizottságának elnöke, Vjacseszlav Tyihonov pedig ugyanebben a hónapban már ezzel a mondattal kísérte egy minden iskola számára kötelező egységes tankönyv új tervezetének bemutatását: „Az árja vérűek nagy törzsének egyik ága a Kárpátokból leereszkedve benépesítette a nagy orosz síkságot, Szibériát és a Csendes-óceáni partokat, megalapította Fort Rosst[1]…"

A genetikai felsőbbrendűségről és az „árja vérű törzsről" szóló hablatyoláson már nem nagyon van mit csodálkoznunk: számos történelmi analógia enyhén szólva banális és közismert repertoárjának darabjai ezek. De meglepő módon a történelmi előzményeken túlmutató, egészen aktuális változatok is előkerülnek. Az orosz újságok és tévécsatornák egyszer csak előálltak a gonosz Egyesült Államok elleni új váddal. A vád olyan példátlan és olyan súlyos volt, hogy a világ máris egy újabb nagy bajtól, politikai provokációtól, további háborús támadásoktól kezdett el tartani. Az orosz fegyveres erők sugárzás-, vegyi és biológiai védelmi erőit vezető Igor Kirillov tábornok 2022. március 14-én tett nyilatkozatáról van szó. Kirillov nem senki. És azt állította, hogy ukrán területen létesített amerikai intézetek és tudományos laboratóriumok szelektíven oroszellenes etnikai irányultságú biofegyverek kifejlesztésén dolgoznak.

Légbőlkapott, de annál súlyosabb vád ez.

Tegyük fel (bár tudományos szempontból ez mélységes tudatlanságra vallana), hogy technikailag csakugyan létre lehet hozni ilyen Ku-Klux-Klan-fegyvereket. Igen ám, de hát nem ők maguk hangoztatták két nappal korábban, hogy az ukránok valójában oroszok: ugyanaz a nép, ugyanaz az etnikum, tékozló testvérek? Akkor pedig hogyan tudna különbséget tenni egy ilyen genetikai fegyver ukránok és oroszok között, hogy csak ez utóbbiakat sújtsa?

Akinek kedve van kihámozni a közelmúlt orosz dokumentumaiból, kiváltképpen pedig a háború megindítása előtt, február 21-én tartott elnöki beszédből (melyben a „Mi is hát valójában Ukrajna?" kérdésre Putyin azt a választ adja, hogy Ukrajna pusztán Nagy-Oroszországnak egy leszakadt darabja), hogy miféle áltörténelmi nézetek mozgatják Vlagyimir Putyint és köreit, az végül is rájöhet, miről tarthatott Putyin szegény Macronnak a Kreml-beli hosszú asztal mellett emlékezetesen kínos „határás történelmi előadást". Merthogy ezekkel a szavakkal utalt a kettejük tárgyalására Emmanuel Macron.

Ilyesfajta „előadásokkal" korábban is találkozhattunk már. Kiváló példa rájuk az az írás, amelyet Dmitrij Medvegyev volt orosz elnök a *Kommerszant* hasábjain 2021. október 11-én jelentetett meg. Igen, éppen ő, akit a Nyugat, tudj'isten, miért, progresszív-liberálisnak tart. Nem, Medvegyev nem liberális. Őrült és embertelen eszmék tekintetében nincs különbség közte és utóda, egyszersmind elődje, az elnök között. Hangulatcsinálónak olvassuk csak el cikke legelső bekezdését, mely min-

[1] Észak-Amerika legdélebbi (alaszkai eredetű) orosz településeinek központja Kalifornában (1812-1841). (A ford. megj.)

den különösebb ok nélkül máris Ukrajnával kezdődik.

„Ukrajna saját identitást és fejlődési különutat keres. Ukrajna saját történelmet is szeretne, pedig a nagy történelem egyértelműen arra tanít, hogy a másság jogának elnyeréséhez hosszú évszázadok kellenek. De egyelőre azt kell megállapítanunk, hogy annak, aki Ukrajnát vezeti, nincs nemzeti identitása. Szerencsétlen emberek! Kik ők? Hol keresik a gyökereiket? Miféle nemzeti történelemre hivatkozhatnak? Hová tartoznak etnikailag?"

Medvegyev „kiáltványát" fölösleges is tovább olvasni: már az első sorai nyilvánvalóvá teszik, hová akar kilyukadni az exelnök. Az ugyanis mindjárt kiderül, hogy itt bizony ahhoz az igazi történelmi mélységhez van szerencsénk, amelyet Ukrajna Medvegyev szerint nélkülözni kénytelen. Ő bezzeg nem nélkülözi. Ő még goebbelsi gondolatokat is kézzelfoghatóvá tesz. Egészen beszédes például, ahogyan Zelenszkij elnökre, Zelenszkij zsidó családjára, „etnikumára" és „gyökértelenségére" utal.

Akinek maradtak volna még a nyugati világban illúziói azzal a Putyin-„ikertestvér" Medvegyevvel kapcsolatban, aki a mostani elnök trónját négy éven keresztül (2008-tól 2012-ig) melegen tartotta egy kettejük által az alkotmányos mandátumhossz-korlátozás megkerülése végett kifundált trükkel (hogy utóbb, de már csakis Putyin kedvéért, egészen megszüntessék ezt a korlátozást), annak most ideje észbe kapnia.

No és – túl a történelmi-mitológiai zagyvalékon, túl az egészen alantas, rasszista színezetű inszinuációkon (hogy azután Volodimir Zelenszkijt és az ukránokat lenácizva indíthasson háborút) – vajon miket adhatott elő még Macronnak a Nagyfőnök hat hosszú órán keresztül?

Teret kapott-e a beszélgetésben az obskurus számmisztika? Adja magát ez a kérdés, hiszen a Fomenko-féle Új kronológia állításainak legalább a fele numerológiai egybeeséseken alapszik, Putyin pedig az őt jól ismerők tanúsága szerint addig nem vág bele fontos dologba, amíg ezt valami kerek és sorsszerű dátumhoz nem kötheti. A georgiai háborút 2008. 08. 08-án indította el, az ukrajnait pedig 2022. 02. 22-én akarta megkezdeni. A Kínai Kommunista Párt főtitkára, Hszi Csin-ping hiúsította meg ezt a tervét azzal, hogy az olimpia záróünnepségének végéig negyvennyolc órányi haladékot kért tőle. És Putyin most könnyen azt hiheti, hogy e miatt a kabbalisztikailag kedvezőtlen diplomáciai lépés miatt alakul kedvezőtlenül a háború.

Ilyen a mentalitása: atavisztikus, misztikus, obskurus. Kiderül ez az őt jellemző szókincs és képi világ vizsgálatából is. Nem használ számítógépet, nem tájékozódik a neten. Papokra, szerzetesekre hallgat. Elzarándokolt az Athosz-hegyre. Hitelt ad jósoknak és sámánoknak. Hisz a szemmel verésben, a varázskenetekben, a „kozmikus energiában", a nietzschei Übermenschben, abban, hogy tíz méter távolságból is meg lehet fertőződni. Csak meg kell nézni, hogyan zajlanak le a találkozói nemcsak Emmanuel Macronnal vagy Olaf Scholz-cal, hanem a saját védelmi miniszterével, Szergej Sojguval és Szergej Lavrov külügyminiszterrel is: mindőjüket extrém hosszúságú asztalok túlsó végére ülteti, hogy minél messzebb legyenek tőle.

Z mint náci

Putyin a magányt kedveli, senkivel sem szeret találkozni. Visszatérő Big Brotherként a fehéret feketének, a feketét fehérnek mondja. Fejtetőre állítja azt, ami magától értetődő, másoknak tulajdonít olyasmit, ami közismerten őrá magára jellemző.

Vegyük az „Ukrajna nácitlanítása" formulát. Rengetegszer hallottuk már ezt az Ukrajnát lejáratót kifejezést itt, Olaszországban is. Eleinte azt lehetett hinni, hogy csak a rossz hírű Azov zászlóaljra, erre a háborús bűncselekményekkel vádolt, és szélsőjobb körökhöz kötődő idegenlégió-szerűségre utal. Vagy négyszáz forrófejű alakra, akik elférnek egyetlen kaszárnyában. De még ha szélsőséges fanatikus, megátalkodott náci is mindőjük, elképzelhető-e, hogy Putyin párszáz bűnöző miatt indít háborút?

Nem képzelhető el. Akkor viszont Putyin szerint hol az a sok náci Ukrajnában, egy olyan országban, amely a holocaustot is megszenvedte? Zelenszkij elnök aligha illethető ilyen jelzővel. Zelenszkij zsidó, több rokona is a Babij Jar-i szurdokban végezte Kijev mellett, amely ma emlékhely, ráadásul Putyin rakétái mindjárt a háború elején telibe találták.

Nácizmust itt – orwellien – épp olyasvalaki emleget, akit mintha nagyon is furcsa szálak fűznének a történelmi német nemzetiszocializmushoz. A rejtélyesnek látszó, új jelösszefüggéseket pedig csak a kimondatlan, szubtextuális utalások, a kollektív képzeletvilág, a második világháború szörnyű éveinek gyászos emléke alapján lehet értelmezni

Ilyen jel először is a mindenütt szembeszökő *Z*.

Az egész világ felfigyelt már rá, hogy az orosz katonai járműveken, fegyvereken és dokumentumokon a háború kezdete óta feltűnik egy érthetetlen jel, a *Z* betű. Ez lett az orosz csapatok jelvénye. Ha úgy vesszük, egy fél horogkeresztre emlékeztet veszedelmes módon. És bár a hiteri szvasztika felső horga jobbra néz, nem mondhatjuk, hogy jobb hatást keltene így, megfordítva.

De nem is csak a harctereket uralja a nagy *Z* betű. A baljós cikk-cakk Oroszország-szerte nagyon sok mindenen feltűnt.

Árvaházi gyerekekkel formáltattak a park haván *Z* betűt, és lefényképezték őket. A pétervári metrótérképeken is ott látható már a *Z*. Ezt a jelet hagyta hátra a politikai rendőrség a Memorial társaság moszkvai irodáiban, miután egy tizenöt órás házkutatás keretében tört-zúzott, bútorokat és dokumentumokat semmisítve meg. Nem csoda, ha valakinek erről a Kristályéjszaka és a romokon hátrahagyott horogkeresztek látványa jut az eszébe.

Még egy orosz tornász, Ivan Kuljak trikóján is ott díszelgett a *Z*, amikor Kuljak egy dohai verseny végén az aranyérmet elnyerő ukrán atléta, Ilja Kovtun tőszomszédságában a dobogóra állt.

NEM SZÉGYELLJÜK MAGUNKAT – olvasható Moszkva központjában egy három emelet magas *Z* betű mellett. A jel színezése is sokatmondó: a narancssárga-fekete csíkok a cári Szent György-rendre emlékeztetik az igaz hazafiakat.

Az orosz parlament képviselői *Z* betűs jelvényt tűznek a hajtókájukra munkába menet. Csokipapírokon, plüssállatokon, sőt piacon árusított tojások héján is ott az érthetetlen, fatális jel.

Amikor mindenki számára világossá vált, hogy nem holmi krikszkrakszról, és nem is valamiféle kis csoport jelvényéről, hanem az ukrajnai hadművelet tulajdonképpeni emblémájáról van szó, az orosz propaganda elkezdte magyarázni, mit is jelent a *Z*. Az orosz védelmi minisztérium katonai tájékoztatási bizottsága még egy hivatalos magyarázattal is előállt. Ez a „hivatalos magyarázat" azonban nem tette könnyebbé a megértést, sőt, még nehezített is rajta. Szemiotikai szempontból nézve a dolgot: nemhogy megoldaná a *Z* talányát, a kérdést egy újabbal tetézi. Vajon miért nem sikerülhet megértenünk, mit jelent a rejtélyes *Z*? Mintha egyenesen az volna a célja, hogy értelmezhetetlen, hogy titok legyen.

Nézzük csak, milyen magyarázattal szolgál a Védelmi Minisztérium körlevele ahhoz a javaslathoz, mely a politikai lojalitás kifejezéséhez a latin ábécé *z* és *v* betűjének jelét javasolja! A rendelkezés szövege így szól: „A lakossági bizalom fokozása végett, illetve a V. V. Putyin és az orosz hadsereg valamennyi kezdeményezése iránti feltétlen támogatás kifejezésének jelzéseképpen a mai naptól minden hivatalos irat fejlécének tartalmaznia kell a Védelmi Minisztérium által használt *Z* és *V* jelet…"

A körlevél közepe táján végre a betűjelek értelmezésére is sor kerül. A *Z* elsőrendű használatát eszerint az indokolja, hogy a *Za pobedu!* (Győzelemre fel!) mondat ezzel a betűvel kezdődik. Igen ám, de oroszul a *z*-t nem így, hanem egy hármasra emlékeztető karakterrel írják, ráadásul egy propozíció ez, a *za* első betűje. Vagyis nem egy teljes értékű szóé, csupán egy prepozícióé. És még ha megfelelne is ez az igazságnak, miért nem cirill betűvel íródik? Hogy jön ide a latin ábécé *z*-je?

A *V*-ről a Védelmi Minisztérium egyszerűen azt is mondhatná, hogy *Victory*-t jelent (amit mindenki nyugodtan tudomásul is venne, és egyszeriben azt is megértené, hogy a *Szputnyik V* vakcina nevében mit keres a *V*), ehelyett azonban újabb zagyva magyarázattal áll elő. A *V* őszerintük a cirill *B* betűt helyettesíti, amely a *Szila* ***v*** *pravgye* (Igazságban az erő) jelszóban a *v* prepozíció, és a ***Z****adacsa bugyet* ***v***üpolnyena (A feladatot végrehajtjuk) jelszó „végrehajtjuk"-jának (*vüpolnyena*) a *v*-je.

A két jelszónak nyoma sincs. Senki sem használja őket ebben a háborúban.

Minden bizonytalan, megmagyarázhatatlan, ködös és bizonytalan, sugallja a rezsim. Az emberek kognitív és logikai képességét akarhatja ilyen módokon még tovább gyengíteni, egyre azt sulykolva, hogy nem a megértés a dolguk, hanem az engedelmesség és a megérzés.

A megérzés, igen. Nem értik ezt a *Z*-t, és nem jut eszükbe, hogy tulajdonképpen mi is kötődik a kollektív tudattalanban a *V*-hez. A rémült és szorongó orosz lakosság, az állami bürokraták és a rendszer hű szolgái a bonyolult jelentéseket felfogni képtelenül, fejetlenül kapkodva próbálják mégis megérteni őket.

És akkor mit dob fel egyszer csak – legalábbis abból ítélve, amit sokan beszélnek – a kollektív tudattalan? A betűjeleket Oroszországban, nem latin karakterekkel írják, ezért ez csak valami különleges, netán gótikus emlékeket ébresztő dolog lehet. Nem csoda hát, ha sokan a nácikat és a „Zieg"-et szeretnék belemagyarázni. Csakhogy a *Sieg*, azaz győzelem jelentésű szót

németül *S*-szel írják. Ennyire tudatlanok volnának az orosz marketingesek? Dehogy, vetik ellen mások. Inkább az Ukrajnát megszálló hitlerista német katonák, a *Zentr* hadseregcsoport jeléről lehet szó, úgymond[2].

A szóban forgó német náci hadseregcsoport 1941-ben épp Ukrajna ellen indított embertelenül kíméletlen háborút. Láthattunk erről rengeteg filmet, hallhattuk az erről szóló Viszockij-dalokat. És emlékszünk rá, hogy a filmekben és a dalokban is hogyan öltött furcsán és megmagyarázhatatlanul romantikus színezetet ez az esztétika, a pusztító energia, az eleganciát elvetemült gonoszsággal keverő, feltartóztathatatlan erő.

Nem vall éppen nagy bölcsességre, hogy a szovjet kultúra sajátos módon irigységet keltett a legjobb szovjet színészek jóvoltából sikkesnek és gőgösnek ábrázolt történelmi ellenfél iránt. Mi volt ez? Öncsonkítás? A lenyűgöző gonosz iránti rajongás átka ma a győztesek fiainak hullik vissza a fejére.

A legnagyobb rajongással övezett alak, mindenki kedvence Max von Stierlitz SS-Obersturmbannführer, azaz szovjet kém volt. Ő 1973-ban egy tizenkét részes tévéfilmsorozat főszereplőjeként tűnt fel, és mind a tizenkét részben nácinak öltözve, náci parancsokat hajtott végre, és tette mindazt a szörnyűséget, amit egy nácinak tennie kellett, habár esténként rádióüzeneteket küldött a szovjet kormánynak. Nos, ő viselte a csodás *V*-t az egyik zubbonyujján, a másikon meg egy csinos horogkeresztet. Ilyen esztétika bűvölt el és nyűgözött le nem is egy orosz nemzedéket.

A sorozat leglelkesebb nézője, aki többször is végignézte mind a tizenkét részt, és miután végignézte őket, azt a pályaválasztási döntést hozta, hogy ő is kém lesz, éppen húszéves volt, amikor minden tévékészüléken ez a film ment. Így olvasható az életrajzában, így mondja ő maga is, ha megnyilatkozik. A mai elnökről, a mostani konfliktus kirobbantójáról, számtalan háborús bűncselekmény tetteséről: Vlagyimir Putyinról van szó.

Van-e még torz lélek, aki éppen 22-én, hajnali négykor, Kijev bombázásával akarna háborút indítani? Pontosan úgy, ahogy Hitler tette 1941. június 22-én, hajnali négy órakor. Kijev bombázásával, igen. A különbséget, azt, hogy Putyin ezt végül két nappal elhalasztotta, tudható, hogy mi okozta: az a kínai kérés, hogy hagyja még békén a világot, amíg véget nem ér az olimpiájuk. Putyin háborúindító beszédét mindenesetre már 21-én este leadta az állami televízió.

Ki az az őrült, aki egy fél horogkeresztet merészel címerül választani? Olyan ez, mint valami katonai *reenactment*, amiben oroszok játsszák újra a német megszállók szerepét.

A bombák és a halottak viszont igaziak.

Így kerülnek egymás mellé a nácizmust idéző textuális és vizuális jelek, gót betűk és azoknak a *Russzkij Mir*-féle „történészeknek" a kedvenc rúnaszerűségei, akik a papokkal együtt már vagy húsz éve tágítják az orosz elnök fejét.

A légkör a Raszputyin rossz befolyását megsínylő Romanov-dinasztia végnapjait idézi.

[2] A Szovjetuniót Ukrajnán keresztül megtámadó *Heeresgruppe Mitte* nevű Wehrmacht-hadseregcsoport (többek között egy mindmáig közismert Viszockij-dalból is elhíresült) orosz elnevezése, ami azonban nem német Z-vel, hanem (cirill) c-vel írandó. (A ford. megj.)

Igazi orosz férfiak

Az Elnök magánéletéről nagy ritkán kiszivárgó hírek nem szólnak a családjáról. A lányait Putyin nyilvánosan megtagadta. („Mit mondjak arról a két nőről?") Annál nagyobb nyilvánosságot kap szenvedélyes vonzalma a tesztoszterondús alfahímkilengések iránt. A Covid-járvány és Putyin lelkiállapotának az elszigeteltség miatti megváltozása előtt a lapok és a tévéműsorok tele voltak olyan fotókkal, amelyek meztelen mellizmaikon vastag aranyláncot villogtató, vad motorosok társaságában ábrázolják őt. A Putyint is a tagjai közt tudó egyesületnek Éjszakai Farkasok a neve.

Az Éjszakai Farkasok vezetője közeli barátja Putyinnak, és „Sebész" néven ismert, a foglalkozására nézve ugyanis orvos, közelebbről arcplasztikára szakosodott plasztikai sebész. Végül is jól jöhet alkalomadtán, ha van kéznél egy jóbarát, aki felismerhetetlenné varázsolhatja az embert.

Erről a barátságról olaszul is sokat lehet olvasni ezen a weboldalon: https://it.public-welfare.com/3969825-biker-surgeon-zaldostanov-and-quotnight-wolves.quot-biography-and-personal-life-of-the-biker-surgeon. Például arról, hogy 2013-ban Putyin saját kezűleg tünteti ki a Sebészt egy igen magas rangú katonai érdemrenddel. A kommentár: *Leader come Lui* (Egy olyan vezér, mint Ő). Van-e olasz, akiben ne idézne fel emlékeket a „*Lui*"-nak ez az egyszerre lelkes és titokzatos, közelebbi pontosítást nem is igénylő használata?[3]

Férfias testvériség. Háború- és erőkultusz. Rémült moszkvaiak germán istenítéletre emlékeztető vad nyári bulikat emlegetnek, amelyeken elitegységek katonái csobbannak zajosan a városi szökőkutak vizébe. A rendőrség eltűnik az utcákról, mert valóságos „rendőrvadászat" kezdődik ezeken a napokon, megverik és a kutakba hajigálják őket.

Egy ideje újabb alkalom nyílt az önfeledt ünneplésre: február 27-ét (három nappal az invázió kezdete után) „a speciális hadműveleti erők napjává" nyilvánították. A plakátokon kétfejű sas: *A DICSŐ HAZAFIAK*.

A háború kirobbantásáért és folytatásáért felelős vezetők nemcsak az olyan „igazi macsókat" dicsőítik előszeretettel, akiket gúnyos vigyorra késztet, ha azt látják, hogy egy nő fontos hivatalt visel (Putyin Liz Truss brit külügyminiszterről: „Hogyan lehet egy nő a külügyminiszter?"), de egész Európát is szívesen illetik lesújtó tartalmú kijelentésekkel, mint például: „Az európaiak korruptak [mondják a világ egyik legkorruptabb államának az irányítói], bármit hajlandóak áruba bocsátani." Minden adható és vehető? Hát persze!

A saját cinizmusát árulja el, aki ilyet képes állítani: „Na, mit csinálnak az európaiak? Hamis igazolásokat vesznek pénzért az európai orvosaiktól, hogy megkapták a Pfizer-oltást, aztán ide jönnek hozzánk, hogy beoltassák magukat a mi Szputnyik V-nkkel." Putyin mondta ezt egy vállalkozókkal tartott webes találkozón 2021. október 21-én a szocsi Valdaj Klubban.

Apropó: miért hívják éppen Valdajnak ezt a klubot? Hogy jön ide egy középorosz helységnév? Nagyon egyszerűen. Úgy, hogy Valdajt az oroszok „Halálvölgy"-nek is mondják. A legendák szerint ugyanis Valdaj „erőközpont", olyan hely, ahol természetfeletti erők hatnak, emberek tűnnek el.

[3] Utalás Mussolinira és Berlusconira. (A ford. megj.)

„Az Orosz Világ egyesítheti és egyesítse is mindazokat, akik szívükön viselik az orosz nyelvet és az orosz kultúrát, éljenek bár Oroszországban vagy Oroszország határain kívül. Használják ezt a kifejezést amilyen gyakran csak lehet: Orosz Világ…" – buzdította értelmiségi hallgatóságát Vlagyimir Putyin a szentpétervári Gyerzsavin-házban, egy 2006-os találkozón.

Győzve győz az Orosz Világ diadalmas terve. Nem azoké az olasz egyetemi oktatóké, akik (nem mind) határtalan jóhiszeműséggel a *Russzkij Mir* kezdőbetűit is ráteszik a saját szlavisztikai tanszékük logójára, hanem a Putyin-féle, őrült ezoterikus tanokra, az Új *kronológiá*-ra és jól ismert összeesküvés-elméletekre, a Szent György-színekben pompázó és *Z*-falfirkás *Na, megálljatok!* fenyegetőzésre alapozott Orosz Világé. Nézzük például, mik hangzottak el a Herszon (az ógörög Kherszonészosz Tauriké) városában 2014-ben celebrált ünnepségen, miután az oroszok elfoglalták a „szent félszigetet", beteljesítve ezzel (Jézus Krisztus születésével kapcsolatban is) a Szentírás jövendöléseit.

„Herszónban vagyunk, Szent Vlagyimir nagyfejedelem szülővárosában. Az ő nagy erkölcsi teljesítménye – az ortodoxia felvétele – teremtette meg azt a közös alapot, amely Oroszország, Ukrajna és Belarusz népeit egyesíti" – hirdette híres „krími beszédében" 2014. március 17-én örvendezve az elnök.

A későbbiekben aztán kijelentette még, hogy aki a politikájával szemben tiltakozni merészel, az – úgymond – nyilvánvalóan „külföldi betolakodók zsoldjában" áll.

A nemzet vezére ezek után újabb kóstolót adott népének a Harmadik Birodalom hírhedt repertoárjának újrahasznosított szókincséből. Az ellenzékieket ugyanis „nemzetárulóknak" nevezte. A nyíltan ellenzéki újságírókat és értelmiségieket az oroszországi hatalom ettől kezdve az *inoagent* bélyeggel látta el, ami nagyjából azt jelenti, hogy „külföldi államok ügynöke". Innen pedig már tényleg csak egy lépés a hitleri *Nazionalverräter*. A hatalom pedig nem sokkal később neki is lát, hogy letartóztassa az állítólagos *inoagent*-eket. Ismert és népszerű orosz értelmiségieket kiváltképpen fenyeget ilyen veszély. A szerencsésebbje (valóban) a külföldet, az emigrációt választja.

A 2014-es ünnepségek további szónokai a „történelmi alapok"-ról beszélve rámutattak, hogy a Krím (a Fomenko-féle teóriának megfelelően) Jézus Krisztus szülőhelye. Ezért aztán hatósági buzdításra sokan le is dobták magukról a ruhát, hogy a Kherszonész szent vizébe vessék magukat.

„A Krím visszatért Oroszország anyácskához! Ekkora öröm még sohasem érte az orosz népet. A feltörő hazafias érzés hullámain Vlagyimir Putyin népszerűsége az egeket ostromolja" – olvasható az Orosz Föderáció elnökének hivatalos honlapján. Krím tartományi elnöke, Szergej Akszjonov rátett még egy lapáttal: „Mindnyájunk közös öröme ez. Kívánjuk, hogy az Orosz Világ tovább gyarapodjék, nője ki a mai határokat, és foglalja magába [így már 2014-ben!] Ukrajna dél-keleti területeit is."

Akit meghökkent a „szent" tengerbe ugró meztelen emberek látványa, az vajon mit szól azokéhoz, akik a mokány őszlávok nyomán ke-

reszt alakú lékeket vágnak a jégbe, hogy a dermesztő téli folyóvizekbe merítkezzenek? Sajnos továbbra sem világos persze, hogy mi közük a pogány szláv ősöknek a keresztszimbólumhoz.

Az Új kronológia légbőlkapott és dokumentálatlan állításai kapóra jönnek a történelmen élősködőknek. Vegyük észre, hogy két hónapnyi orosz agresszió után mennyire mást mondanak már az ideológusok és propagandisták az ő mitikus orosz univerzumuk alapkérdéséről: hogy ugyanis pontosan hol található a szóban forgó „világrendszer" súlypontja. Hol az a hely, amely méltán tekinthető az orosz világ régi fővárosának, a köldökének mintegy?

A kérdést néhány kevéssé szerencsés háborús fejlemény tette aktuálissá. Az Ukrajna feletti villámháborús győzelem elmaradt, az orosz hadsereg nem tudta három nap alatt elfoglalni Kijevet, és visszavonulásra kényszerült. Nem teljesült az, amire Putyin olyannyira vágyott: hogy (a Putyin által nyíltan önhmagával azonosított) Vlagyimir nagyfejedelem és népe szimbolikus megkeresztelkedésének 988-ban helyet adó Herszon és a Krím után (mely fontos része volt a bizánci birodalomnak, tehát már csak ezért is indokolt, hogy Oroszországot „második Rómá"-nak lehessen nevezni) „Ős-Nagyoroszország egészének régi fővárosáról", Kijevről is kijelenthesse, hogy sikerült a putyini Oroszország részévé tennie.

De nem sikerült. Kijevet sikeresen megvédték az ukránok, következésképpen a „vissza Kijevet, az orosz civilizáció bölcsőjét" jelszavától sürgősen meg kellett szabadulni. A kínos problémát orvoslandó, az illetékesek úgy döntöttek, hogy felülvizsgálják a „Kijev mint főváros" elképzelést. A megoldás kulcsa ismét csak a történelem újraírása volt.

2022. április 20-ai Putyin-beszéd, melyet az elnök abból az alkalomból tartott, hogy éppen két hónapja kezdődtek meg az Ukrajna elleni „speciális hadműveletek", kevéssé meglepő módon nem a harcok pillanatnyi állásáról, hanem a mesés régmúltról szólt.

Azzal a gonosz nyugatiak által propagált elmélettel szállt ekkor vitába Putyin, amely szerint a Kijevi Ruszt a 9. században skandináv kereskedők, a Rurik vezette úgynevezett varégok alapították volna. Pontosabban szólva: az orosz vezető Ruriknak nem a kulcsszerepét, hanem a varég származását vitatta, illetve azt, hogy Kijevnek döntő jelentősége lett volna az államalapításkor. Rurikról – mondta Putyin – a szakemberek (vajon mifélék?) nemrég kiderítették, hogy „orosz anya szülte". Ami kissé kétes állítás, ha meggondoljuk, hogy Rurik a 9. században élt, „orosz nép"-ről viszont csak körülbelül a 14. századtól kezdve beszélhetünk.

De még ennél is meredekebbnek tűnik az, amit azóta nagyon fel is kapott a média: az az állítás mármint, amely szerint Rurik nagyrészt Sztaraja Ladogában élt és működött. A Leningrádi Területnek tényleg nagyon szép helye ez (impozáns erődítmény, felejthetetlen tájak), és mintegy 100 kilométernyire van Tokszovótól, ahol gyerekorának egy részét Putyin is töltötte. Nyár derekán, a mágikus gondolkodás számára ellenállhatatlan napforduló táján hivatalos ünnepségek kezdődnek itt, „Sztaraja Ladoga, a Rusz régi fővárosa" címmel. Itt avattak fel nemrég egy új Rurik-emlékművet, és a le-

gendás Oleg fejedelem sírját is megtalálták.

Remek opció kínálkozik így. Szentpétervártól nem messze, a cári Oroszország biztonságos belsejében a vezér gyermekkorának emlékeivel teli Sztaraja Ladoga a rezsim szempontjából kiválóan alkalmas rá, hogy a *Russzkij Mir* őseredeti kiindulópontjaként Kijev helyére kerüljön.

Újraírni a történelmet

A putyini Oroszországban, de már a Putyin előttiben is, mindenkor szeretik és szerették „újraírni a történelmet". Orwellből ismerős ez: a tájékoztatási szervek egyik munkatársa naponta ellenőrzi, milyen új ideológiai tendenciák vonatkoztatandók a múltra, hogy a történelmet aztán ezeknek megfelelően hozzájuk igazítsa és újraírja.

A folytonos történelembuheráló hajlam következetlenné tette a szovjet kommunista párt mindenkori irányvonalát és útmutatásait. Erről tanúskodik visszaemlékezéseiben sok jól értesült egykori kommunista, mint amilyen Alekszandr Barmin korábbi görögországi nagykövet volt, aki 1937-ben Nyugatra menekült, a német párt egykori vezetője, Ruth Fischer, vagy olyanok, akik íróként ábrándultak ki a kommunizmusból, mint Arthur Koestler és Victor Serge. Sokan nem értették, hogyan vehetett a kommunista ideológia ilyen sokszor ennyire éles kanyarokat, és meg kellett állapítaniuk, hogy sohasem letett tudni, milyen lesz a következő, az újabb múltváltozat… Így született az a fekete börtönhumor, mely markáns nyomot hagyott egész Kelet-Európa, de különösen Oroszország irodalmának stílusában. Hadd utaljak itt csak Venyegyikt Jerofejev és Szergej Dovlatov műveire, vagy éppen Jerzy Pilch lengyel írónak *Az angyal szárnya alatt* című regényére.

Umberto Eco a történelmet illetően is sok írásában adott hangot egyfajta egészséges relativizmusnak és posszibilizmusnak. „Mi van – tette fel például *A hamisság erejé*-ben[4] szokott iróniájával a kérdést –, ha az ősrobbanás is csak ugyanolyan fantasztikus mese, mint az a gnosztikus történet, amely szerint a világ egy ügyetlen demiurgosz elszólásából született? Azt a sejtést – folytatta –, amely szerint nem a Nap kering a Föld körül, némelyek egy bizonyos történelmi pillanatban ugyanolyan őrült és elvetendő ötletnek tartották, mint azt, hogy világegyetem márpedig nem létezik, így hát akkor sem árt majd észnél lennünk, ha a tudomány embereinek közössége esetleg közhírré teszi, hogy a világegyetem ideája ugyanúgy illúziónak bizonyult, mint a lapos Földről vagy a rózsakeresztesekről szóló elképzelés. Végül is ez a kultúrember fő kötelessége: legyen résen, hisz az enciklopédiát naponta újra kell írni."

Most aztán láthatjuk, mire jutott a „kultúremberek" társasága Oroszországban. Azt, amire Eco csak ironikusan buzdít, ők komolyan vették, és valóban újraírták „az enciklopédiát", de maguk módján. Ők mintha valóságosan *A Foucault-inga* főszereplőinek nyomába léptek volna, létrehozva így, minden irónia nélkül, a maguk Tervét.

Ez a Terv valósul meg a háború kezdete óta Ukrajnában. És nem azért állítjuk ezt, mert valamiféle titkos elgondolást akarunk lelep-

[4] Magyarul: *La Mancha és Bábel között. Irodalomról* (Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004).

lezni (legyen világos: a leleplezősdi és a konteómánia igencsak távol áll tőlünk), hanem azért, mert nagyon is nyilvános minden. Az első lépés az „Ős-Nagyoroszország visszahódítása, *Noomakhia*-diadal és *Russzkij Mir*-uralom" címmel ellátható Terv végrehajtásának folyamatában Georgia egy részének elfoglalása volt 2008-ban. A következő a Krím, illetve vele együtt a donyecki és luganszki területek annexiója volt, amit 2014 óta idegőrlő háború kísér.

A Nyugat most fogja fel, hogy ha Putyin hadserege egész Ukrajnát elfoglalná, akkor – túl azon, hogy a balti államokat és Lengyelországot is megtámadhatja – az orosz nukleáris rakétakilövők sokkal közelebb kerülnének Közép-Európához. És Putyin, Lavrov és az orosz hadsereg vezetőinek nyílt beszéde arra vall, hogy egyáltalán nem félnének atomtámadást indítani sem. A NATO-vezetés aggodalmából ítélve úgy tűnik, hogy a világ végre komolyan tartani kezdett egy ilyen támadástól. Az orosz vezért a messianisztikus küldetéskényszer minden óvatosságtól megfosztja. „Meghalunk, jó, oké – mondta fiatalok előtt már 2018. október 18-án a Valdaj Klubban (igen, abban a bizonyos Halálvölgyhöz címzettben) –, de mártírok leszünk, és a mennyországba jutunk! A többieknek pedig végük, és annyi."

A hallgatóság rábólintott.

A tömegek lélektana (1895) című, mind Lenin, mind Goebbels által sűrűn idézett művében Gustave Le Bon így fogalmazott: „A tömegre csak úgy tud hatni egy eszme, ha a lehető legkategorikusabb és legegyszerűbb formában sulykolják belé."

A történelem folyamán az agitátorok és népvezérek mindenkor a mármár abszurd szimplifikáció útját választották: így számíthat valaki pro és kontra magyarázkodás nélkül nagy egyetértésre. Az oroszországi jobboldal történetének ismerői jól tudják, hogy ilyesfajta érvelés vette le a lábáról Fjodor Dosztojevszkijt is: gondoljunk csak az ő nacionalizmusára, gyanakvó hajlamára, arra, ahogyan – a Nagy Inkvizítorról szóló parabolájában is – egy világméretű katolikus összeesküvést vélt leleplezni. Csak hát Dosztojevszkij zseniális író volt, Putyin meg valami egészen más.

Putyin „orosz világa" nem létezik című cikkében (*il Mulino*, 2022. március 3.) Lucia Cianetti nagyon is igaznak és találónak tetsző megállapításokat tesz. A szerzőnő teljes joggal tulajdonít nagy jelentőséget az orosz elnök gondolkodásában szerintem is meghatározó elemeknek, majd így fogalmaz: „Putyin birodalmi ambíciói, melyek ehhez a most még megjósolhatatlan végű háborúhoz vezettek, nem csupán az ukrán történelem képtelen olvasatából, hanem saját társadalmának felszínes és ideologikus értelmezéséből is fakadnak."

Egy pontosítás mégis kikívánkozik itt. Mert mi van, ha Putyin nem felszínes, hanem éppenséggel nagyon is mélyreható módon igyekszik a valóságot azokhoz a népszerű, de obskurus, áltörténelmi és sejtelmes képzetekhez igazítani, amelyek sok-sok éve jelen vannak a társadalomban?

Mit akar Putyin valójában?

Gyakran hallani: „Putyin egész Ukrajnát akarja. Nem, csak a két szakadár terület keleti részeit. Illetve a többit is…" És így tovább, még és még. Hogy ezeket a területeket mindenképpen, és aztán egész Ukrajnát, plusz a sci-fibe illő *Russzkij Mir* többi darabját, Kazahsztánt is beleért-

ve, azt lehet, hogy meg is támadja hamarosan… Sőt Moldáviát, és sajnos Romániát és Lengyelországot is, habár Románia és Lengyelország a NATO tagja.

De tartok tőle, hogy még csak nem is erről van szó.

Nem arról, hogy Putyin „akar"-e vagy „nem akar" valamit. Az „akarás" nem a megfelelő kategória. Putyin abban a megrögzött hitben él, hogy kötelessége terjeszkedni, mert neki *küldetése* ez; és nincs olyan konkrét cél, amit elérve meg akarna állni.

Ha viszont így van, akkor ugyan miféle sikerrel kecsegtethetnek a tárgyalások? A múltban úgy-ahogy tárgyalgatott a Nyugat a Szovjetunióval. A szovjet mentalitás és a Putyin-klikk mentalitása között azonban óriási a különbség. Bidennek sokkal bonyolultabb a feladata, mint amilyen a Reagané volt.

Pszichiáterek, pszichológusok a megmondhatói, hogy vajon lehet-e itt paranoid szindrómáról beszélni. Paranoiáról, amit jelen esetben beteges vágy, a fél Európát az „orosz világ", a *Russzkij Mir* „szellemisége" jegyében egyesíteni akaró elszántság táplál. Egy magánelmebajról, amihez azonban az információhiány és a nagy érzelmi stressz valamiféle kollektív tébolyt is társít. Ha igen, akkor sajnos nem ez volna az első eset, hogy egy őrült vezér kormányozta nagy állam lakosai kollektív téboly jeleit mutatják.

Sok a beszéd, de tulajdonképpeni vád érdekes módon sohasem hangzik el azzal az Ukrajnával szemben, amely felé a rakéták repülnek, és amelyet Putyin akár atombombával is fenyeget. Fontos leszögezni: Ukrajna mint olyan, hősies előőrsként most a nyugati értékeket védi, a méltóságát, a területi integritását, az európai erkölcsiséget és etikát védelmezi a *Noomakhiá*-val szemben. Ám ez az Ukrajna Putyin és az ő emberei szemében láthatatlan, jelentéktelen, nem létező valami; a Terv parányi része, menet közben likvidálandó apróság csupán. Adjunk mindnyájan hálát Ukrajnának, amiért nem hagyja csak úgy likvidálni magát.

Putyin pszichofilozófiai doktrinája szerint Ukrajna nem több, mint Oroszországnak egy „eltévelyedett" darabja, egy önálló kulturális identitás nélküli terület, melyet hatalmukba kerítettek és a saját önző céljaik érdekében sikeresen „elnyugatiasítottak" a gonosz külföldi erők. Így értelmezendőek a Putyin- és Lavrov-féle skizoid kijelentések: „Dehogyis támadtuk mi meg Ukrajnát", „Csak azért vagyunk ott, hogy felszabadítsuk".

Ha Putyin és Lavrov tényleg elhiszik ezt, akkor be kell látnunk, hogy észérvekkel semmire sem jutunk.

Kár. De mit lehet várni olyan tárgyalásoktól, amelyek során az egyik fél igyekszik értelmesen és logikusan, gyakorlatias nyelven beszélni, a másikat viszont az orosz kozmizmus, a pánszlávizmus, a Nyugat ideológiai mételye alóli „felszabadítás" eszméje vezérli?

Újságírók, tévés talk show-celebek javaslata szerint ideje „jóhiszeműen odaülni a tárgyalóasztalhoz", és a békesség kedvéért akár teljesíteni is a Nagy Vlagyimir egy-két óhaját. Mintha bizony definiálható és követhető óhajai volnának, mintha határt szabna az ambícióinak!

Miféle határt? Az agressziót elkövető és már latorállamnak számító ország élén ma egy olyan ember áll, aki meg van róla győződve, hogy Oroszország „sohasem kezdeménye-

zett háborút, mindig csak muszájból védekezett és diadalmaskodott fényesen". Igaz volna ez? Volt az is, de csak a napóleoni háborúban és Hitler ellen. Máskor viszont a saját birodalmi libidójának hódolva igenis ez az ország kezdeményezett háborúkat, és a célt olyankor sohasem tisztázta előre. Meghátrálni csak akkor volt hajlandó, ha úgy látta, hogy a folytatás éppen rá, a konfliktusért felelős birodalomra hozna súlyos belső következményekkel járó katasztrófát.

A 19. századi orosz birodalmat nehéz helyzetbe hozta a krími háború, melyet az oroszok a Brit, a Francia és az Oszmán Birodalom, valamint a Szárd Királyság koalíciója által támogatott Moldva ellen indítottak. I. Miklós cár, akit Putyin paradox módon többször is az eszmei elődjének nevezett, elvesztette ezt háborút (1856), és bele is halt a bánatba, birodalmában pedig alapvető reformokra került sor.

Húsz évvel később az Oszmán Birodalom elleni kínkeserves háború (1877) okozott súlyos válságot Oroszországban. Újabb harminc év elteltével az Orosz Birodalom az orosz-japán háború (1904-1905) miatt került szégyenbe. Ennek a háborúnak a kezdetén az orosz csapatok egyébként helyi parasztnak álcázott katonák segítségével annektálták Mandzsúriát, ami nagyon emlékeztet arra, ahogyan 2014-ben a Krímet csatolták el a „kis zöld emberkék".

Mire az I. világháborúba belépett, már annyira meggyengült a cári Oroszország, hogy a kegyelemdöféséig, vagyis az 1917-es bolsevik hatalomátvételig és az óriási területi veszteségekkel járó breszt-litovszki békéig többé nem is tért magához.

Afganisztánról pedig aztán (1979), a hatalmas Szovjetunió végének okozójáról és kezdetéről itt most már szó se essék.

Ha Putyin ma, ebben a birodalmi orosz kormány által sokadik alkalommal indított háborúban a nyilvánvaló, evidens, egyértelmű győzelem helyett félúton megállna, veszélyes belső bizalmi válságot kockáztatna. Nem a lakosságtól kellene tartania, a lakosság nála nem sokat számít. A felső katonai vezetés azonban nem nézné ezt el neki, a gazdasági körök pedig, amelyek most borzalmas szankciók kárvallottjai, joggal kérdezhetnék, hogy mit kapnak így a szenvedéseikért cserébe.

Egy háborús vereség – vagy legalábbis a világraszóló siker elmaradása – az orosz uralkodókra nézvést mindig is a bukás előjele volt. Közepes eredménnyel tehát Putyin nehezen érheti be. Mi kellhet még neki?

A legnagyobb csapda nem a történelmi rációban rejlik, hanem az orosz elnök és a harcostársak világlátásán eluralkodó rögeszmés irracionalitásban. Innen az a makacs és elvakult szenvedély, amely az utóbbi években (a pandémia kezdete óta, amikor is Putyin bunkerébe zárkózott) félrevitte azt az állítólag kristálytiszta és megvesztegethetetlen észjárást, ami egy volt KGB-tiszttől ugyanúgy elvárható, ahogy egy jéghideg 007-es profitól vagy éppen a daliás Max von Stierlitztől. Csak hát Putyint ilyesmi sajnos sohasem jellemezte. Az NDK-s szolgálati éveket ő a szovjet követségi munkatársak politikai megbízhatóságának listázásával töltötte. Nem volt ő régen sem James Bond, ma pedig pláne nem az.

A viselkedését és a döntéseit nem lehet értelmi szempontok és a józan ész

alapján megítélni. Tárgyalási készség nem várható el tőle. Hogy újrakeverje a lapokat? Azt igen. De hogy tárgyaljon? Ugyan! Ahogy a Putyint jól ismerő Antony Blinken amerikai külügyminiszter és volt oroszországi nagykövet többször is mondta: „Vegyük észre, hogy ez az ember nem követni, hanem kiforgatni szereti a logikát."

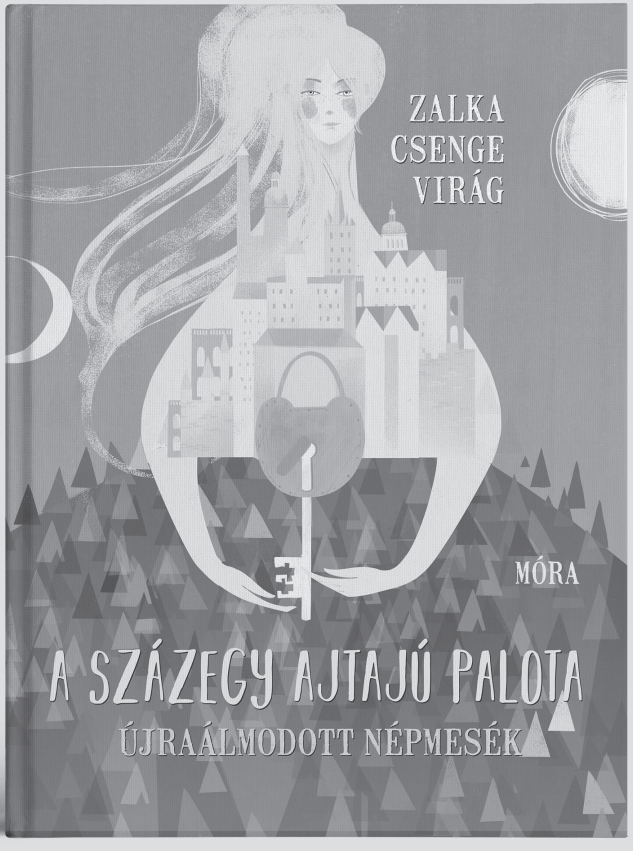
A *Noomakhia*, azaz a civilizációs harc eszméje felől, a megvalósítandó „Nagy Terv" perspektívájából nézve nem képzelhető el olyan végkifejlet, ami diplomáciai szembesülésen, az ellenfél szempontjainak megértésén alapul. Ezek helyett – ahogy a fentiekben magyarázni próbáltam – a mitológia, a misztagógia és az ezoterizmus eszköztárához kell folyamodni. Olyan diszciplinákéhoz tehát, amelyek egyesítik a valóságot a fikcióval; ezek segítsége nélkül ugyanis aligha mondható meg, milyen következményekkel járhat a már nem csupán Ukrajnát, hanem az európai civilizáció egészét fenyegető halálos kihívás.

Barna Imre fordítása

© Elena Kostioukovitch,
all rights reserved

Ilja Repin: Rettegett Iván és fia 1581. november 16-án

A százegy ajtajú palotában sokan megfordulnak: hosszú fülű szamarak és lefátyolozott hölgyek éppúgy, mint kíváncsi hősök. Zalka Csenge Virág meséibe is sokfelől érkeznek vendégek: viking legendákból, hun mondákból és a görög mitológiából egyaránt.

mora.hu

Fejes Katalin

A Förstner nővérek divatszalonja

Bevezető

A Horthy-korszak magyar társadalmáról és értékrendjéről a történeti szociológia számára figyelemre méltó képet ad a divatszalonok szerteágazó kapcsolati hálója. A divatszalonok, mint mikroközösségek, társadalmi szerepüknél fogva alakították, formálták a divatot, az öltözködés stílusát, így jelentős befolyással bírtak az egyén reprezentációján keresztül a kollektív reprezentációra. Tevékenységük egyaránt fontos szerepet játszott a gazdasági és kulturális modernizációban, valamint a polgári értékrend fenntartásában egy olyan korszakban, amikor az fokozatosan háttérbe szorult.

A szalonok tevékenységéről a korabeli sajtó részletes leírást ad. Ezek nyomán képet kaphatunk arról, hogy milyen kapcsolatokat alakítottak ki a tulajdonosok az arisztokrácia és a burzsoázia nőtagjaival, valamint a korszak népszerű színésznőivel. Megtudhatjuk, hogy milyen szerepe van a kapcsolatrendszer kialakításában egyes társadalmi köröknek, továbbá a sajtónak és a filmnek.

Tanulmányom a Förstner szalon létrejöttének körülményeit a tulajdonosok társadalmi szerepét és beágyazottságát vizsgálja. Elemzem a szalon tevékenységi körét, elismertségét, a filmmel és a színházzal való kapcsolatát. A Förstner nővérek divatszalonjának példája rávilágít az 1910 és 1949 között zsidó származású tulajdonosok kezében lévő divatszalonok működésére.

Divatszalonok

A Monarchiában a 20. század elején kezdődő urbanizációra és az iparosodásra leggyorsabban – helyzetéből adódóan – a zsidóság reagált. Miután a zsidó származásúak a korábbi évszázad korlátozó rendeletei miatt bizonyos területekről – földbirtoklás, hivatali pálya, katonaság, céhtagság – kiszorultak, a kereskedelem, a hitelügyek és a szabadfoglalkozású értelmiségi pályák felé orientálódtak. A társadalmi és a gazdasági változások lehetőséget teremtettek arra, hogy a textil-, a bőr-, és a ruházati ipar területén is szerezzenek pozíciókat. A könnyűipar dinamikus fejlődésében a zsidóság fontos szerepet játszott, mivel megfelelő piacismerettel és tőkealappal rendelkezett. A második világháborút megelőzően „a budapesti ruhaipar 77, a textilipar 71, a nyomdák 63, a bőrgyárak 62, a papíripar 60 százaléka és néhány kivételtől eltekintve az összes iparágnak nagyobbik része zsidó irányítás alatt termelt" (Karády 2012: 61). A tulajdonosokat és a kereskedőket a zsidó származásúak dominálták: tíz kereskedőből legalább hat volt zsidó származású a Horthy-korban (Gyáni–Kövér 2001: 272).

A háziiparként működő, többnyire a lakás sarkából leválasztott szabó- és varróműhelyek a növekvő kereslet

következtében lassan kinőtték magukat. A tehetségesebb varrónők az otthoni műhelyt a kialakulóban lévő Belváros üzlethelyiségére cserélték. Az egymás után nyíló divattermeknek fontos szerep jutott a város fejlődésében és a Belváros arculatának alakításában. Az építkezésekkel, az infrastruktúra kiépítésével átalakult a városi terek használata, és egy új városkép kezdett formálódni. „Ez a magasba törő korszak, amely négy-öt emeletes házakat emelt, sugárutakat, körutakat alkotott, biztos öntudattal, a technikai fejlődésbe vetett törhetetlen hittel építette a mívelt, európai nagyvárost. Büszkék voltak Budapest amerikaias fejlődésére. Voltak persze kételkedők. Olyanok, akik azt gondolták, az Andrássy út széles aszfaltját az elkövetkező háromszáz év sem fogja megtölteni forgalommal; akik szürkeségnek látták a világvárosi tarkaságot; akik féltek attól, hogy kozmopolita világváros lesz a nemzeti fővárosból. A többség azonban a »magyar teremtő talentum« bizonyítékát látta Budapest szépülésében, növekedésében" (Tomsics 1993: 34). A város centrumában felépült közigazgatási és pénzügyi hivatalok mellett elegáns bérpaloták, kisebb-nagyobb üzletek, szórakozóhelyek (kávézók, színházak, éttermek) kaptak helyet, miközben a pesti Belváros utcái a reprezentáció színterévé váltak. A pesti korzó és a Váci utca a pezsgő társasági élet találkozóhelyévé vált, ahol elvárás volt, hogy a nők a legújabb divatnak megfelelő ruhákban jelenjenek meg.

A Förstner nővérek

Förstner Irén 1879. július 29-én született, húga, Berta 1884. január 9-én. Az édesapa, Förstner Vilmos (Förschtner Wilhelm) izraelita vallású, nagyperkátai kereskedő volt, aki kis vegyeskereskedésének bevételéből tartotta el a családját. A tizenegy gyerekes család életére az apa korai halála komoly terhet rótt, mert annak ellenére, hogy az üzlet vezetése özvegyére, Schlesinger Johannára szállt át, a vállalkozás két év múlva csődbe ment. Az árukészletet a bolt berendezésével együtt elárverezték.

A Förstner család nagyperkátai életéről alig akad forrás, a későbbi eseményekről házassági anyakönyvi kivonatok, cégbejegyzések, valamint cím- és lakásjegyzékek tanúskodnak.

A család tagjai a századforduló körül kezdtek önálló egzisztenciát teremteni és a kereskedői pályát választva Budapesten boldogulni.[1] Berta az 1902-es *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* szerint a VIII. kerületi Pál utca 6. szám alatt lakott, foglalkozása varrónő volt. Irént az egy évvel későbbi, 1903–04-es *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék* említi meg mint IV. kerületi, Váci utca 7. szám alatti lakost, akinek a foglalkozása magánzó.

Berta 1902-ben az újonnan alakult Szabászati Mintaiskola gyakorlati órákat vezető tanítónője lett, és feltehetően itt ismerkedett meg – későbbi cégtársukkal – a pipereszakot (kalap, kesztyű, esernyőkészítés) oktató Zwillinger Richárddal.[2]

[1] A fiútestvérek közül Márton (született: Mór), Sándor és Aladár foglalkozott kereskedelemmel, amit Márton esetében a halotti anyakönyvi kivonata igazol, Sándornál és Aladárnál a házassági anyakönyvi kivonat.

[2] Zwillinger Richárd a házassági anyakönyvi kivonat szerint izraelita vallású volt, 1883-ban született. A halotti anyakönyvet 1950. március 6-án állították ki, a halál időpontja

A nővéreket bátyjuk, Gyula[3] is pártfogolta, akinek a múlt század elején induló és jól működő ügyvédi praxisa, valamint feleségének[4] a nagypolgári körökben közismert leánynevelője lehetővé tette a két fiatalabb lánytestvér útjának egyengetését. A házaspár bevezette a lányokat a társasági életbe, és támogatták Irén házasságát a biztos megélhetést nyújtó, mérnökként dolgozó Sándor Miksával.[5]

A divatszalon első évtizede

Förstner Irén és Berta 1911 novemberében nyitotta meg saját divatszalonját a Haris bazár 2. szám alatt, harmadik társuk a Szabászati Mintaiskolából az egykori kolléga, Zwillinger Richárd lett. A szalon a pesti Belváros egyik legjobb részén helyezkedett el, amely – Berkovits Ignácnénak6 köszönhetően – széles vendégkörrel rendelkező üzletnek számított. A Förstner nővérek jó üzleti érzéke, ügyes varrónői készsége hamar meghozta az eredményét, és a nővérek neve fogalommá vált a divatszakmában. Miután 1920 januárjában Zwillinger Richárd kivált az üzletből, a nővérek ketten maradtak, Berta mint társtulajdonos, Irén mint üzlettulajdonos.

A Förstner nővérek első sikereiket színházi jelmezeikkel aratták, melyeket az opera és az operett ünnepelt primadonnáinak terveztek és varrtak. Hajnal Hajnalka (Honthy Hanna), Kerényi Gabi, Balogh Böske, Péchy Erzsi és Szoyer Ilona[7] az 1910-es évek mondaine hölgyeinek divatos ruháiban lépett fel, hatalmas tetszést aratva a női közönség előtt. A divatszalont alighogy elindító Berta és Irén számára a Népopera vagy a Városi Színház megrendelései tökéletes reklámnak bizonyultak. A szalon ismertségét tovább növelte, ha egy új színészcsillag mutatta be a ruháikat, mint például Mányoki Gizi a Magyar Színházból. A fiatal színésznő többször is modellt állt a *Színházi Élet* címlapján vagy hátoldalán egy-egy Förstner-kreációban. A színházi ideálok mellett a korabeli sajtónak jelentős szerepe volt abban, hogy egy-egy divatszalont megismertessen az érdeklődőkkel. A Förstner szalonról nemcsak szöveges híradások készültek, hanem divatfotók- és rajzok is beszámoltak a legújabb kreációkról.

A párizsi stílust követő színpadi jelmezeket a magazinok oldalairól azok is megismerhették, akik

1944. április 15., éjfél. A halál oka ismeretlen. Zwillinger ekkor a Dohány utca 16–18. szám alatt lakott.

[3] Dr. Förstner Gyula (született Jakab) 1898-ban kötött házasságot Pollák Helénnel. A házaspár 1915-ben a katolikus vallásra tért át, Jakab ekkor vette fel a Gyula nevet.

[4] Dr. Förstner Gyuláné először a Délibáb utca 25. szám alatti villájukban, majd a Bulyovszki utca 10. szám alatt működtette az internátust, valamint a Sváb-hegyen lévő üdülőjét.

[5] 1910. augusztus 15-én kötöttek házasságot a 9. kerületi anyakönyvvezető hivatalban. Berta tíz évvel később, 1920. július 18-án ment férjhez, Bán Ernő banktisztviselőhöz.

6 Berkovits Ignácné (született Scheibel Mária) női szabóságát 1909-ben nyitotta meg a Haris bazár 2. szám alatt. Ezt az üzlethelyiséget vették át a Förstner nővérek 1911-ben, a Berkovits szalon pedig a Kristóf tér 2. szám alá költözött. Később az üzlet vezetését Berkovitsné fia, Berkovits Andor vette át. 1946-ban a szalon a Harmincad utca 3. szám alatt nyitott újra.

[7] Tengerész Kató (Népopera, 1912, Hajnal Hajnalka), Aranyeső (Népopera, 1913, Szoyer Ilona, Hajnal Hajnalka, Balogh Böske), Katonadolog (Népopera, 1913, Szoyer Ilona), A kis király (Népopera, 1914, Szoyer Ilona), Százszorszép (Városi Színház, 1919, Kerényi Gabi), Szegény Jonathan (Fővárosi Operettszínház, 1924, Péchy Erzsi), Nótás kapitány (Fővárosi Operettszínház, 1924, Péchy Erzsi).

nem jutottak el egy-egy premierre. „Csodálkozást és elragadtatást keltettek azok a szenzációs ruhakreációk, amelyeket Szoyer Ilonka visel az Aranyeső előadásain. A *Színházi Élet* most bemutatja az olvasóknak Szoyer pazar toalettjeit, amelyek a Förstner Nővérek és Z. Richard előkelő műtermében készültek. Egészen bizonyos, hogy a női szabóművészet e hivatott mestereinek kreációi még így, reprodukcióban is ugyanazt a csodálkozó elragadtatást fogják kiváltani, mint amilyent a színpadon váltottak ki a közönségből, és a hozzáértők éppúgy, mint a laikusok, elismeréssel fognak adózni a Förstner Nővéreknek, akik a maguk művészetével is hozzájárultak Szoyer Ilonka páratlan sikeréhez" (*Színházi Élet*, 1913: 16). A plasztikus leírásokkal, a szöveg mellett elhelyezett illusztrációkkal mindenki részese lehetett a színházi sikernek, ami egyszerre nyújtott színházi élményt és divatparádét. Az előadás művészi teljesítménye – szinte – egyenrangúnak számított a színpadi kosztümökkel. A kritika ugyanúgy értékelte a jelmezt, mint a színészi játékot vagy rendezést.

Az első világháború kitörését követő első években a hátországban élők szinte alig érzékelték, hogy Európa másik felén milyen harcok dúlnak. Bár a kormányzat rendeletekkel korlátozta a kereskedelmet,[8] az öltözködési kedv, a divat iránti igény nem csökkent. Ha divatról van szó, a nők nem ismernek határokat, drága prémekben burkolódzva sétáltak a téli korzón, írta 1915-ben a *Vasárnapi Újság* egyik cikke. A belvárosi divatszalonokat folyamatos megrendelésekkel látta el az arisztokrácia és a nagypolgárság. A sajtó által is emlegetett pazarlás megfékezésére 1916-ban Tormay Cécile, a korszak ismert írónője mágnáshölgyekkel együtt megalapította a Fényűzés Elleni Ligát. Céljuk az volt, hogy a háború miatt a divatpiacról kiszorult francia és angol modellek helyére beléphessen a hazai tervezői és szabóipar. A Liga által kiírt pályázatra a Förstner nővérek szalonja is jelentkezett. A pályázat megszabta a ruhák típusát, színét, anyagát és anyagszükségletét (F. Dózsa 2016: 71). A Nemzeti Szalonban megrendezett kiállítás nem hozta meg a várt eredményt. A divatházak pazar modellekkel és drága árukkal neveztek be. Az anyagminőséggel, a divatos szabásvonalakkal a Förstner nővérek sem takarékoskodtak. Az általuk felvonultatott öt modell[9] sem a visszafogottságról és a takarékosságról árulkodott. A Liga elnöke, Pallavicini Györgyné a kereskedőket okolta, a Nőiruhakészítők Ipartestületének nyílt levele viszont arra világított rá, hogy a Liga előzetes szakmai egyeztetés nélkül kezdeményezte a kiállítást. Mivel a Liga nem érte el célját, nem tudta szabályozni a kereslet és kínálat piaci viszonyait, egy év elteltével feloszlott.

[8] A háború első felében a korlátozzák a terményüzletet, majd szűkítik a készáruüzletet, végül maximálják az árakat (Vörös 1987: 728).

[9] Egy zöld posztóból kosztüm, két délutáni ruha egy zöld posztó, illetve egy barna bársony, egy estélyi köpeny kék bársonyból, és egy estélyi ruha szalagból összeállítva. A kiírásnak megfelelően a Förstner nővérek nem használtak szövetet, mert arra szükség volt a katonai egyenruhákhoz, ezért pamutbársony, plüss, félgyapjú és selyem anyagokkal dolgoztak a többi szalonhoz hasonlóan (F. Dózsa 2014: 376).

A Förstner nővérek divatszalonja számára a kiállítás mégis sikerrel zárult, mivel egy újabb lehetőséget adott arra, hogy megerősítsék jelenlétüket a pesti divatvilágban.

A háború az egyik oldalon vagyonokat halmozott fel (hadiszállítók, hadimilliomosok), míg a másikon mérhetetlen szegénységet. Budapest, a centralizációnak köszönhetően a tőke érvényesülésének lehetőségét kínálta. „Egy bizonyos vagyoni szintnek és ennek megfelelő igényeknek valódi urbanizált viszonyokat Magyarországon már csak Budapest tudott biztosítani" (Vörös 1987: 738). A *Divat Szalon* magazin a háború harmadik évében arról írt, hogy a divatipar kötelességének tekinti a „háború által lettek gazdagok" fényűzésének biztosítását (*Divat Szalon* 1916, idézi F. Dózsa 2014: 375). Ezek után nem meglepő, hogy 1917 decemberében a *Színházi Élet* nagyszabású rendezvény keretében mutatta be az előkelő belvárosi divatszalonok modelljeit. A női magazin által szervezett bemutató valójában egy jól megkoreografált színpadi előadás volt, ahol a közönség nemcsak a legújabb tavaszi és nyári divatból kapott ízelítőt, hanem kedvenc színészeit is láthatta, vagyis az első divatrevü alig különbözött azoktól az előadásoktól, melyekre szintén a pesti divatszalonok varrták a kosztümöket. A revüről megjelent, fotókkal gazdagon illusztrált beszámolókban több Förstner-modell is szerepelt, így a sajtóvisszhangnak köszönhetően az évtized végére az egyik legismertebb belvárosi divatszalonná vált.

Az első tíz év, ami megalapozta a Förstner nővérek hírnevét a divat világában, számtalan újdonságot hozott mind a történelemben, mind a divatstílusban. Az új évszázad újradefiniálta a társadalmat, és újrafogalmazta a divatot. A női emancipációs mozgalmak, az első világháború, a modernizáció, a nagyarányú gépesítés erőteljes változásokat eredményeztek, és teljesen átalakították a mindennapi életet. A felszínesség helyére a gyakorlatiasság lépett, aminek elvéhez a divat is idomult. A több méter anyagot felemésztő ruhák nehézkessé váltak, a puffos ujjak, a méternyi fodorral díszített szoknyaaljak és az elszorított derekak pedig meggátolták a nők „életre kelését". A polgári középosztály nőtagja dolgozni akartak, a felső tízezeré sportolni és táncolni, mindezt a fojtogató fűzők és a súlyos kelmék csak akadályozták.

A modern nő stílusa

A két nővér olyan párizsi tervezők modelljei alapján dolgozott, mint Paul Poiret, Jean Patou, Edward Molyneux, Jeanne Lanvin, Lucien Lelong, akik divatstílusukkal és szabásvonalaikkal érzékeltették a nők önkifejezéshez való jogát. Párizs, London és Berlin az 1920-as évek kulturális robbanásának gyújtópontjai voltak, egy új nőideált teremtettek meg, aki rövidre vágatta és szőkére festette a haját, megkurtította a szoknyáját, a táskájába pedig rúzst és púderdobozt tett. A húszas évek divatja egészen újszerű és formabontó volt, a kiegyenesedett szabásvonalakkal „fiúsították" a nőket, akik edzéssel, diétával és különféle alakformáló fehérneműkkel próbáltak sportosan elegánsak lenni.

A Bethlen-kormány által megvalósított politikai és gazdasági konszolidáció a textil- és divatiparra

is hatással volt. A gazdaság megélénkülése és a társadalmi elit jövedelmének emelkedése növelte a luxus iránti igényt. A Belvárosban megszaporodott divatszalonokban[10] mindenki megtalálhatta a maga stílusának és pénztárcájának megfelelő üzletet. A Förstner nővérek szalonja az arisztokrácia körében legalább olyan ismert és közkedvelt volt, mint a színésznők között. A szakmai tudásuk és elsőrangú szolgáltatásuk a női szabók között is kiemelkedett, ezért többször kérték fel őket valamilyen köztestületi vagy társadalmi célú feladatra. Berta a Nőiruhakészítők Országos Szövetségének igazgatósági tagja volt, Irén különböző textilipari versenyek zsűrijében[11] közreműködött. A Förstner nővérek személyre szabott üzletpolitikája és az időben bevezetett szakmai újításai egyaránt hozzájárultak a szalon forgalmának növekedéséhez. A bővülő vendégkör végül arra ösztönözte a két nővért, hogy felszámolják a Haris bazárban lévő szalonjukat, és egy impozánsabb üzletet béreljenek. A végső döntést az 1928-ban felépült Medimpex bérpalota átadása hozta meg. A Vörösmarty tér 4. szám alatt lévő épület tulajdonosa a magyar textilipar ikonikus alakja, budai Goldberger Leó volt. Berta és Irén a Medimpex palota ötödik szintjén rendezte be az új szalont. A nyitásról a *Tér és Forma* is beszámolt: „A klub helyiségei fölött egy lakásemelet terül el két lakással. Az efölött lévő emeleten van elrendezve a Förstner nővérek női divatszalon cég szalonja és munkatermei" (*Tér és Forma* 1927: 16).

A gazdasági világválság lelassította a divatipar fejlődését, de nem állította meg. A divatszalonok piaca némiképp átrendeződött, a Förstner nővérek azonban átvészelték a válságot, és az 1930-as évek első felében tovább növelték a megrendelői körüket. A közel 8000 családra tehető felső osztály jövedelmi viszonyai[12] lehetővé tették, hogy a család nőtagjai a legújabb divat szerint öltözködjenek, vagy ügyes átalakításokkal megújítsák a ruhatárukat (Pesti Hírlap Vasárnapja 1931: 35). A Horthy-korszak neobarokk társadalmában[13] a nők öltözködése semmiben sem különbözött a bécsi, berlini, párizsi vagy londoni nőkétől, ugyanolyan modernül és divatosan ruházkodtak, mint a nyugat-európaiak. Az 1930-as évek divathölgyei, a modern nő képviselői az elit azon tagjai voltak, akik a történelmi arisztokrácia, a kormányzói réteg, és a felső – nemzeti – középosztály képviselői köréhez tartoztak, illetve a korszak népszerű színésznői, akik a filmvásznon és a magánéletben egyaránt követték a legújabb trendet. A divat, amit a Förstner nővérek képviseltek, a társadalmi

[10] Budapest és környékének távbeszélő betűrendes- és szaknévsora 1929-es kiadványa 127 divatszalont sorol fel a pesti Belvárosban, míg a Belvároson kívül 50-et. Az 1936-os szaknévsorban már 595 divatszalon található, 1943-ban pedig 765. A második világháború után először 1948-ból találhatók adatok, ekkor 192 divatszalont említ a szaknévsor.

[11] 1930. márciusában a Filtex Rt. modellpályázatának zsűrijének tagja.

[12] Az 1930-as években az arisztokrata és a nem nemesi felső osztály jövedelmének minimuma évi 24 000 pengő (Neubauer Gyula 1941, idézi Klement 2006: 201).

[13] Szekfű Gyula (1883–1955) történész a *Három nemzedék* (1920) szerzőjeként a Horthy-rendszer társadalmát nevezte neobarokk társadalomnak, mert a korszak gondolkodása, viselkedése, társadalmi berendezkedése a magyar barokk időszakát idézte fel.

reprezentációnak egyszerre volt aktív és passzív formája. A társasági események, aktív formaként, olyan alkalmak voltak, ahol a „társadalmi státus demonstrálása megtörtént", míg a viselt ruha mint passzív tárgy a státuszukat jelezte (Dubniczky 2012: 181–182). A korszak leading ladyjei[14] a szalon állandó megrendelői voltak, ők reprezentálták a társasági eseményeken és a magazinok oldalain a legújabb modelleket. A főúri esküvők, a Király-díj versenyei, a bálok, az estélyek és a teapartik olyan rendezvényeknek számítottak, melyekre a Förstner szalon is kapott megrendeléseket. A szalonok között és a közvélemény előtt komoly presztízsnek számított, kinek a modelljét viseli egy-egy főúri család nőtagja,[15] a korszak valamelyik vezető politikusának felesége,[16] vagy a zsidó származású nagypolgári elit hölgytagja.[17] A társadalmi rang kötelezettségekkel járt, vagyis az adott pozíciónak megfelelően kellett viselkedni, szerepelni. Az arisztokrata és a felső középosztálybeli egyén reprezentációjának egyik eszköze volt a divat, mivel egy adott ruha hűen szemléltette viselője társadalmi státuszát. „[…] lényeges egy rangnak az az érvényesítési módja, hogy azt a társadalmi szokás szerint e ranghoz illőnek tartott fellépéssel dokumentálják. A rang reprezentációja kérlelhetetlen kényszer" (Elias 2005: 81). A modern nő típusának önállóságát és szabadságát a divattervezők a szabásvonalak egyszerűsödésével, a nők a viselkedésükkel fejezték ki. A rangtól függetlenül a modern, fiatal nők cigarettáztak, flörtöltek, esténként táncolni, hétvégén teniszezni vagy víkendre mentek a baráti társaságukkal. A felélénkülő társasági élet eseményeiből a divatújságírás divateseményt kreált, mint például a sváb-hegyi autóversenyből vagy a Király-díjként ismert lóversenyből. Az arisztokrata hölgyek között a Király-díj olyan tradíciónak számított, ahonnan nem lehetett hiányozni, és ahol nem lehetett a tavalyi kosztümben megjelenni (*Újság* 1929: 11). A társadalmi életben kulcsszerepet betöltő réteg reprezentatív szerepének lényege volt, hogy egyfajta társadalmi példakép legyen, és irányt mutasson mind magatartásformákban, mind a külső megjelenésben (Szabó 1974: 180–181).

Az 1930-as évek végére a divatszalonok, köztük a Förstner nővérek szalonja is, virágkorukat élték. A két nővér a divatrovatok és a női magazinok állandó méltatásának köszönhetően a szakma csúcspontjára ért. „A Förstner Nővérek két évtized munkájával értek el mai pozíciójukhoz. A felső ötszáz hölgyeinek egyik legkedveltebb szalonja az övék. Kol-

[14] „A Leading Lady elnevezés olyan megtiszteltetés, amit gazdagsággal vagy társadalmi állással nem lehet megszerezni. Még a szépség és a tökéletes alak sem kvalifikál rá. A föntfelsoroltakon kívül első feltétele az abszolút ízlés, biztos kritériuma pedig az, hogy a Leading Lady nemcsak a férfiak, hanem a hölgyek elismerését is magára tudja vonni. Talán legpontosabban úgy határozhatnék meg, hogy Pesten az a Leading Lady, aki után a váciutcai korzón elismeréssel fordulnak meg a hölgyek" (Guthy 1936: 72).

[15] Főúri esküvők: Wekerle Lili (1929), Apponyi Geraldine grófnő (1938), Cziráky Antoinette grófnő (1941), Haggenmacher Mariette (1944).

[16] Báró Karg Györgyné, gróf Zichy Géza Lipótné, Konkoly-Tege Kálmánné, Karácsony Antalné, Sorg Antalné, Náday Sándorné, Münich Aladárné, gróf Hadik Antalné, Montenuovo hercegnő, Odescalchi Béláné hercegné, Kátay Ernőné.

[17] Dr. Éber Antalné, dr. Bonis Henrikné, Halápi Oszkárné, Lánczy Leóné, Zwack Jánosné Vaál Vera, Murányi Alfrédné.

lekciójukat ennek megfelelően a páratlan gondosság, eredetiség és hallatlan sikk jellemzi. Eredeti párisi nagy modelljeiken az idén is volt egyéni gondolatuk és céljuk. Páris elgondolásait nagyszerűen egyeztetik London egyszerűségével" (ifj. Holzer 1927: 6). A nővérek szakmai sikere jól nyomon követhető a korabeli médiából, a magánéletükről azonban kevés információ maradt. A nagyperkátai zsidó családból jövő Berta és Irén feltehetően nem voltak vallásosak, és nem őrizték vallási hagyományaikat. Irén 1920. június 22-én a Belvárosi templomban a katolikus hitre tért át.[18] Berta kikeresztelkedéséről nincs adat, de a halotti anyakönyvi kivonatában a római katolikus vallás lett bejegyezve.[19] Zsidó származásukat nem tekintették relevánsnak, a kitérés oka – mivel arra az 1938-as zsidótörvények előtt került sor – valószínűleg társadalmi presztízskérdés volt. Származásukhoz Komlós Aladárhoz hasonlóan viszonyulhattak: „Vallottam, hogy csak a vallásom zsidó, a nemzetiségem magyar. Mivel pedig a vallásomban nem hiszek, nincs közösségem a zsidósággal. Aztán az egyetemen nemzetközivé lettem" (Komlós Aladár 1921, idézi Gyáni 2013: 213). A nővérek a pesti Belvárosban lettek „nemzetköziek", elhozták a Vörösmarty térre a párizsi divatot, a polgári stílust és a modern nőt a társadalom *high society* nőtagjai számára. Elképzelhető, hogy a szalontulajdonosok a katolikus vallás felvételével a divatszalon megnövekedett ügyfélkörének próbáltak megfelelni, és társadalmilag megbecsültebbé válni a keresztény-nemzeti kurzusban. A zsidótörvények megszületését követően azonban a vallásváltás nem jelentette azt, hogy a Förstner nővéreket ne tekintették volna zsidóknak. A zsidótörvények nem vallási, hanem faji alapon diszkriminálták a zsidókat. Mégis a Förstner nővérek e törvényeket követően tovább dolgozhattak egészen az 1944-es német megszállásig, hasonlóan más divatszalonok zsidó származású tulajdonosaihoz.

Háborús évek

Az 1938. november 2-án aláírt első bécsi döntés után a Felvidék déli részét visszacsatolták Magyarországhoz, ezzel a magyar kormány külpolitikailag kiélezett helyzetbe került. A magyar hadvezetés a német térnyerés és az egyre erősödő szélsőjobboldal hatására a német szövetség erősítését szorgalmazta, amit a kormányzó és szűkebb köre a keresztény-nemzeti értékrend megőrzésével igyekezett ellensúlyozni (Turbucz 2014: 248). A nemzeti egységet és a konzervatív kurzus stabilitását próbálta reprezentálni a magyaros öltözködési mozgalom „újjáélesztése", melynek élére Horthy Miklósné állt. A kormányzó felesége rádióbeszédben20 hívta fel a figyelmet a magyaros ruha történelmi szerepére. A divatszalonok – köztük a Förstner nővérek is – alkalmazkodtak az új elvárásokhoz, és integ-

[18] Férje, Sándor Miksa 1934. június 16-án katolizált a Szent István-bazilika plébániáján. Közös gyereküket, Erzsébetet, aki 1914. május 28-án született, izraelitaként anyakönyvezték, de az anya áttérése után a gyerek is a római katolikus vallást kapta meg.

[19] Berta férje, Bán Ernő 1933-ban halt meg, a halotti anyakönyvi kivonatban izraelita vallásúként.

[20] Horthy Miklósné beszéde 1938. március 22-én több napilapban is megjelent.

rálódni próbáltak a hagyományos, magyaros ízlésvilágba. Mindez meghívást jelentett számukra az 1938. április 3-án, az Operaházban megtartott magyaros divatbemutatóra. A készülő tervekről a Förstner nővérek a *Textil Ipar* újságírójának számoltak be: „Öt toalettel veszünk részt a bemutatón, akad közöttük délelőtti, délutáni és nagyestélyi ruha is. Mi nem csak a külső díszítő elemekben, hímzésekben, de a vonalban, szabásban is igyekszünk érvényre juttatni a magyaros szellemet. Különösen sikerül ez az estélyi ruháknál, ahol nincs annyira megkötve a kezünk, szabadon szárnyalhat a fantázia. Hiszen a ruhakreálás is alkotó művészet, különösen akkor, ha eddig még soha senki által nem látott, el nem csépelt újdonságokat csinálhatunk. Azért örülünk nagyon ennek a bemutatónak, dacára annak, hogy tőlünk, szalonosoktól meglehetős áldozatokat követel. Hiszen a hónapokkal ezelőtt beosztott, drága időnket viszi el. Elsietnünk mégsem szabad ezt a valóban nemzeti ügyet, meg aztán a hölgyek szeszélyesek is, és a siker, különösen, ha új dologról van szó, nagyon kétséges. A mi ruháink egyébként kétszer fognak a nagy nyilvánosság előtt bemutatkozni, mert ugyanezekkel készülünk a berlini Kézműipari Kiállításra is" (Textil-Ipar 1938: 13).

Az operaházi bemutató a keresztény-nemzeti eszmekört követő társadalom szimbolikus eseménye volt. A történelmi múltja felé forduló ország a magyaros viselettel jelezte a nyugati divattól való eltávolodását s egyben a nemzeti egység összetartó – és kirekesztő – erejét. A divatbemutatón a Förstner nővérek egyik modellje, melyet Ostffy Éva viselt, nagy tapsot kapott a közönségtől: „Imrédy Béláné vendégszerető mosollyal egymás után üdvözli az érkezőket, Podmaniczky Attilánét, Teleki Kata grófnőt, báró Kruchina Károlynét, Ostffy Annyt és Évát, akiket viharos taps fogad" (Stella 1938: 9). A magyaros motívumokkal díszített történelmi viseletek az állami események hivatalos viseletévé[21] váltak, míg a bálokra, az estélyekre vagy a partikra magyaros motívumokkal díszített ruhák készültek a divatszalonokban.

A Förstner nővérek divatszalonja 1920 és 1939 között élte fénykorát.[22] A szalon ismertségében fontos szerepet játszottak a női magazinok divatrovatai, melyek gyakran beszámoltak a legújabb kollekciókról. Miután 1938-ban megszületett a „gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosítására" irányuló törvény, a magyar kormány negyvenöt heti- és havilapot – köztük a *Színházi Élet*et is – tiltott be zsidó származású tulajdonosuk miatt. A *Színházi Élet* helyére lépő *Színházi Magazin*[23] felépítésben követte „elődjét", ám a divatrovatban a zsidó tulajdonban lévő szalonokkal szemben elsőbbséget kaptak a keresztény-nemzeti kurzusnak jobban megfelelő

[21] 1938. november 11. Horthy Miklós bevonulása Kassára, 1940. szeptember 11. Horthy Miklós bevonulása Kolozsvárra.

[22] 1920–1939 között 451 cikk számolt be a szalon munkájáról, 1940 és 1945 között mindösszesze 67 cikk. Az első időszakról – 1911 és 1919 között – 176 cikk jelent meg. A Színházi Élet divatrovatának szerkesztője, Guthy Böske rendszeresen tudósított a szalon bemutatóiról, új ruháiról.

[23] Színházi Magazin színházi, mozi, szépirodalmi és művészeti képeslap, mely 1938. december 22. – 1944. április 18. között jelent meg Rácz Vilmos főszerkesztésében.

divatszalonok.[24] Habár a Förstner nővérek szalonja jóval kisebb sajtóvisszhangot kapott 1939 és 1944 között, vevőköre kitartott mellette. 1940 februárjában segélyakcióval egybekötött bált rendeztek az Operaházban, amely az estélyi ruhák megrendeléseivel komoly bevételhez juttatta a szalonokat. „Nagy eseménye lesz idén a pesti társaságnak, sőt a pesti divatiparnak is. Sok éves szünet után végre újra megrendezik az Operabált. Nem abban a formában, mint volt, talán a név sem lesz operabál, a lényeg azonban mégis az lesz" (*Színházi Magazin* 1940: 30). A bálra a Förstner nővérek készítették Odescalchi Béláné hercegnő, Cziráky Antoinette grófnő, Ullmann Erzsébet bárónő és Bajor Gizi[25] estélyi ruháját[26]. Egy évvel később, az év nagyszabású társadalmi eseményeként emlegetett Cziráky Antoinette és Wenckheim Dénes esküvője látta el munkával a Förstner nővéreket. A menyasszonyi ruha mellett a kelengye elkészítésére is megbízást kaptak. Három évvel később, 1944 februárjában újabb társasági eseményre készültek, Haggenmacher Marietta esküvőjére. A hófehér selyemből készült redőzött menyasszonyi ruha fotója bejárta a magazinok oldalait, a szertartáson megjelent elegáns dámák[27] kosztümjeiről pedig a *Film Színház Irodalom* magazin külön beszámolót készített (*Film Színház Irodalom* 1944: 30).

A második világháború alatt a divatszalon bevételből Berta és Irén jótékony célú akciókat támogatott. 1940 októberében az erdélyi éhínség enyhítésére ajánlottak fel pénzösszeget (*Pesti Hírlap* 1940: 4), 1942 novemberében a katolikus nőegyesületek közös karácsonyi vásárján vettek részt (*Nemzeti Újság* 1942: 17), 1944 januárjában pedig a kormányzó feleségének felhívására indított segélyakcióra küldtek pénzt (*Magyar Nemzet* 1944: 5).

Irén és Berta más budapesti kereskedőkhöz és iparosokhoz hasonlóan, akiknek üzletei reprezentatív jellegűek voltak, komoly pénzügyi beruházással (például aranyművesek, órások, divatcikk-kereskedők) a magyar társadalom legurbanizáltabb rétegéhez tartoztak (Gyáni – Kövér 2001: 274). Így feltehető, hogy az antiszemita törvények hasonlóan érintették őket, mint a többi zsidó származású üzlettulajdonost. Közvetlen életveszélybe a német megszállás, majd a nyilasterror alatt kerülhettek, amiről azonban nem maradtak fent források. Nem tudni, hol tartózkodtak és hogyan élték túl a vészkorszakot. Elképzelhető, hogy üzleti kapcsolataik és törzsvendégeik segítségével menekültek meg, szemben azokkal a kistulajdonosokkal, kiskereskedőkkel, kisiparosokkal, akik erős társadalmi kapcsolatok híján áldozataivá váltak a nyilas terrornak (Karsai 2004: 1297).

[24] Barthus Irén, Charlotte szalon (tulajdonos: báró Karg Györgyné és dr. Karácsony Antalné), Futásfalvi Pál Elemérné, Magyarkrucsói Szikszay Ágota, Szita József, Zsindelyné Tüdős Klára, Zsubory Nelly.

[25] Bajor Gizi kifejezetten baráti kapcsolatot ápolt a két nővérrel, Irén unokájának, R. Székely Juliannának ő lett a keresztanyja.

[26] „A baranyavári nemes és báró Ullmann család teveli eredetű. Őse Károly, akinek felesége Weiszmayer Sarolta, Weissmayer Márk pécsi zsidó leánya volt" (Kempelen 1938: 96).

[27] A Várkápolnában tartott Gschwindt-Haggenmacher szertartásra a szalon készítette Haggenmacher Henrikné, Haggenmacher Sándorné, Haggenmacher Ottóné, Haggenmacher Pálné ruháját.

Förstner Irén évekkel később arról beszélt családjának, hogy a nyilasuralom alatt egykori megrendelői, a Haggenmacher és a Mauthner család tagjai bújtatták,[28] s így élte túl a holokausztot.

Újrakezdés

A háború után a romjaiból újjáéledő Belvárosban a Förstner nővérek 1945-ben ismét megnyitották divatszalonjukat, amiről A *Reggel* a divathíreiben számolt be: „Elvük az, hogy a budapesti hölgyközönségnek a mai nehéz viszonyok mellett is a legjobbat és legízlésesebbet nyújtsák elérhető áron" (A *Reggel* 1945: 8). Csakhogy a gazdaság súlyos hiányokkal küzdött, az üzemek nagy része nem működött, nem volt megfelelő nyersanyagellátás. Az 1945 őszén felállított gazdasági rendőrség feladata volt úrrá lenni a helyzeten, és a lakossággal betartatni a rendeleteket (Molnár 2010: 46). 1945 decembere és 1946 januárja között a rendőrség a belvárosi divatszalonokban tartott razziát, ahol – a hírlapok beszámolói szerint – rejtegetett árukészletet foglaltak le (*Szabad Nép* 1946: 3). Arról, hogy milyen következményekkel járhatott a Förstner nővérek szalonjára nézve a kihágás, nincs dokumentum. Viszont nem sokkal később, 1946 szeptemberében már újra egy nagyszabású divatrevün vettek részt. Felismerve a textilipar exportszerepét, a hatóságok engedélyezték, hogy a Budapesti Nőiszabók Lányruha és Fűzőkészítők Ipartestülete divatrevüt rendezzen a Belvárosi kávéházban. A divatbemutatón a Förstner nővérek egy almazöld színű nagyestélyi ruhát mutattak be, Irén lánya, Erzsébet, pedig, aki maga is kitanulta a varrónői szakmát, saját modellt vitt a bemutatóra Kisförstner néven (Faragó 1946: 28).

Egy év múlva, 1947 júliusában Irén cégtagságát megszüntették, és helyére lányát, Erzsébetet jegyeztették be. Berta pedig tagja lett a második világháború után alakult Budapesti Nőiszabók Lányruha és Fűzőkészítők Ipartestület tisztikarának.

1947. szeptember 28-án a Magyar Divatipari Szindikátus divatszalonok őszi és téli exportkollekciójából rendezett divatbemutatót, amelyen a kormány több tagja és a külföldi diplomáciai kar számos képviselője is részt vett (Gyarmathy 1947: 11). Ez volt az utolsó bemutató, ahol a Förstner szalon megjelent. Egy évvel később, 1948. október 25-én, agyvérzésben meghalt Berta. 1949-ben számos könnyűipari kereskedőcéggel együtt a Förstner nővérek Vörösmarty téren lévő divatszalonját államosították. A Hieronymi út 24. szám alatti villát és a Máriaremetén lévő nyaralót elvették. Irén egykori varrónőjénél, Bözsinél élt albérletben, majd valamivel halála előtt lányához, Erzsébethez költözött Újlipótvárosba. 1962-ben halt meg.

Összegzés

A Förstner nővérek a zsidóságnak ahhoz a részéhez tartoztak, akik elhagyták a vallásukat, és munkájuk révén a magyar társadalom legfelsőbb rétegével kerültek kapcsolatba. Társadalmi beágyazottságuk az üzleti kapcsolatokon keresztül erősödött meg, amely azonban nem

[28] Az ostrom alatti időkről Irén unokája, R. Székely Julianna tudott néhány információt adni, de mindössze annyit, amennyit korábban nagymamája mesélt.

volt képes kimozdítani őket eredeti társadalmi közegükből (Bibó 1984 [1948]: 238). Családjuk, házasságuk, szakmai hovatartozásuk a zsidósághoz kapcsolták őket, ami nem vallási kötődést jelentett, hanem kulturális gyökereket. Társadalmilag ahhoz a kereskedői réteghez tartoztak, melynek létrejöttét a vállalkozás szabadsága és a céhrendszer felszámolása segítette.[29] A két nővér katolikus hitre való áttérését nem a katolicizmus iránti elkötelezettség vezette, hanem a politikailag megkívánt társadalmi normához való igazodás. Nemcsak szakmailag, hanem társadalmilag akartak beilleszkedni, de a német megszállás és a nyilas rémuralom alatt továbbra is zsidóknak számítottak és üldözötté váltak. Túlélésük a történelem véletlen sorsfordulójának köszönhető, mert a budapesti zsidóságnak az életben maradásra nagyobb esély adatott. A családban Irén később sosem beszélt arról, milyen életet éltek 1944 márciusa előtt, milyen volt az élet a divatszalonban a háború alatt, és mi történt a háború után.[30] A szalon történetére végérvényesen az 1949-es államosítás tett pontot.

[29] A gazdaság kapitalista átalakulása az 1850-es évek elején megkezdődött, de a kiegyezés után vált teljessé. Miután az 1872: VIII. tc. kimondta a céhek felszámolását, megszüntette a céhes formákat, és lehetővé vált a céhen kívüli iparűzők – zsidó szabó-, szűcs- és kalaposmesterek – cégtulajdonossá válása. A piaci alapra épülő gazdaságban a vállalkozások szakmai és területi alapon szerveződtek (Dóka 1979: 214).

[30] Förstner Irén unokája, R. Székely Julianna újságíró személyes közlése.

Bibliográfia

„A háborús fényűzés" (1915) *Vasárnapi Újság*, vol. 62 (49), p. 783.
„A romjaiból újjáéledő Belváros…" (1945) *A Reggel*, vol. 19 (5), p. 8.
„A Színházi Élet divatrevüje" (1917) *Színházi Élet*, vol. 6 (50), pp. 10–11.
„Adomány" (1944) *Magyar Nemzet*, vol. 7 (7), p. 5.
„Árverési hirdetmény" (1892) *Székesfehérvár és Vidéke*, vol. 20 (22), p. 4.
„Bazár hírek" (1942) *Nemzeti Újság*, vol. 24. (265), p. 17.
„Divat tarka-barka" (1944) *Film Színház Irodalom*, vol. 7 (8), p. 30.
„Elegáns ruhák a Király-díjon (1929) *Színházi Élet*, vol. 19 (22), p. 75, p. 86.
„Erdélyért" (1940) *Pesti Hírlap*, vol. 52 (243), p. 4.
„Kivonat a magyar kereskedelmi cégjegyzékből" (1890) *Központi Értesítő*, vol. 15 (25), p. 278.
„Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. Egyéni cégek" (1914) *Központi Értesítő*, vol. 39 (91), p. 2440.
„Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. Egyéni cégek" (1920) *Központi Értesítő*, vol. 65 (15), p. 186.
„Női híradó" (1941) *Színházi Magazin*, vol. 4 (4), pp. 30–31.
„Pillanatfelvételek a téli divatról" (1929) *Színházi Élet*, vol. 19 (1), p. 88.
„Szabászati mintaiskola Budapesten" (1902) *Ország-Világ*, vol. 23 (43), pp. 867–868.
„Szoyer toalettjei" (1913) *Színházi Élet*, vol. 2 (10), p. 16.
„Válságba jutott-e a divat is?" (1931) *Pesti Hírlap Vasárnapja*, vol. 53 (41), p. 35.
„Velencei éj" (1905) *Pesti Hírlap*, vol. 27 (9383), p. 16.
A Fényűzés Elleni Liga divatkiállítása (1916) Budapest: Légrády.

Bibó István (1984 [1948]) Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In. *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus. Tanulmányok a zsidókérdésről a huszadik századi Magyarországon.* Szerk.: Hanák Péter. Budapest: Gondolat, pp. 135–294.
Dóka Klára (1979) *A pest-budai céhes ipar válsága 1840–1872.* Budapest: Akadémiai.
Dubniczky Zsolt (2012) *A mágnás negyed kialakulása.* Budapest: ELTE-BTK.
Elias, Norbert (2005) *Az udvari társadalom. A királyság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata,* Budapest: Napvilág.
F. Dózsa Katalin (2014) *Megbámulni és megbámultatni – Viselettörténeti tanulmányok*. Budapest: L'Harmattan.
F. Dózsa Katalin (2016) Az első világháború hatása a polgári erkölcsök, a női szerepek és az öltözködés érdemi változásaira. *Múltunk – politikatörténeti folyóirat*, vol. 61 (2), p.71.
Faragó Baba (1946) Beszámoló a nagy export divatrevüről. *Színház*, vol. 2 (37), pp. 28–29.
Guthy Böske (1936) Akik után mindenki megfordul. *Színházi Élet*, vol. 36 (45), pp. 72–76.
Gyáni Gábor – Kövér György (2001) *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Budapest: Osiris.
Gyáni Gábor (2013) *Nép, nemzet, zsidó*, Pozsony: Kalligram.
Gyarmathy Irén (1947) Valutaszerző modellek felvonulása a divatbemutatón. Új Magyarország, vol. 3. (40), p. 11.
György István (1946) Milliós napi forgalom – áruraktár nélkül! *Szabad Nép*, vol. 4 (12), p. 3.
Ifj. Holzer Simon (1927) Mi újság a divatcégeknél? *8 Órai Újság*, vol. 13 (200), p. 6.
Karády Viktor (2012) *Allogén elitek a modern magyar nemzetállamban. Történelmi-szociológiai tanulmányok.* Szociológiai dolgozatok 6., Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola.
Karsai László (2004) A magyarországi zsidótörvények és -rendeletek, 1920–1944. *Századok*, vol. 138 (6), pp. 1285–1304.
Kempelen Béla (1938) *Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok 2.* Budapest: Saját kiadás.
Klement Judit (2006) Nagypolgárság a két világháború közötti Magyarországon? Egy társadalmi réteg meghatározásának lehetőségeiről. In. *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon*. Szerk.: Kövér György. Budapest: Századvég, pp. 195–232.
Kovács Lydia (1916) Meghamisították a fényűzés elleni kiállítást. *Magyarország – Reggeli Magyarország*, vol. 23 (262), pp. 8–9.
Magyarországi Rendeletek Tára (1938) Budapest: Magyar Királyi Belügyminisztérium.
Molnár János (2010) Razziák a fővárosban. A gazdasági rendőrség tevékenysége 1945–1948 között. *Múltunk – politikatörténeti folyóirat*, vol. 55 (4), pp. 46–64.
n. j. (1929) Nagy társasági esemény lesz a Király-díj. Újság, vol. 5 (106), p. 11.
Női Híradó (1940) *Színházi Magazin*, vol. 3 (4), p. 30.
Pesti bérházak (1927) *Tér és Forma*, vol. 1 (7), p. 16.
Stella Adorján (1938) Káprázatos magyar divatbemutató főpróbáját tartották meg ma délben az Operában. *Magyarország – Reggeli Magyarország*, vol. 45 (75), p. 9.
Sz. M. (1938) Ruházkodásunkkal is dokumentáljuk magyar voltunkat! *Textil-Ipar*, vol. 11 (6), p. 13.
Szabó Miklós (1989 [1974]) Középosztály és újkonzervativizmus. Harc a politikai katolicizmus jobbszárnya és a polgári radikalizmus között. In. *Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986. Válogatott tanulmányok*. Szerk.: Tallár Ferenc. Budapest: Atlantis Program, pp. 177–190.
Szekfű Gyula (1989 [1934]) *Három nemzedék, és ami utána következik*, Budapest: Maecenas.
Tomsics Emőke (1993) Az elsüllyedt Belváros. *Budapesti Negyed*, vol. 1 (2), p. 34.
Turbucz Dávid (2014) *Horthy Miklós,* Budapest: Napvilág.
Vörös Károly (1987) A világváros útján 1896–1918. In. *Budapest története IV. A márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig.* Szerk.: Vörös Károly. Budapest: Akadémia, pp. 525–771.

Várady Tibor

Míg tartott a világháború…*

Béke a háború alatt – lóval és tehenekkel kapcsolatban, a 12104/a és 12148 számú aktákban rögzítve

A Cerba-réten történtek nyomán Milivoj Vidić indított pert. Hogy ne legyenek kétségek azonossága körül, a keresetben ott áll a beceneve is: Miša. Arról volt szó, hogy 1942. április második felében (pontosabb dátum nincs a keresetben) Miša szántóföldjén áttaposott egy disznókkal kiegészített tehéncsorda. Egy kézzel írt feljegyzésben látom, hogy ezzel kapcsolatban az „invázió" szót is kimondták. Háborús években nagyon sokszor elhangzott ez a szó a rádióban, ott állt az újságokban is, ismertté vált, és a szentmihályiak is befogadhatták közösségi használatra. Miša a „megszállás" (okkupáció) szót is bevetette a csorda behatolásával kapcsolatban. Egyszerűen magához vett egyet-kettőt a történelem által elszórt szótöltények közül, hogy maga is jól odadurrantson. És ilyet nem csak szentmihályiak csinálnak. Ha manapság egy nagy ország áttapos egy kis országon, akkor útközben szétlövi a hírt, hogy most valamilyen nácizmus ellen küzdenek, vagy azt a hírt durrantja, hogy ők most demokratizálják a célországot. Esetleg használni lehetne a „megdemokratizálás" szólövedéket is.

Szóval egy csorda, idegen haderők felelőtlen mozgását másolva, áttaposta (vagy megszállta, vagy megdemokratizálta) Milivoj Vidić birtokát. Azt tudom csak a javukra mondani, hogy nem maradtak a megszállt területen. Azért tapostak át, mert így rövidebb lett az út. A tehenek és a disznók Szentmihály község tulajdonába tartoztak, és két hajcsár terelte őket: Farkas Mihály és Jovica Juon. (A Jovica keresztnév inkább szerb, a Juon vezetéknév inkább román hajcsárra utal. Farkas Mihály nevével kapcsolatban nincsenek kételyeim.) Mišát Luka Mijajev ügyvéd képviselte, Szentmihály községet és a hajcsárokat pedig a nagyapám.

A per 1942. szeptember 11-én indult. A keresetben el van magyarázva, hogy nagyon sok hó esett a télen, tavasszal át volt ázva a föld, és az átgázoló csorda taposó tevékenysége révén gorombán kemény földbuckák alakultak, nagy kínnal lehetett csak szántani. Így aztán két holdon egyáltalán nem nőtt kukorica, tizenhárom holdon pedig kevesebb a vártnál és szokásosnál. A szántásnál pluszkiadások adódtak. Szó volt arról, hogy a község majd segít, de nem segített. A kereset szerint 32 000 dinár volt a teljes kár. Miša megjegyzi, hogy Szentmihály község tudomásul vette a helyzetet, kártérítést ígért, de nem fizetett. Ez volt a helyzet Kiss Ernő dédunokája szentmihályi vonatkozású követeléseivel is. 1942 áprilisában Farkas Geiza még várta, hogy Nikolics Bátó kifizesse a vételár hátramaradt részét. De hiába várta. Egyébként Pesten volt, a német megszállás alatt nem is tért vissza Bánátba. Pesten várt a pénzre akkor

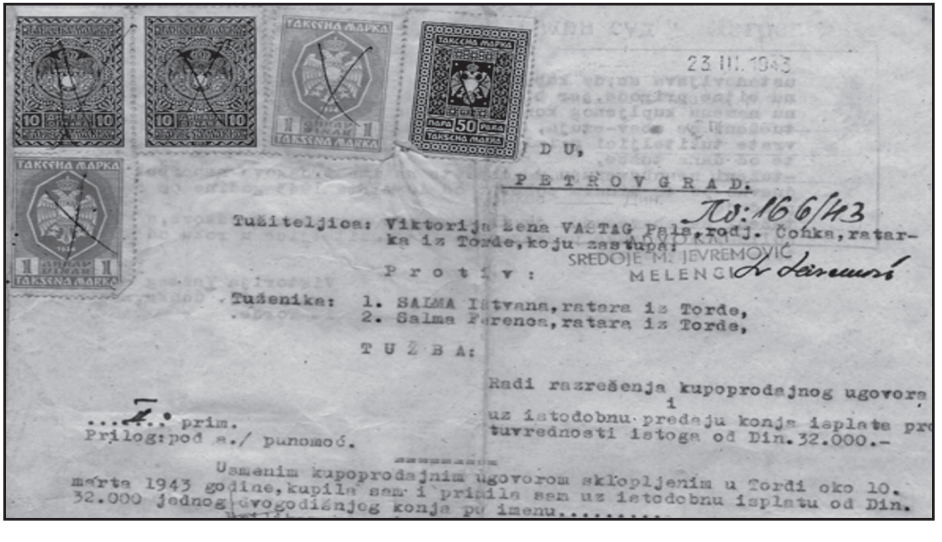
* Részlet egy készülő könyvből.

is, amikor Milivoj Vidić beadta a tehenek okozta kárral kapcsolatos keresetet.

Valamennyire magam is emlékszem szentmihályi tehenekre. Azt hiszem, tízéves voltam, amikor először jártam Szentmihályon. Egy odavalósi osztálytársam tizedik születésnapját ünnepelte, és meg akarták adni a módját. Ez nyár elején volt, 1949-ben, a háborút már feledni kezdtük. Tankok nem voltak már körülöttünk, de autóbusz sem volt még. Az a megoldás született, hogy barátom szüleinek egyik ismerőse eljött egy szekérrel Becskerekre, hogy elvigyen a születésnapra néhány városi osztálytársat. Hátul ültem, emlékszem, a lovas szekeret hajtó bácsi megkérdezte, hogy szükségem van-e „seggpárnára". Mondtam, hogy jól jönne. Kaptam is egy vékony és kemény párnát. Azt hiszem, sötétzöld volt rajta a vászon. Mindenesetre segített, mert sokat rázkódott a kocsi. Aki a szekeret hajtotta, azt is tudhatta, hogy ez a zötyögés normalitás, vagy aznap a szokásosnál kevesebb úti gödröt és faágat sikerült csak elkerülni. Nekem fogalmam sem volt, hogy szokásos-e a zötyögés. Szentmihály határában több tehéncsordát is láttunk. Néhány tehén legelt, a legtöbben felénk néztek. Most utólag felötlik, lehet, hogy jelen volt néhány azok közül a tehenek közül is, melyek Miša földjén gázoltak át hét évvel korábban. Én nem tudhattam. Az is lehet, hogy ha ott lettek volna velünk a szekéren a hajcsárok (Farkas Mihály és Jovica Juon), ők is elbizonytalanodtak volna, mert a tettes tehenek már más társaságban voltak, és más arcélt viseltek, mint a háború alatt. És ilyesmire nemcsak tehenek közt volt példa.

***

Csakúgy, mint a 12 104/a számú periratban, a 12 148 számú aktában is pontosan 32 000 dinár volt a kereseti igény. Azzal, hogy itt nem szentmihályiak, hanem tordaiak a peres felek, és nem tehenekről, hanem egy lóról van szó. A kereset eredeti példánya itt van az iratok között. Az okmánybélyegek is megmaradtak, és látom, hogy a beadványt 1943. március 23-án vette át a bíróság. Közlöm az első fél oldalt, leginkább azért, hogy az olvasó is lássa, hogy egy fontos kérdés titok maradt. Az, hogy mi volt a ló neve.

23 III. 1943

D U,

P E T R O V G R A D.

Tužiteljica: Viktorija žena VASTAG Pala, rodj. Čonka, ratarka iz Torde, koju zastupa:

P r o t i v :

Tuženika: 1. SALMA Istvana, ratara iz Torde,
2. Salma Ferenca, ratara iz Torde,

T U Ž B A:

Radi razrešenja kupoprodajnog ugovora i uz istodobnu predaju konja isplate protuvrednosti istoga od Din. 32.000.-

prim.

Prilog: pod a./ punomoć.

Usmenim kupoprodajnim ugovorom sklopljenim u Tordi oko 10. marta 1943 godine, kupila sam i primila sam uz istodobnu isplatu od Din. 32.000 jednogodišnjeg konja po imenu.....

A beadvány első bekezdésének utolsó szavai („konja po imenu” – azaz „lovat, melynek neve”). Itt kellene hogy következzen a név, de helyette kilenc pont áll. Tehát titok maradt. Azt sem tudhatom biztosan, hogy kilencbetűs volt-e a ló neve, vagy csak a gépelési lendület eredményezett ennyi pontot. Az a valószínű, hogy a felperes ügyvédje előre megfogalmazta a keresetet, hozzá akarta még gépelni a ló nevét, miután még egyszer találkozik az ügyfelével (Vastag Pálné, sz. Csonka Viktóriával). De a találkozóra nem került sor, vagy sor került, és kifelejtődött a kérdés. Így a vitát indító ló neve kimaradt a keresetből, és más periratokban sincs említve. Az interneten kerestem kilencbetűs lóneveket. A „Kispajtás”-t tartom a leglogikusabbnak. (Ott van a listán „Bismarck” is, de ez nem igazán tordai hangzású, és második számoláskor rájöttem, hogy csupán nyolcbetűs.) Dilemmák merülnek fel a nemi besorolással kapcsolatban is. Nem világos, hogy csődör vagy kanca szerepel-e a perben. Emellett a felek helyenként „lovat” helyenként „csikót” említenek. Nem könnyű pontosan látni a múltat. Mint ahogyan a jelent sem. Azt egyértelműen látom, hogy a ló (vagy csikó) kétéves volt. (Ezért is valószínűbb a Kispajtás, mint a Bismarck.)

Az történt, hogy 1943 márciusában Vastag Pálné földműves asszony megvásárolta az ismeretlen nevű fiatal lovat (mondjuk, Kispajtást), de aztán vissza akarta adni, és vissza akarta kapni a pénzét. A kereset szerint Szalma István és Szalma Ferenc földművesek voltak az eladók, ők kellett hogy visszaadják a pénzt. Szalmáékat a nagyapám képviselte. Április 13-án lett elküldve a válaszbeadvány. Ez azzal indul, hogy Szalma Istvánnak semmi köze az egészhez, a fiáé (Ferencé) volt a ló, ő adta el, a fiú kapta a 32 000 dinárt is. A kulcskérdés azonban az volt, hogy milyen is volt a ló. Vastag Pálné szerint zabolátlan volt, bakolt, rugdalódzott. Így nem lehet befogni, vontatásra alkalmatlan, márpedig pont ezért lett megvásárolva. A keresetben Vastag Pálné elmondja még, hogy özvegyasszony, egyedül él a házában, és hozzáteszi, hogy „nekem mint asszonynak békés lóra van jogom”. A békére és békés környezettársakra való jog nagyon fontos igény volt 1943 körül – de inkább csak álom. Dobai József *Torda Krónikája* című könyvében olvasom, hogy 1941 áprilisa után a német megszállók minden tordai zsidót elhurcoltak, és alig tért vissza valaki. Stojkov Pétert cigány származása miatt tartóztatták le, árulónak minősítették, majd Becskereken kivégezték. A Wéber család körül sem volt béke. Wéber német nemzetiségű volt, felesége, Polacsek Margit, zsidó. Margitot és három fiúgyermeküket gyűjtőtáborba hurcolták. Onnan azon az áron szabadultak, hogy Wéber bevonult német katonának. És közben, 1942 telén, a tordai Susány utcában, Nagy Imrééknél a szalmakazalban rejtőzködött Szécsényi János törökbecsei kommunista.

Amit Dobai József leír, nem vitatható. Része lett a történelemnek. Vastag Pálné állításaival más volt a helyzet. A történelmen kívül maradtak. És itt van az is, hogy 1943. április 6-án Szalma Ferenc is megfogalmazott egy tényállást az irodánkban. E szerint a ló (vagy csikó) pontosan 20 hónapos, sohasem bakolt, nyugodt a természete, senkit sem rúgott meg. És ez – Szalma Ferenc szerint – nem is változott. Ezt ő látta is. Egyszer, 10-12 nappal az eladás után, elment a vevő földjére. Jelen volt Karsai Mátyás, aki éppen

Vastag Pálné földjét szántotta, és ott voltak, szépen nyugodtan egymás mellett, Vastag Pálné és a csikó (Kispajtás) is. Szalma Ferenc ezt eskü alatt is hajlandó volt tanúsítani, és javasolta, hogy eskessék meg Vastag Pálnét is. Ez a javaslat bekerült a nagyapám által fogalmazott válaszbeadványba.

***

A lóperben, csakúgy mint a tehéncsordaperben, nagyapám az alperes oldalán volt. A perbeli stratégiák különböztek. A szentmihályi ügyben Gulyás János községi falubíró fogalmazványa szolgált alapul. Ez a jegyzet tulajdonképpen elhagyja a nagytörténelemben biztosnak tartott vitabástyákat. Nem azzal érvel, hogy nem volt áttaposás. Azzal sem, hogy ha volt, ez nem lehetett jogtalan, mert igazságtalanságokon akartak áttaposni, vagy saját ősi földjükre vágtattak a tehenek, vagy mert a nyargaló csorda tagjai egy emeltebb fajhoz tartoznak, vagy mert csak meg akarták demokratizálni Miša kukoricaföldjét. Nem tudom, mennyit tudott Gulyás János Rooseveltről, aki jó hírű amerikai elnök volt. Amikor 1902-ben Amerikában a szenátus vizsgálta az amerikai katonák által a Fülöp-szigeteken elkövetett kínzásokat, Roosevelt megmagyarázta a dolgokat. Szerinte a Fülöp-szigetek megszállása „a civilizáció diadala olyan erők felett, melyek mögött sötét káosz, kegyetlenség és barbarizmus áll". Ha tud erről, a szentmihályi falubírónak talán eszébe juthatott volna, hogy ha már Roosevelt is így magyarázza a dolgokat… De Gulyás János feltehetően nem volt ennyire tájékozott. Így nem tagadta, hogy hiba volt az áttaposás, de felhozta, hogy szerinte a valódi kár sokkal kisebb, mint Miša állítja, és Miša maga is tehetett volna valamit a kár csökkentése érdekében.

Az ügyvédi beadvány is ezen a vonalon halad, azzal, hogy egy kicsit kitér még a magyar magánjogra. Látom, hogy a nagyapám az 1894. évi XII. törvénycikkre hivatkozik. A törvénycikk neve nincs ott. Trianon után továbbra is hivatkozási alap a magyar magánjog (Bánátban és Bácskában), de nem szokásos már odaírni a törvénycikk címét és az sem, hogy magyar a jogszabály. Csak az áll, hogy „az 1894. évi XII. törvénycikk". Kerestem a címet, az irodai könyvek közül elővettem a Vladár Gábor által szerkesztett *Magyarország Hatályos Törvényei* III. kötetét, mert ebben ott vannak az 1894-ben meghozott törvénycikkek. A XII. is, mások is. Így most véletlen elém került az 1894-ben hozott VI. törvénycikk, melynek címe: *Kereskedelmi viszonyaink Oroszországgal való ideiglenes rendezéséről*. A véletlen előrelátássá alakult. Míg írom ezt a szöveget (2022 márciusában), mindenki találgatja, hogy az Ukrajnával folytatott háború idején hogyan lehetne (akár ideiglenesen is) rendezni vagy nem rendezni Oroszországgal a kereskedelmi viszonyokat. Egyébként a szentmihályi perben releváns XII. törvénycikk címe: *Törvénycikk a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről*. A 94. paragrafusban ott áll, hogy kihágást követ el, „aki másnak földjén jogtalanul szekerez vagy azon marhát hajt". Ezt tudomásul vették Gulyás János falubíró, a hajcsárok és nagyapám is.

De voltak kifogások is. Az alperesek szerint nem igaz, hogy két hold földön egyáltalán nem termett kukorica. Csak egy hold volt az a terület, ahol valóban nem termett semmi. Az sem igaz, hogy 15 hold lett megkárosítva,

hanem csak 10 vagy 11, a többi terület víz alatt állt, oda nem ment a csorda, és amúgy sem lehetett volna bevetni. A földek egy részén valóban kisebb lett a termés, de ez nemcsak a csorda bevonulása miatt volt, hanem azért is, mert Miša túl későn vetett. Tehát valóban nem volt jogos a csorda átvonulása, de a község teheneinek és disznainak felróható kár jóval kisebb, mint 32 000 dinár. Gulyás János aláírt még egy határozatot, melyben az áll, hogy a község hajlandó egyezkedni.

És ezen a vonalon született a megoldás. 1943. január 11-én Vidić Milivoj-Miša aláírta, hogy visszavonja a keresetét – mert kiegyeztek. Nagyapám viszont aláírta, hogy Szentmihály község és a hajcsárok nem igénylik a perköltségeik megtérítését. Nagyapám 1707 dinárt és 50 parát kapott Szentmihály községtől az ügyvédi munka és költségek címén. Annak nincsen nyoma az iratokban, hogy Miša hány dinárt kapott. Nem lehet mindent tudni.

***

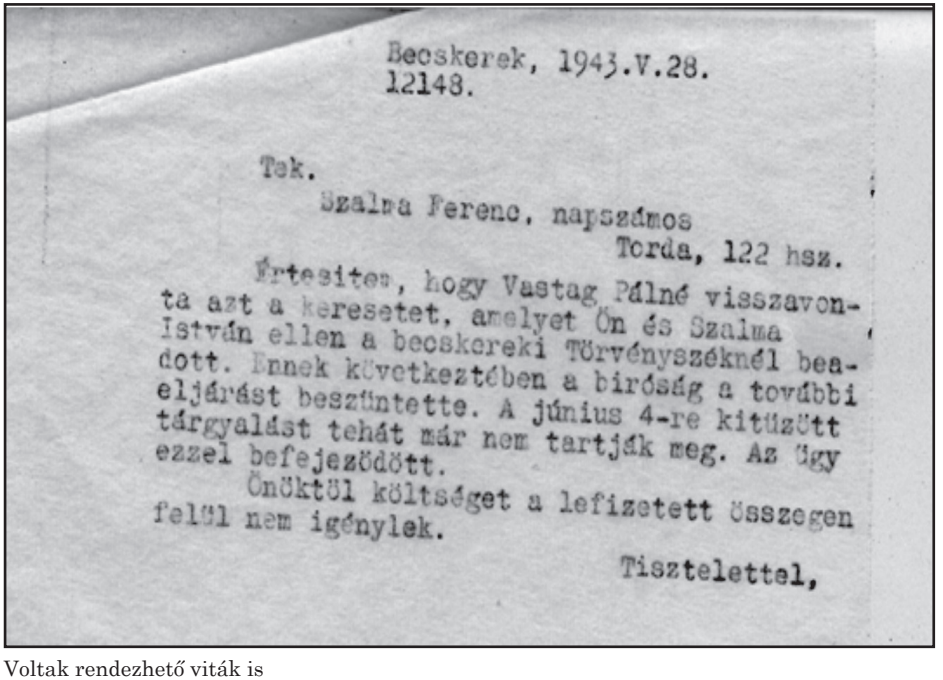
1943-ban Tordán is a béke irányába fordultak a dolgok (legalábbis Vastag Pálné és Szalma Ferenc vitájában). Bár itt se rögtön. Szalma Ferenc tett egy ajánlatot, hogy visszaadja a 32 000 dinárt, de úgy, hogy előbb talál egy másik vevőt, aki kifizeti a pénzt. Mert a kapott vételárat ő már elköltötte. Vastagné úgy látta, hogy ez egy távoli bizonytalan megoldás, és inkább folytatta a pert. 1943. május 5-én ügyvédje egy elég harcias beadvánnyal fordul a becskereki kerületi bírósághoz. A felperesi irat azzal indul, hogy mindenképpen alperesnek kell tekinteni Szalma Istvánt is (Szalma Ferenc apját). Igaz ugyan, hogy a tárgyalás Ferenccel folyt, de „a faluban mindenki tudja, hogy Ferenc csak azt teszi, amit az apja mond". Vastagné hangsúlyozta, hogy az eladó „kifejezett garanciát adott", hogy a ló nem fog rugdosni. Ott áll még a beadványban, hogy nem felel meg a valóságnak Ferenc állítása, hogy békésen együtt szántottak a lóval, de hozzá van téve, hogy Vastagné erről később majd részletesen nyilatkozik. A halasztást talán az is befolyásolta, hogy Szalma Ferenc eskütételt javasolt. Lehet, hogy Vastag Pálné már elkezdett úgy emlékezni, hogy a szántás alkalmával nem álltak békésen egymás mellett Kispajtással. De aztán a kialakult emlékezetet egy kicsit megkavarta a felszólított lelkiismeret. Várni kellett, hogy lecsihadjanak a dolgok.

Június 5-re lett kitűzve a szóbeli tárgyalás. Minden arra mutatott, hogy kemény csörte alakul majd a bíróság előtt, de egészen váratlanul megfordultak a dolgok. Május 26-án Vastagné úgy döntött, hogy visszavonja a keresetét, és megtartja a lovat. Hogy miért döntött így, abban nem lehetek egészen biztos, de egy valószínű igazságig eljutottam, mert az iratokban bennfentes információk is vannak. Miután megszületett a döntés, Vastagné ügyvédje rögtön írt nagyapámnak. A hivatalos közlendők mellett személyes észrevételeket is tolmácsol. Előbb közli: ügyfele azt mondta neki, hogy fél, hogy Szalma Ferenc nem tudja majd kifizetni a 32 000 dinárt. De aztán bizalmasan hozzáteszi, szerinte nem ez a valódi ok, hanem az, hogy Vastagné arra a következtetésre jutott, hogy a ló valójában „jóval többet ér".

Nem könnyű megállapítani egy ló értékét. Sem Tordán, sem másutt. Shakespeare közismertté tett egy árajánlatot. III. Richárd (ha igazat mon-

dott), a királyságát is odaadta volna egy lóért. Vastag Pálné pontosan 32 000 dinárt ajánlott – és fizetett is –, de aztán egy ideig kétkedett, majd később úgy érezte, hogy a ló többet is megér. Kispajtás értékét döntő módon befolyásolta, hogy rugdalódzott-e, vagy sem. Két versenyző igazság került a becskereki kerületi bíróság pástjára, és jogi párviadal kellett hogy eldöntse, melyik a valódi. Sokszor láttam, nemcsak bírósági esetekben, hogy nem könnyű feltárni, mi az igazság, és kinek van igaza. Néha távlatok is befolyásolják a dolgokat. Felötlik, hogy a német megszállás világában talán relativizálódott egy ló rugdalódzása, de az is lehet, hogy Vastagné két egészen külön világot érzékelt, elkülönítette őket, és így a fasizmus nem volt képes átnyúlni és lekicsinyelni Kispajtás tényleges vagy feltételezett rakoncátlankodását. És aztán itt van az is, hogy néha változik az igazság (és így az is, hogy kinek van igaza). Elképzelhető, hogy amikor ismeretlen környezetbe került, Kispajtás ingerült lett, és valóban rugdalódzott. Aztán később megszokta, hogy Vastagné van a közelében, az új pajta sem volt már számára idegen, kihagyta a bakolást és a rugdalódzást. Így új igazság alakult, és a ló felértékelődött. Másfél évvel a per után ismét egy új világ alakult, de maradt a megszokott pajta, és feltételezem, hogy Kispajtás a kommunizmus alatt sem rugdalódzott.

Tehát Vastag Pálné lépett, és békésen fejeződött be a per. Tordán megszületett a világháború alatt meghozott azon ritka döntések egyike, melyeket a döntéshozó nem bánt meg, és nem bánt más sem. Nagyapám május 28-án ír az ügyfelének – Tek. (tekintetes) Szalma Ferenc napszámosnak, Torda, 122 házszám.

Becskerek, 1943.V.28.
12148.

Tek.
Szalma Ferenc, napszámos
Torda, 122 hsz.

Értesítem, hogy Vastag Pálné visszavonta azt a keresetet, amelyet Ön és Szalma István ellen a becskereki Törvényszéknél beadott. Ennek következtében a bíróság a további eljárást beszüntette. A június 4-re kitűzött tárgyalást tehát már nem tartják meg. Az ügy ezzel befejeződött.

Önöktől költséget a lefizetett összegen felül nem igénylek.

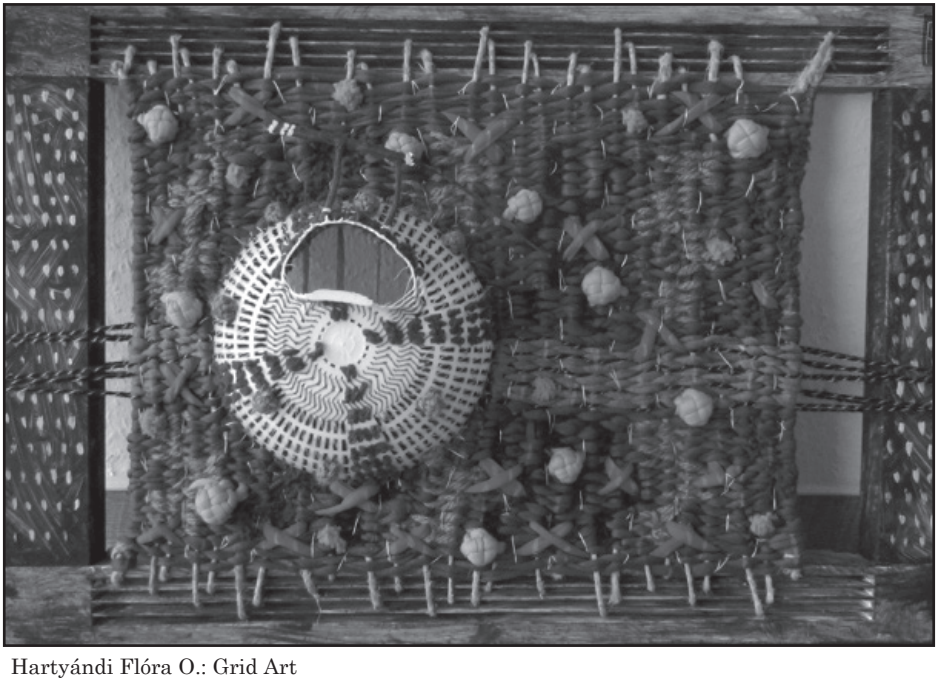
Tisztelettel,

Voltak rendezhető viták is

És most még röviden visszatérek a vitatott egyéniségű ló nevére, melynek hiányát jelzi (kilenc ponttal) a pert elindító kereset. Igyekeztem valahogy pótolni, amit a felperes ügyvédje kihagyott, de nem könnyű pótigazságokkal egybeköltözni. Otthon érzem magam azok között a nevek között, melyek valóban ott állnak az iratokban. Ezek biztonságos környezetet alakító, megbízható tények. A vitatott ló neve is tény volt, csak nem maradt meg. A póttényt gondosan választottam, de mégsem eléggé előrelátóan. A per idején a felek ingadoztak, hogy lovat vagy csikót mondjanak, kétéves jószágról volt szó, találónak tűnt számomra a „Kispajtás". De aztán a szövegemben kitértem a háború utáni évekre is, eljutottam addig a következtetésig, hogy Kispajtás nem rugdalódzott a kommunizmus alatt – megfeledkezve arról, hogy ekkor már egyértelműen ló volt és nem csikó, és kevésbé odaillő már a „Kispajtás". Felötlik, hogy Szalma Ferenc már korábban (névadáskor) is gondolhatott arra, hogy fel fog nőni a ló.

A valódi név rejtett tény maradt. Itt eszembe jut egy bátorító Huxley-mondat, melyet egyszer feljegyeztem: „A tények nem szűnnek meg attól, hogy nem veszik őket figyelembe" (Facts do not cease to exist because they are ignored). Ez meggyőző, és biztató. De mi lesz, ha nem mulasztásról van szó, hanem az a helyzet, hogy nem is lehet figyelembe venni a tényeket, mert nincsenek itt, eltávoztak. Akkor mégiscsak megszűnnek?

Talán annál maradok, hogy a ló neve: .....

Hartyándi Flóra O.: Grid Art

Karsai László

„Ez nem egy szívbeteg embernek való család”

Szubjektív bevezető két dokumentumhoz

„Ez nem egy szívbeteg embernek való család…” – sóhajtott fel néha nagymamám, Kolozs Irén, akit a *Nyugat* olvasói Sziráky Judith néven ismertek. Ezt sokszor mondta, mert sokat aggodalmaskodott, izgult, ha második férje, Hárs László késni merészelt, vagy ha én vagy öcsém (K. György – SZFE) valahová külföldre elutaztunk. Szerencsére a szívének semmi baja sem volt, bár erős dohányosként emlékszem rá, „csak” 88 éves korában vitte el a tüdőrák 1992-ben.

Szép nő volt, közeli barátai Kleopátrának becézték, nekem kisgyerek koromban ez túl hosszú volt, öcsém is átvette tőlem a „Kető” – megszólítást. Tanítványaimnak azt mondtam, hogy ha esetleg valakik, valamiért, valamikor bíróság elé állítanak, majd megpróbálok azzal is védekezni, hogy nekem már a nagyszüleim elváltak, nem csak a szüleim. „Kető” első férje Antonio Widmar olasz (fasiszta) kultúrdiplomata volt, az Olasz Királyság budapesti követségén hosszú évekig sajtóattaséként szolgált. Alig pár évig tartó házasságukból egyetlen gyermek, édesanyánk, Lucia született. A családi legendárium szerint a Széll Kálmán téri lakásukba minden hónap elsején becsöngetett a követség fehér kesztyűs inasa, és egy borítékban átnyújtott 500 pengőt. Widmar csak azt kötötte ki, hogy lánya járjon az Olasz Gimnáziumba, a francia, majd német nevelőnőt, az abbáziai sokhetes nyaralásokat, a lovaglóleckéket stb. ő fizette.

Lucia valamikor az 1960-as évek közepén gépelhette le az emlékiratait, az alább olvasható részletet Gyuri lánya, Dr. Karsai-Várkonyi Zsuzsa választotta ki, és egy pályázaton különdíjat nyert vele. Az emlékiratrészlet egy halálosan veszélyes embermentés története: Sziráky Judith 1941-ben ismerkedett meg Hárs (Herczog) Lászlóval, a *Népszava* újságírójával. Egymásba szerettek, és a világháború után összeházasodtak. Ő volt, ő lett az „igazi” nagyapánk, miután túlélte az ukrajnai munkaszolgálatot, megszökött, és „Kető” Luciával együtt a nyilasok rémuralma idején a Széll Kálmán téri kis lakásukban hosszú hónapokra elbújtatta. Lucia emlékirataiban egy helyen megjegyzi, hogy meg sem tudta számolni, hogy hány „Widmar Lucia” szaladgált 1944–1945-ben Budapesten. A hamis papírokat Antonio nagyapám „gyártotta” a követség igazi pecsétjeit, fejléces levélpapírjait felhasználva. Ezekre akkor tett szert, amikor Mussolini bukása után ő a szövetségesekhez átállt Pietro Badoglio-féle „szabad” Olaszország magyarországi híveinek egyik vezetője lett. Lucia emlékirataiban nem említi, hogy 1945-ben apját feljelentette egy olasz szélhámos, hamiskártyás. Letartóztatták és viszonylag rövid ideig az Andrássy út 60. egyik pincezárkájába zárták. A hajdani

nyilas Hűség Házában 1945-ben már a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztály rendezkedett be, élükön Péter Gábor állt. Widmar ügyesen, intelligensen válaszolt kihallgatója kérdéseire, és öten, köztük Hárs László is írásban beadott mentőlevekkel igazolták, hogy bátor antináci ellenálló volt 1944–1945-ben.

A két dokumentum, édesanyám emlékiratainak részlete és nagyapám 1945-ös PRO-s vizsgálati dossziéja összetartozik, szerintem ezekből is kiderül, hogy nagyanyámnak igaza volt: „Ez nem egy szívbeteg embernek való család…" (K. L.)

Nagyapám, Antonio Widmar az ÁVO fogságában az Andrássy út 60.-ban

Nem tudjuk, miért, de Widmar (Karsai) Lucia emlékirataiban nem említette meg, hogy édesapját 1945 márciusában letartóztatták, és rövid ideig a hírhedt Andrássy út 60.-ban fogva tartották. A felszabadulás után a szovjet hatóságok felügyelete alatt és a kommunisták irányításával, vezetésével megszervezett politikai rendőrség „célkeresztjébe" gyakran kerültek olyanok, akiknek más bűnük nem volt, mint hogy feljelentették őket. Nem volt ez másképpen Antonio Widmar esetében sem, akit honfitársa Giovanni Rossi jelentett fel. Rossi 1945-ben Budapesten néhány társával megalakította a Szabad Olaszország Mozgalmat, gyártottak olasz–orosz–magyar nyelvű, nyomtatott fejléces „hivatalos" papírokat, pecsétet, és buzgó levelezésbe kezdtek a magyar hatóságokkal. Önmagukat a Magyarországon élő olaszok egyetlen és jogos képviselőjének állították be a hatóságok előtt. Rossi mint a Szabad Olaszország Mozgalom elnöke 1945. április 4-én magához Szakasits Árpádhoz, a Szociáldemokrata Párt főtitkárához, egyben a Budapesti Nemzeti Bizottság elnökéhez fordult hosszú, ékes magyar nyelvű levélben. Önmagát „szerényen" mint olyan elvtársat mutatta be, aki az Olasz Szocialista Pártnak húszéves kora óta tagja, a párt titkárának, Matteottinak[1] a titkára volt. Politikai magatartása miatt száműzték, vagyonát elkobozták, számkivetésben élt Franciaországban, Bulgáriában, majd Magyarországon, ahol állandó rendőri felügyelet alatt állott.[2] Mindebből egyetlen szó sem volt igaz. Rossi sohasem volt Matteotti titkára, Olaszországból azért kellett menekülnie, mert egy gazdag és nála sokkal idősebb özvegyasszony bizalmába férkőzött, akit, hogy kártyaadósságait fedezze, kifosztott, még a családi ékszereit is eladta. Valóban élt Franciaországban és Bulgáriában, de mind a két országból azért kellett elmenekülnie, mert a hatóságok is rájöttek, hogy hivatásos hamiskártyás. Egyik bűntársnőjével és annak húgával menekült Budapestre, ott az idősebb nővért feleségül vette, bár Olaszországban élt még a hites felesége. Magyarországon élénk valuta- és ékszer-csempészésbe fogott a II. világháború idején. Viszonya a második számú feleségével és

[1] Matteotti, Giacomo (1885–1924) olasz szocialista politikus, a fasiszták bátor ellenfele. 1924-ben több beszédében leplezte le a fasiszta erőszakot, az ellenfelek terrorizálását, a választási csalásokat, a fasiszta és a szocialista szakszervezetek összefogását, a rendszer korrupcióját. Valószínűleg Mussolini tudtával, ha nem is kifejezett parancsára meggyilkolták.

[2] Budapest Főváros Levéltára-XVII-2-Budapesti Nemzeti Bizottság iratai-1585/1945-8.

hamiskártyás társával akkor romlott meg, amikor ennek húgát is teherbe ejtette.[3]

Visszatérve Rossiék 1945. április 4-i levelére, ebben négy pontban fogalmazták meg a mozgalom célkitűzéseit: a magyarországi olasz kolónia tagjainak érdekvédelme, tulajdonuk megvédése stb. A 4. pont szó szerint így hangzik: „A Bizottság megalakításának fontos célja volt, hogy azon reakciós és fasiszta elemeket – kik ugyan még jó időben, Mussolini bukásakor hagyták ott a fasizmust, viszont 20 éven keresztül képviselték kulcspozícióban (sajtó, irodalom, propaganda) ezt a rendszert – kik a zavaros időket felhasználva akarták ismét a vezetést magukhoz kaparintani, kiküszöbölje. Ezen Bizottság információja alapján készült ezen urak tevékenységéről a sajtó által közölt ismertetés."[4]

Először a *Szabadság* c. napilapban közöltek e célkitűzés jegyében egy névtelen cikket 1945. március 22-én. Ebben többek között azt állították Widmarról, hogy „…több mint egy évtizeden át a fasiszta olasz követség sajtóattaséja volt, és ezalatt minden alkalmat megragadott, hogy a fasiszta »kultúra« sajtó- és irodalom-bacilusaival elárassza Magyarországot."

Rossi talán azt várta, hogy e cikk megjelenése után azonnal letartóztatják Widmart, majd amikor ez nem történt meg, személyesen, levélben fordult a Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztályához. A PRO-ból Péter Gábor irányítása alatt fejlődött ki az Államvédelmi Osztály (ÁVO), az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) jogelődje. Maga Widmar az ostromról szóló memoárjában megemlítette letartóztatását, azt állította, hogy őt személyesen Péter Gábor hallgatta ki. A valóságban kihallgatója dr. Takács Péter Pál, egy egyszerű beosztott rendőrtiszt volt.[5] Widmar 1945. március–áprilisi vizsgálati anyaga az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) 3.1.9.-V-88151. sz. alatt található. A dokumentumokat eredeti helyesírással, betűhíven közöljük. A kihagyásokat […]-val jelöljük.

Rossi levelében többek között azt írta Widmarról: *„[…] Amikor Budapesten felállították az első olasz követséget, csakhamar (kb. 1923 táján) sikerült oda bejutnia nyelvtudása révén, mint tisztviselő a sajtó- és propagandaosztályon. A húszas évek vége felé már önálló publicisztikai tevékenységet fejtett ki a magyar sajtóban fasiszta szellemben és propaganda célzattal. Előszeretettel írt a Gömbös-féle lapokban (Függetlenség, Esti Újság). Mindenkor kikelt a demokrácia és különösen a demokrata művészi elgondolások és irodalom ellen. […] Mint az olasz követség sajtófőnöke, ő irányította a Magyarország fasisztává gyúrását célzó sajtó-, rádió-, film-, és színházi propagandát. Számos propaganda nyomtatványt ő maga fordított le magyarra. […] Hosszú ideig volt fasiszta lapok – többek közt Mussolini Popolo d'Italia-jának is, és az olasz hivatalos hírszolgálati iroda a Stefani-ügynökség budapesti tudósítója, azonban*

[3] Rossiról, 1945 utáni magyarországi tevékenységéről részletesen lásd: Csorba László: A római magyar követ jelenti… A magyar–olasz kapcsolatok története 1945–1956. MTA Doktori értekezés, 2011.

[4] Budapest Főváros Levéltára-XVII-2-Budapesti Nemzeti Bizottság iratai-1585/1945-8-9.

[5] Fried Ilona: A „fiumáner dallam". Antonio Widmar – Vidmar Antal a kultúrában és a politikában. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1999/5–6. sz. 612–625.

mint követségi sajtófőnök, rendszerint névtelenül. […] Olaszország kettéválásakor a budapesti olasz követség személyzetének többségét követve 'Badoglio[6]*-párti' lett, azonban akkor, amikor a németek 1944. március 19-ére virradó éjjel a kir. olasz követség tagjait kevés kivétellel elhurcolták, és később a többieket internáltatták, Widmar csodálatosképpen mindig szabad maradt. […] Családi körülményei is igen ziláltak. Magyar feleségétől egy leánya van. Mindkettőjüket hosszú éveken keresztül megtagadta és elhagyta. Hosszú ideig Lánczy Margittal, a Nemzeti Színház művésznőjével volt viszonya, majd a Revíziós Liga Tamás (Lisszabonban van) nevű főtitkárának gépírónőjével (Irén) élt együtt. Jelenleg pedig Gosling Rupertné a szeretője. Jellemző, hogy törvényes felesége és 16 éves leánya,*[7] *valamint a két utóbb említett hölggyel együtt lakik a Kaas Ivor utca 10. sz. alatt. Egészen a legutóbbi időkig igen nagylábon élt, és mindig tele volt adóssággal (Magyar-Olasz Bank). Kétségtelen, hogy egész magyarországi tevékenysége antidemokratikus és reakciós volt.*

Fenti adatokat a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályának megkeresésére adjuk ki, és ezek a valóságnak megfelelnek.

Budapest, 1945. március hó 28-án."

Miután ez a feljelentő levél megérkezett az Andrássy út 60.-ba, március 31-én elrendelték Widmar letartóztatását. Mielőtt először kihallgatták volna, tanúként Jeanpaolo Santellit kérdezték ki. Róla az 1945. április 2-án felvett kihallgatási jegyzőkönyvben az áll, hogy Budapesten, 1901-ben született, anyja neve Paulina Prucher, a foglalkozása kereskedő volt, és a VIII. Szentkirályi u. 35. sz. alatt lakott.

„– Mit tud Widmar Antalról és az ő politikai felfogásáról?

– Widmar nem diplomata, hanem helybeli tisztviselője volt az olasz követségnek. Nevezett 20 éve volt az olasz követség sajtóosztályának tisztviselője. Sajtóattasé Standardo[8] *volt. Az olasz követségen a sajtóattasé állás 1938-vagy 1939-ben lett kreálva. Addig csak sajtóosztály volt. Addig csak sajtóosztály volt, melynek ügyeiről Widmar referált a miniszternek [ti. a követnek – K. L.]. Amikor a sajtóattasé állást kreálták, akkor Rómában 60 pályázó és 10 hely volt. Ő a vizsgázottak között az első 5 hely egyikére került, ennek ellenére nem kapott sajtóattaséi kiküldetést, hanem mellőzték. Ennek okát a fasizmus protekcionizmusában látom. Neki nem voltak Rómában fasiszta összeköttetései és így nem érvényesülhetett. […].*

– Mit tud [Widmar] fasiszta felfogásáról?

– Ő kiszolgálta a fasiszta követségeket [sic! valószínűleg a tanú »követeket« mondott – K. L.], de a sok csalódás következtében nem lelkesedett értük, és panamista bandának nevezte őket, de megélhetési okokból szolgálta őket. […]"

---

[6] Lásd Karsai Lucia emlékiratainak 13. sz. j.

[7] Widmar (Karsai) Lucia 1927. november 4-én született, tehát a feljelentés időpontjában, 1945 tavaszán már a 18. évében járt.

[8] Sic! helyesen: Stendardo, Alfredo (?–?) a budapesti olasz követség sajtóattaséja volt 1941–1943-ban. Magyarország Tiszti Cím- és Névtárában Antonio Widmar 1927-től 1938-ig mint az Olasz Királyi Követség „sajtófőnöke" szerepel, az 1940-es kötetben már Mario Sertoli az, aki „sajtóattaséként" szerepel, Widmar neve eltűnt a következő kötetekből. Csak további kutatások tisztázhatják, hogy 1939-ben miért váltották le e posztról.

Antonio Widmar első kihallgatása, 1945. április 3.

„– […] miért szolgálta ki több mint két évtizeden keresztül a fasiszta kormányt?

– Ezt eszményi okok nélkül tettem, anyagi érdekből.

– Milyen tevékenységet fejtett ki mint az olasz követség sajtóosztályának tisztviselője?

– Budapesti elődöm magyar állampolgár lett. Állását én foglaltam el 1924. októberében. Miután a követ próbára tett és megfeleltem, véglegesen alkalmazott sajtófőnökként. Munkámat megfelelően végeztem. Ez belső és külső munkából állott. A belső munka lényege abból állott, hogy a magyar sajtó közleményeiről napi jelentéseket készítettem. Ezek a jelentések a külügyminisztérium részére készültek. Jelentéseim felölelték a magyar kül- és belpolitika eseményeit, a gazdasági és kulturális élet érdekesebb mozzanatait. Ezen jelentéseim alapján a követség külön összefoglaló jelentéseket is készített fontosabb ügyekben. Ezeket vagy maga a követ, vagy a különböző attachék (katonai, kereskedelmi stb.) írták meg. A külső munkák pedig abból állottak, hogy a sajtóval és a magyar kulturális élet kiemelkedőbb egyéniségeivel fenntartottam a kapcsolatot. Jelentéseimet és munkámat a külügyminisztérium feldolgozta, és ez a munka is hozzájárult az olasz-magyar külpolitikai kapcsolat kimélyítéséhez.

– Milyen formában exponálta magát a magyar revizionizmus és a német-magyar-olasz coalíció érdekében?

– Semmilyen formában.

– Nem bocsájtották el ezért az ellenszegülésért a követség kötelékéből?

– Nem.

– Fenti két válasza ellentmondást tartalmaz.

– Szorgalmammal paríroztam az esetleges nehézségeimet.

– Mikor lépett a fasiszta pártba?

– A budapesti fascio tagja voltam 1924. novembertől 1943. július 25-ig. Ez a dátum az olasz összeomlással esik egybe. Az országos fasiszta pártnak ellenben sohasem voltam tagja. […]

– Milyen fasiszta propaganda előadásokat tartott a rádióban?

– Hangjátékot és előadást tartottam a budapesti rádióban, melynek az volt a célja, hogy Velencét mutassam be magyar nyelven. Hasonló módon mutattam be Budapest városát egy olasz nyelvű adásban. Olasz írók műveit is ismertettem a rádión keresztül. Ezek modern olasz írók voltak javarészt, az új, fasiszta Olaszország művészei. Előadásaimat azonban a művészet és nem a politika érdekében tartottam.

– 1942. október 28-án a »Marcia su Roma« 20 éves jubileuma alkalmakor tartott rádióbeszédének mi volt a lényege?

– A »Marcia su Roma« az olasz fasizmus uralomra jutásának szimbóluma. Ennek ünneplése történelmi jellegű és egy mythos kialakítását is szolgálja. Természetes, hogy a fasiszta ideológia ehhez az ünnepléshez szigorúan ragaszkodik. Hogy megfelelően fedezzem magamat én tartottam 1942-ben a tárgykörben évfordulói beszédet. Én a beszédet szívesen tartottam, hogy a baloldali elemekkel fenntartott kapcsolataimat ilyenformán egyensúlyozzam.

A beszédet én fogalmaztam a megadott direktívák szerint. Ezek természetesen a fasizmus feldicsérését is tartalmazták. A beszédre magára nem emlékszem, így érdemben nem tudok annak egyes részeiről és kitételeiről nyilatkozni. […]

– A Gömbös-féle lapokban milyen tárgyról írt?

– Erre nem emlékezem. Azt sem tudom kifejezetten, hogy [a] Gömbös-féle lapokban írtam volna, mert én általánosságban minden lapban írtam. […]

– A budapesti fascionál milyen tisztséget töltött be, és mi volt a tevékenysége?

– Egyszerű tag voltam. A külsőségeket nem szerettem és ezért a fascio keretén belül csak ritkán szerepeltem nyilvánosan is. A tagdíjat fizettem, de ezen felül sem tisztséget, sem alkalmi munkákat nem vállaltam. Formaruhában a legritkábban jártam.

– Milyen jobboldali magyar politikusokat ismer?

– Majdnem mindegyiket ismerem.

– Rajniss Ferenccel[9] milyen viszonyban volt?

– Őt is csak ismertem. Semmiféle bensőséges barátságban nem voltam vele. Hivatalos ügyekben azonban többször felkerestem.

– Milyen hivatalos ügyek voltak ezek?

– Mind Rajniss[-s]al, mind a többi jobboldali emberekkel hivatali utasítás folytán kerültem érintkezésbe. Ilyen alkalmakkor általános természetű információkat szereztem be. Ezek az információk adták az anyagot a már előzőleg említett jelentéseimhez. […]

– Az olasz diplomáciai testülethez mikor tartozott?

– 1927-től 1939-ig, amikor is leváltott az újonnan kinevezett sajtóattaché. Ezen idő alatt exterritoriális jogokat élveztem. Erről megfelelő igazolványom van. […]

– Minek tulajdonítható az a körülmény, hogy Önt sohasem keresték tüzetesen és nem is internálták?

– A németek bevonulása után egy ideig bujkáltam és a királyi követség embereivel titokban továbbra is fenntartottam [a kapcsolatot]. A KEOK[H]-hoz sohasem fordultam, és tulajdonképpen illegálisan tartózkodtam Budapesten, mert a többi Badoglio-párti olaszok internáló táborban voltak.[10] Komoly formában a hatóságok azonban sohasem kerestek. Később úgy értesültem, hogy hallgatólag tudomásul vették, hogy szabadlábon maradtam. Amikor 1944. október 3-án a Svéd Követség olasz osztályának lettem [a] vezetője, szintén eltűrték a Szálasi-éra alatt a hatóságok a működésemet.

– Mivel magyarázza Ön ezt a személye ellen tanúsított megértő viselkedést?

---

[9] Rajniss Ferenc (1893–1946) újságíró, politikus, 1935-től a kormánypárt jobbszárnya orgánumaként alapított *Új Magyarság* c. napilap főszerkesztője. 1935-től 1945-ig kormánypárti országgyűlési képviselő. 1941. május 29-től tulajdonosa és alapító főszerkesztője a *Magyar Futár* c. képes hetilapnak. A nyilas puccs után tagja az ún. Kormányzótanácsnak, a Szálasi-kormányban vallás- és közoktatásügyi miniszter. Miután összeveszett Szálasival, tisztéről lemond. A világháború után népbíróság elé állítják, halálra ítélik, kivégzik.

[10] A budapesti olasz követség kettészakadásáról, a Badoglio-párti diplomaták többségének letartóztatásáról, internálásáról lásd: Kindl Melinda: Párhuzamos kényszerpályák. Olasz–magyar diplomáciai kapcsolatok 1943–1945 között c. adatgazdag PhD-disszertációját (Pécs, 2016). Ebben Widmart egyszer említi (81.).

– Az internálásnak alig volt komoly jellege. Később azonban a Szálasi éra alatt sem kerestek az elvárt alapossággal.[11] *És bár nem élveztem akkor exterritoriális jogokat, mégsem fogtak le. Ennek okát nem tudom kielégítő formában megadni, de én is csodálkoztam ezen."*

A PRO gyakorlatában viszonylag ritkán fordult elő, hogy a kihallgató tiszt, ebben az esetben dr. Takács Péter Pál, kifejezetten jóindulatúan kezelje az elé került, súlyos vádakkal terhelt egyéneket. Widmar jó taktikát választott. Semmit sem igyekezett tagadni, amiről tudta vagy sejtette, hogy kihallgatója is tud, és önmagát annak állította be, ami valójában volt: a magyar kultúra és a politikai élet jó ismerőjének. Dr. Takács az első kihallgatás végén ugyan megkérdezte Antonio Widmartól, hogy akar-e még valamit elmondani, de akkor nemleges választ kapott. Még aznap mégis új kihallgatásra került sor. Több mint valószínű, hogy a kettő között, ismét csak nagyon nem szokásos módon Widmarnak megmutatta vagy felolvasta neki a letartóztatását „okozó" feljelentő levelet. Míg az első kihallgatás még nyilvánvalóan stilizált szövegéből úgy tűnik, hogy Widmar higgadtan, tárgyszerűen válaszolt a kérdésekre, most érezhető indulattal, felháborodással kezdte el mondani, ami „hirtelen még" eszébe jutott.

Antonio Widmar második kihallgatása, 1945. április 3.

„– A mai napon felvett jegyzőkönyvi vallomásán kívül van-e még valami előadni valója?

– Van, éspedig az, hogy a jegyzőkönyv felvétele alatt az volt az érzésem, hogy valaki nyilvánvaló rosszakarattal feljelentett. Szem előtt tartva a budapesti olaszok között az utóbbi hónapokban történt ügyes-bajos dolgokat, érzésem az, hogy a feljelentő Rossi Giovanni úr, akiről első ízben – ha jól emlékszem – múlt év novemberében hallottam beszélni. Azt mesélték ugyanis nekem a Svéd Kir. Követségen egyes olaszok, hogy Rossi úr Budapesten egy pártot akar alapítani. Rögtön ugyanazok az olaszok előtt hangsúlyoztam, hogy ezt nem hiszem el, mert túl buta a gondolat, hogy szeretnék Rossi úrral beszélgetni. Rossi úr azzal hárította el a találkozást, hogy méltatlan vagyok arra, hogy vele beszéljek, de szívesen találkozik viszont NARICH Ermanno úrral, aki velem dolgozott a követségen. A találkozáson NARICH úr elmondta Rossi úrnak, milyen munkát végeztünk a Követségen az olaszok érdekében. Rossi úr azt helyeselte, hangsúlyozván, hogy rólam mindig csak jókat és szépeket hallott. Rossi úr megmutatta Narich úrnak a saját Köztársasági Fasiszta útlevelét és egyéb Gestapo igazolványokat, amelyekkel – azt mondta – védekezett az esetleges üldözések ellen. Azt is állította Rossi úr, hogy ő Matteotti titkára volt, és ezért védekeznie kellett, mert több mint tíz éve él külföldön, a fasiszták üldözése miatt. Rossi úr később kért tőlem svéd Schutzbriefet,[12] *nem közvetlenül, hanem Giarrizzo nevű olasz újságíró által. Megadtam neki, mert szándékom az volt, hogy minden veszedelemben forgó olaszt a lehetőségeken*

[11] Utólag, kézzel, tintával írott, betoldott szavak a géppel írott szövegben, a bal margón.
[12] Védlevél (német).

belül megvédjem. Az oroszok bevonulása után többször beszéltem Rossi úrral. Egyszer többek között ő maga rátért a fasiszta útlevélre, amely a tulajdonában volt azzal, hogy a Fasiszta Követségen működő Pini nevű titkár örömmel adta neki, amikor kérte, mondván: »Azért adom szívesen, mert maga volt az egyetlen, aki nem örült hangosan Mussolini bukásának.« Rossi úr hozzátette, hogy ezt az útlevelet elégette. A későbbi beszélgetések folyamán mindent elkövettem, hogy egy megegyezésre jussak Rossi úrral, de sikertelenül, mivel nem akarta semmi áron sem elismerni azt a jogi helyzetet, amely a személyem körül keletkezett az események következtében. Az volt végig az érzésem, hogy Rossi úr minden áron akar a budapesti olaszok vezetője lenni világos ambíciókkal. Én más oldalról nem tudtam és nem akarok lemondani arról, amit kötelességteljesítésnek tartok. Ezért a harc, amelynek folyamán ROSSI úr nem tágított semmiféle eszköztől. Fontosnak tartom ezt leszögezni, abban a reményben, hogy egy napon majd az olasz hatóságok előtt lesz alkalmunk tisztázni viszonylagos felelősségeinket."

Antonio Widmar harmadik kihallgatása, 1945. április 4.

„– Fejtett ki propagandát a fasizmus mellett?

– Amennyire az a hivatásom keretében szükséges volt, igen.

– Ezekben a propaganda cikkekben feldicsérte a fasizmust?

– Igen, de meg kell jegyeznem, hogy ezeket a cikkeket nem én írtam, hanem tömegével kaptunk Rómából a propaganda minisztériumból, illetve a külügyminisztérium sajtóosztályától anyagot, amelyek néha az én nevem alatt jelentek meg, másszor az olasz író nevével.

– Tűrte, hogy a cikkek a saját neve alatt jelenjenek meg?

– Tűrtem, mert ez szükséges volt ahhoz, hogy megtartsam munkám vonalának egyensúlyát, mert a követségen gyanús voltam már, mert szavaimmal és cselekedeteimmel a magyarországi humanisták mellett álltam. Babits Mihálynak én szereztem meg a San Remo-i Díjat.[13] Pünkösti Andornak[14] én fordítottam le [Pirandello] IV. Henrikjét, amely tervszerűen azt a célt szolgálta, hogy Várkonyi Zoltán színészi képességei teljességében kibontakozhasson IV. Henrik szerepében, miután őt a Nemzeti Színházból kidobták. A követségen igazoló jelentés megtételére is felszólítottak, annyira a baloldali írók mellé álltam.

– Rádióban a Marcia su Roma 20 éves jubileumán kívül mikor tartott még propagandabeszédet a fasizmus mellett?

– Soha más alkalommal.

Vallomásomat önként, minden külső kényszer nélkül tettem meg."

A mentő tanúk

Dr. Takács Péter Pál a PRO-n dolgozott már 1945 tavaszán, 1946-ban előadó, 1947-ben a „jogutód" Államvédelmi Osztály (ÁVO) Népügyészségi Kirendeltségének alosztályvezető helyettese, majd az alosztály vezetője volt.

[13] Babits 1940. március 30-án vette át a Premi di San Remót.

[14] Pünkösti Andor (1892–1944) színikritikus, újságíró, író, színházi rendező.

Még a „mentőtanúk” leveleinek megérkezése előtt elérte, hogy szabadlábra helyezzék az olasz diplomatát. Lehetséges, hogy a levelekben szereplő „felhívására/felkérésre/felhívásra közlöm” – formula azért került a levelekbe, mert személyesen, néhány esetben telefonon szólította fel a levélírókat, hogy írásban, hivatalosan tanúsítsák, amit Widmar antifasiszta, embermentő, baloldali magatartásáról tudnak.

1.

„A MAGYAR POLITIKAI RENDŐRSÉGNEK
Budapest
Andrássy út 60.

Felhívására közlöm, hogy dr. Widmar Antalt régóta ismerem és mindig mint a reakciós irányzat ellenfelét. Tudomásom van arról, hogy a náci és nyilas rendszer által üldözötteknek hathatósan segítségére volt. Tudomásom van ezen kívül arról, hogy a Magyarországon tartózkodó olasz antifasiszta elemek működését minden téren támogatta; magyar szocialista és kommunista üldözötteknek elrejtésében és életmentésében aktív[an] részt vett.

Budapest, 1945. április 10-én
Dr. Szentgyörgyi László
orvos
Budapest, IV., Parisi u. 6/A.
Telefon: 182-086”

2.

„A MAGYAR POLITIKAI RENDŐRSÉGNEK
Budapest
Andrássy út 60.

Felhívására közlöm, hogy dr. Widmar Antal urat már öt éve ismerem és ezalatt az idő alatt Widmar úr úgy beszélgetései folyamán mint cselekedetei révén világos bizonyítékát adta annak, hogy nem fasiszta. Ezen kívül biztos tudomásom van arról, hogy a németek vagy nyilasok által üldözötteknek segítségre volt. Ilyen irányban magam is igénybe vettem szolgálatát.

Budapest, 1945. április 11-én
Hamza D. Ákos[15]
Budai címem: Feszty Árpád utca 4.
de gyakori pesti tartózkodásom alatt
található vagyok: Rökk Szilárd u. 31.
sz. alatt /Renner Endre/”

[15] Hamza D[ezső] Ákos (1903–1993) filmrendező, festő- és szobrászművész. 1940-től 1944-ig tíz játékfilmet rendezett, előtte több sikeres filmnek volt a producere, gyártásvezetője. 1949-től Olaszországban és Franciaországban dolgozott, majd Brazíliában telepedett le. 1989-ben tért haza, Jászladányban élt haláláig.

3.

„FÜGGETLEN KISGAZDA-, FÖLDMUNKÁS- ÉS POLGÁRI PÁRT
Budapest, 1945. április hó 11-én
KÖZPONTI IRODÁJA
BUDAPEST, IV., SEMMELWEISS-UCA 1.

A magyar politikai rendőrségnek
Budapest.

Felhívásra közlöm, hogy dr. Antonio Widmár [sic!] urat sok év óta ismerem. Tudomásom szerint állandóan érintkezett baloldali körökkel, ahol az volt róla a vélemény, hogy a szíve szerint nem fasiszta. Egyébként sokat foglalkozott szépirodalommal és a klasszikusok mellett baloldali írók műveit fordította és népszerűsítette Olaszországban. Widmar úr bujdosásom idején önként felajánlotta, hogy rejtekhelyet biztosít számomra, ami akkor számára bizonyos kockázatot jelentett.
Auer Pál[16]
országgyűlési képviselő"

4.

„NÉPSZAVA SZERKESZTŐSÉGE
VIII. Conti utca 4. szám
Budapest, 1945. április 11.
H E Π C A B A

„A politikai rendőrségnek
Budapest
VI. Andrássy út. 60.

Felkérésre készséggel igazolom, hogy Antonio Widmar [1944.] október 15. után, amikor a nyilasok elől bujkálni kényszerültem, ebben nagy mértékben segítségemre volt azzal, hogy olyan hamis igazolványt szerzett részemre, amely szerint olasz állampolgár vagyok, miáltal a fasiszta zaklatások alól mentesültem. Továbbá bizonyítom azt, hogy Antonio Widmar ismeretségünk ideje alatt soha nem mutatkozott fasiszta szelleműnek, sőt ellenkezőleg, élesen elítélte a jobboldalt már [1944.] október 15. előtt is. Sőt, tudomásom van

[16] Dr. Auer Pál (1885–1978) jogász, ügyvéd, politikus, nemesi címet szerzett zsidó nagypolgári családban született. A Tanácsköztársaság idején Bécsbe emigrált. 1921-ben a trianoni békeszerződés által felállított Határmegállapító Bizottság jogi szakértője volt, nevéhez fűződik a Népszövetség által elfogadott egyetlen magyar határmódosítás. 1926-ban a frankhamisítási perben a francia kormány és a Banque de France képviselője. Évekig a Journal de Genève-nek, a Népszövetség hivatalos közlönyének a magyarországi tudósítója. 1943-ban belépett a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Pártba, 1944. március 19. után közismert németellenes beállítottsága miatt illegalitásba kényszerült. 1945. április 2-tól Budapesten lett az FKGP képviselője, 1945 augusztusától az FKGP Országos Intézőbizottságának tagja. 1946. március 29-től párizsi követ, Nagy Ferenc miniszterelnök lemondatása után posztjáról lemondott, Franciaországban maradt. Élénk tevékenységet fejtett ki a magyar emigrációban, érdemeit a francia kormány Becsületrenddel ismerte el.

arról is, hogy a jobboldali exponenseknek a későbbi viszontszolgálatok reményében felajánlott támogatását – bár erre szüksége volt – a leghatározottabban visszautasította.

Tisztelettel
Hárs László
a Népszava munkatársa"

5.

„Budapest, 1945. április 12.
A Magyar Politikai Rendőrségnek,
Budapest,VI., Andrássy út 60.

Felhívására közlöm, hogy Dr. Widmar Antal urat már 21 éve ismerem és állandó érintkezésben voltam vele. Ez alatt az idő alatt alkalmam volt meggyőződni arról, hogy Widmar úr absolut demokratikusan gondolkodó író és újságíró, aki magánténykedéseiben mindenkor a demokratikus haladásnak és fejlődésnek volt a híve. A legnehezebb életkörülmények között is magánkörökben mindig ilyen álláspontot foglalt és magatartást tanúsított. A nácizmus és a nyilas korszak rémséges heteiben Widmar Antal barátom igen sok spanyol, magyar, olasz és zsidó vallású embertársának, barátjának adott menedéket, azok szökését elősegítette, vagy részükre különböző testületeknél oltalmi- vagy védlevelet szerzett és általában minden lehetőt elkövetett, hogy ezek a szerencsétlen üldözöttek ne kerüljenek a szadista gyilkosok kezébe.

Lajta Andor[17]
hírlapíró
Thököly út 75."

A döntés

Dr. Takács összefoglaló jelentésében a Widmart szabadlábra helyező döntését részletesen megindokolta.

„Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya.
Ikt. szám: 3513./1945
Widmar Antal fasiszta tárgyában

Jelentés
Budapest, 1945. évi április 10.

A nyomozás során megállapítást nyert:

Nevezett Mussolini bukásáig a budapesti fasiszta követség

[17] Lajta Andor (1891–1962), akit a kortársai az „élő filmlexikonnak" neveztek, 1928-ban Filmkultúra címen folyóiratot alapított, az Imrédy-kormány az alapító zsidó származása miatt a folyóiratot 1938-ban betiltotta. „A budapesti filmszínházak története 1896-tól 1956-ig" c. munkája megkerülhetetlen alapmű ma is.

sajtóosztályának helyi tisztviselője volt. Az osztály második tisztviselője volt, aki nem saját initiatívából, hanem utasításra intézkedett. Munkája nem politikai, hanem kulturális téren mozgott. Összeköttetést tartott fenn baloldali írókkal, a nyugatosokkal. Babitssal igen szíves, jó viszonyban volt. Babits Widmarnak köszönhette a San Remo-i díjat. A fasiszta Olaszországot Widmar existenciális érdekből szolgálta. Antifasiszta felfogású, mely felfogásának baloldali elemek megsegítésével több esetben tanújelét adta. Megjelentek neve alatt Róma által megfogalmazott fasiszta cikkek, amelyeket utasításra kellett nevével ellátnia, de azokra a saját maga földalatti antifasiszta tevékenységének leplezésére és saját személyének igazolására is szüksége volt. 1943. július 25-én Widmar a királyhű olasz követséghez pártolt át és mindvégig mellett is maradt. A fasiszta rendszer két ízben is mellőzte, mert nem tartotta elég megbízhatónak és érdemesnek. Egy ízben, amidőn sajtóattachéi kinevezésnél mellőzték, máskor, amidőn az Esperia filmvállalat igazgatói kinevezése helyett, csak igazgatósági tagságot kapott. Teljes munkássága alatt a havi jövedelme 1,300 és 1,600 P[engő] között mozgott. Widmar nem politikus, hanem irodalmár. a följelentés Rossi Givonnainotól [sic! helyesen: Giovannitól] ered, aki Widmaron kívül több más olaszt is feljelentett, olyanokat, akik neki nem akartak behódolni és őt a fasizmus bukása után, mint szociáldemokratát, Olaszország helyi képviselőjének elismerni.

Widmart Olaszország érdekében kifejtett önfeláldozó munkásságáért a bukaresti olasz ügyvivő 1945. március 24-én kelt levelében positiójában megerősíti.

Nevezett a nyomozás során szabadlábra lett helyezve.
Ellene további eljárásnak nincs oka.
Dr. Takács Péter Pál"

Antonio Widmar vizsgálati dossziéjában még megtalálható két cikke, mind a kettő a *Függetlenség* c. kormánypárti napilapban jelent meg. Az első címe: „Irodalmi kapcsolatok Olaszország és Magyarország között" (1933. december 31., 19.), ebben olyasmit, amit 1945-ben a PRO-n fel tudtak volna ellene használni, nem írt le. Érdekesebb, hogy a második cikkét: „Az olasz nacionalizmus" (1933. december 24., 9–10.) sem tartotta fontosnak dr. Takács Widmar kihallgatásai során megemlíteni, pedig ebben Mussolinit, rendszerét és a fasiszta ideológiát dicsőítette.

Az Olasz Külügyminisztérium 1945 áprilisában hivatalosan kérte Antonio Widmar szabadon bocsátását. Rómában úgy értesültek, hogy közbenjárásuknak meg is volt az eredménye. Állítólag azzal a feltétellel helyezték szabadlábra Widmart, hogy a lehető legrövidebb időn belül elhagyja Magyarország területét.[18] A fennmaradt vizsgálati anyagában ilyen feltételnek nincs nyoma. Nem vall nagyon sietős távozásra az sem, hogy szabadlábra kerülése után jó egy hónappal, 1945 májusában hagyta el Antonio Widmar, akkor még valószínűleg nem is sejtve, hogy örökre, Magyarország területét. Jó két évtizedig Japánban volt diplomata. Lányával az 1960-as évek közepén Olaszországban kétszer, unokáival egyszer, egy rövid nyaralás során találkozott.

[18] Fried Ilona, i. m.

Karsai Lucia*

Gyermek- és ifjúkori emlékiratok (részlet)**

Szerelem – háború

Sajtó alá rendezte, a lábjegyzeteket készítette Karsai Lucia unokája, Dr. Karsai-Várkonyi Zsuzsa.

1944. november 4-ét, a születésnapomat, az tette számunkra örök emlékezetűvé, hogy ezen a napon megmentettem Laci[1] életét.

Előző nap nálunk beszélték meg Justus Gyurival,[2] hogy 4-én délután 2 és 3 között találkoznak a Margit híd pesti hídfőjénél. Ebéd közben valami egészen szokatlan nyugtalanság vett erőt rajtam, kérlelni kezdtem, hogy ne menjen el. Hivatkoztam a születésnapomra, arra, hogy ma maradjunk együtt, – a végén még sírni is kezdtem, március 19-e[3] óta talán először – soha semmit még így nem kértem tőle! Laci először csodálkozott, aztán boszszankodott, de végül engedett. Nem ment el. Két óra után rosszkedvűen lézengtünk a bezárt lakásban, én mindenesetre eldugtam Laci kalapját, nehogy meggondolhassa magát, azután óriási dörrenés hallatszott.[4] Pár perc múlva megszólalt a telefon. Justus Gyuri jelentkezett, rémülten kérdezte: / én vettem fel a kagylót,/ ugye, Laci még nem indult el? – felrobbant a Margit híd… Anyám utólag fakadt sírva a gondolatra, hogy Laci, ha én nem rendezek jelenetet, pontosan akkor lett volna a hídon!

---

* Karsai (szül. Widmar) Lucia (1927–1984) műfordító, szinkrondramaturg. Első férje volt Karsai Elek (1922–1986) történész, levéltáros, az 1960-as években, már válóperük után kezdte használni eredeti családi neve helyett az első férje vezetéknevét. Édesapja Antonio Widmar (1899–1980) olasz diplomata, műfordító, többek között olaszra fordította Madách Imre *Ember tragédiája* c. művét, Babits Mihály barátja. Édesanyja Kolozs (szül. Kolbenheyer) Irén, írói nevén Sziráky Judith (1904–1992). Emlékiratait valamikor az 1960-as évek közepén kezdte el írni, kora gyerekkorától 1948–1949-ig írta le emlékeit. A géppel írott kézirat 98 számozott oldalt tartalmaz, az itt olvasható részlet a 77–83. lapokon található.

** Az emlékiratrészlet a Közös Halmaz Alapítvány 1945-ös pályázatának („*1945 – A mi történetünk. A második világháborúról és az 1945-ös évről szóló családtörténeti visszaemlékezések*") „*Családunk a világháborúban*" kategória különdíjasa (a pályázat eredményhirdetésére 2021 márciusában került sor). A Közös Halmaz Alapítvány kuratóriuma engedélyezte az emlékiratrészlet publikálását, szívességüket ezúton is köszönjük.

[1] Laci: Hárs László (191–1978) író, költő, újságíró, Sziráky Judith második férje. Karsai Lucia nevelőapja, később gyermekeinek (Karsai László, sz. 1950 és Karsai György, sz. 1953) nevelő nagyapja. Itt most, a Széll Kálmán téren mint szökött zsidó munkaszolgálatos bujkál.

[2] Justus György (1898–1945) zeneszerző. Hárs Lászlóval valószínűleg a Szalmás-kórusban ismerkedtek meg, Hárs nekik is írt munkásmozgalmi dalszövegeket. A Justus és Hárs által közösen írt zenés játék (Szőlő) előadatlan maradt.

[3] 1944. március 19.: Magyarország német megszállása.

[4] A német utászok által aláaknázott Margit híd 1944. november 4-én, Szálasi Ferenc „Nemzetvezető" eskütétele napján délben véletlen baleset következtében robbant fel.

Így éltünk Karácsonyig. Karácsony este magunkra maradtunk anyámmal. A fiúk[5] elmentek Tamás[6] szüleihez, akik Ervin[7] nagynénjével együtt a Gugger-hegyen[8] bujkáltak, Laci pedig anyját és húgát látogatta meg. Ő másnap hajnalban még haza tudott jönni, – de a Gugger-hegyről a Széll Kálmán-térig[9] már csak február 3-án jöhettek a fiúk.

Az ostrom[10]… Pince nem volt a házban. A házmesterlakás konyhájába költöztünk le, azzal a nyilas családdal együtt, akiket szegény Ágnesék[11] elhagyott lakásába költöztettek kevéssel azelőtt. Laci apámtól kapott kiváló olasz irataival[12] addig nem volt probléma, – de ekkor nyilaséknak feltűnt, hogy ez az olasz fiatalember soha nem beszél olaszul. Rendben van, fiumei, tud magyarul, dehát ők annyira szeretnék az olasz beszédet hallgatni! Hogy gyanújuk ne fokozódjék, azt találtuk ki, hogy Laci éjszakánként részleteket tanult meg az első kéznél lévő olasz könyvből, – a Pinocchio volt az, – s reggelenként élénk társalgást folytattunk. Én mondtam, ami éppen eszembe jutott, anyám rémületére olykor a nyilas családot szidalmaztam dallamos olasz káromkodásokkal fűszerezve nézeteim kifejtését, Laci pedig a Pinocchio-szemelvényekkel válaszolt.

Végig nagyon nyugodt voltam… elég volt Laci életének november 4-én történt csodálatos megérzéseimmel történt megmentésére gondolnom, s arra, hogy ugyanígy megérezném azt is, ha Ervinnek, Tamásnak, Sergionak[13] baja lenne. Ezért meglehetősen nyugodt voltam. Nem, egyáltalán nem tudtam megérteni anyám állandó hisztériás rohamait, ő sem értette az én nyugalmamat. Így hát – ha éppen nem a Bibliát olvastam, az egyik ablakba húzódva, – akkor mindig Lacival voltam. Egy idő múlva meguntuk a Pinocchiot, s felcseréltük Manzonival.[14] Ma is emlékszem, hogy egyedül ezzel tudtuk néha megnevettetni anyámat, amikor Laci mondta, mondta hallatlan igye-

[5] A „fiúk” alatt itt a Karsai Lucia baráti társaságához tartozó Keleti Tamást és Rozsnyai Ervint kell érteni.
[6] Keleti Tamás (1927–1989) biokémikus, a biológia tudományok doktora.
Karsai Lucia baráti társaságához tartozott az Olasz Gimnáziumban töltött évek során.
(A budapesti Olasz Gimnázium hivatalos nevén Budapesti Savoyai Jenő Olasz Király Iskola, VI. kerület, Teréz krt. 9.) Hiba! A hiperhivatkozás érvénytelen.
[7] Rozsnyai Ervin (1926–2012) filozófus, történész, költő.
Karsai Lucia iskolatársa az Olasz Gimnáziumban. Első komoly szerelme.
[8] Mai nevén: Látó-hegy.
[9] XII. kerület, Széll Kálmán tér 12. I. em. 3., itt lakott Sziráky Judith és Widmar Lucia 1935–1945 között.
[10] Budapestet 1944. december 24-én zárták gyűrűbe a Vörös Hadsereg egységei. Az ostrom 1945. február 13-ig tartott.
[11] Vámosi (Wamoser) Ágnes (1928–1944/5) Widmar Lucia barátnője, zsidó származású szomszédja a Széll Kálmán téri házban. 1944 decemberében deportálták Ravensbrückbe, ott vesztette életét. Szüleinek a IV. (ma V.), Váci u. 10. sz. alatt volt kelengyeszalonjuk.
[12] Amikor Pietro Badoglio (1871–1956) miniszterelnök átállt a szövetségesek oldalára (1943. szeptember 9.), Magyarországon kettészakadt az olasz követség egy fasiszta „Mussolini-követségre” és egy antifasiszta „Badoglio-követségre”, és Antonio Widmar a „Badoglio-követség” ügyvivője lett. A régi követségről az új Naphegy utcai épületbe több pecsétet és bélyegzőt magával vitt, amelyek révén életmentő hamis papírokkal tudták segíteni az üldözötteket.
[13] Sergio Failoni (1890–1948) karmester fia. Widmar Lucia baráti társaságához tartozott az Olasz Gimnáziumban.
[14] Alessandro Manzoni (1785–1873) gróf, költő.

kezettel a Promessi sposi[15] első oldalait, én is megtanultam vele, annyit hallottam: *„Quel ramo del lago di Como che volge á mezzogiornio, ha due catene di monti, tutto a seni e golfi, a secondo dello sporgere”*[16] … igen, így volt.

Aztán eljött február 3-a. Kora reggel két barátságosan mosolygó, fehér hóköpenybe öltözött szovjet katona ölelte át Lacit, aki elsőként rohant feléjük a havas udvaron, Ukrajnában tanult orosz szókincsével üdvözölve őket. A nyilas család felemelt kezekkel állt, ezen mindannyian hangosan nevettünk. Aztán kenyeret hoztak, meg csokoládét, anyám megvarrta az egyiknek szakadt kabátujját.

És délután megjöttek a fiúk. Együtt jött Ervin és Tamás, milyen éles ma is a kép! A díványon feküdtem a szűk kis házmesterlakás konyhájában, ők beléptek, felugrottam – aztán Ervin karjaiban voltam, ott mindenki előtt megcsókoltuk egymást úgy, igen, akkor abban a percben is erre kellett gondolni, – pontosan úgy, mint 43 őszén a Városmajori padon. Máig is azt hiszem, hogy anyám azt a csókot nem vette észre. Hiszen ő közben Tamás kézcsókját fogadta, én azután természetesen őt is megcsókoltam – nem, nem látta a különbséget! A fiúk elmondták hogyan rekedtek a Gugger-hegyen Karácsony este – a János-kórházig majd’ minden nap legyalogoltak, és ma végre sikerült továbbjutni. Könnyes nevetéssel mesélték, hogy Ervin a Fogasnál behunyta a szemét, belekarolt a barátjába, s arra kérte, hogy vezesse a házunkig. Csak akkor szóljon neki, ha már látja, hogy épségben van, mert ha nem… Az épen maradt ház kapujában nyitotta csak ki a szemét.

Ezzel véget ért az ostrom – de a háború még nem. Február 13-ig a fiúk minden nap eljöttek, felmentünk az alig romos lakásba, csak az éjszakák voltak borzalmasak. A szenespincében, szénkupacok közé elbástyázva „aludtunk” majd’ minden éjszaka, anyám, én, a nyilasék 18 éves lánya, majd pár nap múlva az állapotos házmesterné is, mert kiderült, hogy még neki is veszedelmes a lakásban maradni.[17] Rettenetes volt, – ez volt a legrettenetesebb, az nem, hogy elvitték az óráinkat, anyám perzsabundáját, s egyik délután, március 19. óta nem sokadszor – én is elvesztettem legendás hírű nyugalmamat. Laci ült mellém természetesen, amikor fejemet a díványpárnába temetve sírni kezdtem, – s hosszan beszélgetett velem mindarról, amit a kérdésem kavart fel benne:

– Mondd, hát ezért volt? Ezt vártuk? Hiszen most éppúgy kell bújni és félni és reszketni a csengetéstől, sőt dörömböléstől!

Február 12-e estéjén újra megjelent az első két fehérköpenyes katona, nevetve mesélték, hogy ők most pár napra elmennek, de aztán végleg visszajönnek, s akkor Budapest már egészen szabad lesz… 13-án az emeletről, a lakásunkból néztük a harcot. A Várból a Hűvösvölgy felé kitörő német

---

[15] „A jegyesek”.

[16] *„A Como tó azon ága, mely délfele terjed két meg nem szakított hegyláncz közt, s ezekbe való be- és kinyomulása által egy csomó öblöt képez, egyszerre összeszorul s jobbról egy hegyfok és balról sík partvidék közt folyam alakját veszi fel.”* Fordította: Beksics Gusztáv.

[17] Az ostrom alatt és után a szovjet katonák tízezres nagyságrendben követtek el nemi erőszakot Budapesten is.

csapatok egy része a Városmajorban ütközött össze a szovjet katonasággal,[18] – mi remegve figyeltük, hogy a nyilas család felnőtt tagjai kiszaladtak az utcára, s egy-egy német katona kabátját elkapva próbálják nekik magyarázni, hogy ebben a házban egy szökött zsidó munkaszolgálatost bújtatnak! Mert az első szovjet katona megérkezésének napján természetesen Lacival eldobtuk a Pinocchiot és a Manzonit is, – de szerencsére nem lett baj, azoknak a németeknek már más gondjuk volt, mint szökött munkaszolgálatosokat keresni.

Február 20-án mentek át a fiúk, kérésemre, Pestre, megkeresni apámat. Másnap apám is megérkezett, – utánam azonnal Lacival ölelkezett össze, azután a március 19-re emlékeztető nyugodt, de határozott hangon szólított fel minket, hogy csomagoljunk, átvisz minket magával. Itt nem maradhattok – magyarázta, Lucetta nincsen biztonságban, s Laci is nyilván el akarja kezdeni a munkát, odaát már dolgozik a Szociáldemokrata Párt. – Igen, ezek döntő érvek voltak. Anyám is csak rövid ideig ellenkezett, azután szabályos batyuba kötöttük a legszükségesebb ruhadarabokat, s apám csónakon átvitt minket Pestre. Hosszú gyaloglás után érkeztünk a Kaas Ivor utcába, ahol apám a házat, amelyben lakott,[19] az olasz kolónia házának nyilvánította, ott éjjel-nappal orosz őrség vigyázott ránk.

Ez nagyon jó volt. Anyám ugyan nehezen nyugodott bele abba, hogy apám lakásában, sőt, – Irénnel[20] együtt kell laknia, de hamarosan nagyon megbarátkoztak, /én Irént már azelőtt is szerettem,/ különösen akkor, amikor kiderült, hogy apám nem lakik velünk az V. emeleten, hanem a II.-on, – új szerelmével, akit én mint angol tanárnőjét ismertem már vagy egy éve. Azért voltunk épp elegen nélküle is. A kétszobás lakás valódi tömegszállássá alakult, hármunkon kívül Irén, két volt francia hadifogoly, négy menekült francia partizán, a követség két néger inasa, az egyik Mauthausenbe deportált Badoglio-követségi tisztviselő lánya és felesége, – és apám két hatalmas, gyönyörű, többszörös díjnyertes pulikutyája. Meg kell mondanom, hogy a tömeg láttára sem tudtam osztani anyám kétségbeesését. Lacival együtt azonnal hozzáláttunk a rendcsináláshoz, Irén igazán örült nekünk, – az egész ház igen kedélyes életet élt így együtt, – mert a többi lakásban is körülbelül így állt a helyzet, a régebbi lakók befogadták azokat az olaszokat, akiket apám odatelepített, a III. emeleten közös konyhánk volt, onnan hoztuk el a rettenetesen rossz, s találgatni valóan felismerhetetlen háború utáni ételeket. De nekem mindez nagyon tetszett. Élveztem, hogy egy házban lakom apámmal, naponta láthatom, akkor már ott laktak Failoniék is, /Maria a fiaival,/ több volt iskolatársam is, – és biztonságban voltunk még ha hatodmagunkkal is a szobában, ágyban és nyugodtan, a dörömbölésektől való félelem nélkül lehetett aludni! A Bibliát eltettem. Az első ott töltött esténken már a Tonio Krőgert olvastam… gyertyaláng fénye mellett.

[18] 1945. február 13-án a Várba beszorított német és magyar csapatok megkísérelték a kitörést, többségüket lemészárolták.
[19] Ma: V. kerület, Nyáry Pál utca 10.
[20] Antonio Widmar nála sok évvel fiatalabb barátnője.

Béke volt. S a legszebb esték voltak. Apró, füstös olajmécsesek mellett üldögéltünk az összezsúfolt szobában, énekeltünk, verseket mondtunk, gramofonoztunk, bizony néha még táncoltunk is. Ervinék sokszor velünk voltak ezeken az estéken, én néha a zongorához ültem, s kísértem a mindenféle nyelven szóló dalokat. A négerek is énekeltek, aztán a házban hamarosan híre ment, hogy a „két Widmarné" /a másik Irén volt a ház szemében,/ lakásán valóságos műsoros estélyek folynak, sok vendég is feljött hallgatni a hangversenyeinket. Lassan odaszoktak a ház őrségét ellátó orosz katonák is, s édes orosz dalaikkal kiegészítették addigi műsorainkat. Egyikük, a magas szőke Ványa gyönyörűen énekelt, és harmonikával kísérte, felejthetetlen emlékek ezek is… Kalinka,[21] azóta sem tudom meghatódás nélkül hallgatni.

Igen, béke volt.

Bp. V. ker., Kaas Ivor utca 10.

[21] Ismert orosz népies dal.

Hetényi Ágnes

Elidegenedés ellen

A profi fotóriporter Nagy Zoltán évtizedek óta járja városát kamerájával, éles és józan figyelemmel, hogy elbeszélésekbe illő jelenetekbe botoljon bele. Fotóinak díszletei a város régi és még régebbi, gazdagabb és szegényebb, elegánsabb és lepusztultabb negyedei, utcái, terei. Névtelen szereplői Róma lakói, akik nagyon szeretnek sokan, sokat és együtt lenni a tereiken, turisták Itáliából és külföldről, szegények és gazdagok, fiatalok és öregek – élik az életüket.

A profi fotóriporter, amikor nem megrendelésre dolgozik, hanem heves érdeklődésének hódol, meglátja a hirtelen változót, a mozgásban lévőt, a gyorsan átalakulót, a jelenetet. A Szent Péter-bazilika előtti sűrű tömegben többen magasba emelt tükörrel próbálják meglesni az ott megjelenő pápát, egy másikon ugyanott egy fiákeres a kocsiján, tányérját a kezében tartva eszi jó étvággyal a spagettijét. A másik nagy díszlet előtt, a Piazza di Spagnán az összegyűlt fiákeresek kocsijaikon, kocsijaik között beszélgetnek. Szinte halljuk vidám panaszkodásukat. A csodás Campo de' Fiorin egy nagyon csinos, miniszoknyás, dohányzó lány ül a robogóján, és nem enged a szinte könyörgő fiúnak – lehet, hogy egy cigarettát kér tőle.

Nagy Zoltán élvezi az élénk gesztusok és a mimika szabad és szertelen áradását. Most a háttér a Capitolium: az éppen elbontott Marcus Aurelius lovas szobor császárfiguráját restaurálni viszik. Az előtérben egy római rendőr önkéntelenül, szinte tökéletesen ismétli annak gesztusát. Míg az imperátor felemelt karja népének, a birodalomnak szólt, a rendőré figyelmeztet valakit, hogy most szállítják a szobrot, adjon helyet.

A fotós, aki már régen római polgár, megmutatja, hogy a város lakói milyen természetességgel élnek együtt a nagy múlt megmaradt épületeivel, szobraival, torzóival. Egy udvarban meglátott egy feje vesztett ókori mellszobrot, a nyakon súrolókefe ül. Tökéletes tárolóhely. Nemcsak a humor, a groteszk sem áll távol látásától: esős időben, a Forum Romanum előtt egy vándorárus kocsija áll turisztikai giccsek sokaságával. A híres itáliai szobrok olcsó anyagokból előállított, kicsinyített másai nejlonburkokban, méretek szerint csoportosítva várják a jobb időt és a vásárlókat. Lelepleződik a mimikri azon a Trasteverén készült képen, ahol éppen felfeslik az egyszerű rácsos ablakra ragasztott barokkos mintázatú, festett tapétaablak. A Via Appia Anticán egy diszkoszvető világlik ki a túlburjánzott növényzet közül, amit éppen egy kertész igyekszik rendezni.

Az Aventinuson látott meg két férfialakot, akik az antik kádba gorgó szájából kifolyó víz fölé hajolnak: az egyik belehajolva hűsíti magát, a másik a nagy kád káváján egyensúlyozva igyekszik vízhez jutni. Mozgásuk egymásnak tökéletes ellentéte. A Piazza di Spagnán a násznépből kiváló menyasszony hosszú fehér ruhájában, elegáns mozdulattal a Barcaccia vizével

próbálja lehűteni magát. A Tevere hídján, a Ponte Sistón átkelő egyenes hátú, hosszú hajú lány ellenpontja az ellenkező irányba tartó nagy szakállú, hajlott hátú szegényember, talán hajléktalan. A távolban a Szent Péter-bazilika kupolája. Az utcán ad interjút a komplett sertésmaszkban tüntető állatbarát, az újságírók követve kérdezik.

Nagy Zoltán látásmódjának forrásvidékeit keresve arra gondolhatunk, hogy az olasz neorealizmus, előbb nagy műveket adva a regényirodalomnak, majd a II. világháború után a filmművészetben jutott a csúcspontjára, hogy aztán hosszú utóélete sok évtizedre megtermékenyítse a vizualitást, a közvetlen érzéki tapasztalásban igyekezzen felmutatni a világot.

Meglepő, hogy bár nagy az időbeli távolság az egyes fotók keletkezése között, a szerző szenvedélye nem változott. Nagy Zoltán empátiával, örömmel, részvéttel, iróniával, rácsodálkozással látja meg a szeme elé kerülő jelenetet. Olyan fekete-fehér képeket ajánl a nézőnek, amelyek sok-sok színt és árnyalatot sugallnak. Hogy melyik pillanatban exponál, hogy megszülessen a kompozíció, az az ő titka.

Nagy Zoltán: 1980 Piazza San Pietro

Nagy Zoltán: 1990 Piazza San Pietro

Nagy Zoltán: 1990 Piazza di Spagna

Nagy Zoltán: 1990 Campo de' Fiori

Nagy Zoltán: 1974 Forum Romanum

Nagy Zoltán: 1981 Piazza del Campidoglio – Marcus Aurelius szobrát viszik restaurálni

Nagy Zoltán: 1986 Corso Vittorio Emanuele egy udvarban

Nagy Zoltán: 2022 Via Appia Antica

Nagy Zoltán: 2012 Trestevere

Nagy Zoltán: 1996 Az Aventino dombján

Nagy Zoltán: 2012 Ponte Sisto

Nagy Zoltán: 2014 Piazza di Spagna

A hit logikája

Landler Máriával beszélget Széchenyi Ágnes

Az alábbiakban Király Istvánné Landler Mária (1925–2010) 1988-ban készített életútinterjúját közöljük. Azt, hogy ki ő, az interjú rövidesen elmondja.

Férje, Király István (1921–1989) irodalomtörténész, tanszékvezető, akadémikus, parlamenti képviselő, az MSZMP KB mellett működő – változó nevű – kultúrpolitikai munkaközössége tagja, többek között Ady Endre monográfusa. A Király-örökséggel már naplóinak kiadása (Tények és tanúk sorozat, Magvető, 2018) és a tavalyi centenárium kapcsán megjelenő gazdag két kötet (Király István: *Petőfitől Tandoriig*, Osiris, 2021; illetve a sárospataki kiadású *Király István öröksége*, 2021) számot vetett. Az utóbbiban olvasható százötven oldalas életútinterjút én készítettem vele. De ez nem volt magától értetődő. Miért és hogyan?

A máig kevéssé méltányolt, sokféle tehetséggel rendelkező, különös élettörténetű Abody Bélának Aczél György felkínálta a *Négy Évszak* című, alacsony példányszámú, nyugdíjasoknak szóló és nyugdíjas társkereső hirdetéseket is közlő folyóiratot, megengedvén, hogy formátumos, új irodalmi lappá alakítsa. A lap azonban elporladt, mert Abody rövidesen meghalt. A 90-es évek végén a dokumentumoknak volt nagy keletjük, az addig elhallgatott sorsoknak, s különösen a szovjetunióbeli tragédiáknak és általában véve is a szovjet történelemnek. Akkoriban jelentős figyelmet magáénak mondható irodalomtörténeti interjúkat készítettem a népi írók orgánumáról, a *Válasz*ról, és ezért keresett meg Abody, hogy hallgassam meg Király Istvánné Landler Mária élettörténetét.

A felkérés furcsa volt. Király tanár úrhoz furcsa kapcsolat fűzött, nem voltam szeminaristája a bölcsészkaron, csak előadásait hallgattam. Ott voltam viszont 1978 és 1980 között a havonta megtartott tanszéki értekezletein mint a kari hallgatói képviselet küldöttje. Ezek a gyakorta ideológiai élveboncolásba torkolló szakmai viták életem meghatározó élményei lettek. Ekkor zajlott a tankönyvvita, a többek között Szegedy-Maszák Mihály és Veres András nevével jelzett, az anyagban és szemléletben hatalmas elmozdulást jelentő reformkönyvek vitája, ekkor jelent meg Esterházy Péter szubverzív Termelési „kisssregényének" első kiadása, Kiss Ferenc Kosztolányi-monográfiája. A sort folytathatnám. Megannyi pikáns, az állóvízbe követ dobó munka. Király tanár úr mint jó képességű és a kari közéletben is tevékeny hallgatót azzal hitegetett, hogy a végzés után odavesz tanszékére. Csakhogy én akkor már Pándi Pál *Kritika*jában dolgoztam, nyaranta kézbesítő voltam, aztán kicsit ott is ragadtam, be-bejártam, írni kezdtem. Ezek voltak az én magánegyetemi éveim. Ugyanannyit tanultam itt, mint a Pesti Barnabás utcában, beleláttam a két kultúrpolitikai szerepet is betöltő egyetemi tanár együttműködéseibe és éles vitáiba, aminthogy sokszor vittem levelet egyiküktől a másikukhoz és viszont. Ez Király István szemében engem

szigorúan Pándihoz kötött, és természetesen nem is vitt be az egyetemre végzés után, mondván, hogy a minisztérium nem válaszolt a státuszkérésére, még várjak, reméljünk. Csak akkor változott meg kapcsolatunk, amikor a feleségével készítendő interjú miatt sokszor sok órát töltöttem náluk, és felesége öröme, irántam való rokonszenve áthangolta. S amikor 1989-ben már nyilvánvaló volt súlyos betegsége és annak közeli, gyors lefolyású vége, kifejezetten engem kért, hogy nekem mondja el életét, hogy én kérdezzem őt a Széchényi Könyvtár épületében felvett interjúk során. Az utolsó felvételi nap végén felhívott magához, konyakot töltött, és azt mondta, Ágnes, vétettem maga ellen. A konyak megakadt a torkomon. Én el sem indítottam a maga egyetemi státuszkérését, mondta, mert a maga hátán „P" betű volt, és maga sem gondolhatta komolyan, hiszen belelátott már a viszonyunkba, hogy én egy Pándi-tanítványt vettem volna oda. A velem szemben ülő nagy hatalmú Király Istvánnak akkor már nem volt haja, szempillája, és esendő ember volt. Semmi baj, nyekegtem, őszintén. Pedig, pedig. Rövidesen meghalt.

Király Marinához még hosszan följártam. Remek humora volt, történetei és vallomásai továbbra is ámulatba ejtettek. Ezeket sajnos nem vettük magnóra. Most a szerkesztők kivételt téve, újraközlik a Négy Évszakban 1990 tavaszán és nyarán megjelent, akkor visszhangtalan beszélgetést. Hiszem, hogy ez misszió, ma, amikor alig akar valaki emlékezni ezekre az időkre. Ez és talán az Ukrajnát érő agresszív orosz hódító háború is aktuálissá teszi, hogy belelássunk a szovjet múltba, a hit és a propagandagépezet működésébe.

Sz. Á.

Múltak, voltak, holtak

Sokan úgy tudják, hogy te, Király István felesége, a kommunista politikus, a Vörös Hadsereg 1919-es főparancsnokának, a Kreml falába temetett Landler Jenőnek a lánya vagy. De úgy tudom, ez nem igaz.

– Apám, Landler Ernő Budapest egyik leggazdagabb ügyvédje volt. Bátyjával, Landler Jenővel együtt jól menő irodája volt. Szeretett és tudott élni. Aztán mindent odadobott, mert „elkapta az eszme"…

– *Hányban született?*

– 1877-ben, a bátyja, Jenő 1875-ben. Érdemtelenül keveset beszélnek most *Landler Jenő*ről, pedig tudtommal ő volt az első a magyarok között, aki kommunistaként a népfronteszmét vallotta, aki a pártot azon a vonalon vitte volna, amit most számonkérnek: az emberséges, terrorellenes szocdem vonalon. Pont az ellentéte volt Kunnak. Apám is részt vett a Tanácsköztársaságban, s egyenesen a börtönből került ki a Szovjetunióba a lenini csereakcióval. Itthon, a börtönben ismerkedtek meg anyámmal. Apám távozása után anyám még itthon maradt, mert bár őt is letartóztatták, de kiengedték, és csak később tudott apám után menni. Nehezen hagyta itt édesanyját és húgait, akik nagy szegénységben éltek.

Apámat, aki hét nyelven beszélt szabadon, de kilenc nyelven olva-

sott – az angolok „Lendlordnak” hívták, mert olyan volt, mint egy lord. Moszkvából Lenin elküldte Alexandra Kollontajhoz, az orosz marxista feministához, az első ismert nagykövet asszonyhoz tanácsosnak, és kétszer is, egyszer két évet, egyszer három évet, Kollontaj mellett dolgozott. Én Moszkvában születtem, de Svédországban fogantam.

– *Édesapád szovjet állampolgár volt?*

– Igen, akiket kicseréltek, mind rögtön szovjet állampolgárok lettek. Legalábbis így emlékszem. De ezt a logika is valószínűsíti persze, igen, mert sehol sem tudhatták, nem volt szabad tudni, hogy ő – a szovjet diplomata – magyar. Ha egy külföldi észrevette, hogy akcentussal beszél, akkor azt mondta magáról, hogy grúz vagy örmény.

– *Hol és mikor tanult meg oroszul?*

– Ott, lassanként… Én kétnyelvű lettem, mert sem apám, sem anyám nem tudtak akkor még oroszul. Apám eleinte Kolontajjal is németül beszélt. Ötéves koromban én is hét nyelven „beszéltem”, a gyerek mindent felszed, aztán persze elfelejtettem. Voltunk Svédországban, Norvégiában, aztán Franciaországban, Németországban, aztán megint Franciaország. Apám a Szovjetunió fő védőügyvédje volt kereskedelmi ügyekben. Szabad útlevéllel rendelkezett, ez abban az időben összesen huszonhét embernek a kiváltsága volt. Bejárta az egész világot. 1937-ben (amikor velünk együtt hosszabb kiküldetésben volt) a franciák felajánlották apámnak, hogy veszítse el az éppen soros nagy pert, maradjon Franciaországban, s még az ükunokája is milliomos lesz. Ha hazamegy, mondták, úgyis letartóztatják. Apám ezen rettenetesen felháborodott, és én ötven éven keresztül büszke voltam apámra, hogy föláldozta magát… Mostanában az orosz irodalmat (Raszkolnyikovot, Danyiil Granyint) olvasva azt mondom, bocsánat, de ostoba volt az apám, élhetett volna még legalább húsz évig… Lehet, hogy ha most ezt hallaná, meggyilkolna, de ez a borzasztó igazság.

Hazamentünk…

– *A „haza” ugye a Szovjetuniót jelenti…*

– Igen. Én ott születtem, nekem az volt a hazám. Anyám két bátyja akkor már elpusztult. Az egyik bátyja Biermann István Ordzsonikidze mellett dolgozott, ipari szakember volt, aztán Sztálin megharagudott rá, mint az *Arbat gyermekei*ben Szasa nagybátyjára – a Ribakov-regény kísértetiesen az én családomról szól –, és leküldte őt Dnyetropetrovszkba, ott lett gyárigazgató. Aztán valami éjszakai fölfordulásban állítólag megsebesült, fölvitték Moszkvába, a Kreml-kórházba, és ott, utólag tudtam csak meg a Kreml-kórház főorvosától, *Polacsek* Lászlótól, hogy meggyilkolták. Ő volt Budapest első polgármestere, tér is van róla elnevezve. Anyám másik öccse, *Biermann* Béla tizenöt éves volt 1919-ben. Ő is részt vett a Kommünben, szintén kikerült a Szovjetunióba, a Marx–Engels–Lenin Intézetben volt tudományos főmunkatárs, szintén megharagudtak rá. Ukrajnába küldték őt is egy lezüllött gyárba azért, hogy megbukjon. De egyikük sem ment tönkre, megmutatták, hogy lehet valamit csinálni. Őt már

1937-ben letartóztatták. Egyenest Kramatorszkból vitték el. Az ő fia *Bors Jenő*, a hanglemezgyár igazgatója, az ő lánya *Birmann Erzsébet,* akikkel dupla rokonságban vagyok, mivel az anyjuk Landler Jenő lánya volt.

1937-ben hazaérkeztük. 1938. március 16-án éjszaka megszólalt a csengő, és én, aki soha nem ébredtem föl semmire, még a tankdübörgésre sem: fölébredtem. Valami szörnyű volt, hogy *ismerős* jött apámért. A Belügyben dolgozott, rendes ember volt, jóban voltunk vele. Így maradt meg nekem az írógépem, az, amit még ma is használok. El kellett volna kobozni ugyanis mindent, de ez az ember látta, milyen állapotban voltam én, a gyerek… A fényképezőgépemet is végigcipeltem az életemen. Az írógépet tízéves születésnapomra kaptam. Éppen Berlinben voltunk, s apám megkérdezte, milyen ajándékot kérsz? Mondtam, írógépet. Minek az neked? Mondtam, kell. Később ebből éltünk anyámmal sokáig. Gépeltem, aztán itthon meg fordítottam, tehát nagyon megszolgált. *Mercedes*. Még most se cserélném el egy villanyírógépre se…

Utólag tudtam meg a párizsi nagykövet visszaemlékezéseiből, hogy apám letartóztatása után ő fölment Jezsovhoz, az NKVD akkori főnökéhez. Tudniillik abban az időben, amikor az a bizonyos per volt, amit apám megnyert a Szovjetuniónak, Jezsov éppen Párizsban volt. Anyám rendkívül jó háziasszony volt, óriási ebédet is adott annak a dögnek a tiszteletére. Ott nálunk, a lakásban ebédelt Jezsov. A nagykövet fölment hozzá, s mondta: maga ott volt, látta, hogy mi történt. Mire ő azt válaszolta: Landler ezt azért tette, hogy könnyebb legyen kémkednie. Ezért mondom, hogy nem tudok annyira haragudni arra az egyszerű parasztfiúra, aki verte az apámat (mivel neki azt mondták: ez kém, a nép ellensége), mint azokra, akik éjszaka – például *Gergely Sándor* és társai – ültek, és írták a leveleket, hogy ez vagy az még szabadon van. És *tudták*, hogy a levél nyomán másnap el fogják vinni… Meg azokra a magyarokra, akik szabadon vagy posztokon nem tettek semmit a letartóztatottak érdekében.

A férfiak közül alig maradtak szabadon, Gerő, Révai, Nagy Imre és még egypáran. A nők közül kevesebbet vittek el. Érthetetlen volt, kit igen, kit nem. De az egész érthetetlen volt. Biermann Istvánnak, annak a nagybátyámnak, akit a kórházban tettek el láb alól, van egy fia. Harmincnyolc végén apám már le volt tartóztatva, eljöttek érte. Nem volt otthon, kiküldetésben volt. Utána bujkált, nem mert hazamenni. De feleslegesen, mert soha többet nem mentek érte, megmaradt főmérnöknek, s még most is Moszkvában él. Azon az éjjelen biztosan másik valakit pipáltak ki, vittek el helyette. Nem tudom másképp magyarázni, hogy Richárdért miért nem jöttek soha többet. Helyette valakit kipipáltak. Olvastad Ahmatova versciklusát, a *Rekviem*et?… Borzasztó, mikor minden rólam, rólunk szól… Nehéz így elmondani, és olyan szörnyű, mikor olvasod… Hisz apám már rég halott volt, amikor mi még éjszakánként sorban álltunk a börtönnél.

Minden hónapban volt egy nap, mikor az „L” betű volt soron. Akkor oda kellett állni a Butirszkaja börtönhöz, mert aki nem került sorra

délelőtt úgy tízig vagy tizenegyig, nem fogadták el…

– Itt tartották fogva többek között Iszaak Babelt, Majakovszkijt, Trockijt, Kun Bélát, de később Bethlen Istvánt is. Lehetett látogatni?

– Nem. Csak bevinni pénzt és ruhaneműt. És egy kis ennivalót. Elő volt pontosan írva, mit, mennyit. Mi éheztünk, de összegyűjtöttük azt a pénzt, azt az ennivalót, álltunk egész éjjel sorban. Egyszer ahogy ott végigálltunk egy éjszakát, reggel felé megkérdezte egy néni, mondják, mit fognak osztani, miért állnak sorban?

– Nem látogathattátok, de elhittétek, hogy él.

– Igen. Biztosak voltunk benne, hogy él. Még 1940-ben is. Azonkívül minden hónapban jártunk az NKVD egyik osztályára, nem messze az NKVD főépületétől, ott is álltunk egész nap sorban, hogy mondanak-e valamit. Végre 1940-ben azt mondták, tíz év börtön levelezési jog nélkül. Csak tizenöt év után tudtam meg, mikor *Lengyel József* Magyarországra érkezett, hogy akkor, amikor ezt mondták, már régen halott volt. Lengyel első útja hozzám vezetett. Egy zárkában voltak apámmal. Az a zárka, nem tudom, lehet, hogy öt, lehet, hogy tíz embernek való volt, de voltak benne vagy száz-százhúszan, ahogy Józsi bácsi mondta. Apámat nagyon verték. Visszaérkezett egyszer a verés után, még a tavaszi hónapokban, tehát nem sokkal, egy-két hónappal a letartóztatása után, és azt mondta, kibírta a Horthy-börtönt, kibírt ő mindent, de azt, hogy a *saját* emberei verjék, azt ő nem bírja; ő aláírni soha semmit nem fog… És nem vették észre, alábújt a priccs alá, és ott éhen halt.

– Mi volt édesapád ellen a hivatalos vád?

– Semmi. Semmi.

– Soha semmilyen papírt nem láttatok?

– Nem. 58 per nem tudom hányas paragrafus: kémkedés, népárulás, népellenség… Hivatalosan soha semmi papírt nem kaptunk, ezt csak így közölték velünk, hogy 58 per nem tudom hányas pont. Hogy az mit jelentett, mindenki tudta, csak a hozzátartozók nem. A tíz év levelezés nélkül voltaképpen – csak éppen nem tudtuk – azt jelentette, hogy vagy már kivégezték, vagy már meghalt. De mi ezt nem tudtuk, mi csak írtuk, írtuk a leveleket Sztálinnak. És ha nekem akkor valaki azt mondja, hogy Sztálin tud erről, én megfojtom… Én imádtam Sztálint. Anyám nem. Landler Jenőné gyűlölte. És mi, fiatalok, ellenforradalmároztuk őket úgy csendben, mert merészelték nem szeretni azt a nagy embert. Ők merészelték. Anyám csendesebben, Ilona, az öreg Landlerné üvöltve gyűlölte. Féltünk is, hogy le fogják tartóztatni, már csak ezért is. De nem.

Apámnak *Buharin* letartóztatása nagyon nehéz dió volt, mert különösen szerette.

– Ismerte személyesen?

– Persze. Sokat volt nálunk. Valahol tanítványának is vallotta magát apám. Nagyon szerette. Érdekes, arra nagyon pontosan emlékszem, hogy amikor Kamenyevet és Zinovjevet trockizmussal vádolták meg, apám belebetegedett. Én viszont gyerekfejjel – hisz 12 éves voltam – meg voltam győződve, hogy azok

persze trockisták. Buharin volt az egyetlen az összes közül, akinél nem hittük el a vádat. Lehet azért, mert személyesen jól ismertük.

– Mit értettek azon, hogy trockista?

– Semmit, azaz semmi különöset. Az ellenség szinonimája volt.

– Semmi egyebet nem jelentett? Ideológiai, politikai tartalmat?

– „Imperialista", … fasiszta – nem, fasisztát még nem, az később jött. De a trockista jelző, az roszszabb is volt, mint a fasiszta. Mi, gyerekek, annyit tudtunk: a trockista a nép ellensége, gyűlölni kell. És azt én gyűlöltem is. Mert engem így neveltek. De mikor apámat letartóztatták… Nem tudom, láttad-e a *Tiszta égbolt*ot, Csuhraj filmjét. Ott a főhős szó szerint azt mondja, amit mi mondtunk: ezek az emberek ártatlanok. *Tudtuk*, hogy ártatlanok. De inkább egy ártatlan, inkább tíz ártatlan, mint hogy egy bűnösként köztünk maradjon. Mert a Szovjetuniónak annyi az ellensége… Majd minden tisztázódik. Szó szerint így magyaráztuk magunknak. Én beléptem a Komszomolba 1940-ben, tizenöt évesen. Azt kérték az iskolában, tagadjam meg az apámat. Mondom, azt ugyan nem, mert ha ellenség lett volna és nem kommunista, akkor nem úgy nevel, hogy most komszomolka akarjak lenni. Tehát ő kommunista volt, ha egyszer így nevelt engem, ezért nem mondok le róla. Mindenütt kiabáltam, hogy apám ártatlanul van bent. Nem féltem soha, egy picikét sem. Mondtam az igazamat, és sokáig nem is volt bajom. Igaz, hogy tizenhárom-tizennégy éves voltam, de nem mondtam le az apámról. Anyámat is hívatták, hogy dolgozzon nekik, és mondjon le apámról. Tagadja meg. De ő sem tagadta meg apámat. Többen megtagadták. Köztük olyanok, akik ma írnak. Sokan. Híresség ek. Oroszok is, magyarok is. Nem akarok most neveket mondani. Minek? Ők tudják, hogy kik voltak azok, akik egyből lemondtak. Nem lett semmi előnyük belőle… Nevet is változtattak – utólag kellett visszaszerezni a nevet. Én nemcsak komszomolka voltam, egyszerű tag, mert azért fölvettek, hanem Komszomol-titkár is lettem.

– Milyen iskolába jártál? Egyszerű, hétköznapi gyerekek közé?

– Nem, egy elit iskolába. Egyszer jön az unokabátyám, hogy már megint disszidált egy barátnőd. Kérdezem, melyik a sok közül. Hát a Szvetlana. Egy iskolában tanultam Sztalina Szvetlanával, aztán Vaszilij Sztálinnal, a Malenkov-lánnyal, a Molotov-lánnyal… Minden második gyereknek le volt tartóztatva az apja… A lányomnak sem tudom megmagyarázni, hogyan maradtam én hívő. Sőt, nemhogy maradtam, hanem mindig hívőbb, hívőbb és hívőbb lettem… Ez olyan, mint a középkor, a katolicizmus, nem? …Ezt így belém sulykolták… Nem félelemből, mert félelemből lemondtam volna apámról… Nem. Minden gyönyörű, amit csinál a Szovjetunió. De nemcsak akkor, amikor jól ment, hanem amikor rettenetesen nehéz volt az életünk. Olyan nehéz, amilyen itthon, Magyarországon, azt hiszem, soha. Az emberek nem is tudják, mi az, ott úgy éheztek, éheztünk.

– A tizenhárom-tizennégy éves gyerek milyennek látta a magyar emig-

rációt? A Landler családnak milyen volt a Kun családdal a viszonya?

– „A két család" nagyon jóban volt. Életem nagy szerelme az idősebb *Kun Miklós* volt. Én voltam ötéves, ő, ha jól számolom, tizenegy. Azt hiszem, azért szerettem, szerettük őket annyira, mert az édesanyja, *Kun Irén* bűbájos, okos, szellemes, kedves nő volt. Az egész családban ő volt a legkedvesebb. Hárman voltak jó barátnők: az én anyám: Landlerné és Kun Irén.

– Többféle Kun Béla-kép van forgalomban. Csak két, jellegében is különböző végletet említek. Kosztolányi Dezső az Édes Anná*ban mindössze egy mondatot ír le, azt, hogy „Kun Béla elrepült". Ez így gyilkos. Sinkó Ervin az Egy regény regényében viszont a rokonszenves, segítőkész, nagy ember portréját rajzolja meg.*

– Az Irén volt rokonszenves… ahogy én hallottam, emlékszem. Jártunk egymáshoz; családilag gyakran összejöttünk, de az a bizonyos ellentét mindig megvolt. Sokszor hallottam gyerekkoromban, hogy Kun kedvenc mondása az volt: „Etwas bleibt picken", vagyis: mondjál minél több rosszat egy emberről, ha lemossa is magáról, valami rajta marad… Az emigráció hierarchiájában Kun állt legfölül, úgy is mondhatnám, természetesen.

– Tartottátok-e a kapcsolatot Lukácsékkal?

– Lukács az öreg Landler legkedvesebb embere volt. Természetesen Moszkvában is tartottuk a kapcsolatot Gertrúddal is, Lukáccsal is. Apám nagyon nagyra becsülte Lukácsot, és a két Biermann fiú meg Jenő lánya, Bözse is nagyon szerette. Azért valahogy mégis külön-külön összetartott a Landler-frakció és a Kun-frakció. *Rákosi*t például utálta mindenki a mi családunkban. Anyám nem hívta másként, mint az a gyáva seggfej. Mikor itthon letartóztatásban, börtönben volt, mindenki csodálkozott, hogy bátran viselkedett. 1919-ből nem szerették őt. Később itthon (persze csak négyszemközt) anyámat leellenforradalmároztam, amikor a Rajk-per alatt itt is mondta, hogy Rákosi már megint kezdi ugyanazt, ami Moszkvában volt – mert én elhittem a Rajk-pert is mindezek után.

– Rákosi 1940-ben került ki a Szovjetunióba.

– Erre nagyon jól emlékszem. Tizenöt éves voltam, összeszedtek minket, nőket – mert férfi csak kettő-három volt már – és a lágerekből odahozták a két testvérét is, mert mindketten, Zoltán és Ferenc is le voltak tartóztatva. Nem végezték ki, elő tudták szedni őket, és ott voltunk a pályaudvaron. Rákosi csodálkozott, hogyhogy csak nők vannak. Mikor megtudta, mi minden történt, belebetegedett.

S akkor a nők mind reménykedni kezdtek, mert *Dimitrov*, a Kommunista Internacionálé elnöke nagyon sokat tett a bolgárokért, többtucatnyi honfitársát hozta ki a börtönből, táborokból. Felébredt a remény bennünk is. És akkor kezdték nemhogy nem szeretni, hanem gyűlölni, mikor egy lépést se tett senkiért. Legalábbis tudtommal nem. Lukács nagyon sokat tett másokért, Varga Jenő is. Lukács merészen állt ki, őrá szükség volt, valahogy őt nem bántották; úgy látszik, az oroszoknak igen nagy szükségük volt a munkájára. És ő ezt a lehetőséget emberileg kihasználta.

– Azt mondod, Lukács segített. Érdekes, hogy a Kritika *[1989] januári számában megjelent Lukács–Révai-levelezésben mennyire visszafogott Lukács saját magánügyeiket illetően. Gertrúd fia is táborban volt, mégis csak egy halk mellékmondattal említi, hogy nincs róla hír, mikor Révai lehetőségei tán megengedték volna a beavatkozást. Hogyan fojtotta magába Lukács nemcsak a kérést, de az említését is?*

– Ahogy mindenki. Biztos, hogy tett valamit, de beszélni róla…

– Fontosabb volt az eszme, és szégyellte, hogy ő egy partikuláris, magándologgal hozakodna elő?

– Nem hiszem, de helyesebb, ha azt mondom, nem tudom.

– Ördögi a logika, hiszen mindenki tudja a sajátjáról és még legalább valakiről, hogy ártatlan.

– Ördögi persze a logika. Ha apám elhitte volna, hogy őt is letartóztatják, nem ment volna talán haza. Tehát mindenki a másikkal kapcsolatban gondolta, hogy valamit elnézett, tényleg lehet, hogy vétett valamit, vagy holnap visszajön, vagy… A hangulat *Kirov* meggyilkolása után rossz volt. Otthon is éreztem kamaszként, amikor összejöttek a barátok, a rokonok, hogy rossz a hangulat. De még akkor is tele voltunk lelkesedéssel. És ez nem csinált lelkesedés volt, ezt kell „megérteni". Nem megjátszottuk. Őszintén, belülről éreztük, ezt magamról tudom. Ez valóban szörnyűség volt. Ez olyan volt, mint a középkor. Mást nem tudok mondani. Mert amikor apámat, összes nagybátyámat, mindenkit elvittek, én továbbra is hittem. De mikor én száműzetésben voltam, akkor is úgy, mint Szása az Anatolij Ribakov regényben, az *Arbat gyermekei*ben: hittem. Mert ha én egyedül lettem volna így, akkor én hülye vagyok… De millióan voltunk. Nem százan, nem ezren, millióan…

Mikor *Drabkina* néni, Lenin titkárnője itt járt Magyarországon, nagyon jóban voltam vele, ő „mellesleg" tizennyolc évet húzott le nem akármilyen lágerben – s megkérdeztem tőle, szereti-e Szolzsenyicint? Szép csendben a fülembe súgta: „Gyűlölöm. De nem így bántam volna el vele. Hagytam volna és bebizonyítottam volna, hogy mi kommunisták maradtunk ott is." Sokan nem emlékeznek még az Azsajev-könyvre: *Távol Moszkvától* – ez volt a mi nagy bibliánk. Távol Moszkvából: most kiderült, hogy azok, akik ott lelkesen dolgoztak, mind foglyok voltak. És most Azsajev könyve folytatásában mindezt leírja. Hogy foglyok. És milyen szörnyű körülmények közt dolgoztak! S a férjem, Pista, aki tudta, hogy én milyen lelkes voltam a száműzetésben, mégis azt kérdezi tőlem, hát Azsajev így hazudott volna akkor? Nem, nem hazudott. Mert még a lágerben is, nagyon sok embert ismerek, aki lelkesen dolgozott és kommunista maradt. És én biztos voltam abban, hogyha apám kiszabadul, kommunista maradt volna. Mint ahogy *Kádár* is kommunista maradt, *Aczél* is. Szerintem ennek a kornak ez volt a legnagyobb bűne. Én nem tudtam, hogy ezt Lengyel József megírta, de lehet, hogy még előtte beszélgettük a barátnőmmel, *Kós Zsófi*val. Meséltem neki az életemről, azt mondja, engem nem tudsz túllicitálni, mert én megjártam Auschwitzot; s akkor kettesben beszélgetve rájöttünk, hogy

neki könnyebb, mert ő nemcsak azt az embert gyűlölhette, aki verte őt, hanem az egész rendszert, az egész pártot, az egész mindenséget, ami tönkretette őt. Nekem meggyilkolták apámat, az egész családomat, tönkretették az ifjúságomat, de lelkes híve maradtam a rendszernek és a pártnak! Bigott katolikus tagja!

Egészen a XX. kongresszusig hívő maradtam, akkor viszont teljesen talajt vesztettem. Én *akkor* zuhantam. Mikor mindenről kiderült, hogy minden hiába. Utána úgy láttam, hogy megint hinni kell… Miért? Vagy… igazán nagy ez az eszme, mint a viccben, hogy az mutatja az erejét, ha ennyi hülyeséget, szörnyűséget csinálnának a kapitalizmusban, már rég nem lenne (mint ahogy vége lett a nácizmusnak) – nem tudom. Még mindig nem tudok hinni abban, hogy hiábavaló volt apám élete? Az én életem? A mindnyájunk élete? Hiába éltünk, hiába dolgoztunk, minden csak rossz volt? Nagyon nehéz az embernek élete végén ezzel szembenézni. A lányomnak nem tudom elmagyarázni, hogy lehettem olyan ostoba, vak, hogy hittem mindenben.

– Lépjünk vissza a szorosan vett időrendhez, hogy 1941 nyarán kitört a háború, azaz a németek megtámadták a Szovjetuniót.

– Jól mondod: kitört a háború, mert mi úgy tanultuk, hogy a második világháború 1941. június 22-én kezdődött… szóval vasárnap volt… Másnap mindnyájan benn voltunk az iskolában. Június volt, nyár volt, mégis mindnyájan bementünk. Tizenhat éves voltam. Kérdeztük, mire van szükség. Mit kell csinálni? Az első időben a háztetőkre osztottak be minket, hogy a házakra ledobott gyújtóbombákat dobjuk le a földre, a homokba. Tűzvédelmi feladat volt. Aztán egy szép napon azt mondták, másnap indulunk. De hogy hová, fogalmunk sem volt. Boldogok voltunk, hogy a frontra, és elindultunk könnyű kis cipőcskében, elegánsan. Ásólapátot kaptunk. Erről is nemrég olvastam, hogy furcsa volt, kerestem a nevemet, hogy én is ott vagyok-e a történetben valahol. Szmolenszknál tankárkokat ástunk. S akkor egyszerre csak jöttek a fiúk, hogy németeket láttak. Rettenetesen megijedtünk. Aztán bombáztak, bekerítettek, és alig tudtak hazahozni minket – mármint Moszkvába. Szétbombázták a vonatot. A front nekünk csak romantika volt. Sajnos. Holnap győzünk! – gondoltuk. Holnap, dehogy, ma! Már győztünk… Szörnyű volt, hogy vonultak előre a németek: senki sem tudta megérteni, ez hogy lehet. Akkor még a rádióban is beszéltem, hogy a fiúk helyett mi megyünk a gyárba dolgozni, mindnyájan. Az iskolát meg este végezzük, és megyünk gyárba dolgozni… El is mentünk gyárba dolgozni…

– Milyen gyárba?

– Egy lámpagyárnak nevezett üzembe. Ott van az a kristály, majd megmutatom, azt két-három éve kaptam, amikor mint veterán voltam kint, és véletlenül pont abban a gyárban kellett beszédet tartanom. Az emlékkönyvbe beírták, hogy én is ott dolgoztam. De azt nem írták be, hogy egy éjszakai műszak után fekete kocsi jött értem, és egyenest a gyárból vitt el, tizenhat évesen… A kihallgató ezredes pofáját sosem felejtem el, szörnyűséges pofa volt. Paszport? – Személyazonossági… – Magyar vagy? – Magyar… Ehhez

tudni kell egyrészt, hogy ott tizenöt éves korban kapta meg az ember a paszportot vagy a személyazonosságit; másrészt, hogy akkor még választani lehetett nemzetiséget. Én az oroszt akartam beírni, de a barátnőm meg az anyám ott bőgtek, hogy merészelsz te ilyet csinálni, ha ezt apád tudná, hát te magyar vagy, hogy mered ezt megtagadni… De hát, feleltem, magyarul rosszul tudok, soha életemben Magyarországon nem voltam, én orosznak érzem magam. Akkor is, hogy merészelsz ilyet, apád emlékére – ha visszajön, mit szól hozzá… Így aztán azt írtam mégis, hogy magyar vagyok.

– *Akkor még nem beszéltél magyarul?*

– A konyhanyelvet, azt is elég roszszul.

– *Otthon oroszul beszéltetek?*

– Akkor már igen. Mert nem volt ajánlatos magyarul. Még Moszkvában igen, de a száműzetésben már egyáltalán nem.

Ha magyar vagy, kérdezte az ezredes, miért mentél hadigyárba dolgozni? Mondom, hogy a Komszomol, kezdtem magyarázni… Ja, szóval kémkedni mentél. Áthúzta a moszkvai tartózkodásra jogosító pecsétet, ami minden személyazonosságiban – ezt úgy nevezték *propiszka*, lakcímbejelentő – benne volt. Áthúzta, s azt mondta, 48 órán belül takarodj Moszkvából, két és fél ezer kilométerre innen. Ha meghallom, hogy nem takarodtál, viszlek a lágerbe. Örülj neki, hogy ilyen jóságos vagyok hozzád… Én annak ellenére, hogy abban az időben már sok mindenen túl voltam, sok mindent átéltem, mégis sokkal gyerekebb voltam, mint a mostani 16 évesek. Megálltam, és azt kérdeztem: És anyám? Én árultam be tehát anyámat. Ő maradhatott volna Moszkvában. Tudniillik csak utóbb gondolkodva jöttem rá arra, hogy mindennap beléptem a gyárba, és minden alkalommal ellenőrizték a papírokat. Megmutattam a személyazonosságimat, aki megnézte, látta, hogy magyar vagyok. Neki jelenteni kellett. Mi az, hogy magyar egy hadigyárban. Így gondolom. Anyám ült otthon, és varrta a gimnasztyorkákat, mert miután apámat letartóztatták, ő nekiült gyerekruhákat varrni. Kapott kiszabott darabokat, és összeállította a ruhácskákat. A háború kezdetétől viszont már gimnasztyorkákat varrt otthon. Senkit nem zavart a létével, ült otthon, és varrt. Anyád is van? – kérdezte az ezredes –, akkor ő is megy veled.

– *Ennek a száműzetésnek semmi köze nem volt édesapád ügyéhez?*

– Valószínűleg nem, a vád *ellenem* hangzott el, én voltam a kém. Apámról említést sem tett senki. Anyámmal elhatároztuk, fölmegyünk Rákosi elvtárshoz. Másnap fogadott is minket. Reggel, hajnalban a lakásán. Azt mondta, ne törődjenek semmivel, örüljenek neki, hogy elmehetnek Moszkvából. Hogy hová megyünk, milyen pénzen, arról egy szó sem esett. Október volt, már majdnem tél. A németek itt vannak Moszkva alatt, mondta Rákosi, bombázzák a várost éjjel-nappal. Ki tudja, mi lesz itt. Maguknak ott jobb dolguk lesz. De mégis, kérdeztük, hová megyünk? – Ne törődjenek se holmival, se lakással, hagyjanak itt mindent, úgyis Budapesten találkozunk.

Kijöttünk tőle. Én, a kis komszomolka: No, ez a bölcs ember… A németek itt vannak Moszkva alatt, és azt mondja, hogy Budapesten találkozunk. Mellesleg: valóban Budapesten találkoztunk, hat év múlva. Anyám: Ez a gyáva már megint nem segített. Már megint nem csinál semmit, hová megyünk? S akkor anyám azt akarta, hogy legyünk öngyilkosok, de én lebeszéltem róla. A pályaudvaron kellett akkor jelentkezni a száműzötteknek. Marhavagonok álltak készenlétben, mint ahogy a zsidókat is vitték, filmekben láttam.

Bevagoníroztak minket is, de nekünk az volt a szerencsénk, hogy Vas Zoltánnak, aki utóbb jelentős gazdaságpolitikus lett, a fia, *Vas Marci*, aki nekem tejtestvérem volt, mert anyám etette-itatta, hajnalban belopakodott a pályaudvarra, bemászott az egyik marhavagonba, és az ablak mellett egy felső, feles pricscsen foglalt nekünk két helyet. Vitt magával egy matracot vagy takarót, vagy valamit, már nem emlékszem, és nem engedett már senkit oda.

– Ő is ment veletek?

– Neki nem kellett, ő csak segített nekünk. Tudniillik Rákosi után Vashoz mentünk, és Zoltán elintézte, hogy 72 órát maradhattunk. Sokat nem tudott segíteni, de ő legalább szaladgált velem, járkált velem, és már ezért is a pofájába vágták, azt akarja, hogy magát is elvigyék? De ő rém rendes volt. Sári, a felesége összegyűjtött mindenféle ennivalót, amijük volt. Vihettünk egy-egy koffert magunkkal. Összeszedtem indulás előtt az értékeket, ékszereket eladni. Levittem, álltam sorban, és kaptam annyi pénzt, hogy a jegyet, mert a jegyért fizetni kellett (!) megvehessem. A szomszédok máris kezdték széthordani a holminkat, holott még el sem indultunk. A drága szomszédok! Hogy ők majd megőrzik, meg visszaadják, ha visszajövünk, azért viszik el. Kaptunk különböző címeket ismerősöktől, mert hogy hová menjünk, az nem volt kijelölve, csak a távolság, a két és fél ezer kilométer. Nekünk Moszkván kívül sehol senki ismerősünk, rokonunk, senkink nem volt. Próbáltunk leszállni Kujbisevben, bemutattuk a papírt – visszaszállítottak a vonatra. Hét napig étlen-szomjan utaztunk, szegény anyám nem bírt le-fel szállni, pedig mikor megállt a kocsi, akkor mindenki leugrált, hogy elvégezze a dolgát. Szegény anyám napokig…

– Orenburgban szállhattatok le, jól tudom?

– Igen, de akkor még Cskálovnak nevezték. Az Ural déli végénél fekszik, már Ázsiában. Nem is volt még város, nyomorult kis hely volt, bár városnak nevezték. Vagy két és fél órát gyalogoltunk, amíg megtaláltuk a nénit, akinek megkaptuk a címét. Beengedett minket. 82 éves volt, a németeket várta, mert valamikor őt is kitelepítették. Jó helyre kerültünk… *Dinora* néni odafektetett minket a földre, és éjszaka, mikor felébredt, széttette a lábát, és ott pisilt. Másnap reggel elmentünk jelentkezni a milíciára. Na kiderült, hogy mi nem maradhatunk a „városban", mert ezzel a száműzetési papírral a város szóba se jöhet, menjünk falura. Hová? Ahová akarunk. Kaptunk egy címet, megint ki a pályaudvarra, ott több mint egy hétig ültünk a váróban a földön. Állandóan ellenőriztek és azzal fenyegettek, ha nem megyünk el, letartóztatnak.

Mi viszont nem fértünk föl egyik vonatra sem, mert jöttek már a sebesültek, az evakuáltak, mind tömve a szerelvények, s különben is egy nap egyszer jött egy vonat.

S mi ott ültünk teljesen étlenszomjan, mert nem volt nekünk semmilyen élelmiszerjegyünk. Sehová se tartoztunk. Akkor ahogy ültünk, odajött hozzánk egy néni. Néni? Hát biztos egy fiatalasszony volt, mert három kisgyerekkel ült ott, és azt mondta: Aranyoskáim, figyellek én benneteket, most már hányadik napja csak uborkát esztek, itt van nektek egy darab kenyér. Tudod, mi volt akkor egy darab kenyér? Ha most egy kiló aranyat kapnál, az is semmi volna ahhoz képest. Az egyszerű orosz ember. Másképpen látjuk az orosz, a szovjet embert. Ide mint felszabadító jött? Mint olyan ember jött, akinek ott meggyilkolták az apját, az anyját, a testvérét. Tehát hiába felszabadítóként jött, boszszúval… Énhozzám csak jók voltak. Nem a hivatal, az mindig rohadt volt. De az egyszerű orosz ember: attól a párttitkártól kezdve, akitől a falusi címet kaptuk, a kenyeret adó nőn keresztül a faluig, ahová megérkeztünk. Mindenki tudta, hogy „a nép ellenségének rokonai" vagyunk és száműzöttek, de adtak, amit tudtak. Amijük nekik volt, azt megosztották velünk. Senkinek nem volt semmije. De amije volt, azt megosztotta. A felét odaadta. Ez az orosz ember. Mikor már '56 után kezdtem járni ki a Szovjetunióba, megkérdezték tőlem, hogy lehet, hogy te, aki annyit szenvedtél ott, olyan szeretettel jársz ki? Mondom, mert az emberek jók voltak hozzám. Nagyon jók voltak. Anyámhoz is, hozzám is.

De vissza a történethez: megérkeztünk a faluba. Nagy szeretettel fogadtak minket, de hát olyan sárfészket, azt hiszem, még filmen sem láttál, mint amibe mi kerültünk. Térdig érő sár, a szó szoros értelmében: poloska, tetű, bolha természetesen volt mindenütt. A vakaródzástól nem tudtunk aludni. Kiderült, hogy anyám számára semmiféle munkalehetőség nincs, csak a kolhoz. És mit csinált volna ő ott? Iskola se volt, csak tizenvalahány kilométerre. Kilenc osztályt végeztem el, a tizedik még következett volna. Ott nyomorogtunk a faluban vagy két hétig, aztán visszatértünk Orenburgba Dinora nénihez, hogy mégis talán valami lesz. De Dinora néni nem engedett be minket, mert ugye már kiderült, hogy mi bizony nem várjuk a németeket, hogy hiába száműzöttek vagyunk, de kommunisták vagyunk és szegények. Dinora néni nem engedett be, de már késő este volt. Leültünk a szemben levő ház tornácára. Elhelyeztük a kofferokat, hogy legyen minek támaszkodni, meg hogy a széltől védjen, és elkezdtünk nevetni. Nevettünk, és elhatároztuk, hogy másnap bemegyünk a milíciára, és jelentkezünk a lágerbe. Nem tudtuk, mi az a láger, mint ahogy a zsidók többsége sem tudta. Gondoltuk, ott legalább kapunk egy csajka meleg levest, egy darab kenyeret, és lesz tető a fejünk felett. Kicsit megnyugodtunk: jelentkezünk, önként, a lágerbe. Ez a megoldás…

Megnyugodtunk hát: reggel lágerbe megyünk… Egyszer csak váratlanul kinyílt a hátunk mögött az ajtó, s egy nagyon kedves asszony megkérdezte, mit keresünk. Elmondtuk, miért ülünk ott, ő beengedett, s éjszakára lefektetett bennünket az előszobában a földre. Kiderült, hogy

ő a franciatanárnő az iskolában, a férje volt a körzeti orvos, de akkoriban halt meg. Nála volt a rokonság jó része, Ukrajnából és más vidékekről menekültek, de azért nekünk is szorítottak helyet. Arról azonban lebeszélt, hogy a milíciára menjünk, majd ő kitalál valamit, mondta. S végül meg is engedték, hogy Orenburgban maradjunk. De azt nem engedték, hogy nála lakjunk. Pincelakást jelöltek ki egy tatár családnál, anyám cselédkedett nekik, s ezért kaptuk cserébe az ágyat, egy priccsfélét, s minden reggel egy pohár kecsketejet. Megtanultam csalánt szedni, az útilapuból is nagyon finom főzeléket csinált anyám. Később beálltam dolgozni a kolhozba, hoztam zöldparadicsomot és melaszt… A szó szoros értelmében éheztünk hat évig. Azaz a háború végéig. Anyám németórákat adott gyerekeknek, s ezért alkalmanként nem pénzt, hanem egy darabka kenyeret kért. A kenyér óriási dolog volt. Én meg éjszaka segédmunkásként dolgoztam egy gyárban, hogy legyen kenyerünk, és nappal tanultam. Ezért van negyvenhét év munkaviszonyom.

– *Milyen eredménnyel tanultál?*

– Kitűnő eredménnyel fejeztem be a középiskolát, arany plecsnivel, amit azóta sem láttam, de felvételi nélkül mehettem az egyetemre. Ne nevess, mert bizony mentem. Anyám beadta a papírjaimat az odatelepített harkovi orvosi egyetemre. Visszavágták, hogy mit képzel ez, száműzött külföldi, de aztán hívattak, hogy kezdjem csak el. Egy olyan professzor kezébe került az ügy, akinek a testvére is ült, s ő ezért csak a beiratkozásra jogosító bizonyítványt nézte. Nem nagyon akarózott menni, mert a gyárban akkorra már én is kaptam kenyeret, először harminc dekát, végül már nyolcvanat, és tudtam, hogy nem könnyű éjjel dolgozni, nappal tanulni s közben éhezni. Tele voltunk kiütésekkel, vakaróztunk, éhesek voltunk. A kenyér sem segített már az avitaminózison. Amikor a hadifoglyok visszaemlékezéseit olvasom, hogy milyen kevés volt a bab a levesben, meg hogy gyenge volt a krumplileves, mindig elmosolyodom. Mi évekig nem is láttunk „igazi" ennivalót.

– *Mit ettek a helybeliek?*

– Ők egy kicsit jobban el voltak látva. Még azok is, akiket evakuáltak, mert a kitelepített gyárral együtt jött a gyárt zárt üzlete. A helyiek eleve a zárt üzletekből vásároltak, amihez nekünk jogunk, lehetőségünk sem volt. Rosztropovicsék éppúgy éheztek, mint mi.

– *Rosztropovicsék? Csak nem Msztyiszlav Leopoldovics Rosztropovicsról, a később világhírű, korszakos gordonkaművészről van szó?*

– De igen. Amikor felszabadult a blokád, Orenburgba telepítették a leningrádi kisoperát és a filharmóniát. A család, mert a szülei muzsikusok voltak, a mozi előterében zenélt a filmvetítések előtt. A későbbi nagy művész itt adta első csellókoncertjét, 13 évesen. Egy héten többször gyalogoltam 40 fokos fagyban 12 kilométert oda, 12-t vissza, hogy operába mehessek. A színház- és operajegy akkor is nagyon olcsó volt a Szovjetunióban, de mert mi nagyon jó barátok lettünk, még azt a pár kopeket sem kellett kifizetnem.

– Aztán mégis beiratkoztál az egyetemre.

– Nekifogtam, de nem szívesen. És megválasztottak Komszomol-titkárnak. Most se nevess. Komszomol-titkár voltam én, a száműzött, a népellenség lánya. Az első év után pedig Sztálin-ösztöndíjat kaptam, merthogy olyan kitűnően tanultam. Nagyon nagy pénz volt, de nem sokáig élvezhettük, mert egy szép napon megint jött értem az autó, és vittek a milíciára. Most már nevetek rajta én is, mert kívülről látom, mint egy filmjelenetet. Egész úton mondogattam magamban: neked nincs anyád, neked nincs anyád… Odaértünk. – Paszport! – már tudtam… Magyar vagyok? – Magyar, mondtam, de vigyáztam, nehogy egy szóval többet is mondjak, mint amit kérdeznek, mert a legkevesebb, hogy felpofoznak. – Miért vagy te szovjet állampolgár? – Hát, mondom, milyen állampolgár lennék, itt születtem, soha nem voltam Magyarországon.

– Hogyan lehet egy kém szovjet állampolgár? – Így lettem állampolgárság nélküli egy negyedóra leforgása alatt. És refes, hogy nem hagyhattam el Orenburgot, s hetente jelentkeznem kellett a milícián.

Folytathattam az egyetemet, s Komszomol-titkár is maradtam, mígnem jött a választás. Valaminek meg is választottak, de én felemeltem a kezem, hogy nekem nincs választási jogom, így hát jelölni sem lehet engem. Na, ekkor derült ki, hogy már régen meg kellett volna fosztani a Komszomol-tagságtól is. De ez mégiscsak iszonyúan bántott, nem is hagytam annyiban, tiltakoztam, vitték egyre feljebb és feljebb az ügyet. Emlékezni se jó rá, mi mindennek elmondtak. Árulónak, ellenségnek… Hogy befurakodtam a soraikba… De én csak mentem tovább a nagy igazságérzetemmel egészen az orenburgi területi pártbizottságig. Ott az elnök, egy kedves bácsi összehívta a mi bizottságunk tagjait, és kifaggatta őket rólam. – Felejtsétek el, mi van mögötte, mondta. Itt ez a lány, van-e kifogás ellene? Rendesen dolgozott? – Igen, de az apja… – Nem ezt kérdeztem. *Ellene* van-e kifogás?… Két óra hosszat kérdezgette társaimat. – Ha vele nincs semmi baj, akkor marad Komszomol-tag, összegezte a faggatózást. Az utolsó percig, míg haza nem jöttem, Komszomol-tag voltam.

– Befejeződött a háború. Mi történt ezután?

– A harmadik évet fejeztem be, amikor véget ért a háború. Mindenki hazament, visszatelepült, mi meg ott ragadtunk. Írtunk Moszkvába, írtunk Pestre Rákosinak, hogy mi lesz velünk.

– Levelezhettetek?

– Legalábbis mi ezt hittük. Csak éppen választ nem kaptunk soha. Utólag nyilvánvaló, hogy valahol, valami biztos helyen kötöttek ki a leveleink. Ami posta érkezett, az valakin keresztül jött. És mi is beláttuk, hogy jobb, ha valakivel küldjük. Elfelejtettek minket, mit csináljunk? Akkorra már anyámtól is elvették az állampolgárságot, mert mégis rájöttek, hogy él az anyám is. Telt-múlt az idő. A háború végén vagy éppen, amikor befejeződött, új katonai területi főparancsnok érkezett Orenburgba, Viktor Szorokin tábornagy. Anyám varrt a feleségének, jóban voltunk, s ahogy lehetett, istápoltak is bennünket. 1947 elején azt mond-

ja nekem Szorokin tábornok, föl kéne menned Moszkvába. Hogyan, kérdezem, hiszen nem mozdulhatok innen. De ő adott egy papírt, hogy a lánya vagyok, mellém rendelte az adjutánsát, és fölpakolt a katonai vonatra.

– *Szorokin tábornok elég sokat kockáztatott, de neked sem volt veszélytelen az utazás. Lengyel József a Szembesítésben nagy láttató erővel írja meg, milyen szorongással, félelemmel merte csak megközelíteni a magyar követség épületét, amikor a lágerből Moszkvába érkezett.*

– A tábornok a fejével játszott. Én is azt éreztem, amit Lengyel József leír. Csak azzal a különbséggel, hogy én örültem, amikor a kezembe adták a magyar állampolgárságot jelentő zöld útlevelet. Azonnal megkaptam pedig, mindkettőnknek. Tudom, nem könnyű megérteni, de én *nem akartam hazajönni.* Visszautaztam Orenburgba, éltünk tovább a dohos pincében, a falról folyt a víz, éhesek voltunk. És én mégsem akartam otthagyni ezt az országot.

– *Végül mégis elindultatok.*

– Moszkvában aláíratták velünk – hívattak a belügyi szervekhez –, hogy soha, sehol, senkinek nem beszélünk arról, mi történt velünk. Kaptunk egy írást, miszerint apám 1942-ben tüdőgyulladásban meghalt. Még ha férjhez megyek, mondták, akkor sem mesélhetek az életünkről. A férjemnek sem. Nagyon sok barátnőm betartotta ezt, én nem. Nagyon nehéz volt elmondani, hidd el. Féltem, tartottam attól, mit mond majd Pista, de attól még jobban féltem, hogy hazugságban éljek. Mindent elmeséltem neki, de azt is hozzátettem, biztos vagyok abban, hogy apám igazi kommunista, nem a nép ellensége. És ha kiszabadul, mondtam Pistának, te is meglátod, milyen ember.

– *Ezek szerint nem hittétek el, hogy meghalt?*

– Nem.

– *Mindenki hazajöhetett, útra kelt az emigráció?*

– Voltak, akik nem jöhettek. Az állampolgárság nem jelentette a hazatérés lehetőségét. Lengyel Józsefet például visszaszáműzték, mint Ribakov regényében, *Az Arbat gyermekei*ben Szása Pankratovot. Hazajöttünk, és hallgattunk. Egyszer elmeséltem valakinek egy jelentéktelen epizódot az életünkből, hogy mit, arra már nem is emlékszem. Hogy kinek, arra igen, de nem akarom megmondani. Nemsokára hívattak az ÁVO-ra, figyelmeztettek, hogy „locsogtam". Tehát az a valaki feljelentett. Rájöttem, hogy nagyon kell vigyázni. Három Gyuri barátom volt. Faludy, Gábor és a harmadik vezetéknevére már nem emlékszem. Gábor Gyurival, akivel egy házban laktunk, kerültem a beszélgetést Recskről, féltem, hogy a szememre veti, mennyit szenvedtek ők, míg én… S erre, ugye, csak hallgathattam volna. Aztán később, jóval később, amikor Faludy Gyuri hazalátogatott Kanadából, kiderült, hogy anyám mindent elmesélt neki.

De most jut eszembe még egy történet. Valaki ismerősnek, barátnak meséltem a kinti életviszonyokról. Nem arról, ami velünk történt, csak a kinti élet minőségéről. Ösztöndíjasként ment ki tanulni, ha jól emlékszem, 1949-ben. Meg akartam men-

teni a sokktól, azért beszéltem. Utóbb vallotta be, hogy amikor tőlem elvált, hosszan sétált még, s azon gondolkodott, hogy vajon én provokátor vagyok-e, s ha igen, mit csináljon, fel kell-e jelentenie. Anyámmal szegénynyel nagyon összevesztünk ekkortájt. Jött a Rajk-per, s én elhittem, s elhitte egyébként a három Gyuri is. Anyám viszont nem. Azt mondta, *ezek* most itt azt csinálják, amit *azok* ott apáddal. De én biztos voltam benne, hogy azt, itthon, nem ismétlik meg. És különben is, ott voltam Rajkék tárgyalásán, *hallottam*, hogy beismerték, amivel vádolták őket.

Azt, hogy apám valamit is beismert volna, elképzelni sem tudtam. Az első ember, akiről nem hittem el a vádakat, Kádár volt. Őt ismertem, mert tolmácsoltam neki. Rohantam Apró Antalhoz, május elseje volt, hogy nem látom Kádár képét, mi történt vele? Akkor nagyon megdöbbentem, lehet, hogy anyámnak van igaza? Miben higgyen az ember? Erre Apró azt mondta, a pártban. De mi az a párt, kérdeztem. Apámat, aki az istenem volt, elvitték; Kádárban hittem, őt is elvitték. Ekkortól kezdtem gondolkodni, bár az igazságnak kis töredékét sem tudtuk még. Többször nemet mondtam. Révai kétszer kérte, hogy dolgozzam vele, mellette. Nem mentem. Hívtak az ÁVO-ra. Nem mentem. Lehetett nemet is mondani; nem hiszem el, amit egyesek most állítanak, hogy csak azért lettek azok, akik – miniszterelnökök meg miniszterek –, mert nem mertek nemet mondani. Miért nem féltem én? Ki akartak küldeni Berlinbe kultúrtanácsosnak. De én egyetlen magyar könyvet sem olvastam, hogyan mennék. Nem baj, az elvtársnő megbízható. Na és, gondoltam, és nem mentem.

– 1947-ben érkeztetek haza. De hova?

– A Keleti pályaudvarról felhívtuk Rákosit. Rém boldog lehetett, mert hajnalban érkeztünk. De értünk küldött egy kocsit. Nem fogod kitalálni, hol helyeztek el bennünket: a bolondokházában, a Lipótmezőn. A rohamszoba alatt volt egy nagyobb szoba, és amellett kisebb cellák. Egy ideig ott laktunk, többen, akik egy transzportban érkeztünk. Anyámék hatan voltak testvérek. Öt okos, művelt, tanult kommunista. A hatodikuk „buta" volt, nem politizált, suszternek tanult. De mikorra hazaérkeztünk, már cipőgyáros volt. 1948-ban aztán Bécsbe menekült. Ketten maradtak életben anyámmal. Családja felkarolt minket, sokat segített. Anyám hosszú ideig nem kapott nyugdíjat, hiába kérvényezte. A többiek már évek óta megkapták, ő csak valamikor 1952-ben.

– Ekkor már jól beszéltél magyarul?

– Dehogy, éppen csak. Borzasztó hülyeségeket tudtam mondani. De a kiejtésem jó volt, az ismerős szavakat úgy-ahogy összeraktam. Gondoltam, majd megtanulok. Nem volt sürgős, mert az egyetemet nem akartam folytatni, örültem, hogy abbahagytam. De ez nem ment simán. Még kint hívatott egy professzorom a negyedik év végén. Dadogott, zavarban volt. Gondoltam. mit dadog, miért nem mondja meg nekem, hogy sosem lesz belőlem orvos. Én mondtam ki végül. Megkönnyebbülve kérdezte, honnan tudtam, hogy ezt akarta mondani. Én ismertem magamat, tudtam, hogy gyűlölöm a betegségeket, nehezen viselném el, hogy minden órában találkozzam

vele. Alkalmatlan voltam a pályára. De itthon hívatott Rákosi: hogy a szovjet állam mennyi pénzt költött magára, mit fognak gondolni a szovjet fiatalokról, mars az egyetemre. Mentem. Egy évfolyamra jártam Kulka Frigyessel, a Kútvölgyi későbbi főorvosával, Kádár későbbi orvosával, Rétsági Györggyel, a hazai sugárkezelés megszervezőjével, Gyenes Gyurival, a neves anatómussal, Földes Pistával és másokkal, akik ma elismert professzorok. Én nem tettem le az orvosi záróvizsgát, nem lettem orvos. Dolgozni fordítóként a TASZSZ irodájában kezdtem.

– A TASZSZ-irodából a Lenin Intézetbe kerültél tanítani.

– Szántó Zoltán, az illegális KMP újjászervezőjének lánya volt az intézet igazgatója, ő kért, hogy helyettesítsek valakit, aztán ott ragadtam. Nagyon, de nagyon megszerettem a tanítást. Onnan átcsábítottak a rádióba. A rövidhullámon sugárzott orosz nyelvű műsort csináltam. A belépőmben az állt: szerkesztő, fordító, bemondó. Szinte mindent én csináltam, jóformán senki nem ellenőrzött. A rádióból megint csak elcsábítottak: az *Izvesztyija* tudósító irodájában dolgoztam egészen annak megszűntéig, 1955-ig.

– Milyen különbséget láttál a két ország között, mennyiben voltak itt mások az emberek?

– Nagyon zavart, hogy itthon az emberek nem olyan barátságosak egymással. Mondták is, hogy én ázsiai vagyok, mert mindenkivel barátkozom. Zavart például, ha egy vendég ebéd közben érkezett, azt nem szokás leültetni, marasztalni, megebédeltetni. Egy cseppet sem éreztem, hogy kulturálisan, műveltség tekintetében el lennék maradva itteni egyetemista társaimtól.

A száműzetésben is sokat jártam operába. A festészetben otthonosabb voltam, mint ők, hiszen minket az iskolával állandóan vittek a Tretyakovba, az orosz múzeumba. Lehet, hogy a világ képzőművészetét nem ismerhettem annyira, de azt hiszem, ők sem ismerhették nálamnál jobban. A zenében biztosan többet tudtam, de nem akarok kérkedni. Zenében, színházban, balettben az oroszok Európa színvonalán is az élen voltak és vannak. Öt könyvet hoztam haza, természetesen oroszul. Tolsztoj *Háború és béké*jét, Dosztojevszkij *Félkegyelmű*jét, Anatole France regényét, *Az istenek szomjaznak* című és a *Dorian Gray arcképé*t Wilde-tól. De ez csak négy. Ja, persze, a *Bovaryné* volt az ötödik. Az első könyv, amit magyarul olvastam, Karinthy regénye volt, az *Utazás a koponyám körül*. Semmit nem értettem belőle. Semmit! Színházban sem értettem sokáig a dialógusokat, telefonálni is lehetetlen dolog volt számomra. De láttam a szemekben a csodálkozást, ha nem magyar dolgokról volt szó. Ázsiából jön, és mégis tudja, érti? De honnan? S még a ruháim is „európaiak" voltak, hiszen azokat anyám varrta.

– Mit érzékeltél itthon a politikai életből?

– A zűrzavart. Különös volt, hogy utcai nagygyűlések vannak, furcsa volt, hogy vannak tüntetések… Beleszagoltam a Nékoszba, de nem nagyon értettem, mi történik. Mikor kezembe adták a kék cédulákat, mint az őrült rohantam az Akadémia utcába, a pártházba, hogy itt

hazudnak és csalnak. De elmagyarázták, hogy erre szükség van, így én is mentem és szavaztam. De rettenetesen föl voltam háborodva, a csalás sokáig nem hagyott nyugodni. A választás alatt megmaradt a rossz érzésem, a lelkesedés mégis vitt magával. Mert az nem igaz, hogy az emberek csak azért mentek fölvonulni, mert kötelező volt. Úgy énekeltünk, olyan boldogok voltunk, ahogy azt ma a fiatalok elképzelni sem tudják. Azok vittek engem fölvonulni, akik ma azt mondják, hogy bottal kergették őket.

– Mikor lettél párttag?

– 1947. augusztus 9-én érkeztünk meg, augusztus 8-a óta vagyok párttag. Így írták be ugyanis. Rögtön jelentkeztünk a pártközpontban, ahol mindent tudtak rólunk. Kiss Károlyhoz kerültünk, aki örömmel mondta: ó, én ismerem a családot, a nagybátyjánál voltam segédcipész. Nagyon jó véleménnyel volt a nagybátyámról, aki – mikor Kiss illegalitásba kényszerült – bújtatta őt. Nemsokára előadásokat is tartottam a Szovjetunióról, a szovjet egyetemről…

– …arról, hogy ami ott van, milyen szép?

– Azt értsd meg, hogy ez igaz is volt. A kettő együtt volt igaz. A rémség és sok szép, jó, amit ott átéltünk. Soha olyan összetartást nem tapasztaltam, mint a kinti egyetemen. Ha levesszük a sok borzalmat, alatta, mögötte valami végtelen tisztaság marad. Igen, azt hiszem, ez a lényeg. Lehet, hogy kevesebbet gondolkodtunk, nem tudom. De talán mégsem. Az öt könyv nem ezt mutatja. Persze, nem biztos, hogy ez így összefügg. Sőt… Lehet, hogy ma a fiataloknak több értékes tárgyuk van, de én azt látom, hogy mi boldogabbak voltunk. Több közösségi élményünk volt. Nem eltervezett, nem csinált élmény. Borzasztóan bezártan éltünk. Távol egymástól. Az oroszoknál nem ritka, hogy éjjel fél kettőkor hívják egymást telefonon, csakhogy egy szót váltsanak a barátok. Viktor Nyekraszov Párizsban attól volt oda, hogy nincs kit fölhívjon s felolvassa, amit éppen leírt. De ugyanerről szól Tarkovszkij filmje, a *Nosztalgia* is. Azt hiszem, ma már a Szovjetunióban is kezdődik az elzárkózás, amit pedig akkor mi sem éreztünk, noha nem is tudták, kik vagyunk.

Nem véletlen, hogy a belső száműzetésbe taszított Szolzsenyicint Rosztropovics fogadta be, amikor üldözték a Szovjetunióban, sokáig az ő „dácsájában" élt, tőle kapott menedéket. Nem azért, mintha annyira imádták volna egymást. De mégis. Egyszer előre figyelmeztettem egy barátnőmet, mikor kiutazott Moszkvába, nehogy megsértődjenek a barátai, amiért nem náluk fog lakni. Csak nevetett, ugyan, te megsértődnél, ha valaki nem akar gondot okozni neked? Aztán szegénykém nem győzött költözködni, hogy itt is, ott is aludjon egy éjszakát, és kiengesztelje őket. Ez nagyon érdekes mérce egy országról. Moszkvában az utolsó gatyáját odaadja neked egy majdnem ismeretlen is. Én a száműzetésből is csak a jóra emlékszem. Pedig elraboltak az életemből hat évet. Nem rehabilitáltak a mai napig sem. De én nem is kérem, nem is megyek utána. Apámat rehabilitálták a XX. kongresszus után. Üzentek, hívtak, hogy menjek csak ki, fel kell vegyem két- vagy háromévi fizetését mint

kártérítést. Nekem nem kell! De addig erőszakoskodtak, hogy ki kellett menjek. Anyámnak vettem egy varrógépet, a többi pénzt otthagytam az unokabátyámnak. Égette a kezemet.

– Kik lettek a barátaid itthon?

– Justus Pál baráti köre, akiket már említettem, aztán Ladányi Ferenc, Komócsin Zoltán, akit tanítottam. Rengeteg barátom volt s maradt is. Amikor nemrég kórházban voltam, nem volt ritka, hogy naponta tízen is jöttek. A demokrata fórumosoktól Aczél Györgyig. De értek nagy csalódások is, például ami Aczél Tamást illeti. A Sztálin-díjából még ajándékot is hozott nekem… Vörös Moszkva parfümöt. Az irodalom köréből voltak a legjobb barátaim. Kortársak: Sarkadi Imre, Kuczka Péter, Szeberényi Lehel, Devecseri Gábor és Karinthy Cini, akikre még ma is mindig számíthatok. No meg a színháziak. Az egész régi Nemzeti. Marton Bandi harmad-unokatestvérem volt, az ő révén kerültem a színházba, ott ültem végig a próbákon. A színház a nagy szerelmem. Gellért Bandi s a nagyon fiatal Törőcsik meg Kállai Feri állt közel hozzám.

– A barátok révén ismerkedtél meg férjeddel, Király Istvánnal is?

– Igen. Őt tulajdonképpen Sarkadi Imrének köszönhetem. Egy délután közölte velem a főnököm, hogy este megyünk a színészbálba. A meghívón az állt: estvéli ruha és maskara kötelező. Mondom, nekem nincs is estélyi ruhám. De a mama rém ügyes volt, hazatelefonáltam, és estére varázsolt egy ruhát. Nagyon nem volt kedvem a bálozáshoz. Rettenetesen nem. A házmester meg is kérdezte, miért olyan rosszkedvű a kisasszony? Ő ugyanis kisasszonyozott. Néha kisasszony elvtársnőt mondott, de hogy elvtársnő, azt soha nem tudta megszokni.

Éjfélig ott lődörögtem a bálban, untam magam. Vagy éjfél lehetett, amikor egy szobán megláttam a kiírást: Kossuth-díjasok szobája. Benyitottam, onnan éppen tuszkoltak kifelé valakit: Mit keres maga itt?! Egy drabális nő akarta kitessékelni, és az illető bocsánatkérően el is somfordált. Ezalatt én beslisszoltam. Ott ültek bent a barátaim, és hatalmasakat röhögtek. Nézz körül, mondta Sarkadi, nincs itt egyetlen Kossuth-díjas sem. Egy volt, de azt is kirakták, Király Pistát. Király? – mondom, azt hozzátok nekem vissza, vele már „töltöttem egy-két éjszakát". Ugyanis fordítottam Pista tanulmányait oroszra. Visszahozták. Csak annyit tudtam róla, hogy szerkeszt valahol. Egyébként a *Csillag*ot szerkesztette, de ezt akkor még nem tudtam. Akkor találkoztunk először. Reggelig táncoltunk. Egyikünk sem tudott táncolni, de a másikról azt hittük, hogy tud. Hajnalban hazakísért, a mama meg kérdőre vont, hogy hol voltam addig. Mindent elmeséltem, névvel, címmel. Egyébként huszonnyolc éves voltam már. Másnap megyek haza, feldúlva fogad, hogy te már megint egy nős emberrel kezdtél ki. Honnan tudod, kérdeztem. Fogtam a telefonkönyvet, kikerestem Király Istvánt, fölhívtam, és kértem Király Istvánnét. Azt mondták, hogy csak öt után lesz otthon. Na, ilyen volt az én anyám. Pista éppen a bál délelőttjén vált el a feleségétől. Sarkadinak meg aznap született a lánya. Ünnepelni jöttek a bálba.

1954. december 11-én házasodtunk össze. Pista az első és az utol-

só férfi az életemben. Karinthy Cini nem olyan régen is kajánkodott velem, hogy ő ezzel nem dicsekedne ennyire. Minden fiatalnak azt kívánom, hogy ilyen boldog harmincöt év jusson neki. Néha nagyon borzalmas volt, nem vele, hanem amiatt, ami Pista körül történt, de gyönyörű mégis.

– *Sok vitátok volt egymással?*

– Volt elég. Apróságokon soha nem vitatkoztunk, mert ha én valamire, ami zöld, azt mondtam, hogy fekete, Pista rám nézett, sóhajtott egyet, s azt mondta, igazad van, fekete, ezen nem érdemes vitatkozni. De ha hazajöttünk egy színházból, vagy ha mindketten olvastunk egy könyvet vagy újságcikket – halálra tudtuk vitatkozni magunkat. Amikor elmeséltem Pistának az életemet, életünket, mindent rögtön elhitt, megértett. Pedig nem volt könnyű neki sem, hiszen az életével, a hitével szembesült ő is. Majdnem belebetegedett, de nekem mindent elhitt. Talán ezért volt neki könnyebb később, amikor jött a nagy fordulat. Én már jóval előbb sokkoltam őt.

Más az, ha nem politikai analízisben, vezércikkekben, szavakkal szembesül az ember a valósággal, hanem emberi sorsokkal, amelyben a feloldás is megvan. A katarzis is benne van. Engem óvtak Pistától, hogy ilyen-olyan vad sztálinista. Nem, soha az életében nem volt sztálinista, én inkább voltam az mindannak ellenére, ami történt. Én bőgtem, amikor Sztálin meghalt, azt mondtam, hogy Sztálin biztosan nem tudott a szörnyűségekről. Erről meg voltam győződve! És Pista is. Ő mint szerkesztő mindig közölt olyanokat, akiket más nem mert közölni. Nem véletlen, hogy 1956-ban, „azokban" a napokban kik jelentkeztek nálunk: Kodály, Illyés, Németh László, Czine Miska, Csoóri Sanyi, Sánta Feri, Karinthy Cini. De emlékszem egy dermesztő telefonra házasságunk első napjaiból. Rákosi telefonált, hogy mi az a Németh-ügy? A *Galilei*t akarta Pista közölni, s erről volt olyan szíves valaki és értesítette Rákosit. Mindketten kiabáltak. Én meg voltam győződve, hogy nemsokára nyílik az ajtó, és Pistát elviszik.

Jött '56, jött a XX. kongresszus, és én összeomlottam. A hitemet akkor vesztettem el. Nem akkor, amikor apámat letartóztatták, nem amikor engem száműztek, hanem ekkor. Hogy merték ezt tenni velem, aki mindennek ellenére még mindig hittem. Akkor kiderült, hogy nem lett volna szabad hinnem. Teljesen összeomlottam. Borzalmas volt rájönni, hogy Sztálin gazember.

– *Ha egyszer olyan erős volt a hited, mint mondod, most mégis mi ingatta meg, most miért hitted el, amit mondtak?*

– Mert a Szovjetunióban olyan nyíltan beszéltek róla. Megszoktuk, hogy az az igaz, amit az újság ír. Hiába mondták, hogy a *Pravdá*ban nincsen Izvesztyija és az *Izvesztijá*ban Pravda – az igazságban hír és hír az igazságban –, mégiscsak hittem az újságnak. Abban a pillanatban kinyílt a szemem. De nemcsak nekem. Nagyon sok embernek, akik ott taposták egymást Sztálin temetésén. Borzalmas volt! A legnagyobb bűn, amit az emberekkel szemben elkövettek az volt, hogy ebben a hitben tartottak minket. Ez halálos bűn volt! Összeomlottam. Az irodalom adott aztán valami segítséget. Eh-

renburg, Vlagyimir Dugyincev. De még ekkor sem mondtam, hogy roszszul tette apám, amikor a harmincas évek végén Franciaországból visszament a Szovjetunióba. Még akkor is biztos voltam benne, hogy nem a kommunizmusban való hitem rendült meg, mert azt apámtól kaptam, nemcsak a rendszertől. Ha egy olyan ember, mint az apám egy eszméért mindent odadobott, akkor nem hihettem, hogy nem volt érdemes.

– Később aztán a szovjet követségen is dolgoztál.

– Tolmács voltam a szovjet követségen. Nem személyes tolmács, nem tolmácsoltam a nagyok között. Ültem, és tulajdonképpen nem is tolmácsoltam, hanem fordítottam. Napi húsz oldalt. Robotmunkát végeztem, de nagyon szeretek fordítani. Nagyon. Mindenünket, amink volt, amit itt látsz, azzal szereztem. Dolgoztam bent, aztán otthon fordítottam, este meg színházba mentem. Vagy fordítva. Színház után éjjel fordítottam. Óriási pénzeket kerestem. Én tartottam el anyámat, az egész házat. Dehogy adott valaki is egy fillért nekem az életben! Mindenért megdolgoztam. De volt, hogy azért estem el a fordítástól, mert Pista – nevet nem akarok mondani – visszaadta valakinek a novelláját. Az illető hölgy férje volt a munkaadóm, többet nem kaptam tőle fordítanivalót.

– A Magyar Színházi Intézet volt a legutolsó munkahelyed. Tudom, hogy rengeteg örömet adott. Itt megtaláltad a hivatásodat?

– A színház az igazi életem. Ha azt kérdeznék tőlem, mi volt a legfontosabb, legszebb munka életemben, azt mondanám, az, hogy Tovsztonogov asszisztense lehettem, amikor 1973-ban a Nemzetiben a *Revizor*t rendezte. Később, ha Nyugaton jártam, olyan színházban, ahol Tovsztonogov is dolgozott, és kiderült, ki vagyok, nagyot sóhajtottak: hát maga az a Marina, akit annyira gyűlöltünk anélkül, hogy ismertünk volna. Mert akárkit adtak a mester mellé, csak azt hajtogatta, bezzeg a Marina. (Egyébként ő keresztelt el Marinának.)

– Hogyan kerülhettél ilyen közel hozzá?

– Ez már megint egy különös történet. Az egész úgy kezdődött, hogy 1959-ben Pista a Szovjetunióba ment Németh Lászlóval, s mondta, hogy muszáj mennem nekem is, mert megy Németh László felesége is. Tiltakoztam, én ugyan nem megyek. Nem és nem. Annyira utáltam ugyanis Németh Lászlót. Mondtam ugye, hogy az első magyar könyv, amit olvastam, az *Utazás a koponyám körül* volt. Aztán mit adott Pista a kezembe? *Az elsodort falu*t. S miért? Hogy megismerjem az ő életét. Tudod, Pista édesapja is református lelkész volt. És mit mondtam én, a komszomolka a könyv után? Azt, hogy ez színtiszta fasizmus. És mit olvastatott velem Pista Némethtől? Nem a regényeit, hanem a szárszói beszédet. Na, gondolhatod, hogy miért nem akartam menni. A második mondatnál össze fogunk veszni, mondtam Pistának. Nincs az ég egy adta világon semmi értelme, hogy én is utazzam. De kierőszakolta. Mire leszálltunk Moszkvában, én már imádtam Németh Lászlót. Csodálatos, drága ember volt. Megírt engem is az utazásról beszámolván. Én voltam az a kis hülye, aki a Művész Színházban lelkendezett, hogy már vagy huszadszor látja a *Cseresznyéskert*et

vagy talán a *Három nővér*t, erre már nem emlékszem. De nagyon szeretett ő is. Az anyámat is nagyon szerette. Egyszer jött egy író, hogy Németh azt mondta, rendes ember az a Király, csak kár, hogy zsidó lány a felesége. Én bizony majdnem felpofoztam. Persze nem hittem el, amit mondott. Mert amikor édesanyám nagybeteg volt, Németh kijárt hozzá látogatóba a kórházba. No de ez csak bevezető, kitérő Tovsztonogovhoz.

Leningrádban megnéztük Gribojedov darabját, *Az ész bajjal já*rt. Olyan csodálatos előadás volt, hogy azt gondoltam, meg kell ismerkednem ezzel az emberrel. És odamentem hozzá. Ezt a „találkozást" aztán el is felejtette. Arkagyij Rajkinnal, aki nemcsak „a" konferanszié, hanem színész is volt, még a követségen ismerkedtem meg, amikor először jött vendégszereplésre. A szobám előtt járkált a folyosón, készült az előadásra. Bejött, kérte, hogy segítsek neki, mert magyarul is meg akart szólalni a színpadon. Rettentően izgult, először szerepelt külföldön. Sétáltam vele én is, és tanítgattam magyar szavakra. Nagyon összebarátkoztunk. Egyszer, amikor Leningrádban épp hozzá készültem, összetalálkoztam Ádám Ottóval, aki kérdezte, mi az esti programom. Mondom, megyek Rajkinhoz. Hát te ismered? Elkísérhetlek? Gyere, mondtam. Rajkin azt sem kérdezte, ki ez az ember. Ha én vittem, az garancia volt számára.

Este megnézzük a *Kispolgárok*at, mondja. Én ugyan nem, engem oda el nem tud cipelni, mondtam. Sose szerettem Gorkijt, a *Kispolgárok*at meg egyenesen utáltam. Kötelező olvasmány volt, borsózott a hátam tőle. De Rajkin azt mondta, tévedsz, ez nem olyan *Kispolgárok*. Igen, Tovsztonogov rendezésében egészen más volt a darab. Beszélgetni kezdtek Ádám Ottóval, de a tolmácsnő az első *sto*nál elakadt. Én meg automatikusan fordítani kezdtem. Tovsztonogov rám szólt: nem a maga véleményére vagyok kíváncsi. Ez nem az én véleményem, mondom, hanem a magyar rendezőé, én csak fordítok. Így nem fordítanak, mondja erre ő. De igen, én így fordítok. De nem, mondja ő. Akkor Rajkin valamit súgott neki. Később odajött Tovsztonogov hozzám, és bocsánatot kért: ő azt hitte, én csak a tolmács vagyok, s nem tudta, hogy valami közöm van a színházhoz. Na erre én kezdtem kiabálni. És ha csak tolmács lennék, akkor nem az lenne a fontos, hogy van-e értelme annak, amit mondok? Ha meg hülyeséget mondanék, akárki lennék, nem mondaná meg a véleményét? Csak úgy néztek, akik körülöttünk álltak. Ettől kezdve, ha valaki Leningrádba ment, és csak annyit mondott, hogy Marina küldte, este biztosan ott ült a nézőtéren.

Szimonovnak is én tolmácsoltam először. Nem hitte el, hogy nem vagyok orosz, csak amikor délben látta, hogy szódát töltök a vörösborba. Elkísértem a Munkásmozgalmi Múzeumba, sétáltunk, egyszer csak azt mondja, jé, ott van maga bajusszal. Nem tudta, ki vagyok, és tényleg nagyon hasonlítottam a nagybátyámra, az öreg Landlerre. Mellesleg a háború elején Szimonovot kizárták a pártból, mert azt mondták, hogy a *Várj reám* pacifista vers! Borzalmas. Csuhraj, Ojsztrah, Richter, Ljubimov mind a barátaim lettek. Kitüntető barátságok.

Fantasztikus utat jártak be mind, életükben ott a történelem, a nagypolitika. Ültünk egyszer egy nagyon

kedves titkárnővel az intézetben. Azt mondja nekem, tudod, Marina, én téged sajnállak a legjobban. Ránéztem, nem túl barátságosan, mert engem senki ne sajnáljon. Csak azt ne. Itt mindenki pofázott, mondta, de mikor te beszéltél, látszott, hogy hiszel abban, amit mondasz. Ugye, kérdezte, most már te sem hiszel ebben az egészben? És nem tudtam mit válaszolni neki. Szörnyű, hogy ma mind kevesebb a hitem. Életem végén úgy érezni, hogy hiába éltem…

– *Úgy érzed?*

– Sok mindenben igen. Ha nézem a fiatalokat, sok mindent én is másképp látok, mint azelőtt, talán úgy, mint ők, de alapjában mégis másképp. Én úgy látom, hogy ma csak a hatalomért harcolnak. Mindenki. Minden alternatív szervezet, új és régi párt.

Az emberi gyarlóság az igazi probléma. Korai volt azt hinni, hogy megváltoztatjuk az embert. Nem tudtuk. Mi komolyan hittük, hogy holnapra megforgatjuk a világot, ezért is hittünk annyira az irodalom, a színház, a film erejében. Kiderült, hogy semmit sem változtattunk meg – *az emberekben*…

Utóhang

– 1989 októberében meghalt a férjem, Király István. Azóta kivonultam az életből. Semmilyen pártnak nem vagyok a tagja. Csak az unokámnak élek, és nagyon szeretném, ha az ő élete távol maradna a politikától…

(1989–1990)

Nagy Zoltán: 2000 állatbarát ad interjút

Békesi László

Bárkié lehet a dicsőség, a hazáé a haszon

Bevezető gondolatok készülő emlékirataim két fejezetéhez

Ha a földi halandó megéli 80. születésnapját, egyre erősebb késztetést érez arra, hogy életéről, pályafutásáról mérleget készítsen. Ilyenkor elkerülhetetlen, hogy szembenézzünk életünk és pályafutásunk teljesítményével, eredményeivel, sikereivel, örömeivel éppúgy, mint hibáinkkal, mulasztásainkkal, tévedéseinkkel, kudarcainkkal, esetleg bűneinkkel és azok minden következményével.

A számadás a lehető legszemélyesebb, legbensőbb ügye, vállalkozása minden embernek, ám ha az összegezett tapasztalatok hasznára válhatnak másoknak is, akkor célszerű azokat nyilvánosságra hozni és megosztani az érdeklődőkkel. Ennek egyik kézenfekvő formája az emlékiratok összeállítása.

Azzal áltatom magam, hogy életem és pályafutásom tapasztalatai adhatnak új, esetleg hasznosítható információkat az érdeklődő olvasóknak, talán hozzájárulhatnak elhatározásaik és cselekedeteik jobb megalapozásához. Ebbéli hitem miatt kezdtem el emlékirataim írását. Nem tudom, lesz-e elég erőm és időm ahhoz, hogy ezt a munkát befejezzem. Néhány, általam fontosnak ítélt esemény emlékét már feldolgoztam. P. Szűcs Julianna kitartó ösztönzésére ezek közül kettőt most megosztok a *Mozgó Világ* olvasóival.

Az első szakasz megpróbálja összefoglalni az 1990-es rendszerváltás gazdaságpolitikai előkészítésének legfontosabb állomásait, gondjait, korlátait és eszközeit, hisz azok hatással vannak ma is mindennapi életünkre.

Az ezt követő fejezet összegzi az 1994–95-ös gazdasági-pénzügyi válság kialakulásának okait, veszélyeit, menedzselésének eszközeit és eredményeit. Ez egyrészt azért aktuális ma is, mert napjaink gazdasági krízise több ponton is hasonlóságot mutat az akkori válsággal, másrészt alkalmas lehet arra, hogy a gazdasági problémák kezelésének eszközeit, módszereit összehasonlíthassuk és ennek nyomán képesek legyünk reálisan megítélni mai helyzetünket és annak további fejleményeit. Ez a fejezet még csak tézisszerűen, vázlatosan mutatja be a 94–95-ös évek eseményeit, a részletes kifejtés még hátravan. A téma jelentősége önmagában is megérné, hogy egy önálló kötetben dolgozzuk fel az akkori tapasztalatokat, de talán így, röviden összefoglalva is adhat hasznos támpontokat az olvasóknak.

Hogyan lettem pénzügyminiszter?

1989. május 10-én lettem a Németh-kormány pénzügyminisztere. Németh Miklós féléves miniszterelnöki múltjának tapasztalataiból okulva gyökeresen átalakította kormányát. „Elborítanak a politikai és gazda-

sági problémák, gyorsan kell cselekednünk, dinamizálni kell a kormányzást, le kell válnunk a politika járszalagjáról, az MSZMP-ről, az ország érdekében azt kell tennünk, ami szakmailag helyes, amiről meg vagyunk győződve" – mondogatta. Ehhez kell a kormány átalakítása. Hat új miniszter került be a kormányba. Horn Gyula vette át a külügyek, Glatz Ferenc a kultúra és oktatás, Kemenes Ernő az Országos Tervhivatal, Hütter Csaba a mezőgazdaság, az azóta fiatalon elhunyt Horváth Ferenc az ipar és kereskedelem, én pedig a pénzügyek irányítását. Olyan csapatba kerültünk, amelyben más remek szakemberek is dolgoztak, mint például Csehák Judit az egészségügy és szociálpolitika, Kulcsár Kálmán az igazságügy, Derzsi András a közlekedés élén vagy Bartha Ferenc az MNB elnökeként. Az újoncok közül egyedül Horn Gyula volt profi politikus, aki párttisztséget is viselt, mégsem ezért, hanem nagyszerű külügyi szakértőként került a kormányba. Mi, többiek, a „szakmából" jöttünk, többségünk évtizedes államigazgatási tapasztalattal rendelkezett. Talán nem véletlen, hogy sokan ma is az utolsó szakértő kormányként emlegetik Németh Miklós kabinetjét.

Nem szokványos története van annak, hogyan lettem pénzügyminiszter.

Szép emlékű és nagyszerű mentorunkat, Hetényi István „örökös pénzügyminisztert" méltánytalan nyugdíjazása után 1986-ban Medgyessy Péter követte, akit Grósz Károly 1987-ben miniszterelnök-helyettesként beemelt saját kormányába. Nagy meglepetésre új pénzügyminiszternek Villányi Miklóst, az agrárgazdasággal foglalkozó helyettes kollégámat választották.

Grósz Károly behívott magához személyes beszélgetésre. „Te következtél volna, javasoltalak is, de az Öreg [Kádár] még morcos, haragszik rád az olimpia miatt" – mondta. (A Magyar Atlétikai Szövetség elnökeként 1984-ben lektorként és szerkesztőként részt vállaltam a Los Angeles-i olimpiát bemutató reprezentatív könyv megírásában és összeállításában. Ezzel a könyv több szerzőjéhez hasonlóan érvényes párthatározatot sértettem meg, amiért – egyebek mellett – pártfegyelmi büntetésben részesültem.) „Vezesd tovább a PM-ben a költségvetési és adóztatási munkákat, az most egyre fontosabb, képviseld a kormányt a parlamenti bizottságokban – az Öreg meg idővel megnyugszik" – mondta. Nem tudhatom, hogy az „Öreg" valaha is megnyugodott-e a renitens, forró fejű fiatalok ügyében – bár később, személyes találkozásaink során inkább cinkos kacsintással utalt az én „olimpiai bűnömre". Mindenesetre 1988 őszén nyugdíjazták, helyére Grósz Károly került, és Németh Miklós lett a miniszterelnök.

Az ország gazdasági állapota eközben romlott, a gondok sűrűsödtek. Németh Miklós 1989 április végén hívott: „Megérett az idő, nehéz a feladat, most már te jössz!"

Nem kérdezte meg, hogy vállalom-e, nem vázolt fel megvalósítandó programot, arról se faggatott, hogy mit tartanék szükségesnek és sürgősnek, csak közölte, hogy készüljek a parlamenti meghallgatásra, és ismertessem a pénzügyi és költségvetési bizottságban a kormány gazdaságpolitikai és pénzügyi programját úgy, ahogy azt helyesnek tartom.

Visszagondolva az akkori eseményekre, mai fejjel alig-alig értem, hogyan tekinthettem akkor mindezt ter-

mészetesnek, magától értetődőnek. Arról nem is beszélve: mi lett volna, ha nem vállalom? Fogalmam sincs. Vállaltam.

Gazdasági, pénzügyi krízis: az 1990-es költségvetés előkészítése és jóváhagyása

1989 őszén tovább romlott a magyar gazdaság helyzete. Iparunk egyre kevesebb terméket és szolgáltatást tudott „konvertibilis" piacokon értékesíteni, külkereskedelmi és folyó fizetési mérlegünk, cserearányaink romlottak, az alapanyagok és az energiahordozók zömét a Szovjetunióból importáltuk, sokáig számunkra nagyon kedvező ún. „puha termékekért" (élelmiszerek, mezőgazdasági technológiák, Ikarus buszok, Videoton tévék stb.), ám az ugyancsak súlyos gazdasági gondokkal küzdő nagyhatalom egyre több stratégiai termékért (kőolaj, gáz, vasérc stb.) világpiaci árat kért. Mind több hitelre volt szükségünk a hazai termelés importszükségletének kielégítésére, az állam által vállalt közösségi szolgáltatások – egészségügy, oktatás, nyugdíjak, állami támogatások, tanácsok finanszírozása stb. – zavartalan működtetésére. Adósságunk 1986 óta folyamatosan nőtt, a nemzetközi hitelezők bizalma csökkent, fenyegetett a fizetőképtelenség réme. Az ország finanszírozása csak az IMF és Világbank hiteleivel, garanciáival volt fenntartható. Azok megszerzéséhez azonban csökkentenünk kellett a hazai többletelosztást, mérsékelni kellett az államháztartás és a folyó fizetési mérleg hiányát, javítani kellett a munka termelékenységét, csökkenteni az állami vállalatok veszteségeit és támogatásait. Mai szóhasználattal élve: menedzselni kellett a gazdasági, pénzügyi válságot. (Ismerős feladat?)

Egész gazdaságpolitikánkat át kellett alakítanunk. Radikálisan csökkenteni akartuk a veszteséges állami vállalatok támogatását, ehelyett növelni a műszaki fejlesztések és beruházások finanszírozását, csökkenteni az állam kiadásait, leépíteni felesleges intézményeket, bürokratikus szabályokat, diverzifikálni külkereskedelmi kapcsolatainkat, kiaknázni komparatív előnyünket számos területen. Magyarul válságprogram és -költségvetés készült 1990-re.

Igen ám, de 1990 tavaszán választások lesznek, méghozzá valószínűleg történelmi jelentőségűek. Nemcsak a hatalomról, hanem a társadalmi-gazdasági berendezkedés modelljéről is dönteni fog az ország. Egy válságmenedzselő program sohasem lehet népszerű, aki meghirdeti és megvalósítja, rontja választási esélyeit. Ráadásul a Németh-kormány akkor már levált az újonnan alakult MSZP-ről, így parlamenti bázisa kiszámíthatatlan volt. A parlamentbe került ellenzéki képviselők ugyan még jelentős kisebbségben voltak, politikai hatásuk azonban a társadalomban fokozatosan nőtt. Mindent mérlegre téve alig volt esélyünk egy hatásos gazdasági program és költségvetés elfogadtatására. Enélkül pedig az ország fizetőképtelenné vált volna éppen a választások idejére.

Nem volt más lehetőségünk, kíméletlen őszinteséggel be kellett mutatnunk a valóságos helyzetet és a lehetséges alternatívákat. (Ennek a szándéknak a jegyében mutatta be a parlamentben Németh Miklós az ország valódi, torzításoktól megtisztított adósságállományát, döntöttünk a bős–nagymarosi beruházás leállításáról, és elkészítettük az MTA köz-

reműködésével az ország hároméves stabilizációs gazdaságpolitikai programját.)

Németh Miklós első lépésként összehívta az első nemzeti csúcsot. (Lám, lám, nincs új a nap alatt!) Miután a nemzeti kerekasztal-tárgyalások nem terjedtek ki a gazdasági kérdésekre, itt kellett megegyezésre jutnunk valamennyi politikai erővel és támogatást szereznünk a programhoz.

A csúcson – ahol valamennyi párt és fontos társadalmi szervezet képviseltette magát – Németh Miklós, Kemenes Ernő és magam ismertettük a helyzetet és javaslatainkat. Először döbbent csend fogadta a prezentációkat. Később a hozzászólók mindent és mindennek az ellenkezőjét kritizálták, javasolták. Nagyon úgy nézett ki, nem tudjuk a programunkat elfogadtatni. Válaszaink után, látva eltökéltségünket, az egyik akkori ellenzéki párt vezetője felállt, és azt mondta: „Csinálják! Minél több szemetet takarítanak el az útból, annál könnyebb lesz nekünk átvenni a hatalmat!" Ebben maradtunk.

A parlamenttel azonban még el kellett fogadtatni az 1990-es költségvetést.

Az előterjesztést óriási, szenvedélyes hangú vita követte. A képviselők megpróbálták ízekre szedni a költségvetést. Ha engedünk, az ország fizetésképtelenné válik. Az összefoglaló zárszó előtt összeült a kormány, és elfogadta javaslatomat: nem fogadjuk el a hiányt növelő javaslatokat, csak kisebb, ellentételezéssel fedezett átcsoportosításokra mondunk igent.

Kiszámíthatatlan volt a parlamenti szavazás végeredménye. December 21-én került sor az összefoglaló zárszóra és a szavazásra. A helyzet kritikus volt. Először tárgyszerűen és tételesen válaszoltam a vita felvetéseire és a benyújtott javaslatokra, túlnyomó többségüket a kormány nevében elutasítva.

Közeledett a karácsony. Az idő és az alkalom olyan befejezést kívánt, amely jellemzi a helyzetet és megérinti a képviselők érzelmeit is. Elővettem Luther Márton bírái előtt mondott beszédét, és szó szerint idéztem záró mondatát: „Itt állok, nem tehetek másként. Isten segíts! Ámen."

Először síri csend ült a teremre, majd elementáris erejű tapsvihar tört ki minden oldalról. Azóta is alig hallottam ilyet a magyar parlamentben. A ház óriási többséggel fogadta el a költségvetést. Megmenekültünk. Megköthettük a hároméves készenléti hitelmegállapodást az IMF-fel, az ország finanszírozása biztonságban volt a rendszerváltást követő évekre.

Nemzetközi tárgyalások

Magyarország 1989-ben csatlakozott a nemzetközi beruházásvédelmi egyezményhez. (Az egyezményt elfogadó országok garanciát vállalnak minden külföldi beruházó és befektető vagyonának védelmére és arra, hogy azt jogrendszerük megváltoztatásával a jövőben sem fogják veszélyeztetni. Az egyezményhez azok az országok csatlakozhatnak, amelyek jogrendszere ezeket a biztosítékokat tartalmazza.) Számunkra fontos volt ez az egyezmény, hiszen növelte a külföldi befektetők biztonságát és bizalmát hazánk iránt. Nekünk pedig égetően szükségünk volt és van tőkehiányunk enyhítésére, azaz a külső befektetőkre.

Az egyezményt a Világbank elnöke és az ország miniszterelnöke vagy pénzügyminisztere írja alá. '89 no-

vemberében nekem kellett Washingtonba utaznom a parafálásra.

Ez rövid ceremónia, ezért azt terveztem, hogy a nap többi részében – a repülőgép esti indulásáig – két tárgyalást még lebonyolítok.

Az egyik akkori kollégámmal, James Bakerrel való találkozó volt. (Baker az első Bush-kormányban először pénzügyminiszter, majd külügyminiszter volt. 1990 februárjában már külügyminiszterként kísérte Bush elnököt Budapestre.)

Bakerrel szeptemberben, az IMF közgyűlésén – a G7-ek többi pénzügyminiszteréhez hasonlóan – már találkoztam, és kellemes benyomásokat szereztem róla. Az volt a tervem, hogy tájékoztatom a magyar kormány gazdaságpolitikai elképzeléseiről, és kérem az USA támogatását finanszírozási, ezen belül nemzetközi – IMF, Világbank – hitelprogramjainkhoz.

Kellemes beszélgetés során pozitívan reagált felvetéseimre, megértette gondjainkat. (Pályafutásom során három amerikai pénzügyminiszterrel tárgyaltam személyesen: James Bakerrel, Nicolas Bradyvel és Larry Summersszel. Közülük messze Baker volt a legszimpatikusabb és legempatikusabb.) Már régóta érdekelt, milyen eredményesen működik a világhírű amerikai adóhatóság, amely köztudottan jól szervezett, hatalmas erő, és kíméletlenül lecsap az adócsalókra. (Már-már legendaszámba megy, hogy a híres maffiózót, Al Caponét gyilkosságért, zsarolásért, kábítószer-kereskedelemért soha sem tudták elkapni, de adócsalásért rács mögé dugták. Nem tartom kizártnak, hogy végül Trumpot is adócsalás miatt fogják vád alá helyezni.)

Miután mi is küzdtünk a fekete- és szürkegazdaság ellen – becsléseink szerint az adóbevételek 30 százaléka eltűnik az árnyékgazdaságban –, megkérdeztem Bakert, hogy ők menynyire hatékonyak e téren. Felcsillant a szeme, és büszkén válaszolta, hogy a szövetségi adók legalább kétharmadát képesek beszedni az USA-ban. Te jó ég – gondoltam –, egy egész hadseregnyi adóellenőrrel, nyomozóval és a hatóságot támogató bíróságokkal lényegében ott tartanak, ahol mi?! Vagy mi is büszkék lehetünk 30 százaléknyi adócsalónkra?!

Elutazásom előtt még Zbigniew Brzezinski volt nemzetbiztonsági tanácsadóval szerettem volna találkozni. (Brzezinski Reagan elnök nemzetbiztonsági tanácsadója és külpolitikai doktrínájának kidolgozója volt.)

Brzezinskit egy amerikai ösztöndíjjal lebonyolított előadó körúton 1988-ban ismertem meg. Ennek keretében Palo Altóban, a Stanford egyetem híres politológiai műhelyében, a Hoover Intézetben találkoztam vele egy konferencián, ahol moderátorként vezette a vitát, amelyben én is részt vettem. (Ennek az estének volt sokkoló élménye, hogy Milton Friedman, a nagyszülei révén kárpátaljai származású, zseniális Nobel-díjas közgazdász a vita után odajött hozzám, és sokak hallatára a következőket mondta: „Hiába progresszívek mostanában a magyarok, sohasem lehet elfelejteni és megbocsátani nekik, hogy annak idején hitlerebbek voltak Hitlernél és sztálinabbak Sztálinnál!")

Magyarországon az idő tájt felerősödött a megnövekedett államadósság átütemezését, illetve egy részének elengedését követelők hangja. Az átütemezés káros hatásait pontosan ismertük, tisztában voltunk vele, hogy minden erővel el kell kerülnünk. Az adósság elengedése azonban politi-

kai és nem gazdasági döntés kérdése, ezért érdekelt, hogy Lengyelország hogy tudta elérni az USA-nál adósságai egy részének elengedését. (Az más kérdés, hogy az adósság egy részének elengedése után közgazdasági értelemben a lengyelek nehezebb pénzügyi helyzetbe kerültek.)

Tudtam, hogy Brzezinski lengyel származású, és oroszlánrésze volt az adósságelengedés elérésében. A George Washington egyetemen, Brzezinski dolgozószobájában találkoztunk, és nyugodtan, négyszemközt tudtunk beszélgetni. (Akkor meghívott professzorként Washingtonban tanított.) Kérdésemre brutális őszinteséggel válaszolt. „Nézze – mondta –, Amerikában ma is több mint négymillió lengyel bevándorló él. Egy részük a republikánusokra, más részük a demokratákra szavaz. Többségük nagy hazafi. Ha mi segítünk Lengyelországnak – a Reagan-adminisztráció engedte el a lengyel államadósság 40 százalékát –, a lelkes és hálás lengyel emigráció a republikánusokra fog szavazni. Így is történt. Ilyen olcsón párt még nem jutott több mint egymillió szavazathoz! Hány főből is áll az amerikai magyar diaszpóra?" – kérdezte. Megértettem, hogy mi legfeljebb álmodozhatunk adósságunk elengedéséről, a valóság egészen más. Arról nem is beszélve, hogy a magyar adósság nagyobb része bankhitelekből és nem kormányhitelekből áll, így csökkentésük politikai elhatározás alapján lényegében lehetetlen. (Nem lennék meglepve, ha egy újabb, kiélezett pénzügyi helyzetben – ahogy ez már 1990 után többször is előfordult – néhány felelőtlen hangadó ismét előállna valamilyen zavaros és irreális adósságátütemezési, illetve -elengedési ötlettel. Ehelyett napjainkban NER-körökben az a divat, hogy minden alap nélkül további támogatásokat követelnek a sokat szidott EU-tól.)

1989-ben adósságunk jelentős részét még japán hitelekből finanszíroztuk. Ezek nagyobb része magánbankok konzorciális hitele – amelyet az MNB menedzselt –, kisebb részben kormányhitel volt. Ez utóbbi egy eleme 1990. március 31-én lejárt. Fontos volt számunkra, hogy a japán kormány – ha lehet, javuló feltételekkel – meghosszabbítsa hitelünket. Erre egy amerikai ösztöndíjjal lebonyolított előadó körúton minimális esély volt. Semmit sem akartunk a véletlenre bízni, ezért 1990. január végén Tokióba utaztam, hogy a hitelkeret megújításáról tárgyaljak.

Akkori japán kollégámmal a G7-ek pénzügyminisztereivel folytatott előző évi megbeszéléseken már találkoztam. Szigorú, kemény partnernek ismertem meg.

Elutazásom előtt megkértem hazánk tokiói nagykövetét, Forgách Andrást – aki nagyszerű japán- és Ázsia-szakértő –, puhatolja ki, hogyan lehetne kollégám bizalmába férkőzni.

Nagykövetünk megtudta, hogy Hasimoto Rjutaro – aki később évekig Japán miniszterelnöke is volt – szenvedélyes fotós. Ez kapóra jött, hisz magam is szeretek fotózni, ráadásul évek óta japán géppel dolgozom, így legalább lesz közös bevezető témánk. Gondosan kiválogattam két művészi fotókat tartalmazó albumot Magyarországról és a Parlamentről, azokat vittem magammal kollégámnak.

Átadva az albumokat, elmeséltem, hogy magam is szívesen fotózok, és érdeklődtem kedvenc témái, technikái iránt. Csillogó szemekkel, nagy

lelkesedéssel mesélt. Megvitattuk az analóg és digitális fotózás rejtelmeit, csapdáit, a legújabb képeket és anyagokat, a kedvenc fényviszonyokat, úgyszólván a fotózás minden részletét. Beszélgetés közben egyszer csak felugrott, szekrényéhez sietett, és az egyik fiókból elővett egy szépen bekeretezett, saját kezűleg dedikált fotót, amely egy tavasszal színpompás virágba borult cseresznyefát ábrázol kék ég alatt, fehérre meszelt házikó előtt. Nekem adta fotóját, lelkesen szorongatva amatőr kollégája kezét. (Tényleg szép fotó, azóta is dolgozószobám falát díszíti.)

Hitelhosszabbítási igényünkről tíz perc alatt megegyeztünk. Megígérte, hogy kormánya elé terjeszti a hitel meghosszabbítását, megnövelt keretösszeggel és alacsonyabb kamattal.

Elégedetten utaztam haza. Március közepén megkaptuk a japán kormány hivatalos értesítését, hogy lejáró hitelkeretünket 20 százalékkal növelt összegben, 50 bázisponttal – 0,5 százalék – alacsonyabb kamat mellett újabb három évre meghosszabbították. Mit mondjak? Életemben nem örültem még annyira, hogy az amatőr fotózás lett az egyik kedvenc hobbim.

A politika és a gazdaság 1994–95 fordulóján

Az MSZP–SZDSZ koalíció 72 százalékos parlamenti többséggel, nagy cselekvési és döntési szabadsággal rendelkezett. A mandátumok abszolút többségével – 54 százalékkal – rendelkező MSZP számára elsősorban nem a kétharmados parlamenti többség biztosítása, hanem hitelességének megerősítése miatt volt szüksége a koalíciós partner SZDSZ 18 százalékára. A Horn vezette MSZP azt remélte, hogy az SZDSZ biztosítja számára a sajtó és a gazdaság szereplőinek támogatását, pacifikálja a pártállami múlt miatt erős kritikákat. Az SZDSZ abban bízott, hogy a kormányban módja lesz megerősíteni bázisát, klientúráját. Mindkét kalkuláció tévesnek bizonyult. A koalíció – kvázi önkorlátozásként – bevezette az úgynevezett négyötödös szabályt, amelynek értelmében az alkotmányt csak 80 százalékot meghaladó szavazati aránnyal lehetett volna módosítani. Koalíciós kormányprogram készült, amelynek gazdaságpolitikája három pillérre épült: makroegyensúlyt javító stabilizációs program, üzleti alapú, nagyrészt tőkeemeléses privatizáció a gazdaság teljesítményének és versenyképességének növelése, a struktúra modernizálása és a transzformációs veszteségek csökkentése érdekében, valamint az államháztartás reform jellegű karcsúsítása, az újraelosztás csökkentése, valamint a végső felhasználás és a jövedelemelvonás arányainak módosítása. (Az előbbi a beruházások javára és a közösségi fogyasztás terhére, az utóbbi a vállalkozások javára és a lakosság terhére.) Ez volt az úgynevezett „Békesi-program", amely a kormányprogram gazdaságpolitikai fejezetének alapját képezte, és egyben feltétele volt a koalíció létrejöttének. A koncepció a ciklus egésze alatt tervezett evolutív jellegű gazdaságpolitikai átalakulást, szemben például a lengyel Leszek Balcerovicz–Jeffrey Sachs típusú lengyel sokkterápiával. Az MSZP dominálta koalíció politikai prioritásai: az őszi önkormányzati választások megnyerése és egy új típusú „társadalmi-gazdasági megállapodás" a szakszervezetekkel – mindez megelőzi a kormányprogram haladéktalan végrehajtását. (A rövid távú po-

litikai taktika győzelme a stratégiai célok felett.)

A gazdasági helyzet 1994 közepén súlyos makroegyensúlyi problémákkal volt terhelt: az ikerdeficit mellett a folyó fizetési mérleg 9, az államháztartás 8,4 százalékos hiánya és a deficites külkermérleg okozott gondokat. A gyenge gazdasági növekedés, az alacsony beruházások, a relatíve magas infláció és a munkanélküliség alacsony versenyképességet eredményezett. Egyre súlyosbodtak a finanszírozási problémák. (Ugye nem ismeretlen gazdasági szituáció?!)

A gazdasági krízis okai

Az egykori KGST-piacok nagy részének elvesztése és a jól működő agrárintegráció mezőgazdasági nagyüzemi bázisának politikai indíttatású szétverése miatt – benne a kárpótlással – az elkerülhetetlennél nagyobb transzformációs veszteségeket szenvedett el a magyar gazdaság. Megszűnt másfél millió munkahely (a 10 százalékot is meghaladta a munkanélküliség), a GDP 20 százalékot csökkent, a szociális szféra terhei a tömeges korkedvezményes nyugdíjazás miatt ugrásszerűen növekedtek.

Elhibázott volt a fiskális és a monetáris politika. A választásokra készülve hiányt növelő költségvetési intézkedések születtek – béremelések a közületi szektorban, soron kívüli nyugdíjemelés, a lakásépítés állami támogatásának növelése, plusz az olyan presztízsrendezvények, mint a világkiállítás vállalása.[1]

Az „erős forint az erős gazdaság" szlogen jegyében sor került a forint mesterséges erősítésére. (Magas jegybanki alapkamat, drága hitelezés.) Egy év alatt a forint 15 százalékos reálfelértékelődése ment végbe. A mesterségesen növelt hazai vásárlóerő a relatíve olcsó importon keresztül növelte a külkereskedelmi hiányt, rontotta az export versenyképességét. A lakossági megtakarítások nem érték el a GDP 2 százalékát, így az államháztartás hiányának nagy részét csak külső forrásból lehetett finanszírozni (ld. ikerdeficit).

A Horn-kormány első gazdaságpolitikai lépései

Pótköltségvetés készült az 1994. évi hiány csökkentésére, a finanszírozási nyomás enyhítésére. A kormány 100 milliárd forintos nettó hiánycsökkentési programot terjesztett a parlament elé, amelyet az MSZP-frakció végül 30 milliárdra redukált. (Mondván, hogy az önkormányzati választások előtt, valamint a társadalmi-gazdasági megállapodás előkészítésének időszakában nem hozhatók népszerűtlen intézkedések. Így elmaradt az önkormányzatok beruházási támogatásának csökkentése, a közületi bérbefagyasztás, a lakástámogatások mérséklése, a szociális transzferek átalakítása. A drasztikusan csökkentett korrekció hatástalanná és értelmetlenné tette a pótköltségvetést.)

Megtörtént a forint egyszeri 9 százalékos leértékelése. Az eredeti javaslat 15 százalék volt. Az volt a politikai ellenérv, hogy két számjegyű leértékeléssel nem sokkolható a társadalom.

Lemondtuk a világkiállítás rendezését, felállt az egységes állami vagyonkezelő ügynökség, elkezdődött az üzleti alapú privatizációs koncepció kidolgozása.

Átfogó stabilizációs program született – benne az 1995. évi költségvetés-

[1] Az 1996-ra tervezett expót 1994 őszén mondta le a kormány. – A szerk.

sel –, és előkészítettünk egy stand-by finanszírozási megállapodást.

A gazdasági folyamatok alakulása, valamint az ennek nyomán súlyosbodó finanszírozási helyzet nyilvánvalóvá tette, hogy csak átfogó gazdaságpolitikai korrekciós program hozhat eredményt. Ennek legfontosabb elemei már a kormányprogramban, illetve a sikertelen pótköltségvetésben megjelentek. A stabilizációs programcsomag legfontosabb elemei a következők voltak: 3-4 százalékos hiánycsökkentés az 1995-ös költségvetésben. Eszközei: ideiglenes vámpótlék bevezetése az importra, a közületi szféra terén áttérés a bértömeg-gazdálkodásra (tehát béremelés csak létszámcsökkentés esetén lehetséges), a nyugdíjak esetén áttérés az inflációkövetésre, a lakástámogatási programok csökkentése, az igazgatási költségek befagyasztása, az önkormányzati támogatások mérséklése, rászorultsági elvű szociálpolitikai rendszer kialakítása, egyszeri 15 százalékos forintleértékelés, a vállalatokat terhelő adók csökkentése, a privatizáció felgyorsítása (lényegében újraindítása), államadósság-vagyon konverzió végrehajtása a privatizációs bevételek terhére.

Nemzetközi előkészítés

Sorsdöntő volt az IMF–Világbank októberi madridi közgyűlése. A közgyűlés alkalmával egyenként tárgyaltam a G7-ek pénzügyminisztereivel és az IMF vezetőivel. Közöttük Larry Summers amerikai, Hasimoto Rjutaro japán és Theo Waigel német kollégámmal, illetve Stanley Fischer IMF-vezérigazgató-helyettessel. Különösen sokat tárgyaltam Kemal Dervişsel, aki akkor a Világbank regionális igazgatója, a fejlődő országok támogatási programjának vezetője volt – később török gazdasági csúcsminiszter, a „török gazdasági csoda" egyik megalapozója még az Erdoğan előtti időkben.

A pénzügyminiszterek és az IMF vezetői egyöntetűen támogatták a programot, és arra alapozva szükségesnek ítélték egy IMF stand-by megállapodás létrehozását a külső finanszírozási nyomás enyhítésére. Ebben az időben kulminált a mexikói pénzügyi válság, s a nemzetközi szaksajtó egy része Magyarországról mint a következő „dominóról" értekezett. Nem volt olyan gazdasági szakértő, aki az exportorientált magyar gazdaság teljesítményének javításához ne tartotta volna szükségesnek a mesterségesen túlértékelt forint jelentős leértékelését, a kialakult makrogazdasági hiányok csökkentését.

A program és az IMF-megállapodás előkészítő tárgyalására meghívtam Michael Camdessust, az IMF vezérigazgatóját Budapestre. Hatszemközt tárgyaltunk Horn Gyulánál. Camdessus támogatásáról biztosította az általam vázolt programot, mire Horn politikai síkra terelte a tárgyalást, és a szocialista kormány megbuktatásának szándékával vádolta az IMF-et. Camdessus nem értette a pálfordulást, és megszakította a tárgyalást. (Az esti vacsoránál próbáltam enyhíteni a feszültséget és belpolitikai okokkal magyarázni Horn magatartását.)

Horn Gyula „különutas" politikája

Miután kiélezte a helyzetet az IMF-fel, Horn alternatív finanszírozási forrást keresett. A PM és az MNB bevonásával, sőt tudta nélkül a külügyi apparátus segítségével német támo-

gatást kért. Tárgyalt Kohl kabinetjével, illetve tartományi szinten Lothar Spath baden-württembergi miniszterelnökkel. A németek megígérték a támogatást, de csak feltételekkel. Kohl megüzente, hogy ha Horn nem hajt végre egy konkrét stabilizációs programot, nem számíthat támogatásra.

Itthon Horn gazdasági csúcsértekezletet hívott össze a hazai ellenzéki és független közgazdászok részvételével. Abban bízott, hogy a grémium elveti az általam előterjesztett stabilizációs programot, esetleg más javaslatokkal áll elő. Nem ez történt. A szakértők megerősítették a program céljait, sőt annak „keményítését" javasolják.

Az 1995-ös költségvetés előkészítése

Az előkészítő egyeztetéseken a kormány és az MSZP-frakció nem támogatta a stabilizációs program legfontosabb elemeit. Az első súlyos konfliktus '94. augusztus végén keletkezett közöttem és az MSZP vezetése, parlamenti frakciója között. Egy kihelyezett, összevont frakciós elnökségi ülésen Hajóson az Alföldi Albert (Alföldi Róbert édesapja) által vezetett művelődési központban ismertettem a készülő 1995. évi gazdaságpolitikai program és költségvetés koncepcióját, legfontosabb céljait és eszközeit. A vitában megdöbbenésemre nem a gazdasági krízis megállítása és konszolidálása kapott hangsúlyt, hanem két téma körül forogtak a hozzászólások. Egyrészt több agresszív, zavaros hozzászólás követelte, hogy az állami vagyon kezelésébe, privatizációjába legyen közvetlen beleszólása a pártnak és a frakciónak, hogy garázdálkodhassanak a vagyonnal. (Olyan zavaros fejű figurák, mint Karl Imre vagy a két pártpénztáros, Máté László és Puch László, valamint a szakszervezeti Nagy Sándor kardoskodott emellett.) Még megdöbbentőbb volt, hogy a javasolt bér befagyasztást az állami és költségvetési szférában – benne a képviselők és a kormánytagok fizetésével – durva és ostoba elutasítás fogadta. Kiderült, hogy nem számíthatok se az MSZP-vezetés, se a frakció támogatására. Az ellenérv ezúttal is politikai volt: nem veszélyeztethetjük a társadalmi-gazdasági megállapodás megkötését a szakszervezetekkel, mint az MSZP politikai szövetségeseivel. (Ez a „megállapodás tervezet" egy irracionális, parttalan tematika volt. Lényegében minden gazdasági kérdésben vétójogot biztosított volna a minimális bázissal rendelkező szakszervezeteknek – az adózástól kezdve a költségvetés jóváhagyásáig vagy a privatizációs döntésekig, egyfajta szakszervezeti kormányzás képét vázolta fel. Sajátságos, hogy különösen az állami vagyon kezelésében és privatizálásában szerettek volna érdemi szerepet kapni a szakszervezetek.)

A stabilizációs programot az MSZP-n belül csak a Vitányi Iván vezette modernizációpárti szociáldemokrata társulás támogatta, amelynek tagjai törpe minoritást képviseltek a frakcióban.

A felpuhított költségvetés eleve magában rejtette egy '95-ös évközi pótköltségvetés szükségességét, arról nem is beszélve, hogy ezen a bázison nem lehetett megállapodni az IMF-fel. Ezeket a kockázatokat kifejtettem a parlamenti expozéban, ám azok az MSZP-frakcióban süket fülekre találtak.

A pozitív javaslatok közül átment a társasági adó mértékének megfelezése (36-ról 18 százalékra), ami kétségkívül segítette a vállalkozásokat.

A végjáték

Az MSZP-frakció január végi siófoki évértékelő ülésén két ellentétes tartalmú értékelés hangzott el az ország helyzetéről és a kormány munkájáról. Horn azzal vádolta a PM-et, hogy „időben nem készített elő konkrét javaslatokat a gazdasági krízis kezelésére", és ezért éleződött ki a finanszírozási helyzet. Szerinte új és más típusú megoldások kellenek, amelyek nem rontják az emberek helyzetét. Hornnal szemben én a kormány halogató, átpolitizált, sunyin taktikázó magatartásában, határozatlanságában láttam a problémák okát. Kiálltam a stabilizációs program haladéktalan és teljes körű megvalósítása mellett.

Horn távollétemben leváltotta Bartha Ferencet az ÁVÜ élén, és mondvacsinált okokkal felfüggesztette a privatizáció újraindítását szolgáló, már előkészített Hungarhotels-értékesítést.

A kibékíthetetlen ellentétek, valamint alapvető szemléletbeli különbség miatt lehetetlennek tartottam a hatékony munkát, ezért benyújtottam lemondásomat. Horn a lemondást elfogadta, de február végéig még felkért a tárca vezetésére.

Már lemondásom után, februárban Horn még egy gazdasági csúcsértekezletet hívott össze, kibővítve most már a résztvevők körét kiválasztott utódommal és az MNB leendő elnökével. Az értekezleten ismertettem az aktualizált stabilizációs programot, nyitva hagyva a lehetőséget utódaimnak a módosításra és kiegészítésre. Az értekezlet ismételten megerősítette a programot és sürgette végrehajtását. Ez a feladat azonban már Bokros Lajosra és Surányi Györgyre várt.

Lemondásom és az új szereposztás megteremtette a lehetőségét annak, hogy Horn reálpolitikusként élére álljon annak a programnak, amelynek végrehajtását addig minden lehetséges eszközzel halogatta.

A nemzetközi szakirodalomban helyenként megjelenik a „három B" (Balcerovicz, Békesi, Bokros) nicknév, a posztszocialista országokban alkalmazott sikeres transzformációs és stabilizációs modellek jelzőjeként. A hazai gazdaságtörténet és közbeszéd a stabilizációs programot végrehajtójáról és nem a koncepció kidolgozójáról nevezte el.

Ez méltánytalan, de törvényszerű, hisz „bárkié lehet a dicsőség, ha a hazáé a haszon".

Az 1995-ös magyar stabilizációs program előkészítésének és végrehajtásának objektív szakmai elemzése, erényeinek és hiányosságainak feltárása és értékelése, tapasztalatainak felhasználása ma még hiányzik, és a mai magyar politikai légkörben egyelőre lehetetlen.

A politikai indíttatású, ipari méretű történelemhamisítás a magyar gazdaságtörténetnek ezt az epizódját sem kíméli. Ebben mindkét politikai oldal szégyenteljes szerepet játszik.

Ez a memoár is e gyalázatos hazugságáradat ellenében született.

Hónapló

Dalos György

Kilenceurós jegy

Berlin, 2022. június 22.

Május közepén, hajnalórán, maratoni éjszakai tárgyalások után született meg a Bundesrat, a tartományokat összefogó szövetségi tanács döntése, amely szerint: június 1-jétől augusztus 31-ig kilenc euróért bárki bármennyiszer utazhat a Deutsche Bahn alacsonyabb osztályú regionális járatain és a helyi tömegközlekedési eszközökön. A kedvezményt szerény előrejelzések szerint a megszabott határidőig húszmillióan veszik majd igénybe. Hogy ez mit jelent a forgalom szempontjából, azt már pünkösd előestéjén látni lehetett: zsúfolásig megtelt pályaudvarok és a vágányokon tumultuózus jelenetek mutatták a robbanásszerű utazási kedvet – a boom elsőként az Északi-tengerhez induló járatokat és az ottani infrastruktúrát terhelte meg. A Bundesrat gesztusa természetesen összefügg az ukrajnai háborúval – mostanság mi nem függ össze vele? A vasúti forgalomra való átcsábítás bevallott célja a benzinigényes autóközlekedés csökkentése, különös tekintettel a bizonytalanná vált üzemanyag szállításokra. Ám alighanem olyasmiről is szó lehet, amit a mi régi világunkban „közérzetjavító intézkedésnek" neveztek. A járványidőszak legalábbis remélt lecsengésével az állam azt üzeni polgárainak: kerekedjetek fel, és élvezzétek a szép nyarat keresztül-kasul a Deutsche Bahn sínjein, Hamburgtól Konstanzig, Aachentől Drezdáig. In vollen Zügen, hangzik a jelszó, ami értelemszerűen annyit tesz, hogy „a lehető legteljesebben", de szó szerint úgy is fordítható, hogy „tele vonatokon".

Nem tudom, mennyire gondtalanok a kilenc euróért zötyögő bundesbürgerek, hogy esik nekik az idei üdülés. Annyit bizonyosan érzékelnek, hogy az olcsón megközelített helyszíneken napról napra drágul a szállás és az étkezés, egyszóval, amit megnyertek a réven, azt elveszítik a vámon. Valamint ugyanezeken a járatokon menekültek is utaznak, korántsem nyaralás céljából. Kérdés, mennyire hatol be az itteni hétköznapokba a szomszédban lángoló pokol. Persze, nyár van, gyönyörű, ragyogó idő, ha ablakomon kinézek az udvarra, napsütötte lombokra látok, a lombok közt olykor feltűnik egy mókus, távoli lakásból idehallatszik a csilingelő gyermekkacaj. Mégis, ami a környülállásokat illeti, ez az ajándék évszak rosszkedvem nyara. Túlságosan foglalkoztat a világállapot. Kényszeresen figyelek egy háborút, a rombolás és öldöklés képeit, amelyek pszichózisa gyerekkoromtól fogva ismerős, és végigkísértek az életemen. És bár szüntelenül igyekszem száműzni fejemből az egyidejű történéseket, azok nap mint nap visszaköszönnek legalább egy képzettársítás erejéig: a forintromlásban, a szupermarket üresedő polcaiban vagy az Amazon online cég 5,49 euróért kínált kék-sárga lobogóiban.

*

Habent sua fata libelli – a könyveknek megvan a maguk sorsa – bölcselkedik a latin közmondás és Bulat Okudzsava (1924–1997) esetében maradéktalanul igaza van. Ekkehard Maaß barátom, egykori NDK-s ellenzéki egy rég megszűnt nyugat-berlini kiadó pinceraktárában nemrégiben rábukkant a dalszerző, énekes és prózaíró első nagy sikerű elbeszélésének halomnyi példányára, s százat potom áron megvásárolt. Maaß már a rendszerváltás előtt szenvedélyesen népszerűsítette, németre fordította és gitárkísérettel énekelte Okudzsavát, aki fel is kereste őt kelet-berlini otthonában. Okudzsavának, akárcsak Viszockijnak, hatalmas kultusza volt a Szovjetunióban, „bárdként" jobban ismerték, mint írói minőségében, Magyarországon az arány fordított volt. A *Szegény Avroszimov* a *Merszi, avagy Sipov* kalandjai és a *Dilettánsok utazása* a hetvenes-nyolcvanas évek nagy könyvsikerei közé tartozott, elhalványítva a szerző első komoly prózai művének, a Будь здоров, школяр című kisregénynek a hírét. (Magyarul: *Sok szerencsét, pajtás*, Európa, Modern Könyvtár, 1968, Rab Zsuzsa fordítása.)

Márpedig éppen e könyvnek fölös német példányait fedezte fel Maaß. A mintegy 140 oldal terjedelmű, önéletrajzi ihletésű kisregény hőse egy tizenhét éves fiú, aki egyenesen az iskolapadból kerül a harcoló hadseregbe, s ott éli meg első sebesülését. Egyszerű történet, jobbára rövid mondatokban, némileg Remarque-ra emlékeztető háborús próza. 1961-ben, az irodalmi olvadás tetőpontján jelent meg egy vidéki kiadó almanachjában. Ezt követően valósággal kritikai sortűz zúdult a fiatal íróra. A támadók azt kifogásolták, hogy a kiskatona ábrázolásából teljességgel hiányzik a hősiesség, a hazafias pátosz, s annál több szó esik hidegről, esőről, teljesíthetetlen parancsokról, magányról és halálfélelemről. Maga a háború itt a szovjet kánontól eltérően nem győzelmek szakadatlan sorozataként, hanem időtlen hétköznapként jelenik meg a műben. Ez a fajta „deheroizálás" könnyen vonta magára a pacifizmus gyanúját, s ezt az egykori frontharcos Okudzsava dalainak hivatalos fogadtatásán is megtapasztalhatta. 1957-ben szerzett *Dal a katonacsizmákról* című balladája, számos háborús songjához hasonlóan, csak magnón terjedhetett. Túl keserű volt az igazság:

„Hová lesz bátorságunk, katonák,ha visszavonulunk a fronton át?
Hát persze, persze, ellopják a nők,
s mint pintyőkét, keblükbe rejtik őt.
És hol vannak a nőink, cimborám,
ha hazatérünk majd a harc után?
A kapu előtt várnak majd reánk,
de tolvajlástól szaglik a szobánk."

Abból, hogy egy vidéki időszakos kiadvány közlésre méltónak tartotta a hadba hívott iskolásfiú történetét, egyáltalán nem következett, hogy a mű önálló könyvként is napvilágot láthat – a könyvcenzúra szempontjából a szöveg kézirat maradt. Ezt a hosszadalmas folyamatot akkoriban egyetlen mű esetében sikerült lerövidíteni: Alekszandr Szolzsenyicin *Iván Gyenyiszovics egy napja* című lágerprózája, amely a *Novij Mir* 1962. novemberi számából rekordidő alatt, 1963 januárjában került piacra a szovjet Roman-Gazeta sorozatában. A lélegzetállító gyorsaság deus ex machinának volt köszönhető: a

robbanásveszélyes művet maga Nyikita Hruscsov javasolta kiadásra a hivatalos cenzúra megkerülésével.

Okudzsavának – Szolzsenyicin szövegéhez képest teljesen ártalmatlan kisregényével – nem volt, nem lehetett ekkora szerencséje. Mi több: pechjére 1963-ban a Poszev frankfurti orosz emigráns kiadó engedély nélkül jelentette meg, a szerző úgymond „közölt és nem közölt" műveinek válogatásában. A Poszev számos, a Szovjetunióban visszatartott művet jelentetett meg, előrebocsátotta, hogy a szövegek „a szerző tudta és hozzájárulása nélkül" jutottak el hozzá, ám a kalózkiadás így sem használt a szerző hazai hírnevének. Moszkva fogcsikorgatva vette tudomásul a feketén nyugati piacra kerülő irodalmat, de jogilag nem léphetett fel ellene, mert maga is fumigálta a nemzetközi szerzői jogot, és csak 1973-ban csatlakozott a berni egyezményhez. Ezzel a joghézaggal élt a nyugat-berlini Henssel Verlag, amikor 1963-ban copyright jelzés nélkül *Mach's gut* címmel kiadta Okudzsava kisregényét. A Henssel kicsi, de patinás kiadó volt, és a hatvanas években Németországban a még nem túl távoli múlt okán izgatottan olvasták a háborús témájú szovjet könyveket. Ilyenformán a moszkvai cenzúra „csak" az orosz olvasót fosztotta meg az olvasmányélménytől – egészen 1987-ig, amikor a glasznoszty jóvoltából a *Sok szerencsét, pajtás* is felkerülhetett a szovjet polcokra. S most, harmincöt évvel később – a Szovjetunió felbomlott, a Henssel kiadó megszűnt, Okudzsava már rég nincs ez élők sorában – a csinos kötetke talált kincs formájában került elő a megszűnt kiadó fiának pinceraktárából. Bulgakov szerint „kézirat nem ég el". Ebből a kesernyés derűlátásból talán magára az irodalomra is vonatkozik valami: könyveinket elnyeli a szédítő gyorsaságú idő, a piacképtelenség, az újmédia, az erodálódó kultúra. De valahol egy pincében őrzi őket az emlékezet, ha másként nem, remittenda gyanánt, s annyi biztos: míg élünk, nem kerülnek kukába.

*

Ki hitte volna: június 21. az alvás világnapja. Ezt a jeles eseményt a szó szoros értelmében átaludtam, s csak ma reggel értesültem róla a német sajtóból. Hans-Günter Weeß neves alváskutató ebből az alkalomból azt javasolja: lefekvés előtt ne sportoljunk, ne fogyasszunk alkoholt, és alvás előtt vegyünk meleg zuhanyt. Ám a professzor, aki egyben az Interdiszciplináris Alvásközpont vezetője is, elismeri, hogy a probléma nem mindig oldható meg efféle jó tanácsokkal: Egyfelől „érthető, hogy az embereknek a koronajárvány és az ukrajnai háború miatt alvászavaraik vannak". Másfelől, mondja, „nonstop társadalomban, állandó készenléti módban élünk, álmunkban is e-mailekre válaszolunk, és fel-felriadunk valamilyen elintézetlen ügy miatt". Hajlanék a kompromisszumra Weeß tanár úrral: sportolni napközben se szoktam, esti sörömet inkább megtartanám, a meleg zuhanyt vállalom. Elintézetlen ügyeim mindig voltak és lesznek, de a legfontosabb e-maileket mostantól hajlandó vagyok lefekvés előtt megválaszolni. A koronajárványnak, úgy hallom, nagyjából vége van. Ez esetben egyetlen kérésem marad az Interdiszciplináris Alvásközpont vezetőihez: hassanak oda, hogy az ukrajnai háború mihamar legalább fegyverszünettel lezáruljon, mert ennyi rémálom után az emberiségre ráférne már egy kiadós, nyugodt alvás.

Hargitai Miklós

Rendszám

Miért jár Tiborcz István német rendszámú autóval? – tette fel a kérdést lapom, a *Népszava* három éve, miután lefotózta a delikvenst egy AMG Mercedes G terepjáróval. Az alapkérdés persze úgy hangzott volna, hogy miért jár bárki épeszű ember – de különösen olyasvalaki, aki a miniszterelnök vejeként szabálytalanul megszerzett közpénzes megrendeléseken tollasodott meg, tehát eleve kerülnie kellene a feltűnést – egy 2,5 tonnás, 600 lóerős fekete batárral, amit jellemzően egyedül vezet. A német rendszám, az áfa- és regisztrációsadó-csalás kelléke (ezeken összességében sok milliót lehet spórolni egy 50 milliónál induló árlistájú autónál) már csak a ráadás. Természetesen arra is indokolt rákérdezni, hogy miért kell adót csalnia valakinek, akinek a magyar adófizetők jóvoltából gyorsabban nő a vagyona, mint Mészáros Lőrincnek fénykorában, de ezzel 2022-ben Magyarországon már tényleg a demagógia határát súroljuk. A népességnek azon hányada, amelyről beszélünk (eufemisztikusan nemzeti tőkés osztálynak szokták hívni ezeket a középkorból itt felejtett rablólovagokat), így él: az államot feji, adót csal, látványosan tojik a jövőre, a környezeti értékekre, a társadalmi szolidaritásra, és a kirakatba tett pazarlással mutatja ki hirtelen jött, féktelen jólétét.

Magát Tiborczot ugyanakkor csak a szemléletes példa kedvéért citáltuk ide, a lényeg ugyanis ebben a történetben nem ő, hanem a rendszám. És nem is a német, hanem az az új magyar, amely – hogyan, hogyan nem – csupán egy apró kötőjelben különbözik a kormányközeli és egyéb adócsalók által előszeretettel használt némettől. Mostantól az átlagmagyar egy fokkal nehezebben szúrja majd ki, ha valamelyik potentátot német rendszámú autóban látja – ennyi értelme biztosan volt az újabb fajta rendszámok bevezetésének, több viszont nem nagyon.

A mostanáig használt hámom betűs-három számos kombinációt harminc éve, a 90-es évek legelején vezették be, és számomra azért volt nagy öröm, mert szinte pontosan olyan volt, mint a svéd. A skandináv állam egy 9,5 milliós ország, vagyis a lélekszámát tekintve nagyjából Magyarország-méretű. Az autóparkját tekintve viszont – részben bizonyára a hatalmas távolság miatt – már egy másik súlycsoport: közel másfélszer annyi autó jut ott ezer lakosra, mint nálunk (480 vs. 330). A svédországi autók átlagéletkora tíz év, a magyaroké 13,5, vagyis a svédek lényegesen gyakrabban cserélnek kocsit. Ezekből a paraméterekből matematikai úton viszonylag egyszerűen kikövetkeztethető, hogy ha a három betűből és három számból álló kombináció a kiadott és visszavett rendszámok egyenlege alapján kifogyna, azzal a svédek lényegesen hamarabb szembesülnének, mint a magyarok. De nem szembesültek, továbbra is vígan használják a megszokott struktúrát, fehéren-feketén bizonyítva, hogy a magyarországi rendszám-rendszerváltás indokolatlan.

Valaki biztosan jól jár vele – és nem csak a német rendszámmal közlekedő adócsalók –, de egyrészt ez itt így szokás, másrészt a rendszámbiznisz nálunk mindig is melegágya volt a visszaéléseknek. Valami olyasmi, mint az adóbérlés volt korábbi történelmi korokban: valaki jogot szerzett rá, hogy ezen a jogcímen szipolyozza a köznépet, és amíg az extra-extraprofit megfelelő hányadát visszaadja a jog bérbeadójának, addig őt a szipolyozásban nem háborgathatja senki.

Valahol Franciaországban történt a 2000-es évek legelején, valószínűleg Cannes-ban, hogy véletlenül betévedtem egy kulcsmásolóhoz, ahol valaki a legnagyobb döbbenetemre éppen rendszámot csináltatott. Azaz elővette a forgalmit, az idős, munkaköpenyes, szemüveges mester pedig pillanatok alatt legyártotta neki a táblácskákat egy olyan masinán, amellyel utcanév- és cégtáblákat is lehet készíteni. És ha belegondolunk, valójában semmi nem indokolja, hogy a rendszámok fizikai előállítása állami (pontosabban az állam által gebinbe adott) monopólium legyen. Hiszen állami monopólium a gépjármű-nyilvántartás és az engedélyezés, az bőven elég. Ahol pedig ilyesfajta államilag fenntartott versenykizáró szabályok működnek, ott az árak el szoktak szabadulni: a magyar rendszámozás kirívóan drága európai összehasonlításban. És még csak nem is az a legnagyobb baja talán, hanem hogy nehézkes, lassú, túlbürokratizált (ami nyilván csak részlegesen a gyártó hibája, de talán a verseny ezen is segítene), amit mindenki tapasztalt már, akinek akár csak egyetlen rendszámtáblája is elveszett már autós pályafutása során.

Egyszóval lesz új rendszámunk, örülhetnek az adóoptimalizálási célból német rendszámmal furikázók, örülhet a rendszámgyártó monopolcég, és örülhet mindenki, akinek a munkája a rendszámok nyilvántartásához kapcsolódik, az okmánynyomdáktól az útdíjellenőrzésig. Összességében ez a csere sem fog kevesebbe kerülni nemzetgazdasági szinten, mint a megyék vármegyékre keresztelése – sőt –, és mint a svéd példa demonstrálja, gyakorlati értelme is éppen annyi van neki.

Én az első új rendszámos magyar autót konkrétan a miniszterelnök Cinege utcai háza előtt láttam: egy idősebb, lassan már oldtimer korú Mercedesen (nem AMG, nem terepjáró) volt, amely diszkréten bújt meg a miniszterelnöki családot kiszolgáló, olykor – szerencsére hosszában – a fél utcát elfoglaló autóparkban. Őszintén szólva elképzelni sem tudom, mihez kell ott annyi autó, illetve annyi ember, de az biztos, hogy azon felül, amit a törvény előír vagy engedélyez, napi szinten még legalább nyolc-tíz gépkocsi intézi a família és a szűkebb udvartartás ügyes-bajos dolgait. Mivel érdekel a dolog, néhányszor már nekifutottam, hogy tisztába tegyem a kérdést, de eddig mindig visszapattantam róla. Pedig lenne mit megmagyarázni. Egyrészt ezek az autók nem szerepelnek a miniszterelnök vagyonnyilatkozatában – ő papíron takarékos, bár a pénzt nem túl jól beosztó kispolgár, akit azonban a valóságban egy egész autóflotta kísér (üzemanyagostul, szervizszámlástul, sofőröstül ez akár százmilliós tétel is lehet per év, ha az autófinanszírozás terheit is számításba vesszük). A szóban forgó gépjárművek nem szerepelnek továbbá a gépjármű-nyilvántartásban sem, annak ellenére, hogy van

rendszámuk, ami azért talán egy fokkal érdekesebb. (Akit részletesebben érdekel a téma, és esetleg nálam jobban ért is hozzá, annak szívesen átküldök néhányat a napi használtban lévő udvari rendszámok közül, hátha többre jut velük, mint én.) Bizonyára nem ez a legnagyobb visszaélés, ami Orbán Viktor fennhatósága alatt, a kormányfő környezetében történik, de hogy visszaélés, az óvatosan fogalmazva is nagyon valószínűnek látszik. A járművek többsége amúgy a Volkswagen csoporttól származik, újabban viszont egy részük Ford – a már említett Mercedes ebben a tekintetben is kakukktojás volt, nem csak az új rendszám okán. Ami viszont tény: amikor elsétáltam arra, távolabbról és még egész közelről is németnek néztem a rendszáma alapján, és csak egészen mellé érve vettem észre, hogy ez bizony magyar.

A csere tehát hatékonyan segít az inkognitó megőrzésében – de segít abban más is. A nyári szünet előtti törvényhozási dömpingben elfogadták például, hogy ezentúl bárki lesatíroztathatja magát a miniszterelnök, illetve a köztársasági elnök társaságában készült fotókról, ha zavarja, hogy megörökítették a találkozást, és ugyanígy lehet eljárni a hasonló tárgyú videó- és hangfelvételekkel is. Korábbi történelmi korokban bizonyos értelemben fordítva történt (azaz az aktuális uralkodó tüntethette el a képről azokat, akiket már előzőleg fizikailag is eltüntetett), de azért ne becsüljük alá a mostani lehetőséget sem. A tényfeltáró újságírók meg általában a rendszer lényegét és az uralmi viszonyokat dokumentálni igyekvők munkáját például biztosan nem fogja megkönnyíteni. Ráadásul azt hallani, hogy ez csupán az első fecske, amolyan hangulati előkészítés, amelyet a társadalmi ingerküszöbre való tekintettel apró lépésenként követnek majd a későbbiek. A helyzet ugyanis az, hogy nehéz idők jönnek (abból például, hogy a miniszteri és az államtitkári fizetéseket nagyjából egyharmaddal emelték, nagyjából az következik, hogy a döntnökök szerint nagyjából a harmadával drágul az élet idén – hiszen mi más lenne a szűk körű bérrendezés üzenete, mint hogy „szolgáljatok hűen, titeket ezek az apró kellemetlenségek úgysem érintenek"), de az uralkodó osztály nem fog, nem akar változtatni az életmódján. Ha pedig a hivalkodás változatlan, viszont a közhangulat várhatóan előnytelenül változik, akkor a tettenérések lehetőségét kell minimalizálni. Nekem, mint a téma iránt az átlagosnál egy fokkal mélyebben érdeklődő krónikásnak, elsősorban erről szól a rendszámcsere. És erről szól ez az egész furcsa, szokatla szerviszámlástulnul forró nyár is: a látható igyekezetről, hogy a várható viharok előtt elrejtsenek a szemünk elől minél többet abból az úri világból, aminek már a látványa is szikra lehet(ne), amikor a többség majd szembesül vele, hogy mit is sikerült itt felépíteni a 2010 óta eltelt tizenhárom év alatt.

Parászka Boróka

Csendkórus

Hónapokra elnémultam. Nem terveztem a némulást, azt hittem, hogy a krízisek sorozatát már megszoktam, a kudarcokhoz hozzáedződtem. Az orosz–ukrán háború kitörése után a magyarországi választási eredmények tudatában rutinos túlélőként tudom végezni a napi feladatokat. Nem sikerült. Az elmúlt hónapokban azt nézhettem végig, hogy vonul ki, adja fel körülöttem szinte mindenki, aki egyébként még a legnagyobb kétségbeesés idején is értően, okosan szólalt meg. Hirtelen, váratlanul kialakult a csendkórus, és én – bár nem akartam – elfoglaltam a magam szólamát ebben. Anélkül, hogy döntöttem volna a feladásról, vagy tudatában lettem volna, mi is az a romlási folyamat, aminek tanúja vagyok, és amihez passzivitásommal hozzájárulok.

Pedig a tehetetlenség szabályai egyértelműek, kiszámíthatók. És ma már tudom, szembe is lehet, szembe kell mindezzel fordulni.

Amikor a háború elkezdődött, szerkesztőként sokakat kértem arra, hogy hallassák hangjukat. Szakértőket, terepismerettel rendelkezőket vagy olyanokat, akiknek a háborús körülményekről, nemzetközi jogról, gazdasági következményekről beható ismeretei lehetnek. A polgári világban és időkben őket hívják szakértőknek. A még polgáribb világban a polgári öntudat és lelkiismeret hangjainak. De vagy nem tudtak ezek az emberek megszólalni, vagy nem akartak, mert féltek a tájékozatlanságuktól, a helyzet átláthatatlanságától vagy épp a megszólalás következményeitől. Büntető korban élünk, minden megszólalás állásfoglalás, a politikai identitás része, besorolás a frontvonalak mögé. Mit tegyen az, aki nem akarja legitimálni ezeket a frontvonalakat? Felelőtlen nem akar lenni, felelősséget pedig nem tud vállalni, mert ehhez sem eszköze, sem ereje, sem tudása nincs? Legfőképpen: a szellemi atomizálódás korában tudatában van magányának és kiszolgáltatottságának?

A magyarországi választás csak megerősítette ezt az élményt: túl olajozottan működik a hatalmi gépezet, és ezen a mechanikán kívül sem szellemi, sem fogalmi, sem emberi értelemben nincs tulajdonképpen élet.

A könyvhétre heteken át készültek az emberek. Kiadók, szerzők. Mintha még mindig rendeltetés szerint (a polgári, olvasó világ szabályai szerint) működnének a kiadók, és ugyanígy dolgoznának a szerzők. Persze tudjuk: már nincsenek kiadók. Játszmák vannak támogatási pénzekért, zsonglőrködés példányszámokkal, a megjelentetett címekkel. Piacosítják a szerzőket. Minél több nyilvános szereplés. Fotók, mottók. Marketing. Mosoly, szelfi. Régóta megy a szellemi élet szétesése. De most, a háború idején, a demokratizmus alapjainak a felszámolása idején ez különösen fájdalmas. Mi végre jelenne meg ez a sok nyomtatott betű, ha nem ez segítene tájékozódni, ellenállni? Megőrizni annak a békebeli (legalábbis élhetőbb) világnak az emlékét, amelyet felemészt ez az új kaotikus, kíméletlen korszak. Alig volt nyoma ennek a szellemi ellenállásnak a könyvhéten. Az igény is csak nagyon halványan fogalmazódott meg, hogy kellene bármit is mondani.

Néznél-e végig – kérdeztem a még aktív irodalomkritikusoktól vagy azokról, akiknek emlékeztem egykori lelkes, indulatos, legfőképpen elkötelezetten figyelmes szövegeire – mi mindent mutatott vagy takart el a könyvhét? Írnál-e erről elemzést, vitairatot, naplót – bármit, ami nyomot hagy? Ami nem enged belesüppedni az álcselekvő renyheségbe, ebbe az önmagunkról való elfeledkezésbe, amelytől mindannyian fulladozunk, szenvedünk? Egyetlen szöveget sem kaptam. Nemhogy a háborúról nem beszélnek az emberek, de még a látszólag békés, tudás és örömteli könyvünnepről sem. Teljes csend van, minden szinten.

Persze, kié is a felelősség? Azok az emberek, akik az elmúlt évtizedekben a kritikarovatokat töltötték meg szorgalommal, mind elhallgattattak. Elvesztek a lapok, a rovatok, elveszett a kritika kultúrája, a kritikára való igény. A közös értés és vita helyét a szimbolikus leszámolások, a hatalmi kiszolgálás és kiszolgáltatottság vette át. Elnémítás és elnémíttatás. Hogy lehet ezt megtörni? És meg kell-e törni? Nem felelőtlenség-e úgy tenni, mintha lenne szellemi közeg, miközben mindannyian tudjuk, hogy nincs.

Igazságtalan vagyok. Hosszú listát írtam azokról a könyvekről, amelyeket mégis, háborúban is, a képmutató könyvhét idején is meg kell vásárolni, el kell olvasni. Feladatsort a nyárra: jegyzetelés, olvasás, esszé, kritika, elemzés, riport, interjú. Ne feledjük el a műfajokat. Ne feledjük el a fogalmakat.

A nyári szünet első napjaiban robbant a vármegyebotrány. Átnevezi a magyar kormány a megyéket, visszaállítja a történelmi hagyományokat. Próbáltam kikerülni ezt a gügye mondatot, de lehetetlen, ez a deklarált jogalkotói szándék, ez a hülyeség, ne hazudjuk el. Hagyományőrzés, mint jog és közigazgatás. Figyelem a vitát, ami e körül kialakul. Mégiscsak van némi vita, körülbelül úgy, ahogy a levágott békaláb rúg még néhányat. Hülyeség, gumicsont, terelés – ismételgetik a még kitartó kritikusok azt a néhány szót, amit erre a végtelenül kártékony döntésre találtak. Megfeledkeztek, vagy nem ismerik a valódi kritikához megfelelő fogalmakat. Ez, amit látunk, a lopakodó magyar nacionalizmus és revizionizmus újabb csele. Magyarország határain kívül, az egykori vármegyék területén élve érzi az ember, milyen veszély rejlik abban a mondatban, hogy visszaállítják a vármegyerendszert. Állítják a fenét.

Ahhoz, hogy érteni lehessen ezt a csapdát, a teljes vármegyerendszert látni kéne, követni a frusztrációkat, érzékenységeket. A kormány, amely provokál, valóban, ezzel a javaslattal, érti, követi és használja is. Mindannyiunk kárára. Azok, akik kritizálják a kormányt – nem követik, nem értik. Nem jut eszükbe, hogy a magyar szélsőjobb az ezredfordulón, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom, pont ezzel a revizionista nosztalgiával, ezzel a vármegye-retorikával indult. És ma, a szélsőjobb kormányzati bekebelezésének idején a kormány ugyanide tért vissza. Innen indul tovább. Ebből lehet kiszámolni a következő lépéseket. Az ukrán–orosz háború idején ennek a revizionista utalgatásnak, kacsingatásnak, ígérgetésnek más a tétje, jelentősége. Ezért kellene ismerni a fogalmakat. Ezért kellene időben meghúzni a vészféket. Vagy ha már a szakadékba rohantunk (attól tartok, rég ott vagyunk), legalább felmérni: merre van a lent, még lentebb, és merre vannak a szabaduló ösvények.

Ki kell lépni a csendkórusból. Ki kell szakadni ebből a néma szólamból. Érzem a kényszert, miközben a kertvárosi házak között sétálok, az egykori Maros-Torda vármegye területén. Jól ismerem az itt élőket, nem is tehetnék mást. A szűk, romániai kispolgárság kényszerpályáin mozognak. Egyszerű, jól belátható, kikerülhetetlen mintázatok. Külföldön összeszedett alaptőke. Szűkös, de hivalkodó jólét. Egyre agresszívebb nacionalizmus. Néhány éve megjelentek a lobogók. Román trikolórok a rododendronbokrok fölött, a kocsibeállón. Egyszer csak egy házon, aztán kettőn-hármon. Mára már csak nekünk, magyaroknak nincs fellobogózva a házunk. Mivel is lobogózhatnánk fel? Tegyük ki a román trikolórt? A magyart? Hová haladna a kertvárosi trikolórháború. Egy országhatárral arrébb hasonló gesztusokat tankok torolnak meg. Tavaly még vicces giccsverseny volt, ami mára fenyegető kockázattá vált. Eljátszom a gondolattal, ha a háború áthömpölyög a határon, mi lesz velünk, ma még békésen egymás mellett élő szomszédokkal. Hogy viselkednek majd azok, akiknek a portáján van zászló, és azok, akiknek nincs? Vajon tudnak-e a vármegyék visszaállításának tervéről azok, akik a kocsibeálló fölött félévente-évente cserélik a frissen vasalt piros-sárga-kék zászlókat? A rendőr, aki a zászlóversenyt az utcánkban elkezdte a háború kitörésére nagyon gyorsan reagált. Azonnal vett egy elektromos meghajtású Daciát. Gyors volt a nemzeti autógyár, az első, rémisztő benzinsorok után néhány héttel már árulni kezdték az elektromos meghajtású gépjárműveket. Hogyhogy nem a rendőrök, belügyisek vásároltak belőle előszeretettel. Az elektromos Dacia része a nemzeti identitásnak? És hogy viszonyul a román benzinmentes népautó a magyar benzinárstophoz? Mi lesz a román–magyar kettős állampolgárokkal, akiknek nem jár a magyar kedvezményes árú benzin, mert nincs Magyarországon bejegyzett autójuk. És nem tudnak kedvezményes árú elektromos Daciát sem venni, mert nem keresnek úgy, mint a román belügyisek?

Pontos fogalmakra van szükség – nevetek a saját dilemmáimon. A praktikum fölülírja a fogalmi igényeimet. Aztán elszégyellem magam: ezek az ügyeskedések, a benzinár-kompenzálás, az elektromos autók piacra dobása és a szimbolikus gesztusok a trikolórozás elterjedésétől a vármegyésítésig mind-mind a rendszerkritika és rendszergondolat hiányát jelzik. Kényelmetlen szilánkjai a szétesőő világnak.

Vízben úszik Dél-Ázsia, egykori munkaterepem, Banglades. Ottani kollégáim kétségbeesetten küldik a híreket, a képeket, hogyan fulladnak meg nap mint nap ezrek, és válnak hontalanná milliók. Nehezen szivárognak be hozzám is a tudósítások, csak a személyes kapcsolataimnak köszönhetem, hogy tájékozódhatom. Mi közünk nekünk ehhez? – kérdezik az itthoniak, kollégák, barátok. És különben is ezek, mondják sajátos hangsúllyal, hozzá vannak szokva, hogy minden évben elvigye a házukat a víz. Ezek emberek: mondanám, de nincs kinek. A halált pedig nem lehet megszokni. A természeti katasztrófa rendkívüli, és mi itt Európában, a bangladesi rabszolgamunka direkt kedvezményezettjeiként okozói vagyunk ennek. Látni kéne a vonalakat Dhaka és Kijev között. De hát még Bukarest és Budapest, Marosvásárhely és Debrecen között sem lehet követni a nyomvonalakat.

Lehet követni, csak nem tudjuk – korrigálom megint a saját tévedésemet és a közös tehetetlenséget. Sokat ártott az elmúlt hónapok csendje. A kihagyott, fel nem dolgozott tények. Az át nem látott események. Forró és munkás nyár lesz. Nem lehet más. Minden le nem írt, ki nem mondott mondat ellenünk dolgozik. Feloszlatni a csendkórust, és újra, újra hangokat csalni a torkokba. Ez az egyetlen esély.

Végel László

A magyar jacht

Beköszöntött a nyár, a Covid ugrásra készen áll, ezért jobb lenne, ha mielőbb útnak erednél Dubrovnikba, olvasom az egyik hozzám intézett baráti meghívót. Tényleg, több mint három éve nem jártam az Adrián, érdemes lenne elindulni, gondolom, hogy lássam, milyen változást idézett elő az orosz agresszió.

A kelet-közép-európai rendszerváltások különös története ugyanis az Adrián tárult fel előttem leglátványosabban. Három évvel ezelőtt álltam a spliti *riván*, és csodáltam a virágágyasokat. Amióta Horvátország EU-tag lett, ezek az ágyások is szebbek, gondozottabbak. A pálmafákat kigyógyították. Tovatűntek azok az idők, amikor a csehekkel és a lengyelekkel érkező Kádár népe a Bačvica strandon kibontotta az elemózsiás csomagokat, kipakolta a Trabant csomagtartójából a magyar sonkát és kolbászt, a helyi piacokon csupán paradicsomot vásárolt, majd betért a pékhez friss kenyérért, és a strandon boldogan megebédelt.

Kádár népe eltűnt, elnyelte a föld, helyükbe érkeztek a rendszerváltás nyertesei, akik előkelő szállodákba költöztek, a szállodák előtti parkolóhelyek megteltek magyar rendszámú márkás autókkal. Időnként feltűnt egy-egy magyar jacht is, amely nem vehette fel a versenyt az orosz luxusjachtokkal, ami némileg frusztrált, hiszen attól tartottam, hogy mi, magyarok, lemaradunk, és sosem érjük utol Ausztriát. A jó kedélyű dalmaták viszont vigasztaltak, nem maradtunk le túlságosan, a magyar újgazdagok immár megtanulták fogyasztani a rákot, és gyakran rendelnek belőle a fényűző szállodák éttermében. Egy igazi magyar úriember többé nem a strandokon fogyasztja el az ebédjét, ugyebár. Azt viszont elismerték, hogy jachtjaik nem versenyezhetnek az orosz jachtokkal, amelyekből évről évre egyre több akadt a kotori, dubrovniki, spliti, fiumei és a pólai jachtkikötőkben.

A keleti és a kelet-közép-európai rendszerváltás frappáns történetét legfőképpen ezek a jachtok jelképezik. A szocializmus bukása után igencsak megszaporodtak, s az oroszok az élvonalba kerültek. Az ő jachtjaik voltak a legdrágábbak és a legfényűzőbbek az Adrián. A németek, a franciák fel sem vehették velük a versenyt.

Csak most kezdem érteni a baloldali putyinistákat. Azért ragaszkodnak a nyugati kapitalizmus ellenében az orosz kapitalizmushoz, mert az pompásabb jachtokat biztosít az orosz náboboknak.

Vajon az ukrajnai agresszió után továbbra is az orosz jachtok viszik el a pálmát? Ezzel kapcsolatban jutott eszembe Veronka unokájának a spliti *riván* hallott története.

A történet azért ütött szöget a fejembe, mert sehogyan sem szabadulok a kisebbségi frusztrációtól. Az a kérdés kísért, hogy szerény jachtjaikkal mikor tűnnek fel a vajdasági magyar nábobok az Adrián. Nem számítok arra, hogy olyan nagy jachtokkal cirkáljanak az Adrián, mint az oroszok, mivelhogy a kisebbségi nábob kis jachtot érdemel. Szóba sem kerülhet, hogy felvegye a versenyt az oroszokkal, de az anyaországiakkal sem versenyezhet, hiszen észben kell tartani, hogy pompás anyaországi jachtok is cirkálnak az Adrián, de a kisebbségiek is kiérdemlik a jachtot, hiszen ez a közösség is szabadpiaci kapitalizmusban leledzik, amelyben léteznek vesztesek és nyertesek. Ahol pedig nyertesek vannak, ott jachtok is lesznek. Az anyaországban szorgalmasan babusgatják az új nemzeti középosztályt, logikus, hogy az anyaországi támogatáspolitika ugyanezt végzi a kisebbségi közösségekben is. Ahol pedig van középosztály, ott szükségszerűen születik néhány oligarcha is. Erre utalnak a homályosan és szemérmeskedve megjelenő sajtóhírek, amelyek arról számolnak be, hogy egyik-másik szorgos és önfeláldozó kisebbségi nagyvállalkozó élvezi a magyarországi adófizető polgárok több millió eurós önzetlen támogatását.

Úgy tűnik azonban, hogy ezt a jelenséget a közvélemény-formálók a szőnyeg alá seprik. A kutatókat és az elemzőket sem érdekli különösképpen a kisebbségi közösségben zajló szociális olló tágulása. Ott is, akár egész Szerbiában, a szegények még szegényebbek, a gazdagok még gazdagabbak lesznek. Szerbia e téren az európai élvonalba araszolt. Se szeri, se száma azoknak a kisebbségről szóló tanulmányoknak, amelyekben gondosan elemzik az egyik vagy a másik kisebbségi párt ügyködését, megható elismeréssel nyugtázzák, hogy milyen sikeresen képviselik a magyar közösség érdekeit. Könyvek jelennek meg, amelyekben a példamutató kisebbségi eminensek saját érdemeiket dicsérik, a sajtó pedig tele van a kisebbségi politikusok öndicséretével. A kisebbségi sajtóból tudomást szerzünk az ismert európai politikusok, Emmanuel Macron vagy Angela Merkel valamelyik téves lépéséről, emellett nagyban folyik a brüsszeli EU-funkcionáriusok ostorozása, ám soha, de tényleg soha nem kerül szóba egyik vagy másik kisebbségi vezető vagy párt baklövése, téves stratégiája. Az pedig szóra sem érdemes, hogy a kisebbségi közösségben milyen szociális szakadékok tátonganak a kapitalizmusban.

Ez a tabusított szociális érzéketlenség nem új keletű. Trianon után a királyi Jugoszlávia politikusai annak érdekében, hogy bizonyítékokat nyerjenek a magyar elnyomásról, megbízták a tudósokat, hogy mérjék fel a vajdasági lakosság háború előtti vagyoni állapotát. A felmérés eredménye nem került nyilvánosságra, mert kiderült, hogy százalékarányosan éppen az „elnyomó magyarok" között voltak legnagyobb számban a földnélküliek, vagyis a napszámosok, a zsellérek és a cselédek.

Mi történt a cselédekkel és a napszámosokkal Trianon után? Veronka, a cselédlány ezentúl nem a magyar, hanem a szerb gazdának szolgált, az ő kénye-kedvének volt kiszolgáltatva. Fájt neki Trianon? Természetesen, hiszen a munkahelyen nyelvet kellett cserélni, egy egészen új nyelvet kellett elsajátítani, ami nem kis megaláztatással járt. Egy azonban biztos: a Trianon előtt cselédsorban volt, utána is abban maradt. Egykor a magyar a magyart zsákmányolta ki, most viszont a szerb zsákmányolta ki a magyart.

Vele ellentétben másként élték át Trianont a magyar urak. Azok az ispánok és főispánok, akik nem szeleltek át időben, elvesztették rangjukat, hatalmukat, de a vagyonukat nem. Vagy legfeljebb a szerb földtörvény miatt birtokuk egy részéről kellett lemondaniuk, de azért maradt mit aprítani a tejbe. Működtek jól menő magyar ügyvédi irodák, orvosi rendelők, de a magyar kereskedők sem jutottak koldusbotra. Fájt nekik Trianon? Bizonyára, hiszen a további vagyonszerzés előtt akadályok merültek fel. Odalett az etnikai protekció. Az egyenjogúság érdekében létre is hozták a Magyar Pártot, amelyről a nincstelenek oldalán gyakran hangoztatták, hogy az urak pártja.

Aztán beköszöntött a szocializmus. Veronka lánya férjével együtt az Adrián nyaralt, és kissé sajnálkozva szemlélte az adriai tengerparton szerény körülmények között nyaraló Kádár népét. Nekik ugyanis félpanziójuk volt, nem kellett bajlódni a szalámival és a paradicsommal. Utólag az a szemrehányás érte, hogy a jóléti szocializmus feledtette vele Trianont.

Az unoka nem felejtette el szülei szép adriai nyaralásait, ezért elhatározta, hogy ő is az Adriára utazik. Egy bécsi kávéház pincérnőjeként egy nyáron kivette a szabadságát, és a spliti *riva* éttermében pizzafutárként vállalt munkát. Gyakran hordta ki a pizzát a parton kikötő jachtokra. Legtöbbször az oroszokra, akik hálásan euróban fizettek, és jókora borravalót adtak.

Egyszer azonban csoda történt. Magyar jachton szolgálta fel a pizzát. Az utasok éppen arról cseverésztek, milyen kár, hogy Magyarországnak nincs tengere. Boldogan hallgatta a magyar szavakat, elégedett volt, annak ellenére, hogy borravalót nem kapott.

Veronka unokájának a történetét hallva megfordult a kérdés a fejemben, hogy kinek fájt jobban a Trianon.

Veronka unokájának vagy a magyar jacht tulajdonosainak?

Azt gondolom, hogy Veronkának, csakhogy ő nem panaszkodott senkinek.

Ebből viszont azt is felfogtam, hogy miért nem vesznek tudomást a kisebbségi szociális ollóról. Azért, mert kiderülne, hogy nem minden magyarnak fáj egyformán a Trianon.

Révész Sándor

Kanttól lapos a Föld

A felvilágosodás és az elsötétedés együtt jár. Miként a demokrácia és a diktatúra. Ahogy a felvilágosodás százada utat mutatott a világi demokrácia felé, úgy mutatott utat a totalitárius diktatúra felé is. Pártállami diktatúránk iskolájában a felvilágosodás százada, Robespierre és a jakobinus abszolút pozitív történelmi tényezőként szerepeltek. De a rendszer demokratikus, nyugatos ellenzéke is a felvilágosodáshoz kötődött!

A felvilágosodás megtörte a hatalom, az egyház ellenőrizte tudás, az istenhit monopóliumát. Szilárd tudományos módszereket teremtett, felszabadította a gondolatot, igényt és az addigiaknál sokkal több lehetőséget teremtett a szabad beszédre. Elhintette az eltérő gondolkodásmódok, világnézetek iránti tolerancia magvait. És ez az új mozgástér, a felszabadult gondolkodás föllendítette az asztrológiát, az alkímiát, a szellemidézést, az okkult szabadkőművességet, mindenféle unortodox kultuszokat teremtett.

Igen gyakran hivatkoznak a konteók apostolai Kantra, a felvilágosodás vezető filozófusára, akik azt hirdetik, hogy a föld lapos, hogy a Holdra szállás csupán filmes trükk volt, hogy földönkívüli gyíkemberek uralják a világot, hogy a kondenzcsík, amelyet a repülők hagynak maguk után, méregfelhők, amelyekkel az embereket mérgezik, hogy a kanyaró elleni oltás autizmust okoz, stb. Kant felszólítására hivatkozva – sapere aude – „használják az értelmüket", merik tudni, amit el akarnak előlük titkolni. Nem hagyják az értelmüket gúzsba kötni, átlátnak a szitán, nem állnak be a sorba – felvilágosultan állnak a sötétségben tartott tömeg fölött, és igyekeznek mindent megtenni annak érdekében, hogy terjesszék a világosságot, ellenállóvá tegyék embertársaikat a hatalom, a média manipulációjával szemben. Ilyen a felvilágosult okkultizmus, a felvilágosult abszurdizmus. A konteó szó, ha jól figyeltem, egyszer sem fordul elő abban a könyvben, amely teljes egészében róluk szól (Christian Alt – Christian Schiffer: *Angela Merkel Hitler lánya – Utazás az összeesküvés-elméletek világában*, Magistra, 2021, 280 o.) A fordító, úgy látszik, nem bízott abban, hogy a konteó már beépült a magyar szókincsbe, márpedig egy nyolc szótagos, magyarul rövidíthetetlen szónak nincs esélye egy három szótagossal szemben, amely mindenféle nyelvbe beépülve árad az interneten.

A két német újságíró tőlem kissé idegen bizalmaskodó-beavató stílusban kalauzol minket a konteók világába, de ettől még eljutunk velük a legsúlyosabb kérdésekig, s talán többen is eljutnak így, mint jutnának egy számomra szimpatikusabb tárgyalásmóddal.

Csak szekularizálódott világban merülhet fel a kérdés, hogy miként hihetnek az emberek abszurd dol-

gokban. Nem szekularizálódott világban ez a természetes és általános. „Hiszem, mert abszurd" – ezt az állítást ugyan tévesen tulajdonítják Tertullianusnak, a korai kereszténység nagy apologétájának, de attól még rávilágít a lényegre, ugyanúgy, mint az, amit valóban állított, hogy „bizonyos, mert lehetetlen".

A konteó és a vallásos hit rokonságban állnak egymással. Az antik világ istenei folyamatosan összeesküdnek egymással, egymás ellen, félistenekkel, emberekkel és emberek ellen. Hatalomvágy, anyagi érdek, szexuális vonzalom mozgatja őket. A láthatatlan olimposzi világ cselszövényei magyarázzák a földi eseményeket, a háborúkat, emberek, népek sorsát.

A különböző hitű közösségek évezredek óta egymást vádolták az isten(ek) elleni összeesküvéssel, az igazság helyett abszurd mítoszok terjesztésével, az Isten ellen összeesküvő Sátán szolgálatával. A múlt idő nem is indokolt.

A nem szekularizált világ ezeknek az emberfölötti lényekhez, erőkhöz kötött konteóknak a választékát nyújtotta. Senki nem kerülhetett kívül ezen a körön, senki nem maradhatott semleges ezeknek a nem e világi konteóknak a harcában, amelyből gigantikus vérözön áradt vallásháborúkon, üldöztetéseken, boszorkánypereken, inkvizíción keresztül.

Földi ésszel belátható tényezőkön kívül keresni a bajok okát és a boldogság forrását – ez volt a természetes.

Az istenhit ellen a 18. század óta békésen vagy erőszakkal harcolók, jakobinusok, szabadgondolkodók, marxisták stb. számára a vallás egyenlő a konteóval, az istentagadás pedig a józan ész, az értelem uralmával.

A szekularizált világ demokratikus részében azonban a vallásos hitet a társadalom főáramában tiszteletben tartják, többnyire tiszteletre méltónak is tartják. A konteókat annál kevésbé. E sorok írója is ehhez a főáramhoz tartozik. A túlvilág ugyanis definíció szerint az emberi értelem, felfogóképesség fölött áll, mindenki feltételezhet bármit a létéről, milyenségéről és az életünkre gyakorolt hatásáról anélkül, hogy a feltételezését az emberi értelem kontrollja alá vethetnénk, aszerint ítélhetnénk meg. Az e világi konteókkal azonban nem ez a helyzet, mert azok nem állnak az emberi értelem fölött. A lényegbe vágó különbség ellenére: a befogadásukra való hajlam ott van az egész emberiség vallási hiedelmektől meghatározott történetében.

Ahogy az emberi értelemmel megmagyarázható dolgok köre bővül, úgy szűkül az a tartomány, amelyre csak az emberi értelmen túli magyarázat áll a rendelkezésére annak, aki nem nyugszik bele a megmagyarázhatatlanba, vagy nem az emberi tudás bővülésétől, a tudomány terjeszkedésétől reméli a magyarázatot. A megmagyarázhatatlannak ez a tartománya azonban mindig is jelentős lesz, és magában foglal végső kérdéseket, mint például a létezés eredetének vagy természetének a kérdését.

A megmagyarázhatóság azonban a legkevésbé sem egyértelmű dolog. Heidegger metaforája szerint az emberi tudás olyan, mint egy léggömb, minél nagyobbra fújjuk, annál nagyobb felületen érintkezik az ismeretlennel. Ennek megfelelően

ezen az egyre nagyobb felületen a magyarázatok részlegesek, alakulóban vannak. Ami pedig úgymond „a tudomány mai állása szerint" megmagyarázható, az sem érthető senki számára, aki a tudományt nem tudja követni annak mai állásáig. Legtöbben valamennyi tudománnyal így vagyunk, de kivétel nélkül így van ezzel mindenki a tudományok legtöbbjével kapcsolatban.

A magyarázat elfogadása tehát nem személyes tudás, hanem az intézményes tudásba vetett bizalom kérdése. A tudományba, a tudományos eredményeket legitimáló rendszerbe, a tudományt közvetítő intézményekbe, a médiába vetett bizalom kérdése.

Könyvünk szerzőpárosa egy ismerősük konteókba belesüppedt apjánál megpróbálkozott a debunkinggal, az őrültségmentesítéssel, azzal, hogy az őrültségekben hívő ember elé tárják a valós tényeket. Felsültek. De mielőtt felsültek volna, alaposan felkészültek. Jó sok időt és energiát fordítottak arra, hogy az áltényekkel szembeállítható valós tényeket összevadásszák, leginkább az internetről, hiszen a kora középkorú szerzők korunk gyermekei. Ezek szerint tehát az őrültségek őrültség voltát nem annak alapján tételezték a felkészülés előtt, hogy eleve birtokában lettek volna az igazukat bizonyító ismereteknek. E sorok szerzője is így lett volna ezzel. Sohasem kételkedett abban, hogy a Holdra szállás megtörtént és nem csupán filmes trükk volt, holott csak ebből a könyvből tudta meg, miért hamisak a Holdra szállás megtörténtét tagadók érvei. Miért loboghat a Holdon a zászló, és miért lehet ott több árnyék? Mondhatnánk, vakon hittem, ellentétben a konteóhívőkkel, akik csak félvakon hisznek abban, amiben hisznek, mert csak a teóriájukat cáfoló tényekre vakok, azokra a jelenségekre nagyon is érzékenyek, amelyekre a teóriájuk épül.

Mindezeken túl az élet tele van sorsunkat meghatározó esetlegességekkel, véletlenekkel, amelyekre nincs és nem is lehet emberi értelem szerinti magyarázat. Mibe, kibe csap bele a villám, kit ér el egy eltévedt golyó, kit ragad meg a rák, kire dől rá a ház, ki utazik a lezuhant repülőgépen, ki tartózkodott 2001. szeptember 11-én a WTC tornyaiban, stb., stb. A földöntúli magyarázat helyett az e világi értelem csak a magyarázat létezésének tagadását tudja felkínálni. A „nincsenek véletlenekre", nincs más ellenérv, mint hogy vannak.

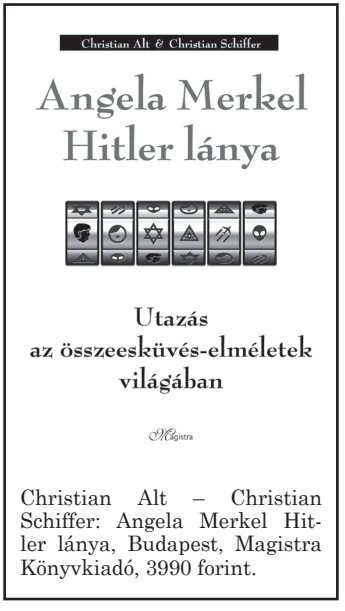
A konteók befogadását és terjedését számtalan dolog támogatja.

Először is maga a kritikai szellem, amely a felvilágosodás gyümölcse, a tekintélyelv tagadása, a szuverén személyiség sajátossága, az alkotó szellem alkotóeleme. Semmit ne fogadj el csak azért, mert a többség magától értetődőnek tekinti; semmit ne vess el csak azért, mert a többség őrültségnek véli; vedd komolyan, ami első látásra hihetetlennek vagy ostobaságnak tűnik. Légy nyitott. A konteók terjesztői magukat felvilágosítónak tekintik. Az igazi tudás birtokosának. Éppúgy, mint azok, akik őket akarják az őrültségtől mentesíteni. Éppúgy, mint a Szkeptikus Társaság tagjai.

A konteóhívők gyakran hitelesítik magukat – önmaguk előtt is – azzal, hogy a konteók jelentős részéhez maguk is kritikailag viszonyulnak. Szelektálnak, bizonyos

konteóforrásokat nem fogadnak el, csak egy részét hiszik el annak, amit olvasnak, amit hallanak.

Továbbá léteznek valóságos összeesküvések a hivatalosságban bízó emberek megtévesztésére, óriási anyagi és hatalmi érdekek szolgálatában. „Az orosz sportolók az orosz sportminisztériummal együttműködve doppingoltak, majd tussolták el az ügyeket a Szocsiban megrendezett téli olimpián. A Volkswagen valóban összeesküdött más autógyárakkal, s együtt csapták be szisztematikusan a környezetvédelmi szerveket és az autóvásárlókat. A CIA valóban folytatott gondolatbefolyásolási kísérleteket LSD-vel, majd eltussolták az ügyet." Stb. stb. Példákból nincs hiány. Ha a nem létező iraki tömegpusztító fegyverek ügyében hazudtak az Egyesült Államok és Nagy-Britannia vezetői, hogy megtámadhassák Irakot, akkor miért ne szervezhették volna meg az ikertornyok elleni támadást ők, hogy megtámadhassák Afganisztánt az Irak elleni támadás első lépcsőjeként?

Christian Alt – Christian Schiffer: Angela Merkel Hitler lánya, Budapest, Magistra Könyvkiadó, 3990 forint.

Elvégre minden bűnügyi filmben arra keresik a választ a nyomozók, hogy a bűncselekmény kinek állt érdekében, kinek használt. Az ikertornyok és a Pentagon elleni támadás valóban erősítette az amerikai politika héjáinak a pozícióját. Nekik használt.

Realista, objektív, szociologikus gondolkodásnak tűnik az érdekből levezetni az okot. Ezen az alapon persze a tizenhatoson belül ártalmatlan helyzetben faltoló védőt is a támadó csapat titkos ügynökének lehet tekinteni, hiszen kinek az érdeke, hogy tizenegyeshez, biztos gólszerzési lehetőséghez jussanak olyan támadásból, amelyből egyébként nem lett volna semmi? A Cui bono alapján a holokausztot is minimum a nem veszélyeztetett, a Német Birodalom hatókörén kívül élő, például amerikai zsidók, cionisták érdekének lehet tekinteni, hiszen a holokauszt nélkül sokkal kevesebb esély lett volna a mai Izrael megalapítására.

Mindehhez hozzájön a posztmodern filozófia hatása: „A posztmodern filozófusoknak – pontosan mint egykori kollégáiknak a felvilágosodás korában – vélhetőleg sok mindenben igazuk volt: a nagy elbeszélések kora lejért, az emberek nem racionálisak. Csakhogy gondolatiskolájuk minden elképzelhető badarság előtt is lebontotta a gátat. Így mondhatta a kettes számú posztmodern filozófus, Jean Baudrillard, hogy »igazság alig létezik«. Merthogy az igazság egy termék, amelyet a társadalmi szereplők állítanak elő, márpedig ők – tudósok, újságírók, szemtanúk – soha nem igazán objektívek. Egy seregnyi személyes előítéletet és előfeltételezést cipelnek magukkal, amelyek minden időkben érvényesülnek a munkájukban." A konteómozgalmak tekinthetnek magukra úgy is, mint

akik dekonstruálják a legitimációs narratívákat.

A tömegmédia uniformizálja, az internetes közösségi média viszont cellákra tagolja a nyilvánosságot. Az egyes cellákban a hasonlóképpen gondolkodók folyamatosan erősítik egymást, elzárják magukat az ellenvéleményektől, ellenérvektől, ellenténytől, nem érzékelik a véleményközösségek méreteit a társadalom, pláne nem az emberiség szintjén, s viszonylagos méretük alapján nagy, erős véleményközösség tagjainak érezhetik magukat.

A szerzőpáros úgy tapasztalta, hogy a téves tényállításokkal szemben a valós tényállítások nem használnak. A valóság képviselete csak a képviselők lelkének, lelkiismeretének tesz jót – megmondtam, és megmentettem a lelkemet –, bár ez sem közömbös. Ahogy az intézményes tudományba vetett bizalommal utasítunk el konteókat, melyeket a saját tudásunk alapján nem lennénk képesek cáfolni, úgy a konteók képviselői az intézményes tudománnyal szembeni bizalmatlansággal utasítják el az intézményesített tudományra támaszkodó tényállításokat. Honnan tudnánk például, hogy a kanyaróoltás nem okoz autizmust, ha nem onnan, hogy elhisszük a szakembereknek?

Az igazság birtokosaként fellépő tudományos, politikai, közéleti, gazdasági elittel szemben magát kiszolgáltatottnak érző polgárt a konteó átröpíti az igazság birtokában lévő bennfentes kisebbségbe. Alacsony státuszból magas státuszba. Az átverhető birkatömeg fölé emelkedve egy ellenelit része lesz: védtelen átverhetőből az igazság felvértezett katonája. Legrosszabb esetben az Iszlám Államé.

A politikailag indifferensnek tűnő konteóknak is vannak politikai konzekvenciái. Abból a bátor feltételezésből, hogy a Föld lapos, semmilyen politikai álláspont nem következik. De következik belőle a tudásalapú társadalom alapjának radikális megkérdőjelezése! Abból pedig minden más. Hiszen akkor Kopernikusz és Galilei óta semmi sem igaz, az egész középkoron túli világ homokra épült.

„Az összeesküvés-elméletek… régebben, azaz a tömegmédia korszaka előtt lényegesen elterjedtebbek és elfogadottabbak voltak, mint ma, csak a XX. század 50-es éveiben váltak átmenetileg szalonképtelenekké." Ezt állítják a szerzők. Szerintük a kilencvenes években még csak „a popkultúra ártatlan összeesküvés-elméleteinek aranykorát jelentették", „akkoriban még volt valami játékosság az összeesküvés-elméletekben".

Ezek fölöttébb ingatag tézisek. A szerzőpáros jelenkortörténeti ismeretei nem tűnnek túlságosan megalapozottnak. Valószínűleg a kilencvenes években sem láttak túl a Nyugat határain.

Amit mi ötvenes éveknek nevezünk, az még a hatalmas, bolsevik mintájú összeesküvés-elméletek kora volt. A könyv erre nem tér ki, de a két legtöbb halálos áldozattal járó összeesküvés-komplexum nagyjából a 20. század második negyedét uralta. A zsidó összeesküvés-elmélet milliós nagyságrendű tömegpusztító hatását itt nem kell részletezni. A sztálinizmus évtizedeiben szintén sok millió halálos áldozata volt a totális diktatúra által felépített összeesküvés-elméletnek. A nagy terror

áldozatai valamennyien képzelt összeesküvők voltak; összeesküvések okozták a gazdasági és társadalmi bajok és tragédiák zömét; és az egész külvilág a szovjet blokk elleni összeesküvés része volt. Globális konteó kötötte össze szellemileg és gyakorlatilag a nyugati exszövetségeseket a náci birodalommal és Tito Jugoszláviájával. A könyv címadó konteója is összeköti a Nyugatot a náci birodalommal: Hitler egy hozzá hű orvosnál, aki a mesterséges megtermékenyítés szakembere volt, hátrahagyta a spermáját, amelyet titkos helyen őriztek lefagyasztva. Ezzel termékenyítettek meg egy béranyát, aki megszülte a gyermeket, Angela Kasnert, akit aztán a kiválasztott nevelőszülők a sajátjukként felneveltek, s aki később Angela Merkel néven Németország kancellárja és Nyugat-Európa vezetője lett, ami Hitler is lenni akart.

„Rendkívül érdekes könyvet nyújt át a kiadó az olvasónak. A cári rendszer megdöntésének pillanatában – 1917 tavaszán – magában Oroszországban és az egész világon egy hihetetlen, szívós, hol föld felett, hol föld alatt dúló harc indult meg, az orosz forradalom és az abból született állam, a szovjetállam ellen. Ez a harc négy esztendeig föld felett, fegyverrel a kézben folyt, míg csak a Vörös Hadsereg 1921 nyarán az utolsó ellenforradalmi orosz vagy intervenciós idegen katonát is át nem kergette a határokon. Azután látszólag lekerült a nyilvános politika napirendjéről és a sötétbe bújt, Oroszországban a föld alá, külföldön a diplomácia feslett kulisszái mögé. De amilyen mértékben csöndesedtek a napi politika hullámai a mindjobban megszilárduló Szovjetunió körül, ugyanolyan, sőt hatványozott mértékben bontakozott ki az ellenforradalom nemzetközi vezérkarának hivatalos, de titkos aknamunkája a szocialista állam ellen. A nemzetközi politika élgarnitúrája, a diplomáciai életben reprezentáló államférfiak tekintélyes csoportja vett részt ebben az összeesküvésben, melyet a nemzetközi nagytőke bekapcsolt a maga érrendszerébe, és onnan táplált. A különböző hatalmak titkos szolgálatának földalatti hálózatán át közeledtek egymással és erjesztették, szervezték az érdekeltek az újabb intervenciót, a tőkés világ nagy ellenforradalmát." Ezzel a szöveggel ajánlja az antikvarium.hu e sorok írásának pillanatában (!) Michael Sayers – Albert Kahn *A nagy összeesküvés* című könyvét, amely 1949-ben jelent meg magyarul óriási példányszámban, kvázi kötelező olvasmányként. Nekünk is megvolt, gyerekfejjel olvastam a hatvanas évek derekán, szüleim nem mondták, mert maguk sem tudták, hogy a nemzetközi sztálinizmus reprezentatív konteója került a kezembe, melynek ír szerzője (Sayers) később James Bond-filmet írt a szabad világ elleni kommunista összeesküvés leleplezése végett.

Magyarországot is az összeesküvés-elméletek uralták a negyvenes évek végétől. Ezeket frissítették a forradalom után, és a forradalom hivatalos történetírását a Kádár-korszak végéig az összeesküvés-elmélet uralta. Éppen a konteók, például a Rajk László vagy Donáth György vezette „összeesküvés" tagadása volt a – gyakorta életveszélyes – ellenzéki gondolkodásmód ismérve.

Súlyos tévedés, hogy a kilencvenes évek „a popkultúra ártatlan összeesküvés-elméleteinek aranykorát

jelentették", és hogy „akkoriban még volt valami játékosság az összeesküvés-elméletekben".

Nálunk nem volt. Nálunk egy antiszemita amerikai zuglapból átvett „rózsadombi paktum" nevű konteó hatott és terjedt, mely szerint titkos szovjet–amerikai–magyar–izraeli politikai megállapodás született arról, hogy az állampárti diktatúra elitjét átmentik az új rendszerbe. Ennek a konteónak a különböző változatai alapján ítélték meg széles körben a különböző pártokat és kormányokat. Nálunk a klasszikus antiszemita, antiliberális konteókra épülő Csurka-dolgozat hatása alatt állt a kormánypárt jelentős része, s a demokratikus ellenzéket az állampárt és pláne a „zsidó" Aczél György titkos szövetségeseinek, pátyolgatott kedvenceinek állították be.

Az egész régióban a rendszerváltás valóságosságát tagadó, a Nyugatnak és a kommunistáknak az igazi rendszerváltókat háttérbe szorító paktumát hirdető konteók virágkora volt a kilencvenes évek, és ezek a konteók mind a mai napig elevenek.

A hatalomellenes, rendszerellenes, elitellenes ellenzéki konteók és a hatalom fenntartására használt, a rendszerbe beépített és kötelezően vallott konteók nem álltak szemben egymással, hiszen a hatalom konteói is a világot uraló erőkkel, a zsidó világuralommal, az imperialista világuralommal szembeni ellenállásról szóltak, rendszerellenesek voltak egy globális rendszerrel szemben. Donald Trump a világ legerősebb államának elnökeként (is) a „mainstreammel" szemben gyártotta a konteókat és töltötte meg a Twittert hamisabbnál hamisabb „tényállításokkal", miközben az azokat cáfoló „mainstream" médiát állította be fake news gyárnak.

Az összeesküvés-elméletek összeesküvéseket igazolnak: „Richard Nixon is így volt egész életében az összeesküvések megszállottja. A zsidók, a média, a háború ellenzői – mind őt akarták megbuktatni és tönkretenni. Mind egy ellene szőtt összeesküvés részesei voltak. A reakciója: ellen-összeesküvés! Amibe tényleg belebukott. Természetesen Hitler is lelkes összeesküvés-hívő volt. Hitt a Cion bölcseinek jegyzőkönyveiben, meggyőződése volt, hogy a zsidók nagy gonoszságokat terveznek, ezért a saját fegyverükkel kell legyőzni őket." Nyilván így van ezzel Putyin is, Kövér is, mások is. Megalkotják a fideszes vezetők megfigyelésének konteóját, aztán megszervezik „terhelők gyűjtésére" az UD Zrt. nevű magán-titkosszolgálatot.

2012-ben a Sandy Hook Általános Iskolában egy ámokfutó félautomata fegyverrel lemészárolt 27 embert, köztük húsz gyereket. A mészárlás sokkhatást váltott ki az Egyesült Államokban. A fegyverbarátok egy csoportja elterjesztette, hogy a mészárlás nem is történt meg. A felvételeket manipulálták, az állítólagos halottak és a gyászoló szülők színészek voltak. A mészárlásban meghalt Lenny Pozner hatéves kisfia is. Lenny Pozner meg volt győződve arról, hogy az ikertornyok elleni merénylet „belső munka" volt. Lelkesen hallgatta az egyik leghatásosabb amerikai konteóapostol, Alex Jones *Infowar* című rádióműsorát egészen addig, amíg azt nem hallotta ben-

ne, hogy az ő gyermekét elpusztító mészárlás meg sem történt, ő tehát nem egy gyászoló apa, hanem egy hazug színjátékban szerepelt színész. Lenny színre lépett, mindent megtett, hogy az összeesküvés-hívőket meggyőzze a fájdalmas igazságról. Hatalmas szennyáradat ömlött rá az interneten: „Ha az ember végigolvassa, mi mindent írtak már Lennyről, azt hihetné, Hitler, Mussolini és Soros György elvetemült keverékéről van szó."

Lenny Pozner egyesületet alapított a Sandy Hook-tragédia tagadóinak hiteltelenítésére. Az egyik tagadó így tárta a világ elé, megpróbáltatásait: „Az utóbbi három évben ennek a könyörtelen, számító, szívtelen, kreténekből álló csapatnak a tagjai folyamatosan zaklattak. Mintha éjjel-nappal azon dolgoznának, hogy hiteltelenítsék a bizonyítékainkat, és az életüknek már csak egyetlen célja lenne: hogy megvédjék azt az állítást, hogy Sandy Hook valós tragédia volt."

Ki kételkedhet abban, hogy aki ezt írta, valóban áldozatnak érzi magát? Csakúgy, mint a holokauszttagadók, akiket évtizedek óta zaklatnak és gyaláznak a holokauszt emlékezetének őrzői, védelmezni akarván minden eszközzel azt az állítást, hogy Auschwitz valós tragédia volt.

A szerzők szinte semmit nem tudnak mondani arról, hogy mit lehet tenni a konteóhívők megtérítéséért. Valószínűleg nagyon kevés értelmes dolgot lehet erről mondani, mert a konteók elleni közvetlen küzdelem majdnem reménytelen, ami a híveik meggyőzését, megtérítését illeti. A hívővé válás megelőzéséért, a konteófertőzés fékezéséért lehet inkább tenni.

De a konteók erejét és elterjedtségét valószínűleg a társadalmak minősége határozza meg leginkább. Hiszen konteóhívővé azért válik, aki válik, mert a társadalmat igazságtalannak érzi, a demokráciát rejtett diktatúrának érzékeli, a társadalmat átláthatatlannak. Minél nyitottabb, transzparensebb, méltányosabb egy társadalom, annál kevésbé kedvező közeg a konteók számára. Legalábbis ebben szeretnének hinni, akik egyébként is a nyitott és méltányosan liberális társadalom hívei vagyunk.

Majtényi László

Elcsendesült fekete országban fekete ló

– avagy a Központi Nyomozó Főügyészség hazug Pegasus-meséje

„Fekete országot álmodtam én, / ahol minden fekete volt, / minden fekete, de nem csak kívül: / csontig, velőig fekete” (Babits Mihály)

Ha valaki elfelejtette volna, 2021 júliusában egy sor tekintélyes világlap, továbbá a jelentős tényfeltáró újságírói hálózat meg még az Amnesty International hozta nyilvánosságra, hogy a Pegasus kiberfegyverrel néhány állami titkosszolgálat több mint tízezer személy, köztük háromszáz magyar polgár adataihoz jutott hozzá.

Pintér Sándor még a Pegasus-ügy kipattanása előtt öt évvel, belügyminiszterként így beszélt: „Magyarországon *egyetlen ember sincs*, akit törvényes körülmények között ne lehetne megfigyelni, lehallgatni”. E mondat újabb párja Pintér válasza a Pegasus-ügyről kérdező újságírónak, amely szerint azt képzeli, hogy államtitkot sértene, ha válaszolna, az újságírót pedig „mint felbújtót, felelősségre kellene vonni, mert engem egy államtitok megsértésére próbál rávenni.” Ez a kérdezés jogát gyakorló újságírót büntetőeljárással fenyegető és félelemkeltő diktatúra hangja, a sajtószabadság nyílt tagadása volt.

Azt, hogy a Pegasus-ügyben kivétel nélkül minden, azaz az összes pegasusos lehallgatásának Völnerre bízott engedélyezése a hatályos a nemzetközi jog szerint és irányadó magyar szabályok szerint is jogsértő volt, hogy az állam képviselői által elkövetett miféle bűncselekmények gyanúját veti fel, és hogy az alapjogi korlátozásoknak független felülvizsgálata egyáltalán nem történt meg, hogy mi a baj a Péterfalvi-handabandával, korábban részletesen elemeztük.[1]

Pintér mindazonáltal óvatos duhaj, nagy túlélő, hosszú élete során sokat megélt, okosodott, politikai tapasztalatokat szerzett jogállami időkben is. Annyit biztosan megtanult, hogy nem eszik olyan forrón a kását, bokacsattogtatva átveszi ugyan az elvetemült utasításokat, de óvatos is, kerülgeti az aknákat, mindig gondol önmaga, családja jövőjére is. Nem oly régen megbuktatta például a végrehajtói kar sokszorosan bűnismétlő elnökét, dr. habil. Schadl György PhD-t.

2021 novemberében viszont, erről nyilvánosságra került hangfelvétel készült, Kövér László örökös magyar házelnök az Alkotmányvédelmi Hivatalban a szolgálatok vezetői és

[1] Lásd például: http://www.ekint.org/maganszfera-adatvedelem/2022-02-21/a-pegasus-ugy-avagy-hogyan-vedik-magyarorszagon-a-hatalmi-paranoiat-a-hatalomnelkuliek-jogaitol-elemzes

az illetékes miniszter előtt így szónokolt: „A magyar politikai osztály egyik része önrendelkező államban és öntudatos nemzetben gondolkodik, ilyenben hisz, és ilyenért dolgozik… a politika másik része pedig az önfeladó állam és önmarcangoló nemzet politikai hagyományának jegyében cselekszik." Azaz érthettek a szóból a titkos egybegyűltek, az öntudatos nemzetben gondolkodó titkosszolgálatoknak az ugyancsak öntudatos nemzetben gondolkodó Orbán-rendszert kell védeniük az önmarcangoló belső ellenségtől.

Pegasus-mém. Forrás: Hvg.hu

Nemrégiben lett ennek foganatja: 2022 áprilisától szép új kormányunkban már nem a belügyért, hanem az ugyancsak öntudatos nemzetben gondolkodó és propagandáért és a választási győzelemért felelős miniszter – suba a subához, guba a gubához – felügyeli a polgári titkosszolgálatokat.

A Központi Nyomozó Főügyészség pedig 2022. június 15-én rövid és a lényeget tekintve semmiről nem szóló, hallgatag közleményt[2] adott ki arról, hogy a Budapesti Regionális Nyomozó Ügyészség a jogosulatlan titkos információgyűjtés vagy leplezett eszköz jogosulatlan alkalmazásának bűntette miatt elrendelt nyomozást megszüntető határozatát felülvizsgálta, és természetesen azt állapította meg, hogy a Pegasus-ügyben jogosulatlan titkos információgyűjtés vagy leplezett eszköz jogosulatlan alkalmazása nem történt. A közlemény egyik *kvázi érdemi* megállapítása, hogy az ügyészség nem tartotta vizsgálandónak azt, hogy a titkos megfigyeléseket végzők jogsértően használják-e a Pegasus szoftvert: „…a regionális nyomozó ügyészség nyomozása során nem azt vizsgálta, hogy milyen szoftvert alkalmaztak a hatóságok...". Ez magában rossz vicc, hiszen enélkül nem lehetne dönteni. A Központi Nyomozó Főügyészség közleményének még egy árulkodó megállapítása érdemes a figyelmünkre, amelyben azt állítják (!), hogy a megfigyelteknek a titkos megfigyelés nem okozott hátrányt.

Ha ez fölösleges erőlködés is, a Központi Nyomozó Főügyészség szíves figyelmébe szeretném ajánlani az Európai Emberi Jogi Egyezmény 8. cikkének szövegét: „Mindenkinek joga van arra, hogy magán- és családi életét, lakását és levelezését tiszteletben tartsák. E jog gyakorlásába hatóság csak a törvényben meghatározott, olyan esetekben avatkozhat be, amikor az egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a közbiztonság vagy az ország gazdasági jóléte érdekében, zavargás vagy bűncselekmény megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, avagy mások jogainak és szabadságainak védelme érdekében szükséges."

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának sokszor kifejtett és megerő-

[2] http://ugyeszseg.hu/nem-tortent-jogosulatlan-megfigyeles-az-un-pegasus-ugyben-a-kozponti-nyomozo-fougyeszseg-sajtokozlemenye/

sített álláspontja szerint minden titkos állami megfigyelés joghátrányt okoz! Már a korai, ugyancsak telefonlehallgatási ügyekben, így a Klass-[3] és a Malone-esetekben[4] is, a bíróság azt állapította meg, hogy a jogállamban a súlyos magánéleti sérelmet okozó titkos megfigyelés csak szigorú alkotmányos feltételekkel fogadható el. A bíróság arra jutott, hogy a panaszosok mindegyike esetében megállapítható, hogy a megfigyelés komoly állami beavatkozás magánéletükbe. Az sem volt ettől kezdve vitás, hogy a telefonlehallgatás a magánélet súlyos háborítása, ezért alaposan vizsgálni kellett azt, hogy a 8. § bekezdése alapján a beavatkozás jogos-e. A bíróság szerint minden korlátozó rendelkezést, mivel alapjogot korlátoz, indokolt szűkítően értelmezni. *A bíróság úgy látja, hogy az állampolgárok tömeges titkos és tömeges megfigyelése alapvetően a rendőrállamokra jellemző*,[5] és az egyezmény szerint ez csak akkor indokolt, ha a demokratikus intézmények védelméhez *feltétlenül* indokolt, de akkor is csak a szükséges mértékig arányosan élhetnek ezzel az eszközzel a független ellenőrök által felügyelt hatóságok. A demokratikus társadalmakat olykor a kémkedés és a terrorizmus fenyegeti, ezért a „felforgató elemeket" alkotmányos korlátok között jogosan figyeli az állam. Ám e tevékenység bírói és egyéb független ellenőrzése nem csak kívánatos, de szükséges is, aminek hiánya alapja lehet az állam elmarasztalásának.

Hatályos nemzetbiztonsági törvényünk még ma is előírja – a papír oly türelmes –, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok *„a többpárti rendszeren alapuló képviseleti demokráciának"* védelmét látják el.

Ha tehát beleolvastak volna a strasbourgi bírák *bármelyik* tárgyban hozott döntésébe, akkor a Központi Nyomozó Főügyészség nem állítaná ki magáról azt a bizonyítványt, hogy halvány segédfogalma sincs a titkos megfigyeléssel kapcsolatos személyiségi jogsérelem természetéről. Mai viszonyainkra jellemző, hogy az ügyészség vitát lezáró döntésének sajtóvisszhangja – nem beszélve a különösen riasztó, szinte teljes politikai csendről – eddig igencsak bágyadt volt. Nincs itt semmi néznivaló, haladjunk, mondja a politikai osztály fősodra, köztük ellenzéki politikusok is! Hagyjuk az ügyvédi és hálószobatitkokat kukkoló államot, nem érdekel az itt senkit sem. Beszélnének inkább arról, ki a nép igaz barátja, ki az, aki jószívűbb az Orbánnál is? Hát az, aki olcsóbban adná a gyümölcsöt, húst, sőt még Orbánnál is olcsóbban a gázt, benzint, gázolajat, eltörölné az adókat, leckéztetné a nép zsírján hízó bankárokat.

Éljen a balatoni nyár! – teszik hozzá. Hogy a fekete áprilisban ott aránylag jó eredményt elérő ellenzék a magyarországi városok között kifejezetten nyugatosnak, polgárosodottnak számító Keszthelyen az időközin még polgármesterjelöltet

[3] Judgement of 6 September 1978, Series A No. 28

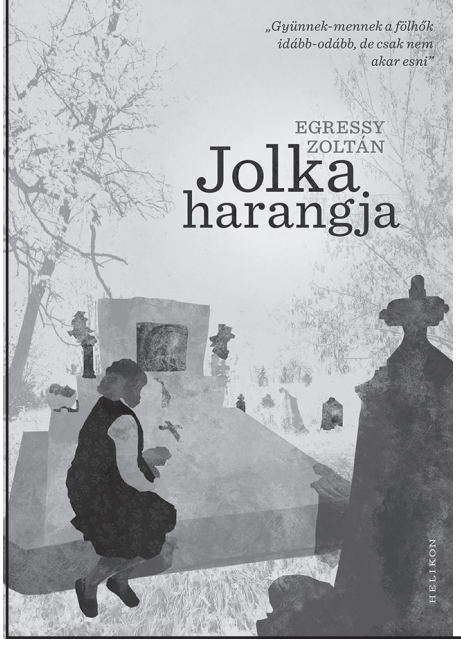
[4] Judgement of 2 August 1984. Series A No. 82

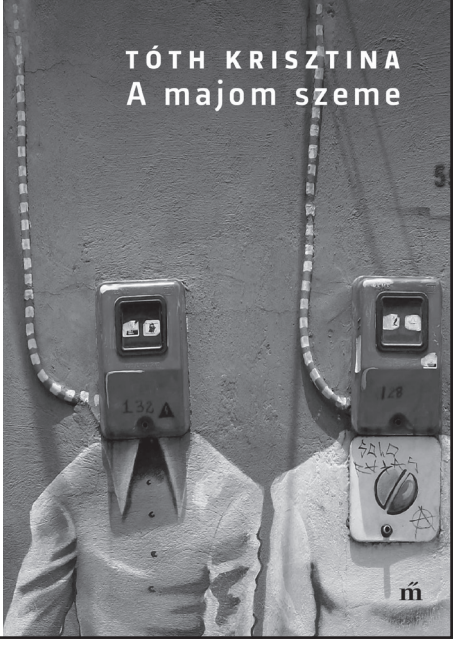
[5] Ha a titkos információgyűjtés kiterjedtté válik, az a társadalom életét mérgezetté teszi, árasztja: „a szorongásnak, a bűntudatnak, a meglesettség érzetének és a leleplezettség tudatának lelki mérgét". Stefan Zweig: Joseph Fouché. Bildnis eines politischen Menschen. Verlag der Nation, 1982, 121. o. (Idézi: Dalos György: „Testvérszervek", Beszélő, 2003. július–augusztus, 82. o.)

sem képes állítani, az nem a gyászmunka, hanem az alkalmatlanság fokmérője. Erre, a legújabb magyarországi változásokra célozva, a Balaton-part nagy költőjének szavaira utalva mondhatjuk, hogy: *Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek, / Vigyázó szemetek Keszthelyre vessétek!*

Ha az ellenzék az áprilisi tanulságot ily módon levonva, a továbbiakban már nem óhajt beszélni szabadságról és elnyomásról, akkor innentől számára szédítő a perspektíva. Akár még Orbán szabadságkorlátozó politikájában a trottyos nadrág szerepére is pályázhat.

Szerzőink könyvei

Pető Iván

Lokálisról globálisan

Ha a szerkesztők, Laczó Ferenc és Varga Bálint csak azt említik kötetük céljának a *Bevezető*ben, amit egy helyen írnak, hogy a mű kísérlet annak közérthető bemutatására, Magyarország milyen módon volt a kiegyezéstől napjainkig a globális történelem némileg sajátos, de integráns része, nem érhetné szó a ház elejét. A 82 szerző összesen száz, egyenként hozzávetőlegesen négy nyomtatott oldalnyi, a szerkesztők megfogalmazása szerint „gyakran meghatározó jellegű, de mégis csak kevéssé ismert vagy nem kellően figyelembe vett" témáról szóló írása ugyanis lényegében ezt nyújtja.

A néhány oldalas *Bevezető*nek van azonban egy másik vonulata is, amely nem harmonizál az idézettekkel. „Kötetünkkel a nemzeti nagyelbeszéléseket nem lebontani, hanem érdemben kiegészíteni és újragondolni szeretnénk; a »Magyarország« és a »globális« szavak ennek megfelelően azonos súllyal szerepelnek már a címben is" – írják a szerkesztők. A meglévő ismereteket kiegészíteni, felhívni a figyelmet eddig nem vagy kevéssé ismert elemekre más, mint újragondolni a történelmet. Az utóbbiról azt írják mindjárt a *Bevezető* első mondatában: „[…] Magyarország modern kori történetének és jelenének újragondolásához szeretnénk hozzájárulni". Majd így folytatják: „Könyvünk alighanem az első, az ország modern és jelenkori történetét tárgyaló mű, amely (ha teljességre nem törekszik is) a főbb kulcspontokat úgy tárgyalja, hogy eközben nem a magyar nemzet fogalmára és nacionalista teleologikus elvére épül […], ehelyett az ország és lakosainak komplex transznacionális kapcsolataiból és beágyazottságából indul ki." Ez csak úgy érthető, mintha eddig a nacionalista szemléletű történetírás lett volna a meghatározó, és most a feje tetejéről a talpára állítják a történetszemléletet. Igaz lenne a szerkesztők beállítása, hogy az igényes történeti munkák eddig nem vették tudomásul azt, amit úgy fogalmaznak meg: „a félperiférián elhelyezkedő, viszonylag mérsékelt erőforrásokkal rendelkező Magyarországra a globális folyamatok jóval nagyobb hatást gyakoroltak, mint fordítva"? Nem vitatható, létezik a mitikus ősidőkbe visszanyúló és jelenünkig ívelő, az örök magyar történetét szinte zárt egységként kezelő szemlélet, de a mai hivatalos politika szándékától függetlenül ez nem a fő vonulat, nem beszélve arról, hogy a tények nem szokták zavarni, megtéveszteni a nemzeti romantikát.

Ha nem lenne a szerkesztők történelmet újragondoló szándéka, nem jutna eszembe felemlegetni, hogy az élvezetes, olvasmányos, fantáziadús kötet, minden érdekessége, kevéssé ismert sztorija ellenére sem késztet ilyesmire. A mű, ha nem állítja is fókuszába, nem hagyja figyelmen kívül a mindenkori magyar (politikai) nemzet fogalmát, és szerencsére a történetírás meghatározó vonulataival sem szakít ahhoz, hogy elkerülje a nacionalista teleologikus praxist. Ettől még releváns a kérdés, amit

az elődnek, némileg mintának is tekintett hasonló tárgyú francia kötet angol nyelvű kiadásának szerkesztőjétől, Stéphane Gersontól idéznek: „mit jelent egy nemzethez tartozni a mai, globalizált, de mégis nemzetközpontú világban?" Az sem vitás, amit szintén a francia műből idéznek: ebben az értelemben a transznacionális megközelítésnek politikai relevanciája is van.

Kicsit blikkfangosan lehetne a művet úgy is prezentálni: az 1873-as kolerajárványtól a 2020–?-as koronavírus-járványig. A globális beágyazottság és a transznacionális kapcsolatok felmutatása persze nem feltétlenül szinonimák. Enynyiben a kötet vállaltan eklektikus. Az írások egy része ugyanis valódi globális események és fejlemények magyarországi hatását vagy más oldalról a hazai változások globális összefüggéseit emeli ki, vizsgálja (világháborúk, járványok, gazdasági válságok, klímaváltozás, nemzetközi politikai fordulatok, nők jogáért folyó küzdelem, LMBT-mozgalom). Más dolgozatok a világ távolabbi részeinek itthoni megjelenését mutatják be (például az iszlám, távol-keleti vallások bevetté válása, brazil szappanoperák megjelenése, távol-keleti befektetők). Van olyan írás, amely látszólag különös és szélsőségesnek tetsző jelenségen keresztül mutatja be a hazai változások következményeit (magyar nők a svájci szexiparban). A transznacionális kapcsolatokat hivatottak jelezni azok a dolgozatok, amelyek egyedi, olykor egzotikus ügyekkel ismertetik meg az olvasót (1869-ben osztrák–magyar kelet-ázsiai expedíció indul; Bíró Lajos 1896-ban kutatóútra megy Új-Guineába; 1924-ben Teleki Pál a Moszul hovatartozását eldöntő bizottságban tevékenykedik; Germanus Gyula 1935-ben Mekkába zarándokol stb.).

Az egyes írások élén mindig évszám áll, de a szerzők többnyire nemcsak az adott évre koncentrálnak, hanem az esemény, történés hatását, tágabb összefüggéseit is jelzik. Ügyes ötlet, hogy minden dolgozat végén egy szűk irodalomjegyzéken túl a (tágan értelmezetten) kapcsolódó fejezeteket is felsorolják. A módszer megengedi, hogy a kötet címében jelzett nagyjából 150 év (1869–2022) ne mindegyike kapjon önálló cikket, és ez még az olyan „sűrűbb" korszakokra is áll, mint mondjuk a háborúk időszaka vagy az 1989–90-es rendszerváltás körüli évek, viszont, ahogy a szerkesztők nevezik, egyes „globális pillanatok" éveiről több írás is szerepeljen. Éppen a globális szempont miatt talán nem meglepetés, hogy a szokványosan jelentősnek tekintett belpolitikai történések – választások, kormányalakítások stb. – szinte szóba sem kerülnek.

Ha valaki csak a tartalomjegyzék címeit nézi, abszurdnak láthatja, hogy milyen eltérő jelentőségű ügyek, események válnak formálisan egyenrangúvá, kapnak önálló cikket. Természetesen nincs rá ok, hogy bárki feltételezze: a szerkesztők ne volnának tisztában a bemutatott történések fontossági sorrendjével. Ha a kötetet egységes egésznek tekintjük, éppen ezek a különböző nézőpontok teszik teljesebbé a képet, izgalmassá, szellemessé, élvezetessé a művet. Néhány példa annak érzékeltetésére, hogy az imént leírtak mit jelentenek: 1878, Ausztria-Magyarország elfoglalja Bosznia-Her-

cegovinát; 1883, a Magyarországi Vegetáriánus Egyesület megalapítása; 1890, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt alapítása; 1914, hadüzenet; 1916, Konstantinápolyi Magyar Intézet megnyitása; 1919, ahogy a szerkesztők fogalmaznak, négy kontextusban is szerepel: a Tanácsköztársaság kikiáltása, Horthy belovaglása Budapestre; megalapítják a Hopp Ferenc Múzeumot; megjelenik a *Magyar Divatipar*. 1941-ről három írás olvasható: Magyarország megtámadja a Szovjetuniót; Jógaiskola nyílik Budapesten; megjelenik Szerb Antal világirodalom-története. 1945 nem szerepel címszóként, az 1946-ról szóló két írás egyike: Joel Teitelbaum szatmári rabbi letelepszik New Yorkban. 1956, A magyar forradalom és a szuezi válság (jegyezzük meg, már a cím is mutatja, minden deheroizálási szándék nélkül kerül globális beágyazottságba a világon talán legismertebb magyarországi esemény); 1957, a cím szerint Trujillo dominikai diktátor megnyitja országát a kommunizmus magyarországi üldözöttjei előtt (a kötet egyébként leghosszabb írásának központi témája valójában a magyar menekültek sorsa). 1962, Puskás mesterhármasa a BEK-döntőben; 1964, megalapítják a Merkur Személygépkocsi Értékesítő Vállalatot stb. Érdekes, hogy az 1968-cal, a második világháborútól a szovjet típusú rendszerek összeomlásáig tartó évtizedek globális és részben magyar szempontból is legjelentősebb évével foglalkozó két írás tematikája éppen, hogy Coca-Colát gyártanak Kőbányán, illetve IBUSZ-iroda nyílik Frankfurtban.

A szerkesztők maguk is tisztában vannak azzal, hogy kötetük nem törekedhetett teljességre. Mégis, érdemes megemlíteni néhány példát a hiányérzetre. Mondjuk a Teller házaspár 1935-ös Amerikába költözéséhez kapcsolódó, *A magyar emigránsok a tudomány globális történetében* alcímű írás sok rokon tematikájú ötletet inspirál. Vagy a kommunista rendszerben Magyarországon tanuló külföldiekről szóló cikk (1966, *Észak-vietnami hallgatók a magyar egyetemeken*), amely a valamivel későbbi kubai vendégmunkásokra is kitér, pandanjaként evidens lett volna a külföldön tanuló magyarokról is írni (szovjet ösztöndíjasok!), ugyanígy az NDK-ban vendégmunkáskodókról szintén. Igazi transznacionális történetként hiányolom a szovjet–finn vagy a koreai háború magyar önkénteseinek témáját, az 1973-as vietnámi békekötés nyomán létrejött nemzetközi felügyelőbizottságban játszott magyar szerep ügyét, és a sor folytatható lenne. Az 1968-ról szóló említett írások valóban az ország transznacionális beágyazottságát jelzik, és itt is, máshol is szó esik a gazdasági reformról. Ugyanakkor úgy vélem, ennél az évnél elkelt volna egy önálló írás is az új gazdasági mechanizmusról, természetesen kitágítva a perspektívát a szovjet rendszer létrejöttétől megjelenő reformelképzelések felé, mondjuk a mai kínai gazdasági berendezkedésig bezárólag. Mindez már csak azért is indokolt lett volna, mert a szerzők egy része következetesen az új baloldal nyelvét használja a kommunista országok gazdasági rendszerére és a rendszerváltás utáni viszonyokra is. Természetesen nem azt kifogásolom, hogy ki-ki a maga nevében mit képvisel, hanem hogy a témáról szinte

csak ebben a szemléletben, a *Helyzet Műhely*hez tartozó szerzők írásaiban esik szó a kötetben. Az új baloldal normái szerint a makrogazdasági racionalizálási törekvések, a liberális elképzelések és a neoliberális nézetek szinte azonosak, az 1990-es évek hazai és kelet-európai gazdasági változtatásai egyszerűen neoliberális kísérletek, a Gyurcsány-kormány időszaka második neoliberális hullám. (Felmerül, ha az 1990-től 2010-ig tartó időszak munkavállalói érdekképviseleti jogosítványai, munkanélkülisegély-rendszere, rokkantsági támogatása, tandíjtervei, az egészségügyi finanszírozási elképzelései neoliberális rendszerre utalnak, hova sorolnák az elmúlt 12 évben e téren végrehajtott változtatásokat?)

Ha már kiemeltem az 1968-as évet: az úgynevezett testvéri segítségnyújtás Csehszlovákia népeinek, magyarul az ottani reformok katonai felszámolása a Varsói Szerződés színeiben szintén megérdemelt volna egy írást, mivel a beavatkozás, miként az év számos más nemzetközi történése is generációk gondolkodását formálta.

A kötet szerkesztői indokoltan hivatkoznak a szerzői gárda sokszínűségére. Megalapozottan nevezik a transznacionális viszonyok jelzésének, hogy a szerzők nem jelentéktelen hányada (közel negyede) részben vagy teljesen külföldi intézményekhez kötődik. A néhány középgenerációjú vagy már a nyugdíjkorhatárt átlépő cikkíró mellett a döntő többség fiatalabb, már a rendszerváltás után nőtt fel. Nyilván ki-ki a maga dolgozatáért felel, ennek köszönhető, hogy jól megférnek egymás mellett a meglehetősen eltérő világszemléletű alkotók, amihez nyilván szükséges feltétel volt a kötet szándékát, az ország globális beágyazottságának exponálását elfogadó közös nevező is.

Magyarország globális története 1869–2022. Szerkesztette: **Laczó Ferenc** és **Varga Bálint**. Budapest, 2022, Corvina. 488 oldal, 4990 forint.

Kőrizs Imre

Nagyszabású őszike

Nádas Péter nagyszerű könyvet írt, amelyről máris kitűnő kritikák jelentek meg. Szolláth Dávid a szakértő magabiztosságával tájékozódik a szövevényes regény belső és a könyvet a teljes Nádas-életműbe bekapcsoló külső összefüggéseiben: az *ÉS*-ben megjelent lefegyverzően alapos, okos kritikája olvastán e sorok írója nem tudott szabadulni az érzéstől, hogy ő itt már csak szép lehet. De sajnos még az se. Némileg váratlan helyen, a *444*-en megjelent ugyanis egy rövid, de annál elegánsabb recenzió, egyikeként Radnóti Sándor utóbbi években egészen a saját kezéhez formált, finom enluminurejeinek, amely ez esetben úgy csinál kedvet Nádas művéhez, hogy a fordulatos vagy inkább fürtös, gyömbéresen rizómatikus szerkezetű regényből úgyszólván semmit sem

spoilerez el. És én még csak ezt sem ígérhetem.

Vas István mondta, hogy ő úgy olvas regényt, mint egy cselédlány, míg a kritikusok úgy, ahogy a prostituáltak közösülnek. (…Igen, fültanúk szerint nem egészen így mondta.) Nyilván arról van itt szó, hogy míg az olvasó élvezetből olvas, a kritikus többnyire hivatásszerűen. A legtöbb hivatásos ráadásul alighanem kétszer is elolvassa a terítéken lévő művet. Először, úgy sejtem, andantéban, figyelmesen, jegyzetelve, majd másodszor, már a megismert nagy egészt szem előtt tartva, lendületesebb allegrettóban, mintegy emlékeztetőül, önellenőrzésként.

Van egy harmadik módszer is, ezt Thomas Mann gyakorolta, aki a legtöbb neki küldött könyvet nem tanulmányozta át alaposan, hanem – ahogy a naplóiban többször is írja –, „kontaktust létesített" velük. A *Rémtörténeteke*t bizonyos, itt nem részletezendő okokból a megszokott ütemhez képes fordítva olvastam, lehetőség szerint már először is figyelmesen, de majdnem Thomas Mann-i ütemben, és csak másodszorra úgy, ahogy érdemes. A kísérlet bevált: a könyv hatásából semmit nem vont le a rohamtempó, sőt, az első kapkodó találkozás tapasztalatai nagyon hasznosak voltak – hogy ezzel pontot is tegyünk a Vas István-i metafora végére – a második légyotton.

A regény terjedelme bármely más író esetében tekintélyesnek lenne nevezhető, de az érett Nádas a *Rémtörténeteknél* rendszerint nagyobb fesztávú műveket ír. Annál érdekesebb, hogy mint hallom, munka közben, az önirónián sem nélkülözve, mégis „regénykének", „elbeszélésnek" nevezte a könyvet, amelyben csakugyan van valami a Kaszpi-tó tengerszerűségéből, egy kiterjedésének végső határait ostromló elbeszélésből vagy kisregényből. Ezt a benyomást erősíti, hogy a majdnem félezer oldalas könyv nem tagolódik fejezetekre: csak elkezdődik, folytatódik és véget ér. (Helyesebben, mint arra Radnóti pontos arányérzékkel mutat rá, valami mintha megint elkezdődne a végén.) És ezt az olvasó ráadásul teljesen természetesnek is veszi. Én legalábbis egyszerűen nem tudom elképzelni, hogy a cselekményszálak közti, különben minden nehézség nélkül kitapintható váltásoknál miféle címet lehetett volna adni egy-egy elképzelt fejezetnek. Ez valahogy bántóan külsődleges lenne.

Az ok alighanem a szerkezetben és az elbeszélő hangban rejlik: a könyvet az író csakugyan mintha nem is írta volna, a papíron való fogalmazás értelmében, hanem olyan, mintha élőszóban lenne elbeszélve. Méghozzá nem is egyetlen elbeszélő által. „Korai órák óta dolgoztak" – ezekkel szavakkal kezdődik a regény, utalva Teréz és napszámosa, Róza eposzi dimenziójú, csaknem száz oldalon át tartó szőlőkapálására. De így még egy mindentudó elbeszélő, egy ifjabb Dumas is kezdhetné. Később azonban elbizonytalanodunk, mert rögtön a következő oldalon egy „nálunk" akaszt meg, ami nem függő beszédben, nem valamely konkrét személy szájából hangzik el. És ezután is többször találjuk a szövegben azt, hogy „mink", „minálunk". Az egyik szereplőről később ezt olvassuk: „Amióta megszületett pedig ismerem, nálunk szolgált tízéves koráig." És ha ez nem lenne elég, egy másik, közelebbről ugyancsak meghatározatlan hang hozzáfűzi: „Én se értem, ember nincs, aki megértse." Ez első pillantásra mintha Závadának a

talán *A fényképész utókorá*ban bevezetett és azóta többször is felhasznált instabil elbeszélőire emlékeztetne, de Nádas megoldása – vagy feladványa – annál valahogy belsődlegesebb, leginkább talán a regény utolsó mondatában megidézett Kerényi Károly *Görög mitológiá*jának elbeszélői helyzetét idézi, amelyről a nagy ókortudós ezt írta: „egyszerre juttatja szóhoz az antik elbeszélőket – akár többet is egymás mellett és egymás után – és a mérlegelő utánuk-elbeszélőt, s még csak nem is igyekszik egy eredeti elbeszélő mű hatását kelteni, csupán egy ősi elbeszélés-anyag önérvényesítésére hagyatkozik".

És csakugyan jócskán van a regényben valami mitikus. Erről természetesen a könyv maga is tud: erre utal tehát az elbeszélő karakterében megjelenő kollektív jelleg, és talán nem véletlen Melpomené múzsa és Platón *Timaioszá*nak említése sem, vagy az utalás a Szentendrei-sziget egyik dűlője alatt húzódó római út szubsztrátumára. A könyv szereplői között is van számos mitikus karakterű személy: törpe, gyengeelméjű, megesett lány, nagy erejű dalia – mint mondjuk Kasznahorkai *Herscht*je, csak Nádas figurája annál sokkal komplexebb –, de még kísértetek és illuminátusok is, sőt, talán még a Sztálinváros építésére áttelepített Hrutka kovácsot is lehet afféle varázserejétől az államosítás révén megfosztott Héphaisztosznak tekinteni. És jóllehet a könyv főként egyszerű falusi környezetben játszódik – a helyszínnek bizonyára a Nádas által a tizenöt éven át meglakott Kisoroszi szolgál megnevezetlen mintájául –, még egy *lege artis* ördögűzés is lezajlik benne. A helyszín és az elbeszélő személye mellett a nyelv is elválik a tapasztalati valóságtól: nem az írótól merőben szokatlan paraszti trágárság kendőzetlen megjelenítéséről van szó, hanem például az olyan szavakról, mint a „dikó", amely egyfajta igénytelen fekvőhely neveként inkább Kelet-Magyarországon használatos, vagy a „kákics", amely viszont a gyermekláncfűnek elsősorban a Nyugat-Dunántúlon használatos neve. És a történet ideje sem egykönnyen meghatározható. A *terminus ante quem* alighanem Pető András 1967-ben bekövetkezett halála, ő ugyanis a regény idejében még él: úgy kerül szóba, hogy a tudományos érdeklődés ellenére „testének deformációja" – a konduktív mozgásterápia atyjának kevéssé köztudomású és a könyvben is jótékony homályban hagyott lágyéksérve – miatt az egyik fontos szereplő idegenkedik tőle.

Nem tudom, a nem hivatásos olvasóktól mennyire várható el az a módszeresség és figyelem, amelyre az olvasás során törekedtem, amelynek szükséges voltában azonban most el is bizonytalanodtam. Hiszen az olyan, csupán utalásszerűen felbukkanó történeti személyeket leszámítva, mint a baritonista Maleczky Oszkár vagy a növénynemesítő Mathiász János, a könyvben majdnem száz szereplő van névvel említve. Az ő nevesített létjogosultságukat, azt hiszem, inkább csak a metaelbeszélő áradó metakedélye indokolja, legalábbis abban az értelemben, hogy az olvasótól nemigen várható el, hogy amikor másodszor is hall róluk, emlékezzen arra, hogy mondjuk Pitlikné, a szép foglárnő, Maracsek hentes vagy Vígas pék eredetileg milyen összefüggésben suhant át az elbeszélés mozgalmas hátterében.

Mindamellett főszereplőből is van jó néhány. Bár náluk jóval később lép-

nek színre, a két kapáló asszony mellett mindképpen ide tartozik Bolog Imre, a csúfnevéhez híven törpe növésű Törpike fia és a gyógypedagógushallgató Mírák Piroska, akiket kölcsönös, ha nem is azonos természetű érdeklődés köt egymáshoz. Fontos szereplő még a vegetatív idegrendszeri problémával született, tolókocsiban sorvadó Misike, aki Teréz nyári szállóvendégének fia, és Jónás atya, a falu plébánosa is. De a sok másik között fontos figura a Höss nevű alak is a maga apró, de végzetes és jól előkészített szerepével, azon túlmenően is, hogy alighanem ő Imrének, a falu kocsmájának budija mellett egykedvű rendszerességgel megeső Törpike gyermekének az apja.

A könyv főbb cselekménynyalábjait a következőképpen lehetne szétszálazni. Először is van a munka a szőlőben, amelynek során nemcsak a két kapáló asszonyt ismerjük meg, hanem szavaik vagy gondolataik nyomán a falu lakossága is elvonul előttünk. A munka végeztével Teréz levelet kap, amelyben értesítik, hogy szállóvendégei érkeznek: ekkor már csak ő képzeleg és meditál tovább, a regény harmadáig. Ezután egy különös folyóparti jelenetbe és annak lélektani vonatkozásaiba kapunk betekintést, amelynek főszereplője az említett Mírák Piroska és Bolog Imre, valamint egy kiskutya. Ezután következik a plébános Jónás atya és Imre drámai jelenetének előkészítése, majd maga a duett, ezt követően pedig megérkeznek Teréz vendégei; ezt a részt egy velük kapcsolatos visszaemlékezés zárja. Ekkor ismét Mírák Piroska kerül az elbeszélés középpontjába, majd megint egy Teréz-féle flash back következik, amely a háború előtti Budapesten eltöltött cseléd-

éveket idézi fel, Misike családi hátterére is fényt vetve, hogy aztán egyre gyorsabb ütemben közeledjünk a befejezés felé. Mivel pedig – ahogy erről már volt szó – a könyvben nincsenek jelzett fejezetek, a bekezdések közötti vágások ezután egyre gyorsabbak, szinte filmszerűen élesek, egészen a drámai végkifejletig.

Nádas előző nagy regényével, a *Párhuzamos történetek*kel kapcsolatban megszólaltak olyan irritált hangok is, amelyek szerint a számos szálon futó, sok helyszínen és időben játszódó háromkötetes regény olykor egészen halvány utalásokból álló motívumhálóját frusztrálóan felfejthetetlennek ítélték. A *Rémtörténetek*kel kapcsolatban ilyesmiről szó sem lehet. Mintha Nádas szándékosan azon mesterkedett volna, hogy antik drámaírók módjára illessze egymáshoz a cselekmény olykor torony-, máskor zsebórai léptékű fogaskerekeit, amelyek nemezisszerű mozgása szükségszerűen, de mégis a meglepetés erejével készíti elő a sorstragédiák kibontakozását. (A regényben számos halálesetről értesülünk, amelyek között a csecsemőgyilkosság – „hetedik hónapra szült, és máris vitték a csecsemőjét a ganajra" – vagy a rablótámadás szinte csak említésszerű epizód.)

De az új regény nemcsak az elbeszélő technika vonatkozásában hoz újat, hanem tematikailag, nyelvileg és szemléletileg is, amit bátran nevezhetünk elképesztőnek, különösen egy olyan író pályáján, aki már eddig is zavarba ejtően sokszor volt képes ilyen átalakulásra.

Az adatszerű téma vagy inkább miliő szokatlan, ha nem is egészen példa nélküli Nádas műveiben: mint Szolláth emlékeztet rá, a falusi környezetnek „van előzménye az élet-

műben, a *Párhuzamos* utolsó előtti, hosszú fejezete, az *Egy bőven termő barackfa*". A regény nyelve ugyancsak sajátos, és nemcsak a maga külterjes trágárságában, hanem abból a szempontból is, hogy míg eddig az író kifejezetten ápolt, artisztikus, helyenként egészen moarészerű finomsággal irizáló mondatokat alkotott, most nem lehet nem észrevenni a közhelyeknek azt az özönét, amely a szereplőkből korukra, nemükre és társadalmi helyzetükre nézve szinte természeti erőként ront rá az olvasóra. (Íme mindjárt három, egymás után: „bolond lukból bolond szél fú, egy bolond százat csinál, bolond bolondnak a foltja".) A talán mítoszinak nevezhető alapálláson és a nehezen megragadható elbeszélői karakteren kívül esetleg erre is utal Radnóti, amikor azt írja, hogy az író „itt jutott legközelebb stiláris ideáljához, a stílus-nélküliséghez". Ami pedig a mitikus megközelítéstől talán ugyancsak nem független szemléleti változást illeti, erről ezt írja: „a legalább *Az emlékiratok*… óta minden világnézeti és stiláris fordulata ellenére fenntartott tragikus szemlélete megváltozott. Öregkori, tragédián túli, a katasztrófát belátó, de mégsem katasztrofista látásmód jelent meg. […] Az élet megy tovább."

Nem tudom, kiderült-e az eddigiekből, hogy „miről szól a regény". Paradigmatikus emberi kapcsolatokról. Érdekes, hogy ezekben a test mintha kisebb szerepet játszana, mint ahogy azt Nádastól korábban megszoktuk, miközben azt se lehetne mondani, hogy ezzel szemben lélektani regénynyel volna dolgunk. Talán mégis a jóról és rosszról, az ezek közötti döntésekről és azok biliárdeffektus-szerű, beláthatatlan következményeiről szól. A regény egyik csúcspontja egy alighanem érvényes, de nem biztos, hogy sikeresnek is nevezhető ördögűzés, amelyre azonban nem egészen váratlanul kerül sor. Az epileptikus, beszédhibás nagy munkabírású, egyetlen rokonára sem hasonlító Rózáról, az eljárásnak alávetett Imre anyjáról például megtudjuk, hogy úgy tartották, „az alvilág ura, az ördög csinálta", a falu népe pedig retteg, hogy „a nyavalyatörőstől egyszer még megszállja őket a mélység ura", és szóba kerül az is, hogy „a mi urunk Jézus Krisztus kiűzte a néma lelket a gyerekből, amikor megrázta őt az ördög". És mindez egyetlen oldalon, hogy ne lehessen nem észrevenni a későbbiek megelőlegezését. Ráadásul később az is szóba kerül, hogy „a patás ördög csinálta fel a ragyás pofájú Pankát", Róza anyját. Mintha az ördög, a rossz szerepét vizsgálná a regény a személyes és történelmi viszonyokban, a már-már pogány természetű képzelmekkel, valamint a vallás, a lélektan és a szociológia egzaktabb megközelítésével a háttérben. Természetes hát, hogy a miszticizmus is megjelenik: szerintem a regény egyik csúcspontja, amikor az ördög neve iránt latinul megfogalmazott kérdésre az iskolázatlan megszállott magyarul ad dühös, ám érvényes választ.

Ahol jelen van a rossz, ott helye van jónak is, de a könyvben alig van valaki, aki megfelelne a jó emberről alkotott általános fogalmaknak, és ha akad is ilyen, úgy alakul, hogy cselekedetei nem szükségszerűen szolgálják a világ jobbá tételét. A jó szándékú cselekedetek is rosszra fordulnak, és a közöny és rosszindulat szándékai is vezethetnek jóra. Nádas ezúttal is rendkívül összetett művet írt, amely annál érdekesebb, mert mintha kü-

lön-külön minden szereplő látványosan nélkülözné a komplexitást, és csak karakterének paradigmatikus példánya volna, miközben ez mégis csak felszíni benyomás, és éppen az elbeszélő bravúrjának tudható be.

A könyv fülszövege, kicsit talán nagyot markolva, Céline, Móricz, Borbély Szilárd, Csalog Zsolt és Tompa Andrea nevét említi, mondván, hogy ezeknek az íróknak a „világához kapcsolódó univerzumában járunk, ahol a nyelv a beszédképtelenséggel érintkezik". Közülük két szerzőnek is ugyanaz a Jelenkor a kiadója, mint Nádasnak: érzek ebben a gesztusban valamit, amit upsale-nek (mondjuk ráértékesítésnek, ráadás eladásnak) nevez a marketing. A Tompa Andreára tett utalást ugyanis alighanem leginkább csak az *Omerta* Kali könyve című első részének paraszti elbeszélőhangja indokolja, Borbély nevét pedig a *Nincstelenek* kilátástalan falusi miliője és nyelvi megfosztottsága. Nádas könyvének antropológiája azonban Borbély regényéénél – amelyben a falu árnyékszékeit takarító roma Mesijást leszámítva egyszerűen mindenki visszataszító – sokkal kidolgozottabb és árnyaltabb. Úgy tűnik, Nádast, akár Mírák Piroska tanárát, a kriminológus Sármány Júliát „nem a bűnelkövetés etikája, hanem a szubsztanciája" érdekli. És mintha nemcsak Misikére, hanem az elbeszélőre is igaz lenne az a nézet, amelyet ez a nagyon értelmes mozgáskorlátozott gyermek a saját fejét verve, hahotázva előad: „a viszonylatok száma végtelen. Soha nem fogjuk valamennyi dolog valamennyi viszonylatát megérteni és leltárba venni." És hogy „a világnagy szkepszisre még mindig nem lenne elegendő indok".

Nádas Péter: Rémtörténetek. Budapest, 2022, Jelenkor. 468 oldal, 4999 forint.

Csepeli György

Vér és ondó

Heidegger a tudás eredetét firtatva mondja 1933 októberében a Freiburgi Egyetemen tartott hírhedett rektori beszédében, hogy „a kezdet még van. Nem mögöttünk hever, mint valami régmúlt dolog, hanem előttünk áll. A kezdet, mint ami a legnagyobb, már eleve átnyúlt minden eljövendő dolog felett, s így felettünk is. A kezdet már betört a jövőnkbe – ott áll, mint távoli elrendelés, hogy nagyságát ismét beérjük, hogy nagyságát újból fölérjük."

Robert Eggers legújabb filmjében nagy lépést tett hátra az időben, hogy betörjön a jövőnkbe. *Az északi* címen futó film a napfényes, meleg görög szigetekről az Északi-sarkhoz közeli jeges, nyirkos, szeles földek közegébe vándorolt mítoszokból meríti anyagát, melynek izzó drámaiságát a nyugati ember létezésének kezdete, az önmagával, önmagáért vívott harca adja.

A görögországi isteneknek idegen, kietlen, félelmetes északi tájon a mitikus történetek alapanyaga mind a

hellének, mind a vikingek esetében ugyanaz. A történetek főszereplői a férfiak, akik kíméletlen és kegyetlen eszközökkel küzdenek a hatalomért, a nőkért, a dicsőségért. A nők a férfiak prédái, de ha van bennük akarat, furfang, nem tehetetlenek, képesek a maguk javára fordítani a férfiak szexuális éhségét. A hellén és a viking világ közti különbség csak annyi, hogy a vikingekből hiányzik az apollói mérték és a dionüszoszi mértéktelenség kettősségének tragikus mélysége. A vikingeket nem éri el Apollón napszerű tekintete, melyet akkor is körülleng a szép látszat hangulata, amikor haragot vagy rosszkedvet sugároz. Az apollói fenséges józansággal szemben a dionüszoszi mámorban a kéj tör fel, megszüntetve az emberi testeket egymástól elválasztó határokat. *Az északi*ban látott vad, véres, orgiáktól túlcsorduló világban a rút sokféle arcai tartják fogságban a szépséget. Függetlenül a közegtől, amelyből vétettek, a ránk hagyott mítoszok mindegyike a nyugati ember törzsi létből való kiemelkedésének drámai pillanatát a legközvetlenebbül adott családi viszonyokban ragadja meg. A mítoszok jövőbe markoló idejében még nem világos, hogy mik a szabályok, melyek megszabják, hogy mit szabad, s mit nem szabad megtenniük az embereknek, akik életét a mindmáig első, de annak idején egyetlen kötelék, a vérség által meghatározott családi szerep határozta meg. Oidipusz története megtanította a nyugati embert arra, hogy a nő nem lehet egyszerre anyja és férje fiának. Klütaimnésztra égbekiáltó tette, hogy szeretőjével akarategységben megöli férjét, s befekszik férje gyilkosának ágyába. Az apja megölésébe beletörődni képtelen Elektra megöli anyját. A lánc a végtelenségig folytatható, nincs olyan szeme, melyben a hősök életét ne a két testnedv, a vér és az ondó ereje határozná meg.

A mítoszok múltban született, jövőbe betörő üzenete a bűn, melynek tudata mindmáig útjában áll a minden ember testében követelőző, nap mint nap újjászülető két hatalmas erő, a szexualitás és az agresszivitás korlátlan érvényesülésének. A mítoszok őrködnek a nyugati emberben azért, hogy ne ölje meg és és ne kívánja meg azt, aki apja, anyja, fivére, nővére.

Robert Eggers filmje a Shakespeare jóvoltából ismert mitikus családi történethez nyúl vissza, melyben egy ország királyát meggyilkolja féltestvére, aki egyben a király feleségének szeretője. A meggyilkolt király fia, Amleth herceg bosszút esküszik és elmenekül, de akkor még abban a tudatban, hogy anyja ártatlan. Jól megszerkesztett fejezetekben követjük végig a történetet, melynek végén Amlethet megkísérti anyja teste, de a beteljesülés elmarad, mivel Amleth rádöbben, hogy anyja cinkosa apja gyilkosának, aki időközben elveszítette a királyságot, s egy farmon él megmaradt szolgáival, szeretőivel.

Eggers színészei, mind a nők, mind a férfiak lenyűgözően lakják be a mítosz által formált tereket. A díjesőben fürdő hollywoodi színésznő Nicole Kidman első fiának jéghideg szívű anyja, második fiának féltőóvó szülője, első férje rabszolgasorból kiemelt, meggyötört áldozata, második férje szenvedélyes szerelmese, igazi királynői jelenség, akiről elhisszük, hogy képes saját fia elcsá-

bítására, de csak azért, hogy megölje. Kísérlete nem sikerül, fia szúrja le. A gőgös királyné ellenpólusa az Anya Taylor-Joy által alakított melegszívű, szláv Olga, Amleth szerelme és szövetségese Fjölnir, a testvérgyilkos király ellen vívott harcában. Claes Bang Fjölnir szerepében érezteti, hogy lúzert látunk. Mire felnőtt unokaöccsével találkozik, addigra bitorolt királyságát már rég elveszítette, maroknyi rabszolgán uralkodik. Gustav Lindh játssza Fjölnir fia, Thorir, a babaarcú gyilkos szerepét.

A show-t azonban Alexander Skarsgård viszi el. Ő Amleth, aki bosszút esküszik apja gyilkosa ellen, bélyeget éget saját testére, hogy rabszolgaként eljuthasson a tett színhelyére. Shakespeare hősétől eltérően elszánt, tudatos, kegyetlen vérfarkas, akit nem ereszt a sors szabadon. Bosszúja beteljesül, nagybátyja fejét lemetszi, de nem marad életben, mellében nagybátyja kardjával ő is belehull a lángtengerbe. A film végső, nagy jelenetét, Fjölnir és Amleth párharcát Tarkovszkij is felvehette volna.

A szűnni nem akaró, tomboló erőszak képei Elem Klimov 1985-ben forgatott filmjének második világháborús apokaliptikus látomásait idézik, melyekről csak hittük, hogy elmúltak, de napjainkban újult erővel térnek vissza ugyanoda, ahol 1943-ban születtek. Eggers filmjében a vikingek ugyanúgy egy hombárba terelik össze a meghódított, rabszolgaként nem értékesíthető szlávokat, mint ahogy Klimov filmjében látjuk, aki megtörtént esemény alapján forgatta le a jelenetet, ahol a Wehrmacht nyomában járó SS speciális egysége gyújtja fel a lelakatolt helyet, ahova előzetesen beterelték egy teljes falu lakosságát. Ezt a jelenetet reciklálta a Berlinben 2021-ben Ezüst Medvét nyert elsőfilmes Nagy Dénes a *Természetes fény* című filmjében, ahol a változatosság kedvéért az elkövetők magyarok voltak.

Eggers filmjének 140 perce alatt egyetlen perc sincs, amikor sütne a nap, csicseregnének a madarak, kiderülne az ég, bárki rámosolyogna bárkire. A történet szereplőinek élete az ondó és a vér iszamós közegében zajlik, melyben elhangzanak szavak, felvillannak tekintetek, mozdulnak a testek, de senkiben sincs ott az, ami a történetet később elmesélő Shakespeare drámájában már mélyen, megrendítően emberi. *Az északi* hőseit még csak a testnedvek éltetik, de a történet végén már felsejlik egy új világ, mely nem lesz bűntelen, hiszen nem tűnik el belőle sem a szexualitás, sem az erőszakosság, de már világos lesz a határ, amelyen túl a bűnre bűnhődés vár.

Az új világ azonban csak nem akar eljönni. A föld, ahol Elem Klimov, Nagy Dénes rettenetes háborús képeiket filmre vették, újra véres játszmák színtere lett. A mítoszok által az emberekre kényszerített tabuk érvényesek, de érvényük messze nem egyetemes még ma sem. Az embert hajtó elemi erők ma ugyanazok, mint az evolúció hajnalán voltak. Az azonosulás körei tágultak, de a csoportok belső határai változatlanul a külső csoportok határaiba ütközve nyerik értelmüket. A barátok az ellenségek tükrében ismernek magukra. Az előttünk járó kezdet kíméletlen igazságát az embereket nem minden ok nélkül gyűlölő Hérakleitosz fogalmazta meg ránk maradt 53. töredékében, miszerint „a háború mindennek atyja, mindennek királya”.

Eggers filmje mégis annyiban reményt keltő, hogy felvillantja a kozmikus harcmezőn a béke lehetőségét, amelynek persze fel kell borulnia, az ember küldetése a földön, hogy változtasson, megfizetve persze a változtatás árát. Az örök béke kanti elképzelése ma a megvalósulástól távolabb van, mint valaha. Ki venné komolyan Kant parancsát, miszerint „egyetlen állam sem kebelezhet be egy másik államot – legyen bár kicsi vagy nagy – öröklés, csere, vétel vagy adományozás útján". A józan észt megtöri a testnedvek feszítése. Hérakleitosz mondása azonban az örök béke utópiájának konstruktív tagadásaként is felfogható, hiszen ha az embereket szétválasztó és egyesítő erők egymásra gyakorolt hatásai és ellenhatásai megszűnnének, akkor a történelem tényleg véget érne, a világ belefulladna az unalomba.

Az északi. Angol–amerikai filmdráma, 140 perc, 2022. Rendező: **Robert Eggers**, forgatókönyv: **Robert Eggers**, **Sjón Sigurssson**. Operatőr: **Jarin Blaschke**. Szereplők: **Anya Taylor-Joy**, **Alexander Skarsgård**, **Nicole Kidman**, **Gustav Lindh**, **Ethan Hawke**.

Csengery Kristóf

Újrahallgatva

Hosszú idő után ismét találkozni egy korábban jól ismert, jelentős művészi teljesítménnyel: izgalmas lehetőség, amely önkéntelenül kínálja fel az átértékelés lehetőségét. Ez nem feltétlenül jelenti a korábban vonzónak érzett mozzanatok elutasítását, előfordulhat, hogy csupán hangsúlyok helyeződnek át – mindenesetre az új találkozások mindig arra figyelmeztetnek, hogy valamennyi alkotó- és előadó-művészetnek része a befogadás, és éppen a befogadás helyzeteinek sokfélesége mutatja, hogy a művészet mindig *work in progress*, elvégre ahány befogadó, annyiféle, és még egy és ugyanazon befogadó szemléletmódja, ízlése és érzékenysége is változik az idők során, így hát egy és ugyanazon művészi teljesítmény egy és ugyanazon befogadó számára mást jelentett tegnap, mást jelent ma és mást jelent holnap.

Kocsis Zoltán művészete egy nagyobb közösség számára több mint negyven éven át az élet része volt, szemléletformáló élmény, amely korszakokon kísért végig sokakat. Zongorázása a hetvenes évek elejétől hozzátartozott a magyar szellemi progresszió összképéhez. 1983-tól, a Budapesti Fesztiválzenekar Fischer Iványnal közös alapításától Kocsis a magyar zenekari kultúra formálói között is megjelent, 1997-ben, az Állami Hangversenyzenekar – a későbbi Nemzeti Filharmonikus Zenekar – élén megkezdett munkájával pedig a Kocsis-jelenség intézményesült, hogy a művész élete utolsó két évtizedében egy Dohnányi típusú *all round* muzsikus portréja bontakozzék ki előttünk. Immár kevesebbet

zongorázott, sőt egy idő után szólóesten alig, inkább néha kamarazenélt, de legfőképpen vezényelt, s ezzel összefüggésben került előtérbe zeneszerzői tevékenysége, pontosabban a virtuóz és nagy színfantáziájú hangszerelőé, aki dalokat és zongoraműveket öltöztetett szimfonikus köntösbe, hogy zenekarával be is mutassa átiratait. Schönberg *Mózes és Áron* című, befejezetlenül maradt operáját is kiegészítette. 2012 őszén, egy kis híján végzetessé vált aortarepedés következtében olyan műtéten esett át, amelyet a betegek hatvan százaléka nem él túl, s ez hátralévő éveire jelentősen megroppantotta erejét, de hősiesen dolgozott tovább, fontos terveket valósítva meg, míg végül megtámadta és 2016 novemberében legyőzte a rák.

Minden művész halálát a munkássága iránt megmutatkozó érdeklődés hullámvölgye követi: ez zeneszerzők esetében éppen úgy megfigyelhető, mint az előadók világában. Így történt ez Kocsissal is: az elmúlt közel hat évben ritkábban beszéltek róla, kevesebbet hallottuk felvételeit. Művészetével ugyanakkor bevonult a magyar panteonba, aminek megvannak a veszélyei is, kivált egy olyan országban, amely hosszú ideje sportot űz abból, hogy formalizálja és az üres szólamok síkjára tereli a múlt szellemi nagyjaival való viszonyt: ezt kapta Petőfi, Ady, József Attila, Bartók, Kodály – mindannyian szoborrá dermedtek, s még a valóban elmélyülten gondolkodó értelmiségieknek is csak szűk csoportja képes arra, hogy hitelesen lássa alakjukat és művészetüket, az átlagos „kultúrember" (ha van ilyen) nem. Elérkezett azonban 2022 májusa, Kocsis Zoltán születésének 70. évfordulója. Ennek tiszteletére a Decca elegáns dobozban jelentette meg azt a huszonhat CD-t, amely a zongoraművész Philips-felvételeit őrzi. Kocsis pályájának egyik legnagyobb nemzetközi sikere volt, hogy kelet-európai létére a világ egyik legjelentősebb lemezcége hosszú távú szerződést kötött vele, amelynek keretében számos felvételen mutathatta meg tudását és zenei elképzeléseit a világ zenehallgatóinak. Kezünkben tehát egy gyűjtemény, amely alkalmat ad arra, hogy átfogó képet kapjunk Kocsis Zoltán zongoraművészi pályájáról, ízléséről, preferenciáiról, játékstílusáról, s egy immár lezárult pályára visszatekintve értékeljük újra kapcsolatunkat művészetével.

Az utódcég által az eredeti borítókat felidézve piacra dobott lemezeken Bach (2 CD), Beethoven (1 CD), Chopin (1 CD), Liszt (1 CD), Grieg (1 CD), Wagner–Liszt, Wagner–Kocsis (1CD), Debussy és Ravel (4 CD), Rachmaninov (3 CD), Bartók (10 CD), Mozart (1 CD), Liszt és Dohnányi (1 CD) művei hallhatók. A számok némelyik esetben hitelesen informálnak arról, mennyire játszott fontos szerepet az adott zeneszerző Kocsis zenei univerzumában, máskor azonban félrevezetők. Pusztán a *Die Kunst der Fuge* két CD-je alapján aligha sejtenénk meg, milyen nélkülözhetetlen mindennapi kenyér volt a *fiatal* Kocsis számára Bach (későbbi években már soha nem játszott nyilvánosság előtt Bachot), és az egyetlen Beethoven- meg az egyetlen Mozart-lemez is becsapós. Ennél mindkét nagy bécsi klasszikus sokkal többet jelentett Kocsisnak (aki persze a Hungarotonnál készített is más Beethoven- és Mozart-lemeze-

ket). Az azonban nagyon is hiteles információ, hogy a gyűjtemény három favoritja Debussy, Rachmaninov és mindenekfelett Bartók – ők valóban kivételes jelentőséggel bírtak a zongoraművész gondolkodásában.

A felvételeket hallgatva megkérdezhetjük magunktól: mi a közös nevező, melyek az állandó tulajdonságok, amelyek végigvonulnak a felvételeken, s amelyek Kocsis zongorázásának elsőrendű, értékhordozó ismertetőjegyei? A felsorolás elején kell említenünk a megalkuvást nem ismerőn maximalista hangszeres kivitelezést, a szikrázón tökéletes, de nem öncélú virtuozitást, az erőteljesen fémes csengésű vagy kristályos billentést, a hangzás transzparens jellegét, a tiszta formálást s azt a sajátos kettősséget, amelynek értelmében az előadásmód indulata és a muzsikálás hátterében meghúzódó intellektuális kontroll nem egymásnak feszül, hanem titokzatos módon inkább erősíti egymás hatását: Kocsis zongorázása nemegyszer a legindulatosabb pillanatokban tűnik a legokosabbnak (ugyanakkor korántsem feltétlenül ilyenkor a legvonzóbb).

Minden érvényes maradt? Minden megőrizte hajdani értékét az évtizedek múltán? Minden felvételt ugyanolyan lelkesen és a rácsodálkozásnak ugyanazzal az elemi örömével hallgatunk, mint tettük hajdan? Egyvalami biztosan nem veszett el: minden egyes CD hallgatásakor érzékelhető a *jelentőség* atmoszférája, egyetlen interpretáció esetében sem kétséges, hogy nem akárki szól hozzánk, kivételes egyéniség, nagy művész zongorázik, valaki, akinek nemcsak különleges zenei képességeiről és tudásáról élnek legendák (hallásról, memóriáról, tévedhetetlen tempóérzékről, valószínűtlenül nagy repertoár- és stílusismeretről), de akinek világképe is volt. Ugyanakkor a zenei interpretáció mindig a „most"-ban értelmeződik: ugyanaz a felvétel másképp hatott ránk a nyolcvanas években, másképp a kilencvenes esztendőkben, az ezredfordulón és másképp ma, mert más az évtizedek hangulata, gesztusrendszere, életérzése, mások az uralkodó magatartásformák, s ez akkor is befolyásol bennünket az ítéletalkotásban, ha nem tudunk róla. E sorok írója számára ma is tiszteletet parancsoló tapasztalat Kocsis *Kunst der Fuge*-tolmácsolása, érthető az előadásmód szigora, a logikai konstrukcióra összpontosító fegyelem, de az eredmény száraznak és ridegnek, a gesztusrendszer dehumanizáltnak hat, a koncepció túlságosan is az egységet mutatja fel a kidolgozásmódok sokféleségében. Erőszakos értelmezésként kedvetlenít el a Beethoven-szonáták gesztusainak szélsőségessége, amely mintha a hisztéria felé terelné a zene indulatait, kevésbé engedve érvényesülni azt, hogy a nagy bécsi szerző nemcsak a romantika előkészítője, de *klasszikus* is volt. A Chopin-keringők pedig ma hallgatva szinte teljesen idegen benyomást keltenek, eltávolodva a szerző szellemétől. Nincs bennük nosztalgia, báj, elegancia, helyettük túlhajtott virtuozitás érvényesül, ideges szigorral és irreális tempóvételekkel, mintha nem a költészet volna fontos ezekben a darabokban.

Ez a gyűjteménynek az a része, amellyel ma alulírott nem tud harmonikus kapcsolatot teremteni – holott annak idején külön-külön mind megszerezte a lemezeket, és nagyon tetszettek neki. Hiába, változnak az

idők, s mi is változunk bennük. Elméletet is lehetne alkotni, de nyilván sántítana, valami kilógna belőle. Lehetne azt állítani – és volna benne igazság –, hogy Kocsis jellegzetesen radikális művész volt, lázadó, provokatőr, az a típus, aki nem kezet fog, hanem pofon vág, és azokkal az alkotókkal tudott legeredményesebben párbeszédet folytatni, akikben magukban is munkált valamilyen radikalizmus. Egyik nagy kedvence, Rachmaninov radikális volt az érzelemkifejezésben és az engedményt nem ismerő hangszeres követelmények terén. Egy másik, Debussy viszont éppen az érzelemmentes érzékiség radikálisa volt, részvétlen, önző hedonista. Kocsis mindkettejük nyelvét páratlan tökéllyel érti és beszéli. És Bartók? Ő az egész zenetörténet legradikálisabb zeneszerzője, nem alkuszik, nem köt kompromisszumot. Nem csoda, hogy Kocsis a legnagyobb értőjévé és leghitelesebb tolmácsává vált. Kocsis Bartók-dallamai olyanok, mint amikor gyémántgyűrűvel karcolnak vonalakat üveglapokba.

De azért arról az élményről se feledkezzünk meg, amellyel Kocsis a kései Liszt műveinek súlyát, e zenék sötét tépelődését közvetítve ajándékozza meg hallgatóját. Ne hagyjuk említetlenül a Grieg-zongoradarabok kifinomult és árnyalatgazdag költészetét, amelyre a magyar művész olyan biztonsággal talál rá, mint hajdani kamaramuzsikuspartnere, Szvjatoszlav Richter. És soroljuk a gyűjtemény kincsei közé Kocsis egyik legszebb felvételét, azt a három Mozart-zongoraversenyt, amelyet a Fesztiválzenekarral rögzített (F-dúr, K. 459, F-dúr, K. 413 és G-dúr, K. 453), s amelyen tévedhetetlen biztonsággal idézi fel e zenék fényét, átszellemült egyszerűségét, játékos tisztaságát.

Zoltán Kocsis – Complete Philips Recordings, 26 CDs (Decca).

Stuber Andrea

Szeretetmérkőzés

A színház mindig is mostohábban bánt a színésznőkkel, mint a színészekkel. A drámairodalom szintén, vagy talán csak addig nem, amíg férfiak játszották a női szerepeket is. A drámák és tragédiák zömmel a férfiak eszméivel, konfliktusaival és dilemmáival foglalkoznak. A női hősök általában elhelyezhetők azon a keskeny skálán, amelynek a feleség és anya, a szerelmes, a szűz és a kurtizán a meghatározó pontjai. Vannak nagy drámák, amelyekben nem nőtípus, hanem egyénileg jellemzett hősnő áll a középpontban, de a színházi hétköznapok nem Euripidész-, Shakespeare- vagy Ibsen-előadásokkal telnek.

A 20. századi színház működése és üzleti kiterjedése során mind sürgetőbbé vált, hogy legyenek jó női szerepek jó színésznők számára, nem csak a fiatal korosztályban. Már csak azért is, mert a színésznők tovább

maradnak munkaképesek, mint a férfiak, viszont az idős szerepeket is inkább az utóbbiakra írják a szerzők. (Spiró György idealizmusának megható példája a *Honderű* című darabja, amelyben négy, 82-83 éves hős beszéli végig az estét, három férfi, egy nő. Alig néhányszor mutatták be az elmúlt évtizedekben, s mindig a szerepnél jóval fiatalabb színészekkel.) A színésznők szerepéhsége a „magad uram, ha szolgád nincsen" elv alapján keresett enyhülést: főleg a bulvár/félbulvár műfajban kezdtek színdarabokat írni tapasztalt színésznők. Születtek ebből olyan sikerdarabok, mint a *Csütörtöki hölgyek* vagy a *Mikve*. Férfi színházi emberek is igyekeznek kielégíteni a színésznői igényt, amely összecseng avval, hogy a színházlátogatók többségét a nők alkotják. Csak példálózva: *Augusztus Oklahomában*, *Acélmagnóliák*, *Gőzben* – csupa olyan színdarab, amelyet túlnyomórészt nők játszanak, és nőket érint meg. Nem egy passzénak ható drámát alighanem az tart életben (például *A vágy villamosá*t), hogy érdemdús színésznők vágynak a főszerepükre.

Amikor Szabó Magda *Az ajtó* című regénye 1987-ben megjelent, rögtön világos volt, hogy gazdag és mélyenszántó női szerepkettőst kínál, amely ráadásul átmegy a Bechdel-teszten. Az egyik hősnő a középkorú írónő, a másik a nagy becsben tartott, koros bejárónője, Szeredás Emerenc. Kapcsolatuk bonyolult és végzetes. Szabó Magda regényei erősen láttató jellegűek, nem csoda hát, ha szinte mindegyikből készült tévéfilm-feldolgozás (anno, amikor a Magyar Televíziónak ez még művészi ambíciója volt) vagy színpadi változat. Ehhez képest a néznivaló *Az ajtó*ra elég sokat kellett várni: a színházi adaptációt Bereményi Géza 2005-re írta meg az általa igazgatott zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház számára, Szabó István filmje pedig 2012-ben jött ki világsztárokkal, Helen Mirrennel és Martina Gedeckkel. Az első színpadi Emerenc–Magda-kettőst Egri Kati és Bánsági Ildikó alkották Bereményi Géza rendezésében, aki két évvel később Szatmárnémetiben is színre vitte a darabot. Játszották aztán *Az ajtó*t Marosvásárhelyen és Debrecenben, a Magyar Színházban, a Spirit Színházban, a Nemzetiben, legutóbb pedig, idén tavasszal, Békéscsabán. Emerenc kendőjét a fejére kötötte többek között Csernus Mariann, Kubik Anna, Hegyi Barbara, Udvaros Dorottya.

Maga a mű adja a játék konkrét kereteit: szebb napokat látott budai villa, házmesterlakás előtti udvar, íróék dolgozószobája, konyhája. Eszcájg, írógép, seprű, porcelánkutya, és hát: az ajtó. A Nemzeti Színház Szabó K. István rendezte 2021-es előadása volt az első, amely némiképp elszakadt ettől a díszlettől és általában a kisrealizmustól. Szürreális képekben idézte fel Emerenc múltjából a traumatikus élményeket. Majd jött ezen a tavaszon az Örkény Színház dramaturgja és rendezője, Gáspár Ildikó, hogy a járványidőszakban hosszan és hányatottan született előadásával kivágja vagy berúgja *Az ajtó*t. A bemutató a Szeredás Emerenc emlékkoncert alcímet kapta, ami pontos műfaji meghatározása a produkciónak. Ennek megfelelően fontos alkotótárs itt a színészeken és a tervezőkön kívül Matisz Flóra Lili, aki zenét mindenhonnan szerzőként, muzsikusként és énekesként részese az előadásnak. (Van ehhez neki és a

hangszerének egy „szuterénszerű” lyuk a színpadon, párban Mátyássy Bencéével, aki a másik oldali mélyedésben zenél, dobfelszerelés mögött, lógó cigivel a szájában.)

A koncert nemcsak úgy értendő, hogy számos énekszám elhangzik a produkcióban, meglehetősen eklektikus zenei egyveleg gyanánt. A darab struktúrája, az előadás vizualitása és a szereplőgárda kiállítása is ehhez igazodik. A látvány különleges és dekoratív, a hatások meglepők. A díszletet Antal Csaba tervezte, akinek munkái mindig meghatározók, olykor szinte el is játsszák a darabot. Ezúttal a rendező sugallatára egy Colosseum-forma építményt helyezett a forgószínpadra, amelynek fala, sok boltíve áttört, az ablakszerű rések pedig egyre váratlanabb funkciókat töltenek be a játék során. Van, hogy a lyukakban csorba kutyafigurák világítanak – olyan, rémes porcelánkutyák, mint amilyet Emerenc ajándékoz az elborzadó íróházaspárnak –, máskor a színészek mint legéppuskázott holttestek lógnak ki innen-onnan, legvégül pedig képes a díszlet megjeleníteni Emerenc belső szobájának titkos kincsét, majd annak gyors elporladását.

A Colosseum közepén székel jószerével előadás-hossziglan Emerenc, vagyis Pogány Judit, az ő szokásos frizurájával, a szokásos, fekete, nadrágos szettjében. Egy kisebbfajta, kinyitott űrhajóban ül, egy kerek kapszulában, mögötte a fedél néha mintha glóriát rajzolna a feje fölé. Ahogy a Szabó Magda körüli világban Emerenc egy „ufó” volt, úgy ufó ebben a futurisztikus szcénában is. Az előadás kezdete az, hogy az írónőt megformáló Szandtner Anna, akár egy sztár, egy popdíva – esetleg oppart divatmodellből lett azzá – énekelni kezdi a regény első sorait. A színpad másik oldalán Sutu (Bajomi Nagy György), Polett (Józsa Bettina) és Adélka (Kókai Tünde) vokáloznak hozzá. Érdekesebbnél érdekesebb jelmezekbe öltöztette a szereplőket Szabados Luca, André Courrèges hatvanas évekbeli, korszakos űrkorszaki divatkollekcióját idézve. A koncert másik fénypontja, amikor Szandtner Anna immár államilag díjazott Magdaként az űrhajócskából úgy emelkedve ki, akár Botticelli Vénusza a kagylóból, elénekli a *The Winner Takes It All* című ABBA-slágert.

Működik-e *Az ajtó* története ebben a sajátos közegben és műfajban? De még mennyire. A két hősnő között nagyobb a természetes távolság, mint eddig bármikor. A színészekre vár a feladat, hogy Magda és Emerenc érzelmileg eljussanak egymáshoz. Pogány Judit Emerencként egyszerű és szikár. Minden kemény szava mögött ott a talán fel sem ismert vágya, hogy lánya helyett lányát neveljen ebből a furcsa nőből, aki hosszan fürkészi az ablakon át a jegenyéket, és ilyenkor épp dolgozik. Szandtner Anna nem idealizálja az írónőt: modorosnak mutatja, lustán empatikusnak. Idővel egyre inkább megfelelni igyekszik annak a képnek, amely cáfolhatja Emerenc előítéletes véleményét. Szandtner Anna alakításában tetten érhető bizonyos fejlődés vagy letisztulás: az évek során mégiscsak csiszol rajta az öregasszony, ez a melegszívű smirgli. Ugyanakkor mind feltűnőbb az is, hogyan szorul háttérbe Tibor, az íróférj, akinek alakjában Vajda Milán rendíthetetlen fegyelemmel és türelemmel szolgálja asszonya békéjét,

nyugalmát és karrierjét. Van egy pillanat, amikor a felesége rádiónyilatkozatát hallgatja. A Parlamentben, a Kossuth-díj átvétele után mond köszönetet az írónő annak, aki nélkül nem jutott volna el idáig. Vajda Milán büszkén áll, már-már kilép egyet előre, de Magda nem őt nevezi meg, hanem Emerencet. Vajda Milán marad továbbra is elismeréshiányos író és magányos, elhanyagolt férj. Üde és jellemző színfoltja a színpadi gyülekezetnek a Patkós Márton játszotta Viola kutya. A színész a maga természetes modorában: fekete öltözékben, kócos fürtökkel, elheverve és kíváncsiskodva közvetíti az emberkedvelő kutya derűjét, életörömét és macskaellenességét. Természetesen hiába Magda kutyája, Emerenchez kötődik, még a nevét is tőle kérte vagy kapta. Viola is egy vonás azon a színes és izgalmas rajzon, amely Emerencet ábrázolja, akinek az élethez van szoros és vigasztalan köze, valamint Magdát, akinek az irodalomhoz.

Az ajtó című szeretetversenyt Emerenc nagy fölénnyel nyeri meg. Az egész csillogó, extrém színpadi koncertnek a mélyéről nyugtalanítóan felbugyog az a vádló kérdés, hogy vajon kiálljuk-e a bizalom és az emberség nagy próbáit a legfontosabb kapcsolatainkban.

Az ajtó – Szeredás Emerenc emlékkoncert. Az Örkény Színház előadása. Szereplők: **Pogány Judit**, **Szandtner Anna**, **Vajda Milán**, **Patkós Márton**, **Bajomi Nagy György**, **Kókai Tünde**, **Józsa Bettina**, **Borsi-Balogh Máté**, **Ficza István**. Zene: **Matisz Flóra Lili**. Díszlet: **Antal Csaba**. Jelmez: **Szabados Luca**. Rendező: **Gáspár Ildikó**.

Vadas József

Óriásteknő(s)

Nem tagadom, hogyan is tehetném, hiszen nem túl régen történt, hogy lelkesen nyilatkoztam (*Mozgó Világ*, 2019/7–8) a Néprajzi Múzeumról. Mármint az Építészeti Szalonon kiállított makettjéről. Arról a Városligetbe tervezett teknőről, amelyre majd gyepszőnyeget, bokrokat és fákat telepítenek, elvégre két végével – akkor még úgy látszott – éppen csak elemelkedni igyekszik a földtől. Így aztán valósággal megrémültem, amikor tavaly nyáron először szembesültem a már – hogyan is mondják? – szerkezetkész épülettel. Részben a betondromedár irdatlan méretétől: a hossza szinte egy teljes trolibuszmegálló. Most pedig, miután átadták és megnyílt a közönség előtt, két végfalától is. Súlyos tömbjük – a fölénk tornyosuló huszonkét méteres homlokzatokkal – mintha el akarná nyelni a hozzá közeledőt.

Szőcs Géza kulturális államtitkár 2011-ben pendítette meg a Szépművészeti Múzeum felszín alatti bővítésének szerinte reálisabb alternatívájaként a Városligetben létesítendő múzeumi negyed gondolatát, amelyet a hangadó közvélemény erős fenntartással fogadott. Nem csupán a város legnagyobb közparkját féltő

környezetvédők demonstráltak – a fizikai ellenállás kockázatát is vállalva. Neves művészettörténészek, mértékadó urbanisták, bár különböző megfontolásból, ugyancsak tiltakoztak a vár kormányzati központtá alakításának érdekében a kulturális intézmények Ligetbe telepítésének napjainkra immár félkész programja miatt. Nem teljesen hiába, mert a 2018-as önkormányzati választásokat követően a főváros új vezetése befagyasztatta az építkezéseket. A történtektől nem egészen független, hogy akit ma ezekről a közéleti csatározásokról mit sem tudva visz az útja a Műcsarnoktól a frissen átadott Néprajzi Múzeum felé, az nem érti a felháborodás okát. Akkor sem, ha nincs emléke a jó évtizede még igencsak lélektelen és elhanyagolt területről, ahol a jobb híján Felvonulási térnek nevezett betonplaccon autók százai parkoltak. A koros és újonnan telepített fák között kanyargó sétányokon a néha esőt is hozó napsütéses májusi idő jóvoltából a megújuló természet üde zöldjének elementáris élménye fogadja. Amíg közelébe nem érünk, a lombok között csupán kontúrjaival sejlik az újonnan emelt épület. Ebben nyilvánvalóan része van annak, hogy a monstrum nagy része – mintegy kétharmada – a felszín alá került. Sokan meg is másszák homorúan emelkedő tetőzetének magasba vezető lépcsőit, hogy kilátóként szolgáló teraszáról nézzenek le a városra.

Valójában persze annak kell (leginkább vagy egyedül annak lehet) örülnünk, hogy a Néprajzi Múzeumnak végre van saját otthona. Mert a mindannyiunk közös múltjának részét képező, emellett nemzetközileg is számontartott – közel kétszázötvenezer tárgyat magában foglaló – kollekció ezt maximálisan megszolgálta. Minőségével már korábban is megérdemelte volna. Alapítását 1872-re tesszük, akkor jött létre a Nemzeti Múzeum Ethnographiai osztálya, a neves természetkutató és kelet-ázsiai ritkaságaival gyűjtővé avanzsált Xántus János vezetői kinevezésével. Az 1873-as bécsi világkiállítás (valójában az egzotikus és letűnt kultúrák iránti egyetemes érdeklődés) nyomán szépen gyarapodó és akkor még az Iparművészeti Múzeum részét képező anyag első nagy seregszemléjére a millenniumi kiállításon került sor. Egy tudós muzeológus, Jankó János irányításával multikulturális skanzen létesült Néprajzi Falu néven nagyjából a mai Széchenyi fürdő helyén. Noha az ünnepségek végeztével lebontották, Klösz György fotói jóvoltából képletesen ma is szemlélődhetünk benne. A törzsanyag ekkor az ugyancsak a Városligetben emelt Iparcsarnokba került, majd egy gimnázium épületébe a Könyves Kálmán körúton; itt nyílt meg az intézmény első állandó kiállítása 1930-ban. Budapest ostromakor a ház súlyosan megsérült, s bár a világháború után a múzeum szervezetileg önállósult és országos hatáskört nyert, folyamatosan költözködnie kellett. 1957-ben aztán a volt Kúria székhelyén rendezkedett be, miután a korábbi bérlő, a Nemzeti Galéria a várpalotában nyert elhelyezést. Ebben a Hauszmann Alajos által tervezett épületben működött egészen a közelmúltig. Nem éppen autentikus környezetben, tegyük hozzá, minthogy a reprezentatív neobarokk enteriőrök finoman szólva sem voltak ideálisak a tőlük alapvetően különböző (zömmel paraszti,

illetve ősi és úgynevezett primitív) kulturális közegből származó emlékek bemutatásának.

Az ily módon több mint százéves adósság törlesztéseként hirdettek 2014-ben nemzetközi pályázatot a múzeum saját épületének megtervezésére. Még abban az évben nyertest is választottak, csakhogy a nem túl ismert két francia iroda (a Vallet de Martinis Architectes és a DIID) elképzelése korántsem aratott osztatlan sikert. A *Népszabadság* kritikusa például a célszerűen pragmatikus objektum kapcsán annak a véleményének adott hangot, hogy „Orbánnak a Néprajzi Múzeum terve nem tetszik, nekünk az egész projekt". A döntéshozók végül szintén nemet mondtak a minimalista csarnok semlegesen városias (radiátorházként emlegetett) megoldására. Új helyszínt választva hamarosan új pályázatot írtak ki, amelyen végül egy magyar iroda, a Napur diadalmaskodott – fentebb vázolt, különleges konstrukciójával. Hivatalosan páros domboldalként jellemzik, magam két, egymás felé fordított sísáncnak mondanám inkább. Formájának merészségénél talán csak az meglepőbb, hogy ez a hazai pályamunka egy nem mindennapian erős nemzetközi mezőnyben lett első. Vezetőjük, Ferencz Marcel már hosszabb ideje rangos szereplője az itthoni szcénának; olyan különlegességekkel, mint a Hun fürdő (Bodrogkeresztúr, 2009) posztmodern eklektikája vagy a Szuperszámítógép Központ (2015) szikár minimalizmusa Debrecenben, hogy végletes pólusokat képviselő két objektumát említsük. Legismertebb alkotása a budapesti úszó-vb-re készült Duna Aréna (2017), amelynek monolitra sikeredett tömbje sajnos nem mérhető sem az előbb említettek mozgalmas kompozícióihoz, sem az uszodának a látványterven még játékosan izgalmas homlokzatához. A tervező vitathatatlan tehetségének ugyanakkor egyértelmű bizonyítéka, hogy a Néprajzi Múzeum esetében olyan világnagyságokat utasított maga mögé, mint a svájci Bernard Tschumi (többek között az athéni Akropolisz Múzeum építésze), a több kulturális intézményéről nevezetes osztrák Coop Himmelb(l)au vagy a magyar publikum által is ismert Zaha Hadid, akinek ez volt az utolsó műve. S akkor még nem említettük a nagy tapasztalattal rendelkező honfitársakat, amilyen a Bánáti + Hartvig, Balázs Mihály, a KÖZTI.

A nyertes pályamunka formálisan ugyan érintetlenül hagyja, hatalmas tömegével azonban optikailag összezsugorítja és ezzel szinte eljelentékteleníti a forradalom fél évszázados jubileumára készült '56-os emlékművet, amely közvetlen szomszédságában, a ledöntött Sztálin-szobor (Mikus Sándor, 1951) helyén állva már önmagában fontos üzenetet hordoz. Az I-Ypszilon építészcsoport alkotása ráadásul az épületnél nem kevésbé újszerű formavilágával kivételes helyet foglal el a zsánerszobrászat akadémikus közhelyeit replikázó kortárs vagy éppen a NER által a Horthy-korszakból feltámasztott köztéri (politikai) monumentumok között. A rozsdás vascövekekből ék alakban kialakított menetnek (szó szerint és átvitt értelemben is) az éle, amelyet ott már szorosan egymáshoz tapadó és ily módon tömeget sugalló felpolírozott fémoszlopok alkotnak, beszédes jelképi megjelenítése az októberi napok elementáris

dinamizmusának. Legfőbb érdeme pedig az, hogy léptékével is igazodik környezetének pavilonokat igénylő bensőséges atmoszférájához.

Vagyis hiába áll immár a Városliget Kapujának egykori helyén az ekképp hasonlóan szimbolikus funkcióra (is) szánt Néprajzi Múzeum, monstruózus tömegével – alámerülő teste és idillikus tetőkertje dacára – az '56-os emlékkel ellentétben idegen objektum marad a Városliget biedermeier idején és annak szellemében kialakított szövetében. Nem is ez volt alkotója célja: „Erre a helyszínre nem lehetett klasszikus házat rajzolni – nyilatkozta Ferencz Marcel még az építkezés megkezdése előtt. – Olyan közösségi teret terveztem, ami […] ide vonzza a közönséget, és ezzel önkéntelenül bevezeti a kultúra birodalmába." Így lett a csaknem negyvenmilliárdból készült épület kihívóan attraktív, miként a legharsányabb reklámok. Domesztikációjában nem segítenek a homlokzatokat díszítő és egyszersmind árnyékoló alumíniumpixelek sem, amelyek nagyon különböző eredetű (afrikai, távol-keleti és közép-amerikai) motívumai között mi leginkább a magyar népi kultúrából ismerős keresztszemes hímzésmintákra ismerünk. Sokak szerint ez a magyarázkodás felesleges és zavaró; szerintem is jobb lett volna stilizáltabbra hangolva a jelen digitális betűparkjának természetéhez igazítani az elemeket. Akkor talán az érdektelen szerkezet sem hatna zavaróan mögötte. De ez csak apró megjegyzés; egy idő után észre sem vesszük őket, ahogy a puttók és atlaszok miatt sem háborgunk a historikus épületeken. A Múzeum feladatkörére utalásnál szerintem lényegesebb (lett volna) a környezet intim eszmeiségére hangolás. Ezért megtévesztő bármiféle összevetés a hajdani sivár autóparkolóval. Valójában nem az volt az elődje, hanem a szökőkutas-virányos Városligeti körönd, magyarán a Rondó, amire ma már csak korabeli képeslapok emlékeztetnek. S ha már szóba került a múlt, arra sem árt emlékeztetni az olvasót, hogy nem ez az első példa és főleg nem az egyetlen eset örökségünk kulturális szennyezésére még a Városligetben sem. Nem kicsi épület a szomszédos Műcsarnok, a szemközti Vajdahunyadvár és főleg nem az a Széchenyi fürdő, amelyek ötletgazdái az ezeréves nemzet fensőbbségének tudatában egykor szintén fittyet hánytak a liget mint műfaj természetére. Nem szólva a félig vagy teljesen lebontott objektumokról, amilyen az Iparcsarnok vagy a Közlekedés Csarnoka, ezek tolakodóan hivalkodó karakterét számunkra a történeti távlat halványítja el. Borzongva gondolok arra, hogy az utóbbi újraépítését is tervezik, Pfaff Ferenc 1896-os produkciója ugyanis a proccos kulisszaépítészet egyik leghamiskásabb darabja.

Minthogy az újdonsült múzeumban javában tart még a berendezkedés, belső kialakításáról korai végleges véleményt alkotni. (Nehezebb is, mint a már évek óta ismert architektúráról.) Bár a nyilvánosság tájékoztatására szolgáló nagyterem a Műcsarnok felőli blokkban kapott helyet, inkább a Dvořak sétányra néző szárny áll majd kulturális szolgáltatásaival a közönség rendelkezésére. Az innen nyíló foyer elegánsan nagyvonalú és fényesen tágas; akár egy felső kategóriás üzletközpont vagy irodaház, ami talán abból adódik, hogy az épületnek csak a

nagyobbik fele a múzeumé. A korrekt feliratok dacára mintha csak egy idegen város pályaudvarán bolyonganánk. Menet közben derül ki, hogy a kávézóval kezdődő széles folyosó egyik oldalán nyílik az Etknow (szakkönyvesbolt), a másikon az Etnoshop (szuvenírvásár). Étterem is van persze, ahogy az egy óriási művelődési házhoz illik, csak hátul. Vele átellenben tűnik fel a Budapest aranykora kiállítás, amely valójában vagy mellékesen látványos kormányzati sikerpropaganda a múzeumi negyedről. Hatalmas terepasztalon a múlt század eleji (az eklektikus) főváros szemlélhető, valamint tablón a millenniumi, illetve makettként szembesítve vele a félbemaradt Városligeti projekt. Mindkét szárnyból amfiteátrumnak beillő lépcsősor vezet a múzeumi helyiségekhez, amelyek egy szinttel lejjebb vannak. Közel hétezer négyzetméteres felületük (kétharmad részben az állandó, egyharmaduk az időszaki kiállításoknak) többszöröse a korábbinak. Csakhogy így is töredéke – nem egészen ötöde – az épület összterületének. Dominánsan semleges (feketére-szürkére hangolt) miliőjük összehasonlíthatatlanul kedvezőbb a korábbi színes márványcsarnokénál. De hogy ezek milyen egységekből állnak, hol és hogyan helyezkednek el az épület irdatlan tömegében, milyen rendszerben kapcsolódnak egymáshoz, arról az egymásba gabalyodó rendezvények (a tárgyak interaktív értelmezésével példálózó *zoom* tér és a *méta*nak mondott múzeumpedagógiai helyiségek) miatt nem egyszerű kiismernie magát a látogatónak. A jókora székely kapu sem segít; a mikházai eredetik archív fotói mellett csupán stilizált kontúrmodell az interaktív foglalkoztatókhoz vezető úton, amelyre az üveglabirintusban úgy kell rátalálni. Szintúgy attraktív a *látványtár*nak titulált két (állítólag az agy jobb és bal oldali féltekéjére utaló) húszméteres kirakat, teletömve padlótól a mennyezetig katonás rendbe rakott háromezer kerámiával. Idáig a múzeum ingyenes, a pilonként ható vitrinek mögött ajtó vezet a fizetős részhez, amire leginkább a szemközti kassza pultja hívja fel a figyelmet. A múzeum nem múzeum állandó kiállítás nélkül; ezt tanítjuk az egyetemeken, helyette egyelőre ez a néprajz értelmezésére szorítkozó (tematikájában nem is túl következetes) bemutatkozó tárlat várja a jegyet váltó érdeklődőt. *Megérkeztünk* címe kifejezi az intézmény pillanatnyi ideiglenes állapotát. Munkatársainak felkészültségét ismerve abban bízhatunk, hogy a most még kavalkádszerű enteriőrökben egyértelmű rend lesz, s ebben a jó ízléssel válogatott bútorokhoz és lámpákhoz méltó belsőépítészet sokat segíthet; a múzeumi negyed sorsát illetően már borúlátó vagyok. Emlékeztetek a kormányfőnek az avatón elhangzott magabiztos kijelentésére, miszerint a választásokon egyértelmű felhatalmazást kaptak a főváros által leállított beruházások újraindítására. Kiújulhat a harc a Ligetért.

Az új Néprajzi Múzeum. Napur Stúdió (**Ferencz Marcel** vezető tervező, **Détári György** tervezőtárs, **Ferencz István**, **Bodonyi Csaba**, **Rudolf Mihály**, ***Őrfi József***, **Papp Dávid**) és az Exon Kft. (**Szántó László** szerkezettervező). Kivitelező: ZÁÉV Zrt., Magyar Építő Zrt. A Megérkeztünk tárlat kurátorai: **Gärtner Petra**, **Kemecsi Lajos**, **Sedlmayr Krisztina**. A Zoom tér kurátorai: **Gallo Gracia**, **Kemény Márton**, **Szarvas Zsuzsa**.

Karafiáth Orsolya

Ami nincs

Nemrég került nyilvánosságra egy kutatás, amely szerint az Európai Unió országai közül Magyarországon bíznak legkevesebben a közszolgálati médiában. Csak összehasonlításként: az északi országokban a lakosság háromnegyede érzi úgy, hogy támaszkodhat az állami médiára, míg nálunk mindössze 22 százalék van ezzel így. Milyen kicsi szám, nevethetnénk fel. Csakhogy: ez az emberek egyötöde. Aztán csapjuk ehhez a számhoz nyugodtan az idecsapandókat, azaz a többi felületet, amit bekebelezett a NER: az egész vidéki laphálózatot, az ingyenesen osztogatott magazinjaikat, a minimálisra redukált, lassan kivéreztetett független médiát, a plakáthelyeiket, a még csak nem is éppen közszolgálatinak nevezett, de szintén adóforintokból fenntartott médiabirodalmat. Egyesek élnek a gyanúperrel, hogy már ez elég lenne, hogy a kormánypárt kitolja az uralmi idejét az örökkévalóságig. Milyen csodálatos a szó: csak éppen pont a valósággal való ütközés fog nemsokára sokkal erőteljesebben bekövetkezni, mint ahogy arra az eddigiekben példa akadt.

Lehet persze firtatni még most is, kinek a felelőssége mindez. (Ha már valakié, akkor mindenkié. Aki szép lassan hagyta, hogy ez a rohadás végbemenjen. Akik még most is képesek voltak, ellenzékiként is, undorító megjegyzéseket tenni a tüntetőkre, nevetve hiábavaló küzdelmükön. Mert rendben, én is tudom, hogy hiábavaló már. De korábban nem lett volna az, és lettek volna módok. Most már semmi nincs, ami reményre adhatna okot, és olyan szintű a pusztítás, emberileg is, amiből nem lehet kijönni, de már csak emiatt sem szabadna nevetni az utolsó ellenállókon.) De nem hinném, hogy csak a média tehető felelősség mindezért. Mondom ezt úgy, hogy semmiképp nem becsülöm le a felelősségét. Huszonkét százalék hisz el mindent, amit ráöntenek. Kétmillió ember van tehát, aki nemigen néz a dolgok mögé, és elfogad mindent, amit mondanak neki. Kik lehetnek ők? Tényleg a világ hülyéi? Ilyen volt például a nagymamám is. Csak a közszolgálati tévé létezett számára. Elképedve figyeltem ezt, hiszen ő a régi rendszerben mindig lesben állt, tudta, hogy központilag csak a hülyeség ömlik, persze hogy tudta, annyit beszéltek róla a szűk családi és baráti körben. Mi történt például ezzel a generációval, aki egész életében éber volt, tudta, hogy csak átverés és agymosás ömlik a hírekből? Mi fordult át a fejükben? Hogy minden megváltozott? Hogy nem következhet be még egyszer ugyanaz?

Egyetlen érdekes fejlemény újabban, hogy a rádiós hírekben megjelentek ellenzéki vélemények is. Igaz, rögtön lecsapva, „megcáfolva" kormánybarát kommentárokkal. De ez a meglepő „kiegyensúlyozottsági" kísérlet nem holmi engedmény: álca csak, fogcsikorgatva előadott mutatvány a EU-nak.

Cinikus NER-hívők kacagnak: hogy sírtok, pedig nincs befogva a szátok, a hülyeségeitekre két klikk

után rá lehet találni. Nem kerültök börtönbe, nincsenek betiltva a dolgaitok. És a 22 százalék, a kétmillió egyetért. Igaz, igaz! És bele sem gondolnak, mi pénz működtetni egy sima kis híroldalt is. Hogy anyagiak híján tényfeltárás sem létezik. Persze, nehéz ezt olyanoknak elmagyarázni, akik tiszta szívükből hisznek a kedves miniszterelnök urukban, de nem hisznek a tényekben.

És sajnos még annak sem könnyű kiigazodni ebben a rezsim felé lejtő médiaközegben, aki figyel, aki azért valamelyest követi az eseményeket, de nem csügg állandóan a híreken, és nem néz meg mindent ezer oldalról. Azt egy mezei „nemhülye" is tudja persze, hogy mondjuk egy Origo vagy egy M1 micsoda, és mire lehet számítani onnan, de egyre több a szürke zóna, a koszos felület. Magamon is látom, hogy egyre óvatosabb vagyok. És hogy ez a kihegyezettség mit csinál a lelkemmel és az elmémmel. Hogy a készenléti állapot, az, hogy állandóan azt lesem, mikor vernek át, mikor vesznek hülyére, és mikor akarnak manipulálni – kikezdi az idegrendszerem. És ezáltal bejutnak félinformációk a fejembe, megkapaszkodnak bennem nem éppen vállalható gondolatok is. És terjed a szívemben a düh, és ezzel párhuzamosan a szégyenérzet is. Hogy tessék: én is a része vagyok ennek az egésznek.

Hogy lehet ekkora hatása valaminek, amit senki nem néz, nevetünk a társasági asztalnál, utalva a nem mérhető nézettségi adatokra. De lássuk: nem egy-egy műsorról beszélünk, hanem egy egész beteg rendszerről. És nem csak az van, amiről beszélnek, és amiről mellébeszélnek. Sokkal érdekesebb, amiről hallgatnak inkább.

A legtöbb tüntetés nem vagy alig jelenik meg, a katatörvény elleni első tüntetőkre sem igen figyeltek fel, minden más téma, például Tordai Bence villája vagy Abe Sindzó volt japán miniszterelnök halálának körülményei érdekesebbek és aktuálisabbak voltak. Nagyon érdekes kaland végigszörfölni a híreken akkor, amikor éppen a magyar művészek és a megmaradt, nem lakájmédiában foglalkoztatott újságírók sorsa megpecsételődik, arról megy a témázás a közszolgálatin, hogy a megemelt nyugdíj aznap várható.

De Orbán tusnádfürdői beszédét persze előzik. „Szépen kézen fogva együtt elmegyünk a falig, aztán megöleljük egymást", mondja az EU-ról. Új megállapodást kell kötni mindenkivel, folytatja, a republikánusokkal könnyebb lenne, mint a mostani demokratákkal. (Derültség a sorok között.) Kínai tányérpörgetőhöz hasonlítja magát, de már 2030-ra készül. Hogy végre megsokszorozódjanak a világ problémái. „Aki fizet, az rendeli a zenét" – hozza a mondást, és a közönsége áhítattal bámulja. Kitart majd mindenki vele a Kánaánig! Családalapú a társadalmunk, megvan a határvédelmünk. Épp most fejlesztjük a hadsereget! Keletről és Nyugatról is jön a tőke, mondja. És a lényeg a stabilitás. Kétharmados kormányt nem lehet feldönteni. Nemzetileg, érzelmileg elkötelezett vezetés. Novák Katalin, a negyvenes háromgyermekes édesanya a nemzedékváltás jelképe! És taps és taps! Minden visszafordul: a természetkárosító akkumulátorgyárak nála a fejlődés zálogai.

Közben a reggel nyolcórás hírek csupa édesség: első téma a rezsiszabályok változása. Mint egy gyógype-

dagógus, úgy magyarázza a narrátor az új szabályokat. Az átlag felett is átlag alatt fizetünk! Ez jóval kevesebb mint a versenypiaci ár, halljuk újra meg újra. Még így is jelentős összeget spórolnak meg a családok! A gáz esetében is megtakarítunk, noha rohadtul többet fizetünk! Ki veszi ezt be? Mint egy hipnotizőr duruzsol a műsorvezető. Idézi Litkai Máté (az MCC Klímapolitikai Intézetének vezető kutatója) az M1-es másik szpícsét, miszerint felkészülten várjuk a fűtésszezont. Annyira jó ilyen tökéletesen működő országban élni! Közben barátnőm szinte sírva hív, hogy lehet, be kell zárnia a kis közösségi teret, amit működtet. Mert azt megszokta, hogy oké, senki nem támogatja a munkájukat. De hogy nem lesz kata, és megugrik a rezsi: nem megy tovább. Hallgasd vissza az M1-híradókat, javaslom neki. Garantáltam lezsibbad az agyad. És hátha bebűvöl téged is a maga 22 százalékába…

A gáztárolók feltöltöttsége már most az uniós átlag felett áll. Mindenben jobbak vagyunk, ez világos, ugye? Ezután kiderül, hogy a Fitch Ratings szerint stabil gazdasági növekedés jellemzi az országot. Utána az illegális bevándorlók a téma. A migránsok egyre agresszívabbak, és megjelentek a „felfegyverzett migránsbandák" is. De nyugi, a rendőrség készen áll, és megvéd minden jó magyar embert. És itt már beharangozzák a későbbi élőzést. (Előtte való napokon is ettől zengett már a közmédia, megelőzve minden egyéb hírt.)

Ami nincs a hírekben, az nincs. Ami van, az van. Növekedés, mindenben legjobbnak levés. És innentől ezek a tények. A kata a naplopók, adócsalók ügye, ugye? De a megdráguló szolgáltatások (éttermek, jogosítvány megszerzése, stb…) már kinek a problémája lesz? Akik eddig se hederítettek a független művészetre, azoknak ezután sem fog hiányozni, tiszta sor. A hírekben, beszélgetésekben eddig sem tűntek fel a független szakértők, alkotók: eddig csak nem látszottak, hamarosan majd nem is léteznek. Közben hatvanmillióért bővíti földbirtokait a Tiborcz család, és az ötven százalékot is meghaladja az államtitkárok fizetésemelése. És a tűzijáték összegét is titkosítják. Nevettem a petíción, ami arra szólít fel, bojkottáljuk még a közvetítését is. Mi itt nem osztunk és nem szorzunk. A csillogó égbolt a 22 százaléknak készül.